EDITURA
UNIMEA

DESPRE CULTURA SI
ARTA
Pret 1,99 lei
9241 2255

Lei 9

MIHAI EMINESCU

despre CULTURĂ și ARTĂ

Mihai Eminescu

Despre cultură şi artă

Ediţie îngrijită de D. Irimia

JUNIMEA 1970

Lămuriri asupra ediției

Am considerat necesară o asemenea ediție, deoarece, de la cea îngrijită și publicată de I. Scurtu, în 1905, la editura „Minerva" (M. Eminescu, Scrieri politice și literare, 420 pag. de text, 31 pag. Tabla de materii, XXXVI pag. Introducere), și aceea cuprinzînd într-o măsură destul de mică articole de cultură și artă, o alta nu s-a mai întreprins. Ediția de Opere, îngrijită de I. Crețu (M. Eminescu, Opere, vol. I—IV, București. „Cultura românească", 1938—1939), cuprinde foarte puține articole despre artă sau cultură.

I — IZVOARE.

A. — Manuscrise :

Am consultat manuscrisele poetului aflate la Academia R.S.R. Am folosit efectiv Ms. 2254, 2255, 2257, 2258, 2285, 2287, 2291. Cu puține excepții, paginile reproduse de noi datează din vremea studiilor la Viena și Berlin. La această concluzie conduc : cuprinderea acestor însemnări între diverse note de curs, uneori datate, între variantele unor poezii publicate de Eminescu în această perioadă ; ortografia, cerneala întrebuințată (Cf. I Scurtu și acad. P. P. Perpessicius).

Preocupările lingvistice caracterizează mai cu seamă epoca vieneză, cînd, de altfel, poetul încerca să închege materialul pentru o „prelecțiune", ce trebuia s-o prezinte în Maramureș, despre pronunție.

Traducerea cărții lui H. Th. Rötscher, Die Kunst der dramatischen Darstellung — Artea reprezentării dramatice, după cea de a doua ediție, din 1864, trebuie să dateze din perioada 1867—1868, pe vremea cînd poetul făcea parte din trupa lui M. Pascaly. Comentariile pe marginea traducerii cărții teoreticianului german (Ms. 2254, ff. 310—346) trebuie deci fixate în această perioadă.

Ciorna cronicii la spectacolul cu Moartea lui Constantin Brâncoveanu va fi datînd din perioada 1875—1877, cum opinează I. Scurtu, ținînd seama că M. Galino în acest timp era actor la Iași.

B. — Publicații

Anul 1870 este anul colaborărilor la publicațiile din Austro-Ungaria („Albina", „Familia", „Federațiunea"). Aici publică cu numele său (intreg — „Albina", — sau în inițiale — „Familia"), și sub pseudonim, Varro (articolele din „Federațiunea" din Pesta). În studiile publicate aici, Eminescu se arată un apărător al problemelor naționale, argumentează în favoarea drepturilor românilor în Transilvania, dovedind o deosebită maturitate politică și intelectuală, este preocupat de problema creării unui teatru național.

Cele cîteva articole și recenzii publicate în „Convorbiri literare" între 1870—1877 sînt semnate cu inițiale toate, în afara recenziei la cartea Pomăritul; paternitatea recenziei e dovedită de Ms. 2257, f. 238, în care se discută aceeași problemă, a locuțiunilor, cu aceleași exemple.

La „Curierul de Iași" Eminescu este redactor în perioada iunie 1876 — august-septembrie 1877. Este perioada în care poetul, destituit din funcția de revizor școlar, a acceptat funcția de corector la acea „foaie a vitelor de pripas", la care va deveni, de altfel, aproape singurul ei redactor. Aici își publică parte din cronicile dramatice, articole, informații culturale, pe care nu le semnează. Sînt semnate doar o dare de seamă privind activitatea la clubul studenților ieșeni (cu inițiale) și studiul de răspuns unei broșuri a lui D. Petrino. Observații critice (cu numele întreg).

Paternitatea articolelor publicate aici, a cronicilor dramatice, este dovedită de mai mulți factori: modalitatea de abordare a fenomenului teatral, ideile și stilul — asemănătoare altor articole publicate și semnate în „Albina" sau „Familia", sau unora rămase în manuscrise; am acordat, de asemenea credit, lui I. Scurtu, care a beneficiat de cunoștința lui I. Ionescu, director pe atunci al Tipografiei Naționale, la care se tipărea „Curierul".

La „Timpul", între oct. — noiembrie 1877 — iunie 1883, Eminescu scrie mai mult articole de politică internă și externă; cronici dramatice scrie mai ales în primii doi ani. Mai publică aici o serie de notițe bibliografice, prin care își expune punctul de vedere asupra unor cărți de filologie, lingvistică sau literare. Articolele sînt nesemnate. Paternitatea lor o dovedesc și aici: modalitatea stilistică, prezența unor construcții întîlnite și în poezie, frecvența ridicată a unor elemente lexicale, devenite specifice, direcția argumentărilor. Ne-a

fost de un real folos, în același sens, serioasa monografie documentară a prof. I. Crețu: Mihail Eminescu. Biografie documentară, București, E.P.L., 1968.

C. — Corespondență

Pentru scrisori, am folosit colecția lui I. E. Torouțiu, Studii și documente literare, vol. I—IV, București, 1933.

D. — Pentru unele articole pe care, din diferite motive, nu le-am putut consulta în original, am folosit: pentru recenzia la nuvelele lui I. Slavici, „Buletinul Mihai Eminescu", Cernăuți, VIII, 1937, pp. 10—13 (reprodus de G. T. Kirileanu), pentru fragmentul din Raportului trimis de Eminescu, ca director al Bibliotecii, Ministerului Cultelor și Instrucțiunei Publice, ediția lui I. Scurtu, pp. 293—294.

II — ORGANIZAREA MATERIALULUI

Materialul l-am dispus în capitole oarecum specializate. În interiorul fiecărui capitol am ținut seamă de relația general-particular în abordarea unor probleme, precum și de cronologia apariției, concepției sau cea a fenomenului.

Ultimul capitol este mai eterogen; am cuprins aici articole și note diverse, am cuprins o serie de materiale care la prima vedere ar putea să pară că nu-și află locul în această carte — din fiecare, însă, se vede, dacă nu o idee exprimată direct de Eminescu în legătură cu un fapt de cultură, o atitudine a sa față de un fenomen cultural. Am mai cuprins aici studiul Cultură și știință, deoarece nu avem certitudinea paternității sale; înclinăm mai degrabă să împărtășim punctul de vedere al lui G. Călinescu (Opera lui Eminescu, în vol. 12 din Opere, București. E.P.L., 1969, pp. 340—341), cum că ar fi vorba de o traducere. Ar vorbi despre aceasta: cuprinsul celor luate uneori în discuție (referirile la anumite realități de cultură și știință, străine nouă), stilul care nu-i este propriu, limba — greoaie, multele sinonime în germană. Cui aparține? Este cu adevărat numai o traducere? Este datoria istoriei literare să stabilească — cu seriozitate — adevărul.

Am mai cuprins aici un articol din „Fîntîna Blanduziei", din același motiv — nu avem certitudinea că ar aparține lui Eminescu pe de-a-ntregul.

III — TRANSCRIEREA

Am fost urmăriți, în transcrierea textului, de ideea de a reda cît mai fidel posibil formele lingvistice originale. Vom spune-o însă,

fără ocol, că noi înșine nu sîntem mulțumiți de rezultate. Ne-am văzut siliți la unele compromisuri. S-ar fi putut altfel? Credem că nu. Dificultatea redării lingvistice a textelor din secolul al XIX-lea este determinată de existența, în epocă, a unei multitudini de sisteme ortografice, pe de o parte, pe de alta, de inexistența, pînă astăzi, a unui studiu serios consacrat ortografiei limbii române, privită sincronic și diacronic.

În afară de aceasta, colaborarea lui Eminescu la diferite publicații, din diferite regiuni ale țării, și cu diferite sisteme ortografice, îl va fi determinat pe poet să se supună, uneori cel puțin, unor norme ortografice care nu reflectau o realitate ortoepică.

Spuneam că am făcut unele compromisuri; ne referim mai ales la sunetul î, pe care l-am notat astfel peste tot, în locu lui i, ĕ, ă (riu, vent, încă), la ă, în locul lui e și ĕ (selbatec, resări) la ea, în locul lui é (ave, ar pute) etc.

Cînd am considerat că nu exista corespondență între grafie și pronunție, am redat forma în funcție de ortoepie: oa pentru ó, eie în loc de ee, z pentru s (cu excepția cuvintelor poesie și filosofie, pe care le-am transcris în această formă, în baza unei note a poetului, care respingea formele cu z, ca regionale); pe s l-am notat apoi x în neologisme (același semn, pentru cs) etc.

Formele gramaticale le-am păstrat neschimbate, considerîndu-le realități lingvistice, am înlocuit doar unele forme etimologizante (se fia pentru să fie etc.), am considerat că au fost introduse de redacția gazetelor din Transilvania, am dat însă, în notă, și forma din text.

La fel am procedat cu elementele lexicale; am înlocuit pe anima, din același motiv, cu inimă. Dacă poetul a încercat mai multe sinonime l-am păstrat pe cel netăiat; uneori l-am notat pe cel înlăturat, la subsol; cînd Eminescu nu a șters unul din sinonime, le-am păstrat pe amîndouă.

Între manuscrise, sînt foarte puține articolele sau însemnările, cărora Eminescu să le fi dat un titlu (Artele din punct de vedere economic și administrativ, Strîngerea literaturii noastre populare, Rolul literaturii naționale în spiritul public și alte cîteva,) ca și între articolele publicate, de altfel (Repertoriul nostru teatral, Observații critice, O scriere critică etc.). Pentru acestea am păstrat titlul original. La cronicile dramatice am folosit ca titlu numele piesei interpretate. În celelalte cazuri am dat noi titluri, urmărind ca acestea să reflecte cît mai fidel cuprinsul articolului sau al însemnării. Uneori am preluat titlul dat anterior de I. Scurtu (Vorbe vechi și neologisme sinonime) sau I. Crețu (Poetul și omul politic).

Înainte de a încheia, ținem să aducem, pe această cale, mulțumirile noastre conducerii și colectivelor Bibliotecii Academiei R.S.R. și Bibliotecii Centrale „Mihai Eminescu" din Iași, pentru sprijinul acordat în cercetarea materialului din fondul de manuscrise Eminescu, precum și a diferitelor publicații rare.

D. I.

Despre cultură

Cultură şi arte ● Cultură şi limbă ● Cultură şi educaţiune ● Cultură şi naţionalitate ● Instituţii de cultură

Despre civilizație*

. . . . . .

Cînd am întreba ce și cît se citește în România, am rămîne încremeniți de mizeria intelectuală.

Există bunăoară un singur lexicon aproape complet al limbei române, operă de fond de mare valoare, cu toate mancurile ei de amănunte, lexiconul d-lui Cihac. Meritul acestei opere e cu atît mai mare cu cît volumul I e cea de-ntîi încercare reușită a unui dicționar comparativ al limbilor romanice, luînd de temei limba română. Indoit merit.

Cîte exemplare au vîndut autorul român în România? Două sau trei ni se pare, un număr cu totul ridicol. Toată ediția a fost cumpărată de Franceji, Engleji, Germani.

Dar întrebe-se Alecsandri ce-a cîștigat cu operele lui, din cari multe sînt nemuritoare, și cîți le-au citit? Întrebe-se Odobescu ori Hasdeu cîți cititori află în România? Oamenii vor da din umere și vor ride. Dacă nu i-ar încuraja dragostea de muncă și de obiectele ce le tratează, dacă nu i-ar încuraja străinătatea prin prețuirea dreaptă a celor ce scriu, desigur ș-ar arunca scrierile în foc. Pentru pătura superpusă de civilizație greco-bulgară de la noi nu există nici limbă, nici știință, nici literatură românească.

Dar poate să aibă străinătatea o opinie atît de rea de noi, precum o merităm? Intră în imaginația străinătății publiciști ca d-alde Carada, Fundescu Basarabescu ș.a., învățați ca Cenătescu, Crăciunescu ș.a., generali ca Cernat, directori de bancă națională ca Costinescu, directori de minister ca S. Mihălescu, miniștri ca Giani, vice prezidenți de adunare ca Sihleanu?

---

* „Timpul", VI, 1881, nr. 230, p. 1 (fragment).

Este imaginabilă starea aceasta de lucruri şi se poate-ea însemna altfel decît cu numele celei mai complete barbarii ?

O, uniforme frumoase, craidoni scoşi din cutie şi cocote îmbrăcate după cea din urmă modă, bărbaţi-muieri cari se sulemenesc fiind miniştri, astea le avem cu de prisos. Dar realitatea este completă ignoranţă şi corupţie sus, neagră ignoranţă şi adîncă mizerie jos.

Ş-acesta e poporul românesc ? Poporul nostru de acum 50—60 de ani, de-o sănătoasă barbarie, de-o rară deşteptăciune de minte dăruită de Dumnezeu, de-o mare vigoare a inimei, grăitor de adevăr, vesel muncitor, ironic, „des braves gens" cum zicea principele de Ligne * acum o sută de ani ?

Nu mai e de recunoscut. Nici Matei Basarab, nici Dimitrie Cantemir al său nu l-ar mai recunoaşte, dacă s-ar ridica din morminte.

Şi de unde vin toate acestea ?

Opinia noastră rămîne statornică. Pe deasupra poporului nostru s-a superpus o pătură străină fără tradiţii, fără patrie hotărîtă, fără naţionalitate hotărîtă, care ne-a escamotat lucrul cel mai scump pe care un popor îl are : *simţul său istoric*, simţul de dezvoltare continuitivă şi organică, acel simţ pentru care în fiece an avem o zi mare : Moşii.

Moşii-patres, moşii-patria, cu orînduielile lor bune şi drepte, cu limba lor spornică şi bogată, cu moştenirea lor intelectuală şi socială întemeiată pe o mare epocă eroică şi pe-o dezvoltare normală şi sănătoasă, iată ceea ce nu mai avem şi de-aceea civilizaţia Caradalelor seamănă cu cea adevărată precum ar semăna o servitoare a venerei vulgivage c-o împărătească.

II **

„Pseudo-Românul" în „semibarbaria" lui are se-nţelege defectul acestei stări intelectuale ; nu e în stare a pricepe termenii technici cu care operează şi-i întrebuinţează pe dos.

---

* *Principele de Ligne* (1735—1814), ofiţer în armata imperială la Viena, consilier al lui Joseph II, mareşal al armatei imperiale sub Ludovic XVI. În timpul războaielor napoleoniene, străbate toată Europa ; îşi scrie apoi *Memoriile*.

** „Timpul", VI, 1881, nr. 233, 25 octombrie ; (fragment).

Am arătat în unele din numerile trecute cauzele cari ne fac a stabili, pentru epoca din urmă a istoriei ţărilor noastre, că o stare de semibarbarie (e) de o sută de ori mai rea decît barbaria adevărată şi, se-nţelege, fără proporţie de rea faţă cu civilizaţia adevărată.

„Pseudo-Românul" care nu cunoaşte termenul „semibarbar" şi nu-i ştie însemnătatea, dă următorul înţeles cuvintelor noastre :

Poporul (spun conservatorii) au făcut un *pas spre progres:* din barbar, acum 50—60 de ani, a devenit semibarbar, adică pe jumătate barbar, pe *jumătate civilizat.*

Acest *pas făcut spre civilizaţiune* — şi aci vorbim în teza pretinşilor conservatori — în loc de a fi un bine, *căci lumea-ntreagă spre civilizare merge, la civilizare ţinteşte şi-şi încoardă toate puterile* spre a ajunge, e un rău mare, e nefericirea poporului român. Asemenea afirmări nu se discută.

Hotărît că nu se discută, ceea ce zice „Românul", de vreme ce nici am zis, nici am putut afirma vreodată platitudinea că *semibarbaria e un pas spre progres,* spre civilizaţie, că e *o jumătate de civilizaţie.*

Niciodată. Semibarbaria e o stare de degradare, un regres, este conruperea unui popor primitiv prin viciile unei civilizaţii străine.

Un popor barbar e bunăoară religios. Civilizarea lui religioasă adevărată vine atunci cînd, prin progresul lent al propriei sale maniere de-a vedea în materii religioase, credinţele formale, adesea superstiţioase, se schimbă în convingeri morale. Dar cînd el admite de la alt popor numai ştergerea credinţei formale, fără a o înlocui prin *convingerea* morală şi religioasă, el rămîne şi fără una şi fără alta ; are numai răul civilizaţiei şi răul barbariei, e semibarbar.

Un popor barbar îşi are industria lui de casă, meseriile lui, activitatea lui economică sănătoasă, deşi primitivă poate. Cînd el, în loc de-a da dezvoltare propriei sale munci cumpără obiectele gata de la străini, fără a învăţa cum să devie el însuşi în stare de-a le produce, e semibarbar.

Civilizaţia adevărată a unui popor consistă, nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituţii, etichete, haine streine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri, a propriilor facultăţi ale sale. Nu există o civilizaţie umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în

același grad și în același chip, deși în ea intră o mulțime de elemente, comune și altor popoare.

Există deci o civilizație franceză, una engleză, una germană, una italiană. Nu există însă o civilizație română, și dacă sînt începuturi ele sînt cu totul individuale și n-au a face nimic cu dezvoltarea generală a lucrurilor.

Trecerea adevărată nu e de la barbarie la semibarbarie, căci asta e o trecere spre rău, ci de la barbarie la civilizația adevărată. Semibarbaria nu este o stare organică sau necesară; ci e o boală, un regres, o stare de slăbiciune și de mizerie. Dacă pe acest pămînt va exista vreodată o civilizație adevărată, va fi aceea ce va răsări din elementele civilizatorii vechi. Nu de greco-bulgara subțire și nazalizată a secolului fanarioților se va lega progresul limbei noastre, ci de începuturile sănătoase ale unui Urechi sau Miron Costin; nu de traducerea de legi străine atîrnă civilizația juridică, ci de perfecționarea și completarea vechilor și propriilor începuturi de legislațiune și viață juridică. Din rădăcini proprii, în adîncime proprii, răsare civilizația adevărată a unui popor barbar; nu din maimuțarea obiceielor străine, limbelor străine, instituțiunilor străine.

. . . . . .

Barbarie și civilizație stau laolaltă în raportul în care stă ghinda stejarului cu rădăcinele, trunchiul, creșterea ulterioară.

Semibarbaria e altceva, e o boală produsă prin mediu străin, decrepitudinea ce s-ar produce plantînd un stejar la loc băltos și mlăștinos și supunîndu-l la regimul sălciei comune. Ei, nici salcia pom, nici Caradele români.

Deci orice civilizație adevărată nu poate consista decît dintr-o parțială întoarcere la trecut, la elementele lui bune, sănătoase, proprii de dezvoltare.

Despre cultură*

. . . . . .

Cultura omenirii, adecă grămădirea unui capital intelectual și moral nu seamănă cu grămădirea capitalelor în bani.

* „Timpul", III, 1878, 6 august; (fragment).

E drept că cei ce trăiesc astăzi se folosesc de rezultatele dobîndite de alți cugetători înaintea lor, însă acele rezultate ei nu le capătă deodată ca o strînsură părintească, ci trebuie să și le apropieze prin o nouă muncă intelectuală, prin studiu.

Civilizația omenească se-ncepe oarecum din nou și din fundament cu orice generație nouă, care dacă nu e silită a repeta anevoioasele cercetări, făcute de părinți, totuși trebuie să-și cîștige prin propria memorie și judecată cunoștințele lor. Prin urmare cercul de oameni într-adevăr culți cari conduc societatea și au fost în stare să-și aproprieze suma de cunoștințe, grămădite de părinți, acest cerc e relativ foarte mic, împrejurul acestui cerc e unul mai mare al publicului cult, care poate să priceapă și să aprecieze munca învățaților, fără însă de-a produce ceva pe acest teren. În afară de aceste cercuri e masa sau incultă sau pe jumătate cultă, lesne crezătoare, vanitoasă și lesne de amăgit, pe care oamenii cu cunoștințe jumătățite, semidocți, sau inculți cu totul, caută a o asmuța asupra claselor superioare, a căror superioritate consistă în naștere, avere sau știință. Cultura oricărei nații e împresurată de-o mulțime oarbă, gata a recădea în orice moment în barbarie. Această mulțime nu se recrutează mai niciodată la țară, între țărani, ci tocmai în orașe, între acei oameni produși în condiții nefavorabile și trăind în ele, cari-s crescuți închirciți fizicește și intelectual cari n-au mintea clară și sănătoasă a omului născut și crescut în condiții normale.

. . . . . .

Civilizație și naționalitate*

. . . . . .

Un popor — oricum ar fi el — are dreptul de a-și legiui trebuințele și tranzacțiunile ce rezultă neapărat din acele tre-

* „Federațiunea", III, 1870, nr. 38—370 sub titlul *Echilibrul* (fragmente).

buințe, reciprocitatea relațiunilor sale; într-un cuvînt: legile unui popor, drepturile sale nu pot purcede decît prin el însuși. Alt element strein, esențial diferit de al lui, nu-i poate impune nimica; și dacă-i impune, atuncea e numai prin superioritatea demnă de recunoscut a individualității sale, cum, de ex., au impus Francezii Românilor. E o influență pacinică, pe care cel pasiv o primește cu bucurie, cu disprețul său propriu, fără de a judeca cum că din asta poate să nască nenorocire pentru el.

Al doilea mod de a impune e acela de a face din principii transcendente, din credințe ale omenirii, mijloace pentru scopuri de o altă natură. Astfel preoțimea evului mediu explica evangeliul astfel, încît făcea ca popoarele să îngenunche și sub jugul unui rege rău; astfel credința cea adîncă către unitatea Austriei și către tron a fost cauza indirectă, deși principală, care i-a făcut pe Români să primească tăcînd, cu o rezistență mai mult pasivă, umilirea dualismului.

Al treilea mod e cel mai simplu, deși cel mai greu și mai nedrept. Ți-arogi cu insolență drepturile altuia și te susții în proprietatea lor prin puterea brută, proprie ori străină.

. . . . . .

Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete noțiuni, prin șir și accent logic cugete, prin accent etic sentimente. Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toate astea, dacă limba e să fie națională, sînt ale limbei, căci de nu va fi așa, e prea lesne ca un om să vorbească nemțește, d. ex. cu material de vorbă unguresc. Afară de aceea, civilizațiunea unui popor constă cu deosebire în dezvoltarea acelor aplecări umane în genere, cari sînt neapărate tuturor oamenilor, fie aceștia mari ori mici, săraci ori bogați, acele principie, cari trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viața și a toată activitatea omenească. Cu cît aceste cunoștințe și principie, care să le fie tuturor comune, sînt mai dezvoltate, cu atît *poporul* respectiv e mai civilizat. Căci clasa inteligentă numai, nu constituie civilizațiunea, care e și trebuie să fie comună tuturor păturelor populațiunei. Sînt popoare, ce posed o respectabilă inteligență naltă, fără de a fi ele civilizate; sînt altele, cari fără inteligență naltă, întrunesc toate condițiunile civilizațiunei. Științele (afară de

ceea ce e domeniul public) trebuie să prezinte lucrări proprie ale națiunei, prin cari ea ar fi contribuit la luminarea și înaintarea omenirei; artile și literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe *bina* cea mare a lumei. Legislațiunea trebuie să fie aplicarea celei mai înaintate idei de drept pusă în raport cu trebuințele poporului, — astfel însă încît explicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritului acelora. Industria trebuie să fie a națiunii aceleia și păzită de concurență; iar purtătorul ei, comerciul, s-o schimbe pe aur, dar aurul, punga ce hrănește pe industriaș și îmbracă pe agricultor, trebuie asemenea să fie în mîinile aceleiași națiuni.

. . . . . .

Educațiune și cultură*

. . . . . .

E multă diferință între educațiune și cultură. Așa d. e. educațiunea streină implică spirit strein, — cultura streină ba. Educațiunea e cultura caracterului, cultura e educațiunea minții. Educațiunea are a cultiva inima și moravurile, cultura are a educa mintea. În fine, un om bine educat, cu inimă, caracter și moravuri bune poate să fie c-un cerc restrîns de cunoștințe, pe cînd din contra cultura, cunoștințele cele mai vaste pot să fie coprinse de un om fără caracter, imoral, fără inimă.

Cultura streină ca atare nu poate strica pe om, pentru că trece prin prizma unui caracter, a unei inimi deja formate, — educațiunea, creșterea cade însă în periodul acela al vieței omenești, cînd inima neformată încă a omului seamănă unei bucăți de ceară, în care poți imprima ce vrei. Cînd

* Ms. 2257, f. 30 (fragmente); face parte din articolul cuprins între f. 30, 30v, 31, 31v.

inima cu vîrsta se-mpietrește, atunci n-o mai poți îndrepta, o poți numai rupe.

. . . . . .

Educațiunea streină implică spirit strein și un corp coprins de spirit strein e asemenea unei pietre desprinse din zid. Ea aparține zidului prin destinațiunea ei, însă spiritul strein al atracțiunei pămîntului o face să cadă. Căzînd la pămînt, ea încă nu e pămînt — cum Românul renegat nu e încă Ungur, cum Evreul botezat nu e încă creștin. Abia dizolvîndu-se în pulbere devine pămînt, cum Ovreiul abia în nepoții lui devine creștin, cum renegatul abia în nepoții lui devine Ungur.

. . . . . .

Artele din punct de vedere economic și administrativ*

După cum e știută, masa materială sau mai bine materialul în care se realizează atît economia cît și administrațiunea este o totalitate de indivizi, cari subiectiv se numără a fi una: națiunea. Însă pentru ca o totalitate de oameni să se numere pe ei înșii că sînt una, trebuie ca o sumă oarecare de note caracteristice să le fie comune: limbă, religiune, trăsuri caracteristice fundamentale etc. etc. obiceiurile.

Cu cît aceste note sînt mai risipite, mai puțin sau mai șters în conștiința singularilor indivizi, cu atîta simțămîntul aparținerei unul de altul e mai slab, cu cît însă aceste note în totalitatea lor sînt mai vie în conștiința fiecăruia, cu atîta simțămîntul subiectiv al națiunei, va să zică al solidarității naționale, e mai intensiv și mai înrădăcinat.

Acuma artele sînt oarecum aceste note grămădite într-un singur tablou, într-o singură piesă, într-o singură arie, sînt bucăți din viața subiectivă a poporului — și de aceea artea *națională*, caracteristică, pe de o parte întărește conștiința națională, pe de alta îi lărgește orizontul ei, căci o face să

* în Ms. 2285, f. 179—179v.

cuprindă și mai mult element caracteristic și național, de cum cuprinsese pînă atuncea.

Arta grămădind într-un punct trăsuri caracteristice, cari se aflau risipite, aduce în locul unor simțiri vage de-o corelațiune îndoielnică, tablouri întregi și unitare din viața caracteristică a poporului — astfel încît viața individului, ce le concepe (î) și cristalizează și ea trăsurile singulare ce le avea asupra națiunei sale, într-o singură și mare intuiețiune organică. Artele* avînd facultatea, de-a fi mai perceptibile, pentru-că-s plăcute, pătrund** mai lesne în masa claselor și produc*** astfel o conștiință unitară publică care pe nesimțite se preface într-o solidaritate *etică* în împrejurări cu totului de altă natură. Resbelele naționale purtate de un popor sau altul, sînt sulevate în numele culturei și civilizațiunii acelui popor, în numele filosofiei, științei și-a artei lui, în numele ființei lui subiectiv-naționale.

Va să zică numai artea națională are rațiunea de-a fi, numai ea naște în inimele indivizilor întărirea și intensivitatea acelui simțămînt subiectiv, care-i face ca toți să se numere de membri aceluiași corp.

Însă cu cît părțile sînt mai legate una de alta prin spiritul lor, cu atît întregul e mai solidar. Cu cît sînt mai multe direcțiuni ale spiritului într-o țară, cu atît merge mai rău țara și poporul acela.

În privința economică putem spune: că artele cu vremea devin o *trebuință* pentru popor. Însă această trebuință trebuie plătită — și ea se plătește cu bani, care va să zică tot atît cît cu *lucru*. Pentru că ban fără cauza lui organică, lucru, nu există. Pe de-o parte interesul ce-l are publicul are de rezultat înnaintarea artei, dezvoltarea și mai largă, și mai complectă a acelor trăsuri caracteristice ale poporului, întărirea solidarității subiective dintre indivizii singulari ai lui, pe de alta trebuința odată făcută, cere o activitate mai mare fizică din partea celui ce-o are. Pentru dramele istorice, care întăresc legătura prin aceea că arată ce-au făcut părinții noștri împreună, — pentru comedii cari arată ridicolele societății *noastre* de cari rîdem toți, și pe care acum le-avem într-un tablou cristalizat dinainte-ne, pentru drama bur-

* în text, *artea*.

** acordul Eminescu îl face cu artea: *pătrunde*.

*** același acord, *produce*.

gheză *, în care vedem mizeriile ce căutăm a le vindeca, în scurt în toate astea vedem icoana traiului nostru laolaltă, rele şi bune ce le petrecem împreună ; în final acest etern laolaltă şi împreună, şi icoana lui estetică, ne face ca să ţinem şi mai mult laolaltă şi-mpreună.

Rolul literaturii naţionale în spiritul public **

Alăturăm observarea cum că limba, alegerea şi expresivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturei. Din vorbirea (sau fiindcă aceasta atîrnă adesea de predare întîmplătoare) din scrierea unui om se poate cunoaşte gradul său de cultură : *stilul* e *omul*, se-nţelege de-aceea fiindcă nu e numai forma limbistică şi fiindcă nu consistă numai în cunoştinţa limbei, ci fiindcă exprimă totodată maniera de cugetare şi percepţiune a omului. Cum descrie cineva un lucru, aşa l-a văzut şi l-a priceput.

De-a se exprima bine şi corect asupra oricărui lucru e posibil numai la o universalitate a culturei, aşadar la o claritate şi idealitate a intuiţiunii tuturor lucrurilor, asupra cărora el vorbeşte. Maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa, şi între culţii unui popor se numără numai aciea, cari-au suit înălţimea şi domină terenul întreg. Comoara şi puterea limbistică, feliul stilului şi a expresiunii la un popor reflectă şi se manifestează în *literatura sa naţională* ; ea este izvorul, din care are să ieie fiecare.

Cu acest nume se înseamnă foarte corect toate ramurile acelea ale literaturii, cari nu aparţin unei specialităţi anumite, adică exclusiv numai unei clase de oameni, ci care sînt comune tuturor, naţiunii întregi.

* în manuscris, *burgesă*.
** Ms. 2258, f. 187.

E vădit cum că elementul moral şi estetic al culturii îşi are izvorul său cel principal în literatura naţională. Libertatea şi universalitatea scopului, deplină licenţă a materiei, nelimitarea pe un teren deosebit, după aceea complecta generalitate a mijlocului de comunicaţiune, a limbei.

Fiecare literatură naţională formează focarul spiritului naţional, unde concurg toate razele din toate direcţiunile vieţii spirituale, ea arată nivelul vieţii publice spirituale.

Caracterul naţional *

Avînd a da seamă de discuţia urmată în Senat cu ocazia proiectului privitor la tocmelele agricole, ne-am adus fără voie aminte de-o istorioară autentică, pe care credem că nu trebuie s-o tăinuim publicului, întrucît ne ajută memoria.

Regele convorbea într-una din zile c-un proprietar din Moldova, dar cu unul din cei băştinaşi, de pe unde şi-a-nţărcat dracu copiii, cum ar zice românul, c-un om în sfîrşit care reprezintă proprietatea istorică, nu cea cumpărată cu bani, de prin locuri ca acelea unde Ştefan Vodă era ca acasă, de vorbesc oamenii de el ca şi cînd ar fi trăit ieri între ei.

Maiestatea Sa binevoia a avea o idee priincioasă şi măgulitoare despre o seamă din pretinşii noştri oameni de stat, despre d-alde Boerescu, C. A. Rosetti bunăoară şi alţii ; îi credea chiar destoinici de-a realiza o înaintare aievea în ale ţării.

Proprietarul nostru răspunse foarte serios : „Pare-mi-se că Măria Ta dă greş cu gîndul. Nimic mare, nimic bun, nimic frumos nu se va produce în ţara aceasta nici de-un om străin neamului românesc şi român numai din întîmplare, nici de-un advocat de profesie".

* „Timpul", VII, 1882, nr. 95, 1 mai, p. 1 (fragmente).

Dacă aținem urechea la ceea ce se vorbește în adunări, ne încredințăm pe zi ce merge mai mult de adîncimea acestui adevăr.

Bine, mare și frumos natura nu-l dă individului x sau y ca pe-un lucru ce l-ar găsi din întîmplare pe uliță sau la cafeneaua Procope; din contra, individul dat e un rezultat al principiului conservator al moștenirii; el moștenește calitățile acelea care au asigurat în lume existența și puterea strămoșilor săi. Aceste calități constituie caracterul individului; ele corespund c-un complex de idei abituale cu cari el măsură, coordonează, judecă cursul nestatornic al împrejurărilor și al lucrurilor. Oriunde am sta, cerul ne pare o boltă deasupra, o jumătate dinlăuntrul unui glob, dar bolta pare a se învîrti împrejurul pămîntului de la răsărit spre apus; unele stele descriu împrejurul lui cercuri mari, altele cercuri mici; numai două locuri ale cerului par a sta în nemișcare, două puncte, — cele două poluri ale globului sideral. Împrejurul osiei statornice dintre aceste două poluri statornice se-nvîrtește în mișcare aparentă universul; (motus communis) și după aceste puncte stabile putem număra curgerea veacurilor cu exactitate matematică.

Astfel și în universul intelectual și moral al fiecăruia trebuie să existe poluri, idei dominante, împrejurul cărora să se opereze mișcarea celorlalte gîndiri. Aceste idei sînt vertebrele caracterului individual, și cînd ele aparțin unui popor întreg, ele constituie caracterul național. Însă aceste idei dominante nu sînt invențiuni *a priori*, nu sînt culese de prin gazete franțuzești și parastisite ca marfă nouă pe malurile Dîmboviții. Ele cată să răsară din elemente statornice ca și dînsele, din natura pămîntului de sub picioare, a cerului de deasupra, a statornicilor datini și gîndiri ale rasei naționale de-mprejur. Aceste idei se moștenesc în bunul simț comun al poporului, în aptitudini și înclinări de caracter, pe cari le lasă părinții din părinți strănepoților lor, ele sînt însă lucruri pe cari străinii nu le pot înțelege, chiar dac-ar vorbi cu sunete românești.

. . . . . .

Arareori parlamentul a avut a auzi un complex de idei atît de statornice, atît de limpezi și totodată atît de conciliante pentru toate interesele, ca acelea rostite de fiul lui Mihai Vodă Sturza. Ne întoarcem iar la teoria moștenirii. Cine dintre

contimporani nu va recunoaște în fiu cuminția caldă și vastă, memoria cea în adevăr miraculoasă și caracterul părintelui? Nu mai pomenim de un merit esențial al discursului — prințul vorbește o limbă românească atît de curată și de frumoasă, precum arareori se aude și care contrastează, spre lauda ei fără îndoială, cu păsărească lustruită și pe sponci a d-nilor Boerescu și Grădișteanu.

. . . . . .

Ceea ce ne pare un semn caracteristic al vremii este că în Senat se vorbește românește; bine, de-a dreptul, fără încunjur și fără frază. Cine știe însă ce însemnătate mare are limba asupra spiritului, cum ea-l acopere și îl pătrunde, cum limba noastră veche trezește în suflet patimele vechi și energia veche, acela va înțelege de ce ne pare bine de lucrul acesta. Fie cineva ateu și păgîn — cînd va auzi muzică de Palestrina — sentimentul întunecos, neconștiut al creștinătății-l va pătrunde și păgînul sau ateul va fi, pe cît ține impresia muzicei, creștin pîn-în adîncimile sufletului. Și limba strămoșească e o muzică; și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice și mai mari decît ticăloșia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul și una limba.

Suta a șaptesprezecea e purtată de ținta de-a da unitate limbii și poporului și ne pare bine că în Senat se-ncepe a se vorbi românește pentru a restatornici de sus unitatea compromisă prin experimente filologice și prin înrîurirea dicționarului franțuzit al breslei advocaților.

Pentru o istorie națională*

E condițiunea absolută a unei istorii naționale, ca să ție cont de mișcările sufletești a unei națiuni, de toată / gama / impresiunilor pe care le produc împrejurări și întîmplări în sufletul ei. Firul cel roșu, antiteza împrejurărilor de dinafară

* Ms. 2254, f. 434.

e individualitatea caracteristică și internă a poporului însuși. Aceasta trebuie să fie călăuza în labirintul istoriei, numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă, și trebuie înțeles totodată că toate combinările sale cu întîmplările timpului sînt organice și conform cu individualitatea (corespunzătoare). O recepțiune fără forța caracterizatoare a faptelor să fie individualitatea națională nici nu se poate cugeta măcar.

Despre presă

Nu zicem că presa este totdauna de rea credință, mai mult însă, că acești oameni nu știu în faptă ce vor, sau nu vor ce știu. Viața internă a istoriei în comparație cu exteriorul ei, s-ar putea compara cu o femeie, a cărei corp e plin de bube grețoase și adînci, îmbrăcată cu o mantă albă, care face cei mai frumoși falduri și dă întregii statui o rază de demnitate, ca toga. Toate mișcările unui corp bolnav se reflectă infidel, dar foarte frumos în aceste falduri; /pentru/ cine însă s-a uitat sub haină, această aparență /nu/ înșală; mișcările corpului sînt toto genere diferite de creții ce-i aruncă mantia, — astfel sînt frazele mari și pompoase, criticile fine și ingenioase a căror reflecție e literatura publică și presa față cu cele ce ele ascund sub ele. Se știe că forma sub care se anunță șarlatanii este în genere cea mai atrăgătoare, prin urmare e acolo mai frumoasă unde corpul e mai urît, și nimic nu se înfrumusețează (beschönigt) mai mult — și firește că și era trebuință — decît tocmai răul, minciuna, decadența, și nu e nici o cauză atît de rea, care să nu găsească apărătorii ei firești. Ce rol joacă rațiunea în această privință, nu mai e trebuință s-o spunem *.

* Ms. 2287, f. 21.

*

Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa. De aceea e o caracteristică a omului inteligent și de bună credință, că formulînd lucruri sau raporturi în scris sau vorbire, va cerca s-o facă în măsura dictată de firea lucrurilor; în scurt: expresia celor cugetate va fi adecuată cu materialul cugetat. Asta e specific uman. Pe cînd omul neinteligent face din sine însuși măsura lucrurilor și mestecă subiectul său în cele ce sînt și se-ntîmplă — cel inteligent și de bună credință va cerca să se dezbere de tot ce-ar putea să-i întunece judecata. Înteligența e putința — buna credință e voința de-a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se-ntîmplă.

Acuma sînt la noi 4 specii de jurnale:

Neinteligente dar de bună credință — aceste nu posedă posibilitatea de-a vedea obiectiv: „Telegraful".

Inteligente dar de rea credință, aceste nu posedă darul de-a vedea obiectiv.

Neinteligente și de rea credință. — Aceste sînt gunoiul presei noastre: „Trompeta", „Poporul".

Inteligente și de bună credință, în fine. În astă privință nu ne dăm părerea, căci ne temem că aceste organe ar fi batjocorite în felul: (...) *

Asta-i caracterul mai multor jurnale din Austria: „Albina", „Federațiunea", „Telegraful". **

Cu ocazia premiului academic ***

Societatea academică e-n ajunul de-a conferi premiul Năsturel de 4000 franci pentru cea mai bună carte, tipărită în cursul anului acestuia.

* scris „Albina" și tăiat apoi.
** Ms. 2291, f. 55v—56.
*** „Timpul", III, 1878. nr. 200, p. 2, la *Foiletonul „Timpului"*.

Auzim — ceea ce se şi putea presupune — cum că concurenţii vor fi numai membri de-ai academiei. O puteam presupune, pentru că ne cunoaştem ţara. În oricare altă ţară din lume conferirea de premii între colegi ar fi o monstruozitate, la noi ne aşteptăm ca toţi membrii academiei pe rînd să fie împodobiţi cu premiul Năsturel, şi la sfîrşitul şirului să se-nceapă *d-a capo.*

Astfel numai se poate păstra acea unitate în instituţiile noastre publice, cari cu prea puţine excepţiuni, sînt societăţi economice-comerciale de exploatare. Just ar fi fost ca asemenea premii să se confere unor autori, cari nu fac parte din academie, iar în caz cînd asemenea autori n-ar exista, să nu se dea de fel, ci să se treacă la economii. Dar o asemenea măsură justă nu se potriveşte cu instinctele renumitului Pseudo-Ureche, de ex., care anume cu scopul de-a cîştiga cei 4 000 de franci a şi început în anul acesta publicarea operelor sale *spurii.*

Pentru a reîmprospăta în memoria cititorilor noştri judecata despre valoarea prezumtivilor premianţi, retipărim parte din studiul de patologie literară, intitulat *Beţia de cuvinte.*

. . . . . .

Clubul studenţilor *

Din raportul anual, citit în şedinţa de la 20 Noemvrie 1876 şi tipărit acuma, extragem următoarele date. In interval de un an dintre 20 Noemvrie 1875 şi 20 Noemvrie 1876 s-au ţinut în localul Clubului 9 prelecţiuni asupra următoarelor materii :

1. *Civilizaţia este contrară corupţiei* de N. Mihalcea
2. *Proba testimonială în materie civilă* de C. M. Miclescu
3. *Salvarea omenirei prin instrucţiune* de N. Mihalcea

* „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 4, 14 ianuarie, p. 3, la rubrica „Diverse".

4. *Ninou,* poem în versuri, de I. Bată
5. *Lupta pentru drept* de Francisc Papp
6. *Importanţa istoriei.* In specie istoria Românilor cu o ochire asupra luptei lui Ştefan cel Mare la Valea Albă, de I. Neniţescu
7. *Privire asupra poporaţiunii rurale din România,* de I. Crăciun.
8. *Critica asupra civilizaţiei moderne,* de B. Ionescu
9. *Privire asupra lui Ştefan cel Mare,* de I. Neniţescu

S-a creat şi o mică bibliotecă, care, pînă acum, constă din 8 opuri în 22 volume şi 90 broşuri, toate donaţiuni ale unora din membri şi a cîtorva persoane particulare, între cari vedem pe D. Dr. A. Fătu, care a donat bibliotecei toate opurile D-sale, şi d. Iacob Negruzzi, care pe lîngă scrierile sale, a donat şi pe acelea ale lui C. Negruzzi, asemene d-nu A. T. Lungu a donat cea mai mare parte din cărţile ce compun mica bibliotecă. Curios ni se pare însă următorul pasagiu al raportului :

„Foarte mult contribuiesc la *prosperarea* Clubului d-nii Redactori, cari binevoiesc a ni trimite jurnalele d-lor, fiindcă din ele noi putem vedea diferitele chestiuni, ce se dezbat, atît în ţara noastră cît şi afară. Noi, ca unii, *cari privim iără pasiune luptele dintre partizi, putem cunoaşte greşelile unora şi ale altora ;* ne deprindem a judeca lucrurile cu *sînge rece,* a vedea răul şi a-i căuta remediul, căci nu învăţăm decît pentru a fi buni cetăţeni".

Urmează apoi lista a 32 ziare politice, oficiale şi semioficiale şi a 4 — zi *patru* ziare — c-un cuprins mai mult sau mai puţin ştiinţific.

Veniturile în suma de 1885 lei 40 bani, consistă exclusiv din cotizaţiunile membrilor, iar repartiţia lor asupra cheltuielilor e următoarea (...)

După cum stau lucrurile pîn-acuma, clubul nu ne îndreptăţeşte la speranţe tocmai mari. A cheltui aproape tot venitul, strîns din cotizaţiuni relativ desigur prea mari, pentru chiria localului, în care stau spre citire aproape numai ziare politice, ni se pare lucru ingrat. Nu vedem un singur ziar de filologie romanică, nu vedem „Columna lui Traian" al cărei redactor are deprinderea de a nu-şi trimite revista gratis, dar care revistă este cu toate acestea

cea mai importantă pentru studiul istoriei românilor după documente.

Asemenea lipseşte o revistă a ştiinţelor juridice şi de stat, una cel puţin de ştiinţe pozitive, încît toată lectura e se vede restrînsă la nenumărate foi şi foiţe politice şi la cîteva de literatură frumoasă. Ar fi mai bine, după a noastră putere, dacă din venituri s-ar închiria un local ieften, cu 3—400 franci pe an, iar jumătate din rest s-ar întrebuinţa pentru formarea unui fond stabil şi jumătate pentru cumpărarea de cărţi de-o valoare însemnată şi pentru abonamentul la ziare ştiinţifice.

Cît despre prelecţiuni, sîntem siguri că mai multe din ele n-au conţinut, n-au putut să conţină decît vorbe, nicidecum cunoştinţe pozitive, răsărite din studiul amănunţit al materiei respective. Aşa de ex. cea de-ntîi, *Civilizaţia este contrară corupţiei*, conţine un neadevăr. Las'că pîn-acuma nimeni, nici Buckle* chiar n-a putut defini ce este civilizaţia, atît de varie este ea în formele ei, dar presupunînd că este definibilă, că s-ar găsi o formulă generală, care să cuprindă civilizaţia greacă alături cu cea chineză şi bizantină, teza rămîne neadevărată căci civilizaţia e intelectuală, fără cuprins moral, de aceea ea poate fi coruptă. Astfel, cea bizantină, cea mai însemnată în vremea ei, a fost coruptă atît în formele vieţii dinlăuntru ale statului, cît şi în arte şi ştiinţe; asemenea barbaria Goţilor e mult mai preferabilă în întregul ei decît civilizaţia Romei decăzute.

Tot astfel de generală, prin urmare lipsită de cuprins, este teza *Salvarea omenirei prin instrucţiune*.

Dovedirea contrariului acestei teze o avem în cîteva zeci de milioane de indivizi în China, cea mai instruită ţară de pe pămînt, dacă-i vorba de *cît* ştiu; cestiunea principală este *cum* ştiu şi la acest *cum* încetează rolul instrucţiei şi începe acela al educaţiei. Şi aproape toate celelalte prelegeri sufăr de greşala generalităţii, aproape din toate nu se văd studii cu totul speciale, cari să dovedească o îndeletnicire amănunţită cu materia.

---

* *Buckle Henry Thomas* (1821—1862), istoric şi sociolog englez; consideră mediul geografic factor hotărîtor în dezvoltarea civilizaţiei. A scris o *Istorie a civilizaţiei în Anglia*, 2 vol. (1857—1861).

Filologii clubului ar putea să se ocupe de ex. cu strîngerea locuţiunilor şi proverbelor, cu cestiunile fonologice ale limbei române, cu stabilirea nomenclaturei ştiinţifice, cu adunarea numirilor de plante, insecte şi metale ş. a. E drept că aceste sînt cestiuni cari cer muncă, dar n-ar suferi de sterilitatea tezelor cu totul generale. Am pune de ex. întrebarea, cum de se preface în limba română grupul *sc* în *şt*? Ce înrîurire are *i* consonans (jot) asupra vocalelor şi consoanelor cu cari se-ntîlneşte? Cum se poate explica prefacerea lui *d* în *j* (putred, putrejune; veşted, veştejit). Iată cîteva numai din sutele de cestiuni de detaliu, cari merită atenţia unui filolog tînăr.

Venim la jurişti. N-ar fi oare bine ca să cerceteze cestiuni istorice ale dreptului român? Ce este embaticul? Ce instituţia răzăşilor? Cari sînt foloasele şi cari defectele instituţiei breslaşilor? Cum erau organizate breslele, ce puteri judecătoreşti aveau? Apoi vine terenul larg al dreptului canonic, rămas cu totul în desuetudine astăzi. Cari sînt principiile de drept ale „obiceiului pămîntului" întrucît îl întîlnim în cronice şi documente? Ce înţeleg documentele sub denumirea de „drept românesc"?

Cît despre ştiinţele naturale, aicia terenul e nemărginit. Las'că aproape toată nomenclatura de pîn-acuma este coruptă, dar chiar metoadele pedagogice cu totul neintuitive, în cari sînt scrise cele mai multe cărţi de ştiinţă naturală, ar merita serioasa luare-aminte a actualilor studenţi şi viitorilor profesori la institutele secundare.

Lăudabilă este intenţia de a introduce exerciţiile (nu studiul) de scrimă şi gimnastică — dar n-ar trebui să lipsească nici muzica vocală.

O petitio principii ni se pare pasagiul: „Să ne ferim de indiferenţă ca de răul cel mai mare, mai ales în chestiunile de instrucţiune şi naţionalitate, *fiindcă nimic nu ucide un popor, decît indiferenţa pentru instituţiunile sale*". Interesul cel mai viu pentru instrucţie şi naţionalitate nu include deloc interesul pentru instituţii, care acest din urmă nu este treaba tinerimei. Acestea vor găsi totdeauna apărători şi duşmani în grupurile politice; mai ales cînd nu vor corespunde c-un corelat echivalent de muncă şi cultură ci vor fi numai forme superficiale pentru succesiunea în cadrele bugetului a diferitelor nuanţe, poreclite politice.

Despre literatură

Arta literară ● Talent ● Sentiment ● Fantezie ● Literatură populară şi scriitori naţionali ● Scriitorii înaintaşi şi contemporani ● N. Bălcescu ● Eliade Rădulescu ● T. Maiorescu ● B. P. Hasdeu ● Al. Odobescu ● I. Slavici etc.

Poetul și omul politic*

Un cititor rus al gazetei „Le Nord" din Bruxelles trămite acelei redacțiuni o scrisoare deschisă, pe care d. locotenent-colonel Alecsandri a adresat-o principelui Gorciacoff (...).

Foaia noastră a fost una din cele d-întîi, cărora d. locotenent-colonel a binevoit a comunica acea scrisoare și pe care am și publicat-o în românește la vrema ei. Acum reproducem mai la vale și răspunsul cititorului rus și observăm, că acestuia i s-a întîmplat un lapsus, adică, a alunecat a adresa răspunsul său poetului Vasile Alecsandri, pe cînd autorul scrisorei către principele Gorciacoff e fratele poetului, Ioan Alecsandri.

Confundînd pe poet cu omul politic, cititorul rus crede, că fiind însuși om politic, poate da lecții poetului, de aceea răspunde cu un ton oarecum magistral, pe cînd în adevăr i s-ar fi cuvenit mai degrabă tonul colegial a unui om ce voiește să măsure argumente, nu să împartă învățăminte. Relevăm acest lapsus, nu din altă cauză, ci numai pentru că el e obiectul unui fin paralogism. Cititorul rus, voiește să zică că, fiind Alecsandri poet, adică mișcîndu-se pe un teren paralel, nu congruent cu acela al politicei, răspunsul din pana diplomatică ar fi oarecum superior adresei din pana cea de poet.

Ne permitem a releva că acest punct de plecare, pretinsul paralelism între poezie și politică, nu este exact. Poeți se găsesc foarte rar — politici cîtă frunză și iarbă.

Bunătatea sau netrebnicia unui om politic atîrnă de împrejurări, de mediul social, de constelațiunea puterilor, cari își țin echilibrul. Un om mediocru poate fi un politic mare

* „Timpul", III. nr. 48, 2 martie, pp. 2—3, sub titlul *Un răspuns rusesc*; noi am preluat titlul dat de I. Crețu, *ed. cit.*, vol. II, pp. 288—290.

în împrejurări date, dar un om mediocru nu va fi sub nicio împrejurare un poet mare.

Politica poate crea sau stîrpi condițiunile de existență a unei culturi; lucrul în sine însă al dezvoltării intelectuale, consiste ea în arte, consiste în știință, se naște și crește neatîrnat de politică și politici. Ar fi grozav a admite, că activitatea cea mai pură și mai nobilă a omenirei, are aceleași ținte și se servește de aceleași mijloace fără scrupul, de cari se servesc și politicii.

Stabilim deci că, dacă autorul rus e într-adevăr om politic, el răspunde asemenea unui om politic, nu poetului, care atare se bucură pe scara omenirii de un rang înnăscut atît de mare, încît pe lîngă dînsul mulți dintre principii cei reali sînt numai niște bieți comedianți în tragi-comedia mizeriei, înjosirei și meschinătății omenești, al căror corelat în politică este răpirea prin putere și amăgirea prin cuvînt.

Aceste premise, lăsăm să urmeze răspunsul cititorului rus *:

Personalitatea creatorului

...Decît pseudo talent în literatură, mai bine talent în umanie. Mai bine cel de-ntîi într-un sat decît al doile la Roma. Ca voi au fost mii de mii de oameni pe lume și vor mai fi încă. Nimănui din voi să nu-i abată cumva prin minte, că ar fi un geniu. Căci, copiii mei, pămîntul nostru e mai sărac în genii, decît universul în stele fixe; și mai lesne se naște în văile nemăsurate ale haosului un nou sistem solar, decît pe pămînt un geniu. Homer și Shakespeare, Rafael, geniile în artă se nasc o dată la 3, 4 mii de ani. Newton și Galilei, Kant ori Darwin, geniile în știință, o dată la o mie de ani, încît nu știu zău dacă de la Adam pînă la

* în continuare, ziarul reproduce scrisoarea trimisă de cititorul rus.

Papa Leo IX au existat de toți o duzină. Încolo sîntem cu toții niște bieți mizerabili, cărora acești regi ai cugetării ni dau de lucru pentru generații înainte. Dacă avem talent, adecă cîteva centigrame de creieri mai mult decît semen communis îl putem valorifica pentru vremea noastră, prin muncă conștientă; dacă nu muncim, rămînem asemenea confraților noștri, dobitoacelor *.

* * *

Ca artist sau ca om de litere e bine ca persoana ta să rămîie necunoscută cititorilor tăi — și cu cît vei fi mai cu talent, cu atîta aceasta-i mai necesar. Depărtarea face a crede că autorul cutărei sau cutărei scrieri interesante trebuie să fie un om foarte deosebit — în fapt însă, oricare ar fi puterea imaginațiunii sau judecății tale, rămîi tot om cu toate defectele și slăbiciunile, ce sînt legate de acest cuvînt. Dac-ai putea să guști în taină și necunoscut laudele acelor oameni, ce i-ai putea iubi — bine, de nu, nu te arăta lor **.

* *

De ce cînd cineva (oricine ar fi) citește biografia unui geniu cearcă a găsi, încifrează chiar trăsuri ale individualității sale în acele trăsuri mari ale unui bărbat însemnat? Fiindcă într-adevăr în fiece organism omenesc sînt potențiе coardele omenirei întregi. Nu vorbim de treaptă — acestea sînt infinite — Poate că de acolo se explică plăcerea ce oamenii o găsesc în operele poeților — și de acolo coincidența cea ades uimitoare în pasage, ba în cugetări organice întregi a autorilor celor mari. Este *acelaș* om, care trăiește în toți — și naturi inferioare cred cum că s-a plagiat unii pe alții, pe cînd poate nici nu s-au citit.

Și fiindcă fiecare regăsește sîmburele individualității sale în cei mari, crede de datorie a reda în comentarii și ramificațiunile individuale ale acelui sîmbure; de aicia apoi se nasc diferiții glosatori și explicatori, cari de cari mai poeți, ai *** autorilor mari ****.

* Ms. 2255, f. 256.
** Ms. 2257, f. 273.
*** în text, *ale*
**** Ms. 2287, f. 12.

Cugetări imposibile!*

Cugetări imposibile! Ce este imposibil? Condiţiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. — Aicia sînt legile ciudate, cărora natura trebuie să se supuie — aici e timp, aici spaţiu, aici cauzalitate şi dacă le ştergi acestea — şi un somn adînc le şterge pentru cîteva ore — ce simţire îţi rămîne despre acest interval al ştergerei? nimic. Şi cu toate aceste ne vin momente în viaţă, în care aceste trei elemente ale minţii noastre, aceste sertare în care băgăm o lume dispar pentru un moment — e drept — ca o fulgerare numai, dispar, sau parte sau în tot, şi stai ca înaintea unei minuni şi te întrebi aşa ca omul, care-a crezut că tot ce vede, e chiar aşa cum este, că oare ce să-nsemneze asta... Cînd priveşti cîte o fizionomie ciudată îţi vine de sine întrebarea: oare cum dracu o fi gîndind acest om — ba lipsa unuia din cele cinci simţuri, chiar venind mai tîrziu, modifică radical lumea cugetării. Aşa Beethowen compune opera *Fidelio* după ce uitase de mult natura vocii omului... el scrie muzică pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie şi te trezeşti faţă c-o operă care ţi se pare că fuge dinaintea ochilor, c-ai privi-o cu binoclul întors... şi-i vedea departe, departe în fundul cugetării *unui* om ceva straniu, ce părea a nu pricepe bine, şi-apoi abia auzi că sînt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau avea numai o reminiscenţă slabă despre om.

* Ms. 2287. f. 70.

Despre talent*

Oamenii învăţaţi dar fără talent propriu, adică purtătorii fiinţei moarte mi-i închipuiesc ca o sală întunecată cu o uşă de intrare şi cu una de ieşire. Ideele streine intră printr-o uşă, trec prin întunericul salei şi ies pe cealaltă, indiferente, singure şi reci. Capul unui om de talent e ca o sală iluminată, cu pereţi de oglinzi. De-afară vin ideile într-adevăr reci şi indiferente — dar ce societate, ce petrecere găsesc. În lumina cea mai vie ele-şi găsesc pe cele ce s-asamăn, pe cele ce le contariază, dispută — concesii şi ideele cele mari, quintesenţa vieţei sale sufleteşti se uită la ele, dacă şi cum s-ar potrivi toate fără să se contrazică. Şi cum ies ele din această sală iluminată? Multe întîi inamice ies înfrăţite; toate cunoscîndu-se, toate ştiind clar în ce relaţiune stau sau pot sta — şi astfel, se comunică şi auditorului şi el se simte în faţa unei lumi armonice, care-l atrage.

Din contra, la cel mărginit el vede chipuri, pe care prelectorul nu le-a priceput el însuşi ieşind cu grămada din intelectul lui, tot astfel precum intrasă, necunoscute între ele, indiferente una faţă de alta şi unite doar exterior prin împrejurarea că ies din aceeaşi gură. De-aceea mulţi oameni învăţaţi vor fiinţa** cum că au un *fond negru* în sufletul lor, deasupra căruia toată ştiinţa luneca de la urechea, cu care au auzit-o la gura, cu care-o transmit altora. Ei însă rămîn neatinşi de ea.

La un om cu talent fondul e luminos, ei sînt mai mari prin cugetările proprii ce conţine capul lor, figurat oamenii casei sînt mult mai însemnaţi în rang decît oaspeţii ce intră şi ies şi cînd oaspeţii ies se cunoaşte parcă cum că socie-

* Fără titlu, în Ms. 2287, f. 15—15v.
** în Ms., s-ar părea că scrie *vor fiinţi*

tatea cu care-au petrecut le face onoare, de aceea, tonul de demnitate cu care reapar.

În genere orce cap omenesc samănă c-o odaie, numai întrebarea ce fel de odaie, ce aer și ce lumină e în ea și ce societate găsești. Una e o crîșmă iluminată de o lumînare umilă de seu — societatea e urîtă și comică — alta e odaia curată și orînduită a unei babe; găsești că lucrurile aici sînt puse și tratate cu multă îngrijire, în cutioare /. . ./* ș.a. — pentru lucruri mari însă baba nu are nici un înțeles. Aceste comparații s-ar putea urma la infinit.

Despre sentiment și fantazie**

Da! orce cugetare generoasă, orice descoperire mare purcede de la inimă și apelează la inimă. Este ciudat, cînd cineva a pătruns odată pe Kant, cînd e pus pe același punct de vedere atît de înstreinat acestei lumi și voințelor ei efemere, — mintea nu mai e decît o fereastră prin care pătrunde soarele unei lumini nouă, și pătrunde în inimă. Și cînd ridici ochii te afli într-adevăr în una. Timpul a dispărut și eternitatea cu fața ei cea serioasă te privește din fiece lucru. Se pare că te-ai trezit într-o lume încremenită cu toate frumusețile ei și cum că trecere și naștere, cum că ivirea și peirea ta însile sînt numai o părere. Și inima nu mai e în stare a te transpune în această stare. Ea se cutremură încet de sus în jos, asemenea unei arfe eoliane, ea este singura ce se mișcă în această lume eternă... ea este orgoliul ei.

Și astfel fantazia nu mai este reflecția lumii astfel cum ea se arată ochilor într-o reală trezvie, ci ea în fantazia poetului și a artistului se ridică în jur în petrificațiunea ideilor eterne, ce reprezintă. De jur împrejur sînt pînze atîrnate la care perspectiva este aparentă, asupra căror timpul trece fără urmă, toate avînd un ce necunoscut de aranjor și toate închipuiri ale unui suflet mare. Ceea ce numesc capete ordinare fantazie, nu este fantazie ci slăbiciune a creerilor, fantasterie. Pe cînd celor chemați (. . .)* li vorbește în jargonul lor propriu — celui ales ea-i vorbește în limba ei — și limba ei e armonia lui Plato.

* un cuvînt indescifrabil.
** Ms. 2287, f. 11—11 v.

Despre fantazie**

Se zice că fantazia tinerilor este mult mai vie decît a oamenilor din o vîrstă mai înaintată. C'est une question. Din contra productele talentelor mari, dacă sînt dispuse spre măsură — sînt în tinereță palide; la cei cu o fantazie dispusă spre măreție icoanele sînt exagerate, un semn că ei cearcă a întări o fantazie în sine încă palidă prin forțare. Dacă fantazia este o dată reproducerea vie mai văzută a unui lucru sau a unei împrejurări, a doua oară coordonarea acestora într-un întreg, s-ar putea spune că în primul punct, în reproducerea fidelă cu toate finețele ei a lucrurilor, fantazia oamenilor copți este mai credincioasă — pentru cei tineri toate acestea se prezintă sub o coloare sau prea obscură, — va să /zică/ conturele se pierd în întuneric — sau prea vie viorie sau roză și conturele se confundă în lumină. Această calitate de a vedea totul într-un fel de negură face că poeziile junilor sînt atît de pline de abstracțiuni, într-un timp, în care abstracțiunile pentru ei sînt încă atît de neclare și neprecizate, căci nici știința deplină nici facultatea n-o au de a le defini la moment și corect cuprinsul. Ei spiritualiză realitatea și concretiză într-o negură deasă abstracțiunile. Ce s-atinge de combinarea unui material de imagini, oamenii n-au ce-i drept nici de departe

* cuvînt indescifrabil.
** Ms. 2285, f. 113.

facultatea unor combinări şi unor sărituri ca junii, însă aceste sărituri sînt forţate. S-ar putea zice că tinerii colorează gros toate lucrurile, căci altfel nu le-ar vedea de fel. Dar poate că e şi altceva. Ei /nu/ domină pe deplin limba, nu stăpînesc pe deplin materialul ei de finețe şi de distincţiuni şi numesc multe lucruri cu acelaşi nume, cum Rutenii (?) au pentru verde şi albastru aceeaşi vorbă deşi în fapt ei disting colorile. Ar avea atunci dreptate învăţaţii ce susţin că limba şi legile ei dezvoltă cugetarea, iar nu vice versa.

Literatură populară şi scriitori naţionali

Stringerea literaturei noastre populare*

E păcat cum că românii au apucat de-a vedea în basm numai basmul, în obicei numai obiceiul, în formă numai forma, în formulă numai formula. Formula nu e decît manifestaţiunea palpitabilă, simţită a unei *idei oarecari*. Ce face d. e. istoricul cu mitul? Îl lasă cum e or îl citează mecanic în compendiul său de istorie, pentru a face din el jucării mnemotecnice pentru copii? Nimic mai puţin decît asta. El caută spiritul, ideea acelor forme, cari ca atare sînt minciune, şi arată că mitul nu e decît un simbol, o hieroglifă, care nu e de ajuns că ai văzut-o, că-i ţii minte forma şi că poţi s-o imiţi în zugrăveală pe hîrtie — ci aceasta trebuie citită şi *înţeleasă*.

Trecînd la obiceiuri e iarăşi sigur că ele numai în degenerare devin numai simple formalităţi. Primitive, ele sînt expresiunea exterioară a unui profund simţămînt sau a unei profunde idei interne. — Adevărat cum că poezia nu are să descifreze ci, din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele şi hieroglifele imaginilor sensibile — numai cum că aceste imagini trebuie să constituie haina unei idei, căci ele altfel sînt colori amestecate fără înţeles — astfel încît o umplutură nenţeleasă de colori nu poate fi un tablou, cum o grămadă de bucăţi de marmură nu e o statuă. Ideea e sufletul, şi acest suflet poartă în sine ca înnăscută deja cugetarea corpului său — (deşi în lumea reală se-ntîmplă adesea să fie tocmai vice-versa şi ca exteriorul să poarte în sine ideea interiorului?).

Dacă credem lui Lavater** că putea să cunoască din trăsăturile feţei, din structura capului, în fine din corp nu numai caracterul sufletesc ci pînă şi întîmplările vieţei, cari influenţau asupra acelui suflet, atunci am putea (...)***

* Ms. 2257, f. 61v—62.

** *J. Kaspar Lavater* (1741—1801), scriitor şi teolog elveţian; fondatorul ştiinţei fizionomiei.

*** Cuvînt indesciîrabil.

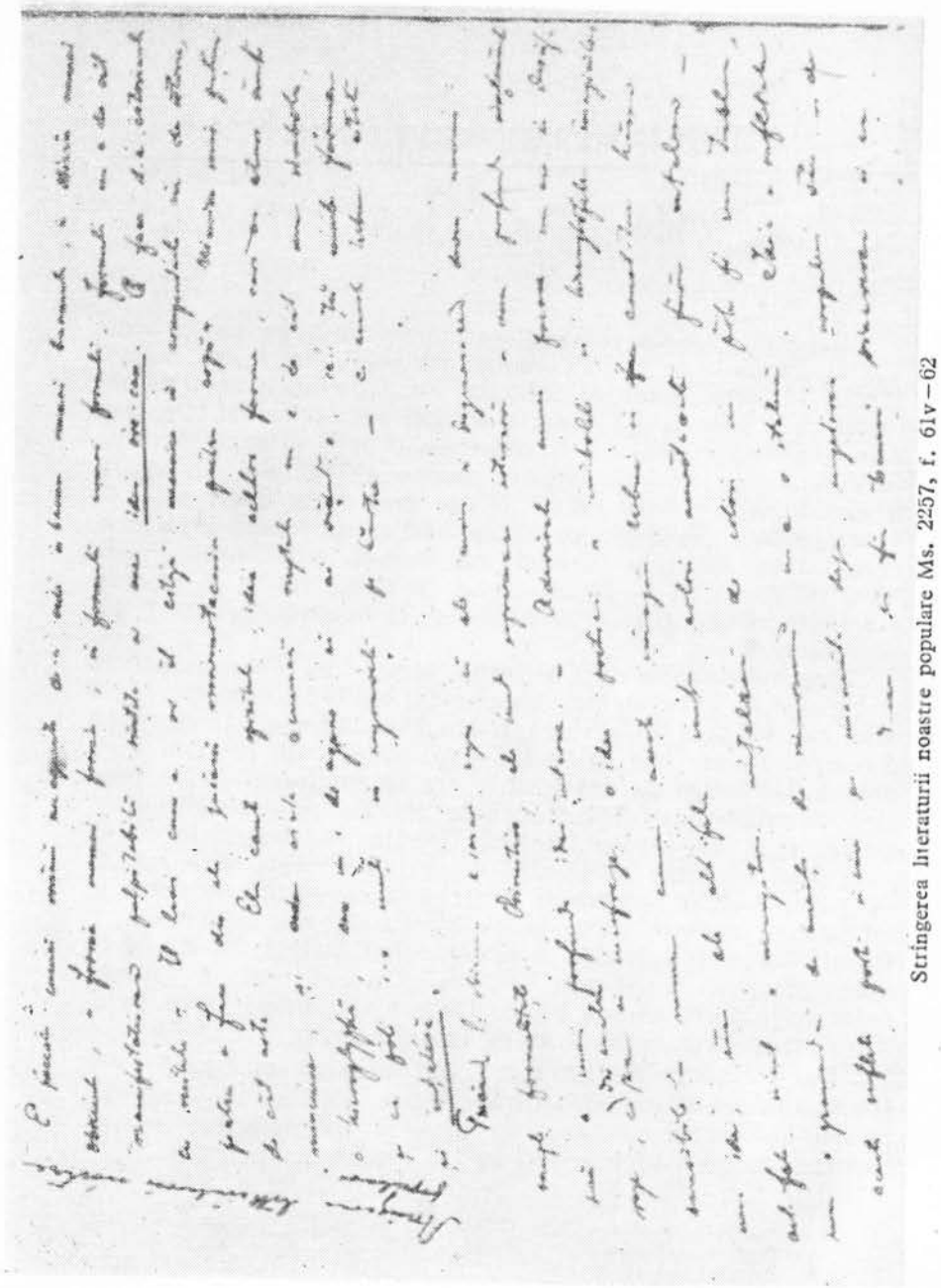

Stringerea literaturii noastre populare Ms. 2257, f. 61v—62

cum că tocmai așa sufletul, ideea unei poezii poartă în sine deja ideea corpului său, astfel cum cauza poartă în sine o urmare neapărată a ei. Această dezvoltare dinnăuntru în afară, această axiomă care face din sufletul propriu soarta proprie a omului, astfel încît întîmplări, fapte și influențe nu emană din împrejurări externe și neprevăzute care puteau să se-ntîmple și altfel, ci numai din suflet ca singur izvor, astfel încît toată acțiunea e numai rezultat al predispunerei naturale, și trebuia să se-ntîmple astfel cum se-ntîmplă și nicidecum altfel. Această dezvoltare, /e/ cea admisă de poeții clasici, cealaltă care lasă loc întîmplărilor (...) * e caracteristică așa numitei drame populare sau mai bine zis plebeice.

Zicînd într-un număr trecut că drama trebuie (...) ** cu litera evangheliei, în asta n-am zis dar cum că ea să devină *mijlocul* religiunei, pentru a se ajunge la uñ scop oarecare. Arta nu se poate degrada pînă la mijloc, ea-și e șie însăși *** *scop*. Scopul artei e arta — frumosul. Creațiunile artistice, cari sînt mijloace numai pentru un scop care nu-i imanent artei se numesc tendențioase (Theorie der Nichtsanders sein Können).

Lucrurile, cari au un astfel de fundament, întrucît ele nu pot /fi/ și altfel de cum sînt, acelea sînt neperitoare, întrebuințînd vorba „neperitor" în înțeles relativ, uman.

* * *

Materialul în care se sensibiliză ideea etern-poetică sînt imaginile — nu însă imaginile tuturor popoarelor, ci a aceluia la care ea se sensibiliză. Tropii unei națiuni agricole diferă de tropii, de imaginele unei națiuni de vînători or de păstori. Sub ce imagini va îmbrăca unul simțămîntul etern al amorului și sub ce imagini celălalt decît prin acele pe care le posedă **** ? Acest mod de cugetare care se reflectă numai asupra corpului, nu asupra ideii unei poezii constituie naționalitatea ei *****

* cuvinte indescifrabile.

** cuvinte indescifrabile.

*** în text, *însuși*.

**** în text, *possede*.

***** însemnarea se leagă de cea anterioară și prin locul în Ms. 2257 (f. 62) și prin idei.

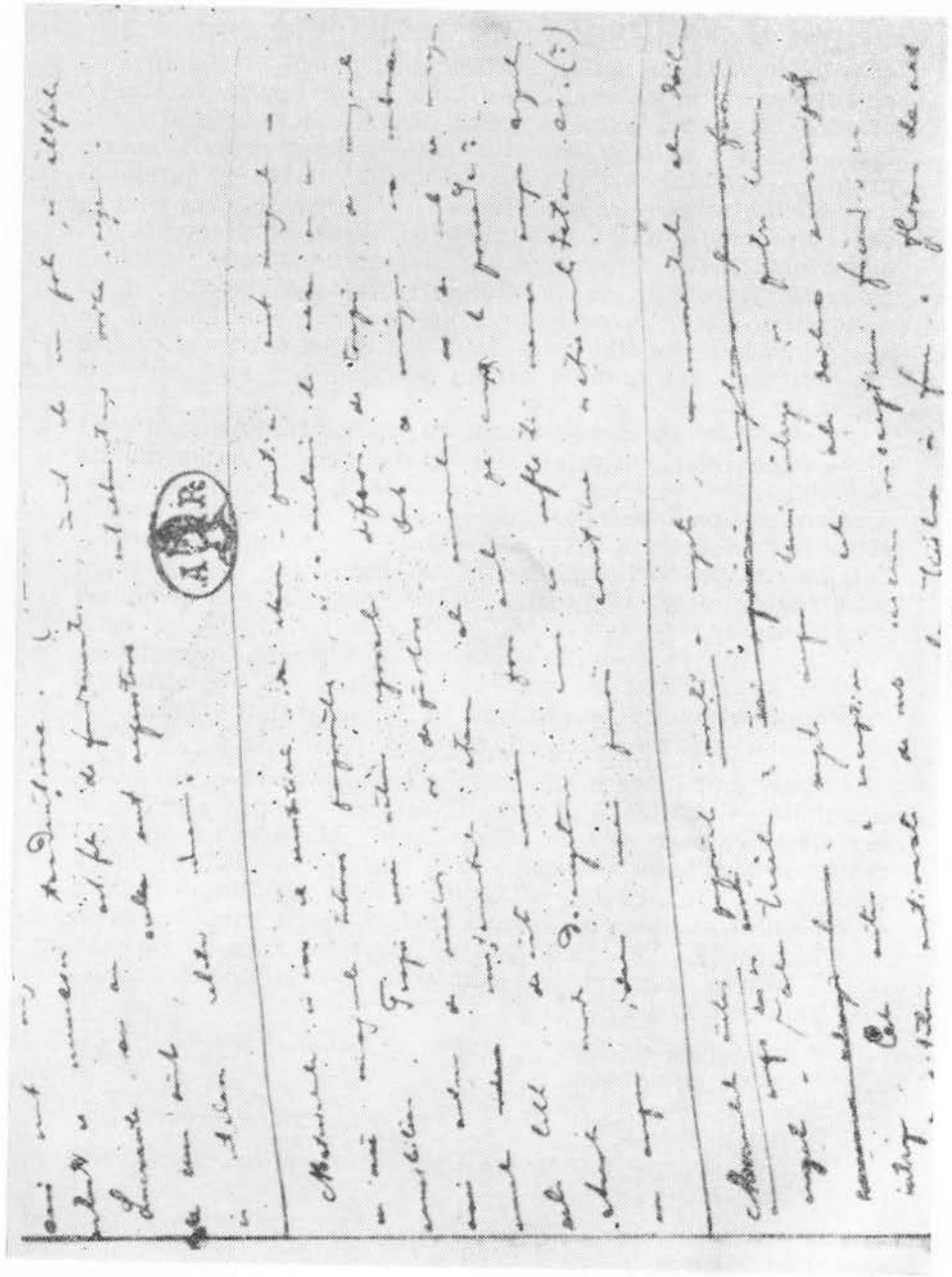

Ms. 2257, f. 62

Note despre creaţia populară

Nu pierd niciodată ocazia de-a lua parte la petrecerile populare. Ca un prieten pasionat al oamenilor (mai ales al poporului) cînd aceştia se-adună în mase, simt că sînt o parte a totalităţii. E ceva *dumnezeiesc în acest sentiment*, aşa că orice serbare a poporului mi se pare o sărbătoare a sufletului, o rugăciune cucernică. Intr-un asemenea moment pare că deschid un mare Plutarch şi din feţele cele vesele dar de-o tristeţă ascunsă, din mersul vioi sau obosit, din legănarea şi din gesturile diferite citesc biografiile unor oameni fără nume; dar nimeni nu va putea înţelege vreodată pe cei renumiţi, fără a fi simţit vreodată pe cei necunoscuţi *.

* * *

Farmecul cîntecului popular consistă în faptul că el dă sentimentului şi gîndirii *expresia cea mai scurtă*, lăsînd la o parte tot ceea ce-i neesenţial; el este aşa de exclusiv *limbă a sentimentului*, încît pentru a-l exprima, pe cît posibil vioi, renunţă cu totul la regularitatea rimei, o înlocuieşte în voie cu asonanţa, amestecă şiruri nerimate, construieşte versul cu totul nesilit, alegînd totdeauna *cuvîntul cel mai simplu*.

Să sperăm că vor fi şi în viitor suflete simple care nu vor da înapoi în faţa unei rime neîndemînatece, a unui cuvînt rău, vechi, care se vor putea bucura de băutura de aur, limpede, înmiresmată a cîntecului nostru popular şi nu vor avea nevoie de portocale şi de zahăr / pentru a o îndulci ** /.

---

* Ms. 2285 f. 173.

** Ms. 2291, f. 20, în limba germană; vezi anexa

Shakespeare* și creația populară

Flori mirositoare, însă sălbatece ca florile din cununa nebunului Rege Lear. Oare amestecul ce pare fără înțeles a florilor sălbatece ce se strecoară prin pletele bătrînului rege nu sînt metafore vie a creierilor săi, în care imaginile, florile gîndirei s-amestecau sălbatice și fără înțeles. Și cîtă profunditate în acele gîndiri, și cît miros în acele flori. Astfel sînt și florile sălbatece — cîntecele poporale. Pe cîmpiile lor a cules Shakespeare și orice poet național — pe alte cîmpii însă a cules poeții aceia cari vorbesc de rai și iad, de îngeri și demoni, de stelele cerului și de mărgăritarele din fundul mării. Shakespeare a vorbit de om — de om cum e. Bețivul său e bețiv, eroul său erou, nebunul său nebun, scepticul său sceptic și fiecare om e muruit din gros cu coloarea caracterului său, căci Poporul concepe cum vede și Shakespeare a fost al poporului său, prin excelință.

Despre caracterul național**

Ar fi cu cale ca cineva să facă odată limpede și în scris deosebirea între ceea ce, fără cuvînt, se numește național, și ceea ce, cu drept cuvînt, este în adevăr național, în

* Ms. 2257, f. 52 v.

** „Timpul", V, 1880, nr. 101, 6 mai, nr. 102, 7 mai, p. 2—3 și nr. 103, 8 mai sub titlul *Notițe bibliografice*; titlul ne aparține.

spiritul nostru. Din nenorocire, tot ce pîn-acum și-a însușit ca din senin și fără știrea lui D-zeu numirea de „național", n-au fost decît lucruri primite de-a gata de la străini, cari nu numai că nu sînt răsărite nici din instinctele noastre, dar nici nu s-au asimilat cu judecata noastră. Memoria celor din urmă generații au fost încărcată cu atîtea mii de vorbe nouă și deșerte, încît judecata nu mai juca niciun rol, ci, înlăturată cu totul, se slujește azi încă de clișeuri primite de-a dreptul de la străini, fără a se întreba dacă se potrivește sau nu cu noi. E ciudat că tocmai toate mijloacele de desnaționalizare, pe cari, îndrăgind apusul, le-am introdus fără alegere la noi, se bucură de epitetul uzurpat de „naționale". Presa noastră — scrisă mare parte într-o limbă cosmopolită, lesne de învățat de către orice străin în cîteva zile, — e o presă națională. Cu toate acestea, lucrarea ei zilnică asupra înțelegerii poporului șterge pînă și rămășițele de originalitate ale graiului nostru străvechi. Dacă cineva compune arii europene cu totul, în alt stil și-n alt spirit decît doina, hora și jocurile, el compune fără îndoială muzică „naționale", deși nimic în ea nu e național, nici arie, nici text, în cazurile cele mai multe nici numele compozitorului. Dacă, în sfîrșit, cineva strică o piesă franțuzească răsbotezînd numele personajelor și bădărănind stilul— cari rămîne străin cu toate trivialitățile cu care se presară, — e autor național, a scris o piesă națională, a lucrat spre ridicarea teatrului național. Dacă deschidem ziare de științe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de răspundere pentru limba, primirea de termeni străini fără trebuință și numai din lene de-a căuta echivalentul românesc. Am văzut o carte intitulată „Despre cosmeticurile *nuisibile* sănătății". Își poate închipui fiecine în ce stare e amenințată să ajungă limba prin pretinșii oameni de știință.

Cauza pentru care s-a lățit atît de mult stricarea limbei, încît astăzi gazetele și cărturarii scriu o păsărească neînțeleasă de popor, e aceeași căreia peste tot îi datorăm toate relele de cari suferim: politica. Uitînd cu totul că limba noastră e singura în Europa care se vorbește aproape în același chip în toate părțile locuite de români, uitînd că n-avem dialecte și că Moldoveanul se-nțelege tot așa de bine cu Crișanul, ca și acesta cu oamenii din banatul Craiovei, politicilor noștri nu le era deajuns această dovadă și

de unitate între noi și de deosebire către străini, ci au căutat să ne silească să dovedim că fiece vorbă e latină și că toți, fără osebire, ne coborîm de-a dreptul de la Romani. De prisos era aceasta, pentru că nu originea face pe un popor să fie trainic, ci munca lui proprie, fie cu mîna, fie cu mintea; primejdios era, pentru că, una, se zguduia unitatea preexistentă a poporului nostru, al doilea, limba păsărească, trebuind învățată ca orice limbă streină, răpea timpul altor învățături folositoare, al treilea, pentru că în multe cazuri nici dascălul nu știa înțelesul cuvintelor nouă, necum școlarul; și, în sfîrșit, pierderea cea mai mare era că întreaga comoară a limbei, ce sta din zicători, proverbe, inversiuni, adecă în fraze gata, moștenite din neam în neam de la strămoși, se arunca în apă, pentru că-n ele erau și cuvinte de origine nelatină. Pare-că cine știe ce nenorocire-ar fi fost aceasta, pare-că n-am trăit alături cu vecinii sute de ani și n-o să mai trăim, pare-că se făcuse gaură-n ceri, dac-am primit noi cîte ceva de la ei, ei de la noi.

In vremea noastră s-au făcut încercări de-a întemeia o nouă știință: psicologia etnică. Etnografia are de obiect descrierea, împărțeala și spița de înrudire a popoarelor. Ca atare, se ține de-o parte, de istorie și geografie, de alta, de anatomie și fiziologie. In partea geografică studiază distribuția popoarelor pe glob, natura locuitorilor oricărei țări, datini și obiceie, limbă și religie. In partea istorică deosebește familiile de popoare, raporturile între ele și filiațiunea, le urmărește în migrațiunile lor cele mai depărtate și în încrucișările și corcirile lor. În partea anatomică și fiziologică, în sfîrșit, hotărăște caracterele deosebite, pe cari se-ntemeiază clasificarea raselor omenești.

Dar, precum lesne se vede, etnografia nu are a face decît cu lucruri exterioare: distribuție, descendență, migrațiune, datini; ea nu se ocupă cu rezultatul lăsat în spiritul poporului prin toate schimbările acestea, cu substratul psicologic. Neapărat că și zona-n care locuiește și natura părinților din cari se coboară, și încrucișările, trebuie să se fi înmagazinat în spiritul poporului și în limba lui într-o formă oarecare; neapărat că altfel se va fi deprins el de-a privi serii întregi de lucrări. Toată istoria unui popor — în orice privire — e înmagazinată în prezentul lui și toate calitățile și defectele lui sînt dezvoltări ale unui și aceluiaș sîmbure.

Mutînd cireșul sub zonele cele mai deosebite, el se va modifica, însă tot cireș o să rămînă, și numai altoii, inoculați în trunchiul lui vor da alte frunze, alte roade.

E însă mult mai ușor a deosebi frunzele și roadele decît a le descrie esența, a le reduce la germenul primitiv. Oricare din noi lesne va pricepe că Anton Pann e un scriitor *național* într-adevăr, iar sute de alții nu; căci nu devine cineva scriitor național prin aceea că repetă cuvintele patrie, libertate, glorie, națiune în fiecare șir al scrierilor sale, precum, pe de altă parte, poate cineva să nu pomenească de loc vorbele de mai sus și să fie cu toate acestea un scriitor național. E drept că se face deosebire între modul de-a scrie popular și acela de-a scrie pentru clasele culte, între autorii populari și autorii de artă. Dar această deosebire nu are a-face cu aceea pe care noi voim s-o stabilim. *Dramele Parisului* sînt o scriere populară, însă nimic mai puțin decît națională, ci din contra internațională.

In vremea din urmă s-au ivit într-adevăr un șir întreg de scriitori cu totul naționali — unii din ei chiar intraductibili și pe deplin înțeleși numai pentru cel ce știe bine românește. — Göethe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă, și avea cuvînt. Cel mai original dintre ei pîn-acum e povestitorul Ion Creangă, ale cărui basme, traducîndu-se, ar pierde tot farmecul și mai cu seamă tot hazul lor.

* * *

După această introducere vom vorbi de unele cărți, pe cari le judecăm din acest punct de vedere, și între cari citâm întîi:

Pilde și ghicitori, adunate de P. Ispirescu, culegător tipograf, București 1880. O broșură de 48 pagine.

D-lui Ispirescu îi datorăm și alte culegeri prețioase de literatură populară.

Intre noi vorbind, pildele, scrise în felul fabulelor lui Donici, fiind produse proprii ale autorului, ne convin mai puțin decît ghicitorile, cari sînt de-a dreptul culese. In pilde găsim unele pasaje originale, dar ele se pot, ni se pare, reduce la o origine curat populară. Stilul pildelor e cam căutat. Dintre ele ne-a plăcut mai mult cea intitulată *Pițigoiul și scatiul* prin varietatea ei.

Păsărarul puse-odată
Intr-o strimtă prinzătoare

Pe-un scatiu uşor de minte, cursă pentru zburătoare.
El făcu din păsărică cugetului său unealtă
Şi cu glasuri prefăcute, după un copaci ascuns,
Zădărea bietul scatiu să mi-i dea cîte-un răspuns,

Cintezi, petruşei, sticleţi
Şi florinţi de cei semeţi

S-amăgise
Ş-o păţise.

Piţigoiul cu iubire al său cîntec îşi cînta:

„Cinci
„Opinci
„Într-un picior
„Şi tot stă călciiul gol".

Armonia imitativă din cele din urmă versuri e fără îndoială de origine curat populară.

Venim la ghicitori, dintre cari citărn cîteva:
*Eu n-am gură, dar spun tuturor cusurul ce au şi nimeni nu se supără pe mine. (Oglinda)**

Unele consistă din cuvinte fără înţeles, şi cu toate acestea se pot ghici numai din armonia lor imitativă, altele iar sînt comice prin greoiciunea şi neexactitatea comparaţiunii.

Intre cele de-ntîi cu armonie imitativă sînt următoarele:

Urduc
Burduc
De barbă-l duc
De barbă-l aduc (Fedeleşul).

Veni titirigele
Luă pipirigele,
Rămase doftorul gol (Oamenii iau pîinile din cuptor)

* urmează mai multe ghicitori.

Ţac, ţac
Prin copac
Fiş, fiş
Prin păiş (Coasa).

Comice prin greoiciune şi neexactitate sînt următoarele:

La marginea satului
Căciula fîrtatului (Luna)

Intr-o vale prea adîncă
Zace un popă de brîncă (Mămăliga)

Unele ghicitori sînt cam echivoce, dar nu ne pare rău. Cu toate consideraţiile de decenţă literară, am dori, ca mai cu seamă elementele literaturii populare să se adune fără scădere şi nealterate prin pruderie. Tale quale.

*Învăţătorul copiilor**, carte de citit în clasele primare de băieţi şi fete de C. Grigorescu, *I. Creangă* şi V. Răcean. Ediţia a IV (-a) Iaşi 1880 1 vol. 220 pag.

Această carte se numără între cele de şcoală şi mai cu drept cuvînt decît multe altele. Intre bucăţile de citire aflăm lucrări literare de gen popular de-o valoare oarecare, căci aceasta este una din rarele noastre cărţi de şcoală netraduse. De aceea, făcînd cu totul abstracţie de la destinaţia ei, extragem cîteva probe din cari se va vedea cîtă originalitate de stil ascunde şi cum e una din puţinele cărţi din cari copiii învaţă într-adevăr românește.

Iată o poveste.

A fost odată cînd a fost; că dacă n-ar fi fost, nu s-ar povesti....**

Povestea aceasta pare a fi scrisă de Creangă.

Ce este original în ea? Materia? Am putea dovedi că, deşi populară românească, ea se află şi la alte popoare, la cel german bunăoară. Tezaurul comun de poveşti şi anecdote al poporului e mare în aparenţă, dar totuşi se sleieşte într-un număr oarecare de prototipuri. Aproape toate bas-

* cele ce urmează fac parte din articolul din 7 mai.
** Poetul transcrie aici, în întregime, *Poveste (Prostia omenească)*.

mele noastre populare, cîte sînt strînse, cîte nu, se reaflă sau în germene sau întregi în Scandinavia, în Germania, în alte locuri. O seamă de poveşti din ale lui Păcală se află în basmele lui Andersen şi-n alte colecţii. Ceea ce e original e modul de a le spune, e acel grai românesc cu care se-mbracă ele, sînt modificaţiunile locale, potrivite cu spiritul şi cu datinele noastre.

Dăm o probă asemenea din colecţia lui Aurbacher *:

Un şvab trece prin orăşelul Weilheim. Unul trece c-un car mare încărcat cu gunoi, şi cînd cineva-l întreabă: „De ce se întoarce cu carul", el răspunse: „Am uitat ţăpoiul acasă şi trebuie să-l iau cu mine".

Încolo mai vede pe un om lucrînd la nişte urloaie de lemn sus pe-o casă. El tăia cu ferestreul tocmai bucata pe care sta, încît căzu la pămînt **. Într-un alt loc un om se îndeletnicea să taie în poartă, pe lîngă o gaură mare, care era, încă două mici. Întrebat de ce o face aceasta, răspunse: Pisica a fătat două pisicuţe; el face două găuri mici ca să aibă pe unde ieşi şi puii, nu numai muma. La poarta oraşului stetea un car gol c-un drug lung de-a curmezişul, încît nu putea intra carul. Omul cu carul nu se gîndi mult, ci tăie cu ferestreul cele două capete ale drugului, în loc de a-l arunca în car de-a lungul. — Ce viaţă veselă, zise şvabul, într-un oraş în care zilnic se petrec asemenea lucruri ş.a.m.d.

Naţional şi popular nu va să zică trivial. Nu se cere, se-nţelege, în nicio scriere bună, ca cineva avînd să zică lucruri mai de rînd, să aleagă vorbe subţiri; trivială e expresia numai atunci cînd se caută anume să fie mai de rînd decît lucrul pe care-l spui.

Povestea întîia e spusă curat numai spre a interesa pe copii pentru lectură.

Lăsăm să urmeze una cu o aplicaţiune morală:

Un cioban tînăr se afla odată cu oile în munţi la păşune. Oile păşteau, iar el şedea lungit pe o stîncă, la umbra unui brad, cu capul pe mînă, privindu-le cu mare plăcere! Păstorul fiind obosit, după cîtva timp începu a dormita şi din cînd în cînd a-şi scăpăta capul. Un berbece care trecea pe acolo,

* L. Aurbacher (1784—1847); publică între 1827—1829 *Volksbüchleins*, din care face parte şi *Aventurile celor şapte şvabi*.

** Vezi Anton Pann (nota lui Eminescu).

crezînd că este aţiţat la luptă, se zborşi şi se trase înapoi cîţiva paşi, spre a-şi da avîntul trebuincios; apoi se repezi asupra stăpînului său, şi-l lovi cu coarnele drept în cap, din toate puterile. Păstorul deşteptîndu-se înspăimîntat, dintr-un somn atît de plăcut, se aprinse de mînie, şi sculîndu-se furios, prinse berbecele şi-l aruncă într-o prăpastie vecină. Oile văzîndu-l, — după obiceiul lor, — săriră toate după berbece; şi astfel pieriră şi ele în prăpastie! La această privelişte dureroasă, păstorul îngrozit, îşi zmulse părul strigînd: „Vai de cel care nu ştie a-şi înfrîna mînia!"

Istoria acestei nefericite turme se răspîndi îndată în toate satele vecine. Un păstor bătrîn, cuminte şi cinstit, scoase din această întîmplare o bună învăţătură. Într-o zi, fiii şi fiicele păstorului voind a se duce la un tîrg din apropiere să joace, el le zise: „Acolo nu e pentru voi, căci la asemenea locuri se petrec adeseori fapte necuviincioase.

— Cu toate acestea, ziseră copiii, mulţime de băieţi şi fete merg la asemene petreceri, şi nu se mai tem de nimica... nimica...

— Aşa este dragii mei; însă ei de multe ori, în asemeni petreceri, îşi pierd sănătatea şi numele cel bun. Voiţi aceasta? — Luaţi sama bine, să nu faceţi ca oile!... Ştiţi că, dacă una sare în prăpastie, toate celelalte o urmează; şi de aceea oile sînt privite de toţi ca animale neghioabe. Omul, care se alunecă la răutăţi, numai pentru că şi alţii fac astfeli, este oare mai priceput decît aceste animale? Nu; el este lipsit de înţelegere şi de minte.

*Faţă cu acest fel de literatură, care se razimă pe însuşi graiul popular, stă direcţia apuseană şi latinizantă, al cărei unul din reprezentanţi era la bătrîneţe Eliad.

De mortuis nil nisi bene. Prea sînt mari meritele răposatului pe alte terenuri, pentru ca noi să mai repetăm plîngerile atît de des făcute în contra silniciei cu care el a tratat limba dintr-un punct de vedere *a priori*.

A ieşit de curînd de sub tipar, din scrierile lui Eliad, *Michaida*, fragment epic. Bucureşti 1880. 1 vol. 8°,55 pag.

Infernul, după Dante Alighieri. Vol. III, partea 2-ua din Epicele. Bucureşti 1880.

* De aici începînd, articolul e cuprins în nr. 103, din 8 mai 1880.

Reproducem din ele numai două pasage, drept probă:

Se împliniră secoli. Prin rața queea vie
Și deifăcătoare a spiritului-sciinței,
Din creatóre-Agape a Deului-Părinte
În sînul Curăției, Verginității sacre
M-am conceput de Sine, Materie luat-am,
M-am revestitu cu dînsa ca-n ceruri cu Lumina,
Și-am încarnat Cuvîntul, să deifacu pe Omul
Făcutu-mi-l-am frate și fiu de cerescu Pater
L-am înfrățit cu sine; sanctificaiu Săracul,
Productul muncii salle cu dreptul prefăcîndu-l
În Corpul ș-al meu sînge de viață dătătóre
Legat-am a mea Pace. Am întărit credința,
Am încălzitu Amorul, am îndulcit Speranța;
Am consolatu pe Miser; am plîns tot proletarul;
Am fericit în secoli pe făcători de pace.
Amenințat-am Crima; fruntat-am Hypocritul;
Din „Michaida", Cîntul I.

Pădurea errorilor și a viciurilor. Dante rătăcit în aquea valle, întîmpină trei ferae allegoricae quae-l împedică d-a eși. — Umbra lui Virgiliu i se arată; predice Copoiul prin quare într-o zi Lupa funestă va fi uccisă, și Italia liberată. Se offere lui Dante d-a face călătoria quae are a-i mîntui suffletul, mai întîiu prin Infern, apoi la Purgatoriu, spre a fi după aqueasta condus în Cerul beatilor printr-o călăusă mai demnă, Dante accepe, și ei plecă.

În midiocul callii vietaei nóstrae
Me reaflai într-o selbă obscură,
Quŏci callea directă era perdută. 3
Nu e d-a spunne quât era de dură
Astă selbă silvestră-aspră și fórte
Quŏci și în cuget reînnoe frica! 6
E atît d-amară quât picu e mai mórte
Ci spre a tracta d-ăl bine que ailaiu acolo
Spunne-voi d-altele que avui-nainte: 9
Cum îți intraiu, nu sciu bine a redicce
Eram plin de somn în puntul aquella
Ș-adevărata calle abandonassen 12
„Infernul" Cîntul I

Să ne răspundă fiecine, cu mîna pe conștiință, care e limba românească, cea din *Învățătorul copiilor* și din colecția d-lui Ispirescu, sau cea scrisă de Heliade Rădulescul?

Nu ne îndoim că răspunsul va ieși în favorul celei de-ntîi.

În curînd, se va ridica ilustrului învățător o statuă în București, și deci nu mai voim să insistăm asupra acestui soi de literatură pretinsă de clasică.

Ceea ce voim însă să amintim scriitorilor noștri în genere, sînt următoarele: „Nu în imitarea formelor străine consistă adevărata propășire. Luați de la străini gustul de-a pili și a lucra cu dalta toate scrierile voastre, luați de la ei iubirea de adevăr, lipsa de suficiență, respectul ce ei îl au atît pentru obiectul pe care-l tratează, cît și pentru publicul căruia se adresează. Dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile, și istoria lui, pe geniul lui. Tot ce-ați produce în afară de geniul într-adevăr național (nu patriotico-liberalo-politic), nu va avea valoare și trăinicie, nici pentru noi, nici pentru străinătate."

Epoca experimentațiunii cu vorbe și cu forme străine au trecut; întrebarea e: rămas-a destulă seriozitate și minte în tineretul nostru luminat de-a urma aceeași cale care asigură izbînda unor literați ca Alecsandri, Cogălniceanu, C. Negruzzi, A. Donici, Odobescu ș.a.; sau nu mai sînt în stare a pricepe măcar problema unei literaturi naționale și sînt cu totul pe clina *Dramelor Parisului*?

Învățătorul copiilor se poate recomanda, nu numai copiilor mici ci și multora din cei mari. Căci, întîi, ar învăța românește, ceea ce, precum se știe, la Paris nu se poate învăța; al doilea, ar vedea că mai sînt oameni și afară de barierele Bucureștilor, ceea ce ar înfrîna tonul de „impertinență literară", cu care nulități de cafenele încearcă, de la un timp încoace, a se introduce în republica literelor!...

Anecdote populare *

. . . . . .

Un obiect predilect al ironiei populare e popa și călugărul. Mulțimea cea mare de călugări și lipsa de cultură a clerului laic și monastic vor fi fost în mare parte cauza acestei ironii.

Din această limbă puțin cultivată a literaturii populare, d. Baican ne trimite cîteva probe, care desigur vor interesa.

Între mulțimea aceasta de tipuri, Românul însuși apare isteț și batjocoritor, personificat ici în Pepelea, colo în Păcală.

Cronicele noastre, descrierea din vremea lui Matei — Basarab, făcută de diaconul Paul din Aleppo **, scriitorii poloni mărturisesc că la mesele Domnilor Basarabi și Mușatini se cînta și se glumea mult. Astfel bunăoară cîntecul dezgropat:

Ștefan, Ștefan Domn cel mare
Seamăn în lume nu are

Se cînta *unisono* de către toți mesenii. Bufonii își făceau mendrele, zicîndu-i lui Vodă „măi vere"; Curțile Domnești erau pline de cimpoiași, ospețele țineau cîte douăsprezece ceasuri în șir și-n această viață, pentru care Miron Vodă Barnoschi zicea că „e dulce Domnia la Moldova", răsuna numai din cînd în cînd buciumul războinic chemînd Vrancea

* Publicat mai întîi în „Timpul", VI, 1881, nr. 216, 4 oct., ca introducere, fără titlu, la anecdotele pe care le va insera în paginile acestui ziar E. Baican, și reprodus mai tîrziu, ca *Prefață*, la culegerea lui E. Baican. *Literatura populară sau Palavre și anecdote*, Broșura I-a, 100 subiecte, Ediția I-a, București, Tipografia Academiei Române, 1882.

** *Paul de Alep* (? — cca. 1670), prelat ortodox. Vizitează țările române, însoțindu-l pe patriarhul Macarie al Antiohiei, pe la mijlocul sec. al XVII-lea. În urma diverselor sale călătorii, scrie, în limba arabă, *Călătoriile patriarhului Macarie*.

și Cîmpulungul, Soroca și Tigheciul, Țara de sus și Țara de jos sub cei doi vornici, ce comandau aripele împotriva dușmanului. Pe cai, cărora le ziceau:

Așterne-te drumului
Ca și iarba cîmpului
La suflarea vîntului.

În țară s-arunca o adevărată vijelie spre margine și vai de neamul ce-i încăpea pe mîni.

Ceea ce presupunem este însă că în vremea unora dintre dînșii (la) români cată să fi existat o epocă literară, ale cărei rămășițe fragmentare se mai găsesc astăzi și cari pe zi ce merge se împuținează.

Anecdotele au îndealtmintrelea proprietatea de a se schimba cu timpul și de a se adapta actualității; multe pot fi de tot moderne.

Bogăția consonantică și vocalică a limbei îi dă înlesnire Românului de-a imita cu ușurință pronunția altor popoare, pe cînd celelalte cu greu deprind fonologia limbei noastre.

Reproducînd aceste anecdote, nădăjduim că autorul lor își va continua lucrarea în care arată talent și se va sili să desgroape mai tîrziu poveștile lui Pepelea, cari sînt fără contestare mai vechi decît aceste ce scapără din contactul cu străinii.

Colectorul literar *

Foaie nouă. „Colectorul literar pentru ambele sexe" iese o dată pe săptămînă în Piatra, sub administrația D-lui N. Miculescu. Cuprinsul broșurei nr. 1 este:

* „Curierul de Iași" X, 1877, nr. 1, 5 ianuarie, p. 3, la rubrica „Diverse".

Misiunea proietului Moisi, traducere din Schiller; *Dama cu mănuşa neagră*, traducere din Ponson du Térrail; *Miss Mary sau institutricea* trad. din Eugène Sue şi anecdote.

N-am încuviinţat niciodată literatura frumoasă a traducţiunilor mai ales / a / acelora de pe texte de o valoare îndoielnică. Scrierea lui Schiller e lipsită de merit istoric şi sufere de boala, de care sufăr toate scrierile acestui autor german, de „cosmopolism"; Ponson du Térrail e un autor nesănătos de povestiri de senzaţie, făcute ca să sparie babele şi copiii; Eugène Sue în fine are mai mult talent, dar e un scriitor cu cotul, pentru care producţia devenise meserie. Acesta este întiiul punct de vedere, al doilea este că traducerile unor aseminea scrieri nu îmbogăţesc ci corup literatura; ele mai sînt o încurajare a lenei intelectuale, căci traducerea unor scrieri fără valoare este munca cea mai uşoară, care dispensează pe scriitor de la producere proprie şi de la cumpănirea terminilor. O traducere din Shakespeare, din Molière sau Göethe e un merit, căci formă şi înţeles sînt atît de îngemănate, încît traducătorul trebuie să cumpănească cuvînt cu cuvînt şi frază cu frază; o traducere din Ponson du Térrail sau din proza lui Schiller e o jucărie, pe care şi-o poate permite orice gimnaziast.

Dar la dreptul vorbind, la Piatra, într-un ţinut muntos plin de legende, de proverbe, locuţiuni, apoi de localităţi istorice, „Colectorul" nu găseşte ce să culeagă? Un muntean de baştină, născut aseminea în ţinutul Neamţului e Ioan Creangă. Citit-au vreodată Colectorii pe *Dănilă Prepeleac*, pe *Soacra cu trei nurori* şi altele, ca să vadă, care ar trebui să fie izvoarăle, din cari să se inspire, şi cum vorbesc şi se mişcă ţinutaşii din Neamţ?

Foi literare în provincie ar putea să facă un serviciu nemăsurat literaturei şi lexiconului român. Limba de rînd a ziarelor politice ameninţă a înneca cu buruiana rea holda limbei vie a poporului. Afară de aceea cu propăşirea realismului modern, se şterg legende şi poveşti, proverbe şi locuţiuni, adevărate nestimate ale gîndirei poporului românesc.

Dacă acele foi ni-ar da icoana locului prin culegerea *exactă* a formelor caracteristice ale gîndirei poporului, ele ar fi nepreţuite. Dar traduceri din franţuzeşte sau din nemţeşte a unor producte nesănătoase? Cui folosesc? Ele întăresc numai ideea falsă că poporul în două mii de ani n-a avut nici

limbă şi cugetare şi că aceste două trebuiesc plăsmuite în mod meşteşugit de către-o anume academie.*

Globul**

La 6 August curent au apărut în Bucureşti cel de-ntîi număr al foii ilustrate „Globul", care făgăduieşte a fi o foaie de literatură populară, ilustrată. O literatură ilustrată ne este pîn-acuma o idee necunoscută şi ne aminteşte mai mult rolurile de papyros egiptean scrise ideografic, unde într-adevăr fiece noţiune e totodată şi ilustrată. Dar să lăsăm această greşală de construcţie şi să ne ţinem de foaia de „literatură populară". O asemenea foaie există la români sub titlul de „Săzătoarea" redactată de D. Iosif Vulcan din Pesta. Nu zicem că foaia din Pesta e bine redactată, dar D. Vulcan pare a fi avut o idee sigură de ceea ce va să zică literatura populară, căci cearcă a da ca în oglindă cugetarea şi maniera de a vedea a poporului chiar. Literatura populară nici se poate numi altceva decît sau cugetarea şi productele fantaziei poporului însuşi, cari devin literatură în momentul, în care se reproduc prin scriere, sau produceri a clasei mai culte, cari se potrivesc însă aşa de bine cu gîndirea poporului, încît dacă acesta *nu* le-au făcut, le-*au putut* însă face.

Literatura populară are la Români foarte puţini reprezentanţi, pe cari-i şi citărn, după cît ni-i aducem aminte: Anton Pan (Valachia), Vasile Aron şi Ioan Barac (Transilvania), Cons. Negruzzi şi Alecsandri (în unele scrieri) pentru Moldova şi între cei mai noi fără contestare Slavici, povestirea umoristică (Ungaria) şi Creangă (povestea fantastică)

* Aluzie la „*Diccionarulu limbei române*, după însarcinarea data de Societatea Academica Romana, elaboratu ca proiectu de A. T. Laurian şi I. C. Massimu", Bucureşti, tom. I, 1873, tom. II, 1876.

** „Curierul de Iaşi", X. 1877, nr. 86, 10 aug., p. 3, la rubrica „Noutăţi".

Moldova. Dacă mai adăugăm unele scrieri mai vechi de agronomie ale D-lui Ioan Ionescu, cari sînt scrise cu totul în limba şi-n maniera de-a gîndi a poporului, am cam mîntuit cu literatura *populară* română. Ţăranul, breslaşul şi învăţătorul mic (preotul, învăţătorul sătesc şi cel de oraş) sînt poporul în înţelesul strîns al cuvîntului. Şi chiar numai în înţelesul lor poate fi vorba de literatură populară. Ţăranii şi breslaşii au feliul lor propriu, adesea prea original şi frumos, de-a vedea lumea, iar învăţător şi preot coboară cultura în jos şi traduc limba cosmopolită, nesemnificativă şi abstractă a ştiinţei, care e de domeniul lumii întregi, în formele vii, mlădioase şi încîntătoare prin originalitate a poporului.

Va să zică o scriere este populară sau prin materie şi prin modul expunerii (literatura poetică în sens larg) sau cel puţin prin modul expunerii (*novela*, ştiinţa aplicată).

Să vedem cuprinsul primului număr de literatură *populară*:

1) *Din pămînt în lună* (roman) de Jules Verne
2) *Rezbelul actual şi chestiunea Orientului*
3) *Varietăţi*

a) Despre trei *savanţi**, articol în care se vorbeşte despre susţinerea de teze la Sorbonne, despre Gellert şi Chamisso, tot lucruri ce ating direct poporul *românesc.*

b) Despre pianul Kaps

4) Cronica săptămînii. Politică şi rezbel.

5) Cîteva consideraţiuni asupra ştiinţelor naturale cu citate din Humboldt** şi Bessel*** şi c-un motto din Schopenhauer, motto care ar da ocazie acestui renumit scriitor — dacă ar trăi — să se supere pentru nu ştim a cîta oară, că-şi vede numele scris cu *pp*, căci prin *pp* se dă numelui său un aer de nespusă eleganţă.

Apoi urmează altele ejusdem farinae.

„Globul" nu cuprinde literatură populară nici prin *materie*, nici prin *formă.*

* Să distingem. N-avem nimic contra celor trei tineri, cari vor fi învăţat prea bună carte la universităţile străine. Numai darea de samă a „Globului" nu are a face nimic cu literatura *populară*. (nota aut.).

** *Wilhelm von Humboldt* (1767—1835); lingvist, filozof şi scriitor german. Unul din întemeietorii lingvisticii comparate. Lucrarea cea mai însemnată, în acest sens, este studiul *Despre limba kavi din insula Jawa*, 3 vol. (1836—1840).

*** *Fr. Wilhelm Bessel* (1784—1846), astronom şi geodezian german.

Dacă editorul „Globului" au avut în vedere foaia „Gartenlaube", al căreia format îl imitează, atunci ar fi trebuit să ştie că acea „foaie ilustrată pentru familii" — care nu este o foaie de literatură populară într-adevăr — cuprinde totuşi aproape numai literatură *naţională*. „Gartenlaube" mai că n-au avut în coloanele sale vr-un articol *tradus*. O foaie de literatură *populară*, care cuprinde aproape numai articoli *traduşi*, e un fenomen pe care numai iubita noastră ţară era menită de a-l produce.

De altmintrelea noroc şi voie bună!

Noi nu stricăm gustul nimăruia, din contra. Cu cît se vor înmulţi productele de acest soi, cu atîta nădăjduim că se va simţi trebuinţa unei reacţiuni şi a unor foi într-adevăr populare.

. . . . . .

Scriitori înaintași și contemporani

Scriitorii moderni față cu înaintașii *

Cînd mă aflu față cu cei bătrîni, cu literatura din deceniile trecute, pare că sînt într-o cameră încălzită... simți că acești oameni erau într-un contact nemijlocit cu un public oarecare, mic or mare, dar în sfîrșit era un public. Față cu cei moderni par-că mă simt într-o cameră rece, și într-o cameră rece, va fi observat oricine asta — pare că *lipsește* ceva, nu căldura însăși, ci ceva pipăit, parcă pe peretele curat fusese ceva și nu mai este, sau simțămîntul în familie, cînd a murit cineva în casă. E un fel de deșert atît de simțit de fiecare — un fel de suflare, care cuprinde toate obiectele, nu mai este — par-că lipsesc din casă lucruri, nu numai corpul unui om. Vine un alt om acolo, dar simțirea pentru tine nu se schimbă. Pare că ești obicinuit a vedea privazul cu alt portret și portretul cu alt privaz. Față cu cea mai mare parte din scriitorii noștri moderni ți se impune simțămîntul că ei nu sînt pentru public, nici publicul pentru ei, în fine că ei nu sînt inele în lanțul continuității istorice a culturei noastre, ci, cum s-ar zice, extra muros. — Și asta e soarta oricărei culturi importate atît de nefiresțe ca a noastră. Ele n-a făcut drumul lung al condensării ideilor în cranele poporului, sînt prin urmare ceva, ce nu că nu poate fi *priceput* ci /nici/ *conceput*; sînt inele din dezvoltarea unui cap strein, /o/ ** ramură de nuc din care, crescut deja pe jumătate ai vrea să cultivi un trunchi de stejar; pe cînd numai din disoluțiunea acelei ramure în pămînt se pot trage atome constitutive și pentru stejar.

* Ms. 2257, f. 9; datează din vremea studiilor la Berlin (1872—1874).
** în text, *un*; Eminescu încercase mai întîi *un simbure*.

Despre vechea literatură românească *

. . . . . .

Literatura română din secolii XVI, XVII, şi XVIII e reprezentată prin 269 opuri tipărite, dintre care cele mai multe bisericeşti. Sfertul întîi al secolului nostru poartă asemenea caracterul secolului al XVIII-lea. Cărţile bisericeşti, ca trebuinţă generală a poporului prevalează; cărţi mirene nu se tipăresc ci se lăţesc numai în manuscript. Însăşi *Condica civilă a Moldovei* (din secl. acesta) a fost tipărită numai de frica plastografiei, după cum se vede din prefaţă. Deci se poate stabili în genere principiul, că numai cărţile bisericeşti se tipăreau de regulă, iar lectura laică a secolilor trecuţi şi din începutul acestuia e cuprinsă — maxima parte — în manuscripte. Ar fi deci de dorit ca în marginile restrînselor mijloace, ce s-au încuviinţat bibliotecii, să se adune această literatură, an cu an, însă continuu şi sistematic. In privirea cărţilor bisericeşti mai observ, că data tipăririi nu e mai niciodată aceea a compunerii lor şi cînd există vr-o a doua ediţie ea nu-i decît reimprimarea celei dintîi, fie aceasta oricît de veche. Iar o categorie deosebită de manuscripte o formează acelea care există şi tipărite, dar sînt cu mult anterioare epocei tipăririi lor. Acestea sînt numeroase în limba română. Importanţa scrierilor acestora nu se poate stabili teoretic şi de dinnainte, ea se vede abia în curgerea vremei şi /se/ schimbă după punctele de vedere, care predomineazâ la studiul lor. Netăgăduită este însă valoarea lor stilistică şi lexicală. *Stilistică*, căci nu sînt scrise sub influenţa limbi-

* Dintr-un raport adresat de Eminescu, în 16 martie 1875, pe cînd era director al Bibliotecii din Iaşi, ministrului Cultelor şi Instrucţiei publice (fragment); reprodus fragmentul de T. Frîncu, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov, LXV, 1902, 14/27 aprilie, în foiletonul *Preumblări în Bucureşti*, XXIX; de I. Scurtu, ed. cit., pp. 293—294.

lor moderne, cel puţin nu a celei franceze, şi se găsesc în ele locuţiuni care încep a dispărea în limba de astăzi şi se înlocuiesc prin şabloane de fraze streine dezvoltării de pînacum a limbei noastre; *lexicală*, prin mulţimea de cuvinte originale pe care scriitori bisericeşti şi laici, siliţi să recurgă la proprii mijloace, le întrebuinţază în compunerile lor.

Constantin Bălăcescu *

Se poate spune, că alături cu zgomotul vieţei publice, cu eroii ce-şi aleg de vii pedestalul, cu autorii ce de vii îşi pun singuri lauri pe frunte, pentru a nu-i capata după moarte, alături cu zgomotul deşertăciunii eterne ca ziua de azi căci în ziua de azi vedem lumea cum au fost şi va fi există naturi cu puţine pretenţii şi cu mai mult talent, care neademenite de opinia publică, ce în toată ziua e alta, zugrăvesc în linişte, sau cu pana sau cu penelul, lumea cum se prezentă ochiului lor, fără de-a întreba mult, dacă mai putea fi şi altfel de cum este. Şi totuş aceşti oameni nepreocupaţi sînt măsura progresului intelectual la un popor, căci lor le lipseşte intenţia de a se arăta altfel de cum sînt. Din vravul de cărţi pe care ni le-a testat ultimele decenii, vedem autori care au făcut zgomot în lumea literară şi care pentru noi nu mai au nicio valoare, iară pe ici pe colea găsim cite un colţ de hîrtii tipărite, care au trecut nebăgate în samă, şi care totuş samănă cu o picătură de „genre" — nepretenţios, şi au preţ din cauza obiectivităţii lor. Unul din aceşti autori astăzi puţin numiţi şi poate şi mai puţin citiţi este şi Constantin Bălăcescu. Dacă cineva ar împărţi oamenii în două, adică în mulţimea ce se mişcă plină de intenţii şi interese iară pe de alta cei ce o privesc pe ea sau pe sine însuşi prin ochelarii liniştei sufleteşti, atunci şi acest scriitor ar trebui aşezat în

* „Convorbiri literare", VIII, 1874, nr. 8, 1 noiembrie, pp. 330—334.

numărul celor din urmă. Nu știm dacă Bălăcescu a avut triumfuri în viața sa ; dar nu se prea pare. Eliade scrie o prefață la niște fabule ale autorului în chestiune, și vorbește în ea despre toate lucrurile din lume, numai despre ceea ce ne-ar interesa pe noi, nu. Nici anul nașterei nu-i citat, nici un șir asupra vieței sale, ba nici numele de botez. Deși scrierile sale contrastează foarte mult și spre meritul lor cu pretențiozitatea conteporanilor vechi și noi ce î-a avut, deși ele sînt dictate de-un simțămînt adevărat și de o judecată dreaptă, deși a dezvălit cu o claritate maivă acea părticică de filozofie pe care spiritul universului o sădise în el, totuș puțini știu că el mai trăiește, puțini știu dacă bătrînețea lui e încunjurată de acel respect al societății, pe care bătrînii de soiul lui au dreptul de a-l pretinde. Scrierile lui sînt puține la număr. O comedie în trei acte, *Buna educație*, un număr mic de poezii meditative și umoristice, epigrame, fabule și o poezie satirică mai lungă :*Fă-mă tată să-ți samăn* sau *Căftănitul de țară la București*. De vor mai fi și altele, nu știm. Se spune că reprezentarea comediei au avut un succes relativ destul de mare, iar din poezii cea din urmă e mai cunoscută, deși nu este cea mai bună și și-a pierdut valoarea multor din aluziunile ei, descriind o realitate în mare parte trecută.

Pe de-o parte un spirit de observație pentru necazurile mici și comice ale vieții, pe de alta un fond de melancolie filozofică, iată părțile constitutive ale poeziilor lui din care citățm vreo cîteva.

Înțelepciunea omenească

Nebun e muritorul ce stă și se gîndește :
La rătăcire omul s-a dat a fi supus.
Cum să trăiești în pace, așa să mori silește
Cuvîntul e dat numai acelui ce stă sus ;
Acela singur știe de ce lumea plutește,
De ce unda tot curge și iarba de ce crește
De ce iar pe noi cerul suspendă ne-ncetat,
De ce iar piere ziua și iarăși se ivește,
Și omul de ce trece, de ce oftînd trăiește,
Iar tu insectă slabă, ce știi, s-au ce-ai aflat ?

Cu cugete, neastîmpăr de ce folos ți-e
O viață efemeră să vrei a-nvenina ?
Ziua de azi e scumpă mai mult decît o mie
Din secolul ce încă cutezi a aștepta.
Gustați cu tinerețe din fructul frumuseței ;
Iubiți, iubiți plăcerea pîn-la confinul vieții
Înțelepciune numai aceste pot a fi.
Fără amor, plăcere vr-un bine — a fi nu poate,
Minciuni, deșertăciune sînt celelalte toate,
Spre amăgire bune, iar nu a folosi.

O ! voi, care ca umbra, ca fumul care piere,
Plecați pe astă vale de plîngeri și suspin,
Pe-acest glob de-ntuneric, de gemet, de durere,
Ai mei frați în mizerii, în luptă și în chin,
De ce ast-opintire și astă nebunie
Ca să aflați aceea, ce nimeni zău nu știe ?...
Nu știți ce este astăzi ... dar mîne ce va fi !
Ușoare umbre treceți, încai voioase treceți
Unde părinții voștri v-așteaptă să petreceți
Lîngă strămoșii voștri în pace a dormi.

O poezie, care descrie plăcerile vieții cîmpenești, însoțite întotdeauna de un mic revers de neplăceri este următoarea :

Toamna

Ce dor îmi e de țară !
Brumarul iată plin de mînie
Cu grele vifori, cu brumă groasă
Jale întinde peste cîmpie.
La glasul iernei eu fug acasă.
Vă las o țărmuri încîntătoare
Mă duc că doară voi fi scăpat
„De-aceste friguri, ce la răcoare
„La umbra voastră am căpătat." *

A scris și mai multe poezii în ton mai vesel și cu un refren care se repetă la capătul fiecărei strofe, cam în felul

* poezia este reprodusă de Eminescu integral (încă patru strofe).

lui Beranger. Una din ele intitulată „azi nebun mîne cuminte" sună astfel :

Dimineața fac proiecte
Și nerozii ziua toată,
Ș-aste, vezi, sînt tot efecte
Ispitelor ce-mi vin gloată.
Și la orice mișelie
Ast refren îmi pun în minte :
Încă azi o nebunie,
Ș-apoi mîni om fi cuminte
. . . . . *

Fabula, acel gen greu de scriere, deși în aparență atît de ușor, se potrivea asemenea cu spiritul nepreocupat al autorului nostru, așa încît, afară de Gr. Alexandrescu el e singurul care a mai scris fabule bune în țara românească. Căci fabulele lui Eliade pline de aluzii politice și de partidă nu merită acest nume, iar cît despre alții tăcerea asupră-le e mai folositoare pentru ei decît vorba.

Un magar la un prinț mare ajunsese favorit ;
Dar pentru ce, cum și ce fel nu mă-ntreba că nu știu.
Calitățile din fire astui neam nepricopsit
De comun fiind știute, de prisos să mai descriu.
Lăcomia, vicleșia, sumeția și mîndria
Întocmeau tot caracterul și acestui fericit.
Dar cu toate aceste daruri orice măgării făcea
Toate-i erau lăudate, toate lui i se trecea.
Era de toți lingușit
Și ne-ncetat curtenit
Și onori și căutare
Avu'ie,-mbelșugare
Toate le-avea de prisos
Dar ce folos
Că magaru-i tot magar
Ajungă orice măcar.
De multele deci naravuri nemaifiind suferit
Fu exilat
Și condemnat

* Poezia întreagă (încă 6 strofe), în „Convorbiri", p. 332.

Să trăiască iar la țară după tepa sa cea veche
Și să fie soț de muncă unui bou fără pereche.
Scăzut acum, domnul nostru, din măririle trecute,
Către bou voind să-și facă din nevoie o virtute,
Se puse să fericească,
Să laude, să mărească
Numai viața cîmpenească
Și cu multe argumente vrea să dea adeverire
Că nu-i altă fericire
Curată, fără căire
Ca economia casei și lucrarea de pămînt.
Boul ascultă-n tăcere lungit pe un braț de paie.

In sfîrșit c-un lung cascat
Vorbești, zise, ca un înger ; dar ia spune-mi adevărat,
La schimbările, acestea ce acum aud că sînt
Să se facă-n grajdiul curții, ești și tu trecut la foaie ?
. . . . . *)

Dintre epigrame reproducem numai una, care însă rezumă toate condițiile, pe care o epigramă trebuie să le împlinească.

Epigrama mea din partea multora

Din modestie, se vede,
Tot zici că nu știi nimic,
Tu o zici fără-a o crede,
Eu o cred fără s-o zic.

Colecția tipărită în anul 1845 începe cu o poezie intitulată *Fatalitatea*, care înfățișează ca într-un monogram natura umorului său și cu care noi încheiem reproducerile.

Fatalitatea

Din frageda mea vîrstă restriștea m-a gonit,
De-n potriviri, reversuri în veci am fost iubit :
Oricîte curg la alții pe drumul lor firesc

* Mai sînt reproduse fabulele *Țăranul și pescarul* și *Turculețiul și mumă-sa* ; vezi „Convorbiri", p. 333.

La mine sînt brodite, pe dos să întîlnesc.
Cînd vru să mă adopte cutare fără fii
Indată ceru-i dete o spuză de copii
Cînd unui bogat singur eram moştenitor,
Nu-ş ce făcu, ce drese, că mi-ţi muri dator;
. . . . . .*

După cît ştim, C. Bălăcescu trăieşte în Bucureşti ca pensionar al statului. Dacă aceste puţine şiruri ar fi în stare de a reîmprospăta numele său în aducerea aminte a publicului român şi de a arăta totodată, cum alături cu direcţia străină în idei şi forme inaugurată în acel oraş, el a scris firește, foarte puţin influinţat, şi fără pretenţie că a avut meritul de a se arăta cum a fost, iar nu de a afecta simţiri străine lui şi poporului său, atunci scopul acestei dări de samă este împlinit.

Sfîrşitul lui Constantin Negri**

Alaltăieri în 29 Septemvrie a încetat din viaţă unul din cei mai nobili bărbaţi ai Românilor — Constantin Negri. În vîrstă de 64 de ani şi bucurîndu-se de o deplină sănătate, o boală grabnică venită asupra-i în zilele din urmă, l-au răpit din mijlocul nostru. Constantin Negri reprezenta nu numai cel mai curat patriotism şi caracterul cel mai dezinteresat, dar şi o capacitate intelectuală extraordinară, căreia-i datorim, în bună parte, toate actele mari săvîrşite în istoria modernă a Românilor. El a refuzat coroana domnească ce i se oferise în 1859 preferînd a rămîne un simplu cetăţean, el a sprijinit pînă la urmă unirea ţărilor, el ca reprezentant al României la Constantinopol a făcut să se cunoască alegerea îndoită a lui Alexandru Ioan; a pregătit secularizarea moşiilor monastireşti şi a înlăturat greutăţile ce se iviseră în

* Vezi întreaga poezie în „Convorbiri", p. 334.
** „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 108, 1 octombrie, 109, 3 octombrie.

urma acestui act. Retras de zece ani în viaţa privată, în orăşelul Ocna el ne da exemplul vieţei celei mai modeste, deşi avea dreptul la onorurile cele mai mari. Însemnat ca om de litere, ca şi ca om de stat, niciun Român n-a fost reprezentat şi venerat ca şi dînsul şi nici o pierdere nu atinge poporul nostru în mod aşa de crud ca pierderea lui Constantin Negri.

* * *

Soarele frumos de toamnă care a luminat sărbarea de tînguire pentru pămîntul nostru şi pentru amintirea lui Grigorie Vodă, acelaşi soare au luminat în alt colţ al străvechei Moldove, ducerea la mormînt a rămăşiţelor unuia din cei mai mari, mai iubiţi fii ai poporului românesc. Poet şi prozaist eminent, patriot bun cu inimă dreaptă şi fără patimă şi cel mai distins diplomat al ţărilor româneşti, Constantin Negri trăia retras în tîrguşorul Ocnei în reamintirea unei vieţi bogate, închinate întreagă acestui popor, acestei ţări*. Dar se vede că deodată cu toamna anului acestuia a fost scris să vie şi toamna acestei vieţi iubite, căci acelaşi soare care a luminat bustul de marmură a lui Grigore Vodă, au înconjurat cu razele sale fruntea înmărmurită a lui Constantin Negri şi mormîntul său, deschis să-l primească. Astfel pămîntul românesc primeşte în braţele sale pe copiii săi adormiţi, cu aceeaşi blîndeţe ca sînul mamei; cel în care zac comorile trecutului nostru îşi adaogă cîte o nouă comoară; şi astfel ni se face mai scump. Dormi dulce în pămîntul, din care te-ai născut, pe care l-ai iubit, pe care l-ai apărat viaţa toată şi fie-ţi ţărîna uşoară şi reamintirea vecinică.

Din multe unghiuri a ţărei s-au adresat telegrame de condoleanţă cătră D-na Ecaterina Negri. Noi reproducem cîteva ce ni s-au comunicat din cele multe, ce se vor fi trimis din Iaşi. (...)**

* în text, acestei *ţărei*
** urmează reproducerea cîtorva telegrame.

Bălcescu și urmașii lui *

Peste două trei zile va ieși de sub tipar *Istoria lui Mihai-Vodă-Viteazul* de Nicolae Bălcescu.

Se știe neobositul zel, cu care acest bărbat plin de inimă și înzestrat de natură c-o minte pătrunzătoare și c-o fantazie energică, au lucrat la istoria lui Mihai-Vodă. Din sute de cărți și documente el a cules c-o adevărată avariție pentru gloria nației românești, toate colorile din relații și notițe, cu cari apoi au zugrăvit acea icoană măreață, din care figura Voevodului românesc iese în prosceniu, vitejească și mîndră și vrednică de a se coborî din strălucita viță a Basarabilor.

Limba lui Bălcescu este totodată culmea, la care au ajuns românimea îndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin „păsăreasca" gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amănunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri în samă, precum în icoanele maeștrilor mari nu se vede amestecul amănunțit de văpsele și desemnul îngrijit linie cu linie. O neobicinuită căldură sufletească, răspîndită asupra scrierii întregi, topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg și asemenea scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încît toată descrierea persoanelor și întîmplărilor e dramatică, fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprie ca poeții.

Nicolae Bălcescu e de altmintrelea o dovadă, că limba românească pe vremea lui și înainte de dînsul era pe deplin

* „Timpul", I, 1877, nr. 265, 24 noiemvrie p. 3.

formată și în stare să reproducă gîndiri cît de înalte și simțiri cît de adînci, încît tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcția latinizării, franțuzirii și a civilizației „pomădate" a fost curat în dauna limbei noastre.

Deși nu mai împărtășim entuziasmul cărții lui Bălcescu pentru ideile profesate azi de colegii lui de la 1848, deși ne-am încredințat cu durere că chiar aceia ce azi le reprezintă, nu mai sînt pătrunși și se slujesc numai de dînsele ca de o pîrghie pentru ajungerea unor interese mici, deși știm că dacă inima lui era vie în vremea noastră, prin cartea lui ar fi trecut o suflare rece de ironie asupra piticilor cari îngînau a împărtăși simțirile unei inimi, pe care n-au știut-o prețui niciodată, totuși entuziasmul lui ca atare ne încălzește căci este sincer, adevărat, energic, s-arată cu acea neșovăire de care ne minunăm în caracterele anticității.

Dumnezeu a fost îndurător și l-au luat la sine înainte de a-și vedea visul cu ochii, înainte de a vedea cum contimporanii care au copilărit împreună cu dînsul și în cercul lui de idei, le-au exploatat pe acestea, ca pe o marfă, cum au introdus formele goale ale occidentului liberal, îmbrăcînd cu dînsele pe niște oameni de nimic.

El s-ar spăimînta văzînd cum a fost să se realizeze pe pămîntul nostru libertate și lumină. El ar vedea parlamente de păpuși neroade, universități la cari unii profesori nu știu nici a scrie o frază corect, gazetari cu patru clase primare, c-un cuvînt oameni cari văzînd că n-au încotro de lipsa lor de idei, fabrică vorbe nouă, risipind vechea zidire a limbii românești, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au și o pricepere pe care natura n-au voit să le-o deie.

Murind în Italia, sărac și părăsit, rămășițele lui dorm în pămîntul din care a pornit începătura neamului nostru, cenușa sa n-au sfințit pămîntul patriei, ci e pe veci amestecată cu aceea a sărăcimii din Palermo. Cu limbă de moarte însă și-au lăsat manuscriptele sale d-lui Ioan Ghica și astăzi după un pătrar de veac din ziua morții lui societatea academică a însărcinat pe d. A. Odobescu cu revizuirea și editarea scrierii, care va vedea lumina la vreme, astăzi cînd vitejia și vîrtutea țăranului nostru ne face să uităm fățărnicia și micimea de suflet a oamenilor de la 1848 și nemernicia unora dintre comandanții improvizați de frații roșii, cari pentru a-și dura

glorie pe acţii, duc ca d. Colonel Angelescu la o moarte sigură şi fără de niciun folos pe acest popor viteaz şi vrednic de a fi altfel guvernat.

Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se cîştigă prin muncă. Cînd panglicarii politici care joacă pe funii împreună cu confraţii lor din Vavilonul de la Seina, se vor stinge pe rudă pe sămînţă de pe faţa pămîntului, cînd pătura de cenuşeri, leneşă, fără ştiinţă şi fără avere va fi împinsă de acest popor în întunerecul ce cu drept i se cuvine, atunci abia poporul românesc îşi va veni în fire şi va răsufla de greutatea ce apasă asupra lui, atunci va suna ceasul adevăratei libertăţi.

Dar suna-va acel ceas? Oare tinerimea care astăzi îşi uită limba şi datinele prin cafenelele Parisului şi care se va întoarce de acolo republicană şi îmbuibată cu idei străine, răsărite din alte stări de lucruri, va fi mai în stare să înţeleagă pe acest popor, a cărui limbă şi istorie n-o mai ştie, ale cărui trebuinţe nu le înţeleg, ale cărui simţiri o lasă rece? Fi-vor în stare acei tineri să înţeleagă că acest pămînt, pentru a fi priincios, nu se cîştigă fără muncă îndelungată, că toate cocoţările lor de-a gata prin intrigi de partidă şi prin linguşirea deşerţilor şi făţarnicilor roşii, nu sînt de niciun folos pentru ţară? Fi-vor destul de înţelepţi ca să nu linguşească patimile mulţimii cu fraze sunătoare, ci s-o facă a vedea lămurit că munca şi numai munca este izvorul libertăţii şi al fericirei şi cum că cei ce pretextează că bunurile morale şi materiale se cîştigă prin adunări electorale, prin discursuri de cafenea şi prin articole de gazetă, sînt nişte şarlatani, cari amăgesc poporul în interesul şi spre risipa bunei stări? La întrebările acestea răspunsul e greu; ne temem chiar de a face concluzia finală.

Oare un stejar care-l rupi de la rădăcină şi-l sădeşti în mod meşteşugit într-o grădină de lux are viitor? Oare neamul românesc cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor, cînd trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru şi răsădit în mod meşteşugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franţuzească?

Iată întrebări la cari nu îndrăznim a răspunde. Dumnezeul părinţilor noştri să aibă îndurare de noi.

A. Tr. Laurian şi C. Bolliac*

Ziua de ieri a fost cea din urmă pentru doi bărbaţi a căror activitate publică, cuprinsă între anii 1830 şi pînă în deceniul I din zilele lui Carol-Vodă, a exercitat o însemnată influenţă asupra dezvoltării ideilor naţionale în România. Ieri, August Trebonian Laurian şi Cezar Bolliac s-au săvîrşit din viaţă.

August Trebonian Laurian a fost născut în Ardeal. Crescut în şcoala privaţiunilor şi fiind fiiul unui popor care e pînă azi silit a plăti cu cele mai grele sacrificii orice pas ar voi să facă înainte, caracterul său era inspirat dar şi lămurit totodată prin luptele la cari au luat parte. Amintim între altele că, în colaborare cu N. Bălcescu, a scos la lumină „Magazin istoric pentru Dacia", o colecţie preţioasă de sorginţi istorice; apoi că lui i se datoreşte introducerea studiului istoriei naţionale în şcoalele noastre şi ei cel de-ntîi care-a încercat a aduna toate ştirile de oarecare temei cari există asupra mult bîntuitei istorii a neamului nostru de la întîiele începuturi şi pînă în zilele noastre, într-un manual care serveşte şi azi de carte didactică. În timpul lui Grigorie Voevod Ghica a fost inspector general al şcoalelor din Moldova; a fost deci unul dintre acei bărbaţi cu spornică şi dezinteresată activitate cari au dat domniei lui Ghica Vodă o însemnătate deosebită, ca pregătitoare epocei unirii şi a adaptării poporului românesc la viaţa modernă.

La Cezar Bolliac moartea fizică n-a fost decît încheierea morţii lui intelectuale, intervenită acum cîţiva ani deja. Bolliac a fost un prozator energic, un publicist din cei mai citiţi şi mai preţuiţi. Pana sa a fost în serviciul intereselor naţionale aşa cum le înţelegea şi le-a rezolvat Vodă-Cuza. Marea

* în „Timpul", VI, 1881, nr. 45, 27 februarie/11 martie, p. 1.

monografie asupra „Mănăstirilor zise închinate" e nu numai o scriere înavuțită cu documente autentice cari ne ajută a reconstrui și-a împlini cu colori vii conturele istoriei noastre, însemnate de cronicari, ci totodată o operă care a avut însemnătatea ei de politică practică și au contribuit a rezolva cestiunea secularizării moșiilor mănăstirești, Atît „Buciumul" cît și „Trompeta Carpaților" au fost în vremea lor ziare foarte mult citite, scrise fiind în graiul viu al poporului, cu acel bun simț și cu acea bogăție de locuțiuni și figuri, cari ele abia dau un caracter curat național și propriu limbei noastre.

. . . . . .

De mortuis nil nisi bene. Dacă bărbații cari ne părăsesc au partea lor de erori comună la toată suflarea omenească, cînd părăsesc arena de luptă, cată să ne aducem aminte de serviciile mari ce le-au adus cauzei publice și o facem aceasta cu atît mai mult, cînd vedem că acele servicii nu consistă, ca la multe din reputațiile uzurpate, din închipuirea greșită ce și-ar face-o opinia publică despre ele ci sînt reale, adevărate, au lăsat urmări binefăcătoare ce subzistă pînă astăzi.

Monumente *

De la o vreme încoace publicul românesc a început a încuraja prin subscrieri ridicarea de monumente întru amintirea Voevozilor, care au asigurat existența sau a ridicat vaza țărilor noastre și a acelor cărturari, cari la începutul veacului nostru au dat început mișcării intelectuale. Astfel Mihai Vodă cel Viteaz, acea nenorocită jertfă a politicei Casei de Austria, care-a realizat pentru cîteva zile trecătoarea coroană ** a Daciei romane, acel bun ostaș și rău politic

* în „Curierul de Iași", X, 1877, nr. 27, 11 martie, p. 3, la *Diverse*, sub acest titlu.

** în text, *corună*.

are astăzi statua equestră în fața Academiei din București; statua lui Ștefan cel Mare, asupra mărimii căruia abia arhivele din Venezia încep a ne lămuri și care crease Moldovei un rol atît de strălucit pentru vremea sa, va avea statua sa în Iași, lui Grigore Vodă Ghica, nobilul martir care au protestat contra ciuntirii pămîntului nostru, i s-au ridicat un monument în piața Beilicului cu concursul Prea Înălțatului nostru Domn.

Dintre cărturari s-a început cu statua de marmură a lui Ioan Eliad (supranumit mai tîrziu Heliade-Rădulescu).

Eliad se vede a fi fost în tinerețe un om foarte inteligent. Prin gramatica sa elimineză din ortografia română toate semnele prisositoare, prin cărțile sale didactice au dat ființă limbei științifice, din tipografia sa au ieșit la lumină între anii 30 și 45 aproape tot ce s-au tradus mai bine în românește. Cam de pe la anul 1845 începe însă în mintea scriitorului bucureștean o suficiență nepomenită și o decădere intelectuală cu atît mai primejdioasă, cu cît Eliad era privit în vremea lui ca un fel de oracol. Limba „Curierului de ambe sexe" se latinizează și se franțuzește; el începe a scrie c-o ortografie imposibilă, nesistematică, un product bastard al lipsei sale de știință filologică pozitivă și al unei imaginații utopiste. Făr-a avea el însuși talent poetic, dă cu toate acestea tonul unei direcții poetice, a cării merite consistau într-o limbă pocită și în versificarea unor abstracții pe jumătate teologice pe jumătate sofistice. Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înrîurirei stricăcioase a lui Eliad. Întîmplările politice de la 1848 și petrecerea sa în străinătate îi răpiră și restul de bun simț, cît îi mai rămăsese.

El devine din ce în ce mai închipuit și mai apocaliptic, încît întors în țara lui și făr-a fi încetat de-a exercita o înrîurire și mai mare ca-n trecut, el au mai trăit ca o primejdie vie pentru orice aspirare adevărată și serioasă. *Istoria Românilor* scrisă de el este o țesătură de închipuiri subiective și de greșeli; o a doua ediție a gramaticii e o adevărată babilonie de fantazii etimologice, iar poeziile sale sînt stîrpituri de cuvinte străine îmșirate după o măsură oarecare. Aproape tot ce-a făcut Ioan Eliad, modestul învățător de la Sf. Sava a fost caricat de Heliade Rădulescu. Oricine va scrie o istorie a culturii pe malurile Dunării, va trebui să vadă în-

tr-acest singur individ doi oameni cu totul deosebiţi: unul modest, îngăduitor, plin de bun simţ celalt suficient, invidios, trăind în ficţiuni şi lipsit de orice urmă de bun simţ.

În cei din urmă zece ani ai vieţei sale îi mai rămăsese un singur instinct adevărat. Din cugetarea cu totul străină a tineretului el au prevăzut falimentul economic şi intelectual al generaţiei de faţă; au prevăzut că oamenii, cari se gerau ca uriaşi, nu erau decît niste comedianţi, îmbrăcaţi franţuzeşte. S-ar putea zice chiar că acest om straniu avea în unele momente un soi de a doua vedere. Cu toate acestea constatăm cu durere că multe din relele, ce le prevedea, şi-au avut cauza în chiar direcţia pe care o dedese el culturei române.

Un alt om al cărţii, căruia i se va reîmprospăta memoria, este Gh. Lazăr. Camera a votat două mii de lei pentru a se înscrie în capul listei de subscripţie. Totodată D. ministru al instrucţiei au îngrijit, ca în ţintirimul din satul Bolintin să se aşeze pe mormîntul poetului liric Dimitrie Bolintineanu o piatră de marmură c-un basrelief, reprezentînd o mînă, ce depune o cunună de lauri.

Ioan Eliad*

Mîne are a se descoperi cu toată sărbătoarea cuvenită statua lui Ioan Eliad.

Cată să mărturisim că arareori s-a întîmplat cărturar să treacă prin atîtea peripeţii intelectuale ca răposatul părinte al literaturii noastre.

Sînt mulţi, între cari d. Ion Ghica bunăoară, cari n-au avut nicicînd o mare părere de Eliad, sînt alţii cari l-au ridicat în ceruri şi l-au urmat orbeşte; unora le-a plăcut ca literat, altora şi ca om politic, iar o opinie dreaptă, o dreaptă

* Publicat în „Timpul", VI, 1881, nr. 255, sîmbătă 21 noiembrie, p. 2—3.

măsură a lucrării lui însemnate n-am întîlnit adesea. Ca promotor al culturii, ca membru activ al întreprinderilor literare din vremile sale meritul său nici nu poate fi pus în discuţie, căci e fără îndoială nepreţuit de mare.

Dar asupra literatului părerile se deosibesc şi se ramifică şi ni se pare că tocmai în această privire ar trebui să i se facă dreptate şi să se deosibească înrîurirea hotărîtor bună asupra limbei literare, de o seamă de rătăciri ulterioare.

Nu doar că Eliad ar fi creat o limbă nouă din nimic. Limba *literară*, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor şi a legendelor e pe alocurea de-o rară frumuseţe. Multe texte şi bisericeşti, şi laice au un ritm atît de sonor în înşirarea cuvintelor, încît e peste putinţă ca frumuseţea stilului lor să se atribuie întîmplării şi nu talentului scriitorului şi dezvoltării limbii. Într-o povestire din secolul trecut citim de ex. următoarele:

> Atuncea acel boeriu merse de spuse stăpânului său toate pre rînd, însă, împăratul fiind cuprins de mănie, au zis către dînsul.
>
> — Voi cîte vise visaţi toate le credeţi, dar nu sînt eu copil a nu împlini porunca mai marelui meu.
>
> Iară acel boieriu zise:
>
> — Împărate, din copilăria voastră ţi-am slujit şi minciună din învăţătura mea n-ai petrecut; iară de vreme ce nu mă crezi, *blemu* de vezi lucrul minunat...
>
> Şi porunci să-i ducă în beserică scaunul împărătesc şi şezînd porunci domnilor săi zicînd: Să şedem şi noi aici ca să putem povesti de aceste minuni împăratului Amurat.
>
> Într-acel ceas se umplu beserica de lumînări minunate şi altariul* de focul dumnezeirii, şi văzînd acestea împăratul fu cuprins cu spaimă şi zice către Domnii săi: „Minunată vedere este ceea ce *văzum* astăzi".
>
> Şi cînd zise preotul: „Pentru cei ce umblă pe mare şi călătoresc, într-acel ceas văzu împăratul marea învăluită cu valuri mari şi groase şi coră-

* în text, *oltariul*.

biile păţind mult rău şi cu cuvintele preotului se alină marea, mulţumind corăbierii lui D-zeu.

Iată o proză scrisă de mai bine de o sută de ani pe care desigur oricine o va înţelege.

Cam acesta e tonul limbei prozaice şi poetice înainte de Eliad. Oricît de lumeţ ar fi fost cuprinsul prozei sau versului, stilul avea ceva onctios, ceva oriental, deşi limba e îndealtmintrelea foarte frumoasă. Scrierile lui Petru Maior şi ale lui Şincai au tonul academic sau certăreţ, de predică, cei mai mulţi dintre cei vechi modulau fraza după cea latină sau greacă.

Cum deschidem Gramatica românească de D. I. Eliad (1828) dăm cu totul de alt ton, mai firesc.

> Ei! Dar ce fel de carte e asta? Uite-te minune! Aci lipsesc o mulţime de slove! ăştia vor să ne lase săraci! (Gramatica s-a tipărit fără *eta, xi, psi, omega* şi altele). Vedeţi lucruri copilăreşti! Vedeţi eresuri! Vedeţi nesocotinţă! Toată lumea se sileşte din ce mai are să mai adaoge şi să se mai îmbogăţească, dar ei! ia uitaţi-vă că şi din ce mai avem vor să lepede! Ait! S-a stricat! S-aaa duuus acum şi limba!! Ei au lepădat oxiile şi psila şi dasia! O drăguţele! Ca de ele de nimic nu-mi pare aşa de rău ca parcă era nişte floricele. Oamenilor fără gust, fără leac de ortografie, dar cine s-a pus pe voi să vă arătaţi mai iscusiţi decît atîţia înţelepţi bătrîni? Voi v-aţi găsit să stricaţi ceea ce n-au găsit cu cale atîţia inşi şi nu ca voi ci altfel de învăţaţi! Şi apoi nu ştiţi voi că obiceiul este bătrîn şi că trebuie să purtaţi cinste şi sfială către dînsul? Păcat de D-zeu să se ducă atîtea slove!
>
> — Aşa, Domnule, s-au dus şi acuma dumneata să fii sănătos. Ele s-au dus şi nu se vor mai întoarce căci le-a gonit o soţietate întreagă, le-a gonit însuşi dreptul cuvenit.

Din această probă se va vedea care e meritul de căpetenie a lui Eliad. El scria cum se vorbeşte, viul grai a fost dascălul lui de stil. Prin el limba s-au dezbărat de formele convenţionale de scriere ale evului mediu şi ale cărţilor ecleziastice, a devenit o unealtă sigură pentru mînuirea

oricării idei moderne. Din acest punct de vedere Eliad a fost cel întîi scriitor modern al Românilor şi părintele acelei limbi literare, pe care o întrebuinţăm astăzi. Chipul propus de el la 1828, prin încetăţenirea termenilor tehnici, termenilor noi pentru idei nouă, se urmează şi se recomandă şi astăzi ca cel mai potrivit. Dacă mai tîrziu el, omul practic al bunului simţ şi al experienţei, a început a croi sisteme *a priori* de ortografie, meritul lui nu scade. Literatura s-a ţinut de începuturile sale cele bune (1826—1856) şi au lăsat de-o parte erorile.

Eliade Rădulescu *

Statua lui Eliad zace, dată uitării în umbra zidurilor universităţii. Cu toate acestea e statua unui bărbat care, de la 1825 începînd, a inaugurat atît reforma limbei literare de azi pe care i-o datorim în mare parte lui, precum şi reforma socială.

Ca literat şi politic, dacă n-a creat opere nemuritoare, desigur au fost promotorul cel mai arzător al tuturor mişcărilor generoase şi au avut, ca nealtul, o influenţă determinantă asupra caracterului culturei române. Ei bine, zace uitată statua lui căci alte griji au patrioţii. Onor, republică a Ploieştilor invită la inaugurarea (cu profir) a statuei Libertăţii, ridicată pentru a atesta virtutea Ploieştenilor în susţinerea drepturilor cetăţeneşti, cu ocazia proclamării republicei de la 1869—1870.

. . . . . .

* „Timpul", VI, 1881, nr. 134, 21 iunie, p. 1 (fragment).

Naţionalii şi cosmopoliţii*

. . . . . .

Motivele ce s-a adus contra noastră se pot rezuma într-aceea că :

a) nu sîntem români buni, ci răi, asemenea chiar cum trădătorii de patrie şi de naţiune pot fi români de origine.

b) că trebuie să fim sau *proşti,* sau plătiţi de străini, pentru a susţine principiile ce le susţinem.

c) că direcţiunea literară a „Junimei" (şcoala Maiorescu) nu merită decît ca să scuipe cineva în ea şi Societatea să decidă că *scuipă* în şcoala lui Maiorescu (ipsissima verba, ale D-lui Ioniţă Bumbac!)

Abstrăgînd de la chestiunea dacă idei emise cu bună-credinţă pot fi tratate într-un mod brutal de oameni, cari pînă azi nu pot să se fălească cu v-un merit pentru a avea dreptul ca să se exprime atît de vehement, să cercetăm numai cazul, dacă subsemnatul, contra căruia au fost îndreptate loviturile, este într-adevăr *cosmopolit, plătit de străini, prost,* şi dacă direcţiunea literară, de care se ţine el, merită a fi scuipată etc. etc.

Am susţinut întotdeauna că chestiunea cosmopolitismului e una ce nu există. Să nu fim inventivi în chestiuni, a căror înţeles ar fi greu de definit pentru fiecare din noi. Poate că ar exista cosmopolitism — dacă el ar fi *posibil.* Dar el e imposibil. Individul care are într-adevăr dorinţa de-a lucra pentru societate, nu poate lucra pentru o omenire, care nu există decît în părţile ei concrete — în naţionalităţi.

Individul e osîndit prin timp şi spaţiu de-a lucra pentru acea singură parte, căreia el îi aparţine. În zadar ar încerca chiar de a lucra deodată pentru toată omenirea — el e legat prin lanţuri nedesfăcute de grupa de oameni, în care s-a născut. Nimic nu e mai cosmopolit decît matematica pură d. ex. şi cu toate astea omul de ştiinţă va fi silit să o scrie într-o *limbă* oarecare, şi prin acest mediu de comunicare ea devine întîi şi întîi proprietatea *unui* grup de oameni, a *unei*

* Ms. 2257, ff. 232—236 (fragmente).

naţionalităţi şi acea naţionalitate priveşte omul de ştiinţă de al său, oricît teoriile lui ar putea să aparţină omenirei întregi.

Cosmopolitismul e o *simulaţiune* şi nimic alta — el n-a fost niciodată un adevăr. Străinii care au interese personale în ţara românească de ex. vor *simula* totdeauna cosmopolitismul, pentru că declarîndu-şi adevăratele lor simţiri ar putea să pericliteze interesele lor individuale. — State slabe — cum era Germania în secolul al XVIII/-lea/ — vor *simula* cosmopolitismul, pentru a denigra tendinţele naţionaliste a inamicilor lor tari. C-un cuvînt : Cosmopolitismul nu există decît ca simulaţiune, ca făţărnicie. El mai e pretextul pentru lenea şi indiferentismul celor cari nu cunosc alt scop în lume decît acela de-a trăi bine. — A acuza însă de cosmopolitism oameni, cari se inter(es)ează de toate chestiunile vitale ale naţiunii noastre, oameni cari lucrează, pe cînd alţii numai vorbesc, este sau un semn de rea credinţă, sau unul de primitivitate.

Maiorescu este încă tînăr şi fructul unei însemnate vieţi interne se coace încet, (iese) tîrziu la lumină. (f. 232).

Dacă direcţia literară către care am onoarea a mă alătura, ar profesa cosmopolitismul, ar trebui ca tot ce-am scris şi vorbit eu să fie scris şi vorbit în sens cosmopolit. Am scris puţin şi tocmai de-aceea rog de iertare pe cititor, dacă-i dau osteneala de-a se familiariza cu scrierile a căror cuprins mi-au adus numirea de cosmopolit.

În articolul *„Echilibrul"* publicat în „Federaţiunea" (No. 38 şi 39 — mai 1870) am susţinut autonomia Transilvaniei, fărîmarea dualismului, a unei forme ce contrazice natura obiectivă a monarhiei, dreptul ce-l are fiece popor de a-şi determina voinţa prin legi şi de-a avea un propriu organ pentru formularea acestor voinţe, o legislativă. Acest articol a dat însă (prilej) procurorului public din Pesta de-a mă cita la judecătoria de instrucţiune.

Tot în acea lună am publicat un articol asupra conchemării unui congres*, care se sfîrşeşte în modul următor : „În caz dacă opinia publică şi popoarele Austriei ar cere schimbarea sistemei constituţionale de azi (a dualismului), românii, spre a fi factori eminamente activi întru formarea impe-

* Este vorba de articolul *Să facem un Congres,* „Federaţiunea", Pesta, 1870, nr. 33—365, 17/5 aprilie.

riului 1) să provoace conchemarea unui congres al lor, care să decidă atitudinea naţiunii româneşti faţă cu situaţiunea cea nouă, ce împrejurările par a i-o impune imperiului. 2) Congresul să se declare solidar cu naţiunile ce urmăresc aceleaşi interese ca şi cea română. 3) Congresul să-şi aleagă (o) reprezentanţă a sa, care va comunica tronului voinţa naţiunii româneşti, cerînd a ei satisfacere. Apariţiunea acestui articol a fost anunţată printr-un telegram din Pesta în „Noua Presă liberă".

Cînd am scris primele linii în privinţa serbărei de la Putna (v. „Convorbiri" an IV, No. 14) *, am spus că frecările din viaţa politică şi spirituală la Români nu-şi au cauza lor pe atît în interese personale (precum o susţin unii), ci mai mult în profunda sciziune dintre direcţiunile pe cari au apucat unii de-o parte, alţii pe de alta; că, pentru a nu se perpetua, moşteni şi mări acest rău, generaţiunea tînără are trebuinţă de o singură direcţiune spirituală, şi că încercarea de-a organiza viaţa viitorului va putea fi făcută de către junimea română cu ocazia foarte nimerită a serbărei de la Putna.

În epistola deschisă către D-nul D. Brătianu (Vezi „Românul" din /15/ August 1871) ce-am trimis-o împreună cu fratele Dan ** în numele comitetului central, am spus cum că în munca generaţiunilor trecute, care-au pus fundamentele largi şi nobil intenţionate a/le/ edificiului naţional — în acea muncă este deja cuprinsă toată ideea activităţii noastre din generaţiunea junǎ, că numai în continuitate cu lucrările trecutului, în prourmarea consecventă a celor bine începute consistă misiunea generaţiunii viitoare. Oamenii cari au început regenerarea naţională ni-au dat *ideea întregului,* ce noi aveam a o realiza.

Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cît ştim noi *naţionalitatea în marginele adevărului.* Mai concret; Ceea ce-i neadevărat nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i naţional; ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i naţional; ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i naţional; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i naţional.

Exemple. 1) Norma limbei scrise trebuie să fie cea care există obiectiv şi în realitate în gura poporului de jos şi a societăţii mai fine, iară nu fantaziile mai mult sau mai puţin ingenioase ale filologilor noştri. Aşadar adevăr obiectiv şi nu arbitraritate subiectivă. In acest proces de-a stabili o normă pentru limba scrisă trebuie luate în considerare şi acele influinţe istorice, cari au rezistat tendinţei de expulziune şi s-au conservat în limba vie.

2) Principii fundamentale din dreptul public a lui Barnuţiu sînt *injuste* din punctul de vedere al jurisdicţiunii moderne. Ele nu devin juste prin aceea că au fost profesate de un naţionalist mare, ale cărui merite pe alt teren nu i-a venit nimănui în minte de-a le contesta.

3) Poezii urîte (Drăgescu, Bota, Grădişteanu, Macedonski, Costiescu, Adrian ş.a.) nu devin frumoase prin aceea că-s naţionale. Avem atîtea modele nobile în poeţii mai vechi şi mai ales în neîntrecuta poezie poporală, încît suficienţa cu care sînt privite asemenea anomalii literare te împlu de o spaimă lesne de justificat. (f. 233)

4). În fine, fapta rea ori greşită nu devine bună prin aceea că a fost comisă de un naţionalist sau în numele naţiunii, ci este şi rămîne (rea). Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaşte de frumoasă şi dulce (V. Scherr, Allg. Litteraturgeschichte).

Dreptul, întru cît e scris la noi în consonanţă cu adevăruri recunoscute, este valabil pentru toată lumea; poezia noastră poporală şi artistică, întru cît e frumoasă, e frumoasă pentru toată lumea; în fine binele obiectiv din noi ni-l recunoaşte asemenea oricare om de bună credinţă. (f. 235).

Cum că din acest principiu fundamental s-au tras apoi cu intenţiune concluziuni false, nu trebuie s-o mai pomenim, căci altfel publicul n-ar fi pînă azi în eroare în privinţa adevărului. Tocmai în concluziuni false şi imposibile, în răsuciri a vorbelor, în mistificare, c-un cuvînt în rea credinţă consistă gloria celor mai mulţi dintre contrarii lui Maiorescu, căci într-astă privinţă sîntem în genere foarte inventivi. (...)

S-a zis că e francmason şi prin asta cosmopolit. De asta noi nu ştim, dar posito că este: nu este adevărat că maso-

---

* *Notiţă asupra proiectatei întruniri la mormîntul lui Ştefan cel Mare,* „Convorbiri literare", IV, 1870—71, nr. 14, 15 sept., pp. 233—234.

** Este vorba de Dan Pamfil; I. Scurtu opinează că scrisoarea va fi redactat-o singur Eminescu.

nismul exclude naţionalismul. Unii din cei mai influenţi membri ai partidei roşii * (care trece de eminamente naţionalistă) au fost şi sînt francmasoni. În Ungaria de ex. vom găsi un mare naţionalist în marele maistru al francmasonilor (D. Pulszky).

Celelalte nimicuri ce se susţin despre viaţa sa ca om privat sînt meschine şi demne numai de cei ce le lăţesc. E acuzat că nu-şi vizitează prelegerile în curs de 3 luni, cînd cei ce-l acuză nu le vizitează *cu anii*. Regula este: că tot ** ce e permis generalităţii oamenilor din România liberă, toate ce ei fac nepedepsiţi şi necontrolaţi, toate comise de M. iau dimensiuni gigantice şi sînt taxate de crime. (f. 236)

Cum că în România liberă există episcopi atei, cari-şi ţin metrese, e un fapt ce nu uimeşte pe nimeni, dar că d. Maiorescu în locul lipsei absolute de religiune pozitivă cearcă a pune principii filosofice morale pentru a aşeza stavilă unei necredinţe oarbe şi a imoralităţii născute din ea, asta este o crimă. (f. 234) ***

Observaţii critice ****

D. Dr. Zotu publică în n-rii 6 şi 7 (Iunie-Iulie) a „Columnei lui Traian", o recenziune asupra *Logicei* D-lui Titu Maiorescu. Din cauza invidiabilelor antipatii, de care autorul *Logicei* are a se bucura, recenzia a fost reprodusă repede-repede de „Pressa" şi „Telegraful", încît atenţia celor, cari mai bine ar muri decît să judece singuri, au fost deja pusă în cuvenita mişcare. Căci putem presupune că atît onor, confraţi de la „Pressa„ cît şi cei, dacă se poate şi mai onorabili, de la „Telegraful", nu s-or fi dedat la veleitatea, de-a ceti mai întîi Logica de Maiorescu, înainte de-a retipări judecata d-lui Dr. Zotu. Vivat sequens!

* este vorba de partidul liberal.

** în text, *toote*.

*** fragmentul cuprins în f. 234, nepaginat de poet, a fost trecut în acest loc de I. Scurtu, pe baza înlănţuirii de idei.

**** „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 87, p. 2—3.

Recenziunea merită atenţie din punctul de vedere al observaţiilor *ad personam*. La argumenările *ad rem* vom veni mai tîrziu.

„La noi — începe d. Zotu, — mulţi şi-au permis a bănui că cunoştinţele filozofice ale D-lui Maiorescu sînt mai contestabile decît elocvenţa sa. Ne lipsea un text, prin care să se poată vedea ştiinţa *cea pusă la îndoială a profesorului*. Un asemenea text îl avem acum înaintea ochilor. *Publicarea lui este cea mai mare greşală dintre toate ce le-a comis d. Maiorescu*. Sîntem siguri, că prin publicarea *Logicei* D. Maiorescu va pierde mulţi din admiratorii săi poate chiar în Iaşi".

Toate aceste bănuieli, aserţiunea că publicarea manualului e cea mai mare greşală a d-lui Maiorescu şi *siguranţa* că şi-ar pierde admiratorii, toate aceste puse la locul pe care-l ocupă (la începutul recenziunei), devin o stratagemă *. Aceste aserţiuni ar fi trebuit să urmeze în mod concludent din recenziune, nu s-o premeargă. A arunca bănuiala neştiinţei *înainte* de-a o fi argumentat mai întîi, însamnă a gratifica anticipando pe contrariul cu epitete, la întrebuinţarea cărora abia argumentaţiunea făcută gata ne dedea un drept.

Dacă noi, plătind cu aceeaşi monetă, am zice de pe acuma — la începutul observărilor critice — că ne permitem a bănui cum că cunoştinţele filozofice ale d-lui Zotu sînt pe atît de contestabile, pe cît e şi lealitatea sa în discuţiune, că ne trebuia un text, prin care să putem verifica lealitatea şi ştiinţa, puse la îndoială, a d-lui Zotu, că un asemenea text îl avem şi că D-sa ar fi comis cea mai mare greşeală de a-l publica, atunci ce-ar avea de zis D. recenzent? Bănuielile noastre vor urma abia din observările critice, nu le vor merge înainte.

„Este deja un semn trist — urmează recenzentul — cînd însuşi d. Maiorescu recunoaşte că această carte, pe care o

* „O fină deşi vulgară stratagemă, pentru a înscena o petitio principii, pentru a cîştiga prin subrepţiune unul din raţiunile concluziei. Cînd începi a suspiciona pe om înainte de a fi dovedit ceva contra lui, uneşti deja cu ideea, ce se creează în capul cetitorului, un predicat în defavorul lui, încît concluzia ţi-i cu mult mai uşoară. Această suspicionare anticipată e foarte obişnuită în jurnalele politice a căror misiune se înţelege că nu e luminarea publicului, ci excitarea patimelor lui dar în discuţii ştiinţifice n-are ce căuta". (nota lui Eminescu).

numește un r e z u m a t al prelegerilor ținute în curs de aproape zece ani la *universitate*, este bună de întrebuințat la cea dintîi învățare a logicei".

Pentru noi acesta nu e de loc un semn trist, ci numai un semn că recenzentului nu-i place a ști ce e un rezumat. Și fiindcă ne e și indiferent ce și-a fi închipuind d-sa sub rezumat, căci nu avem de gînd a-i rectifica marginile noțiunilor d-sale, vom aduce un exemplu, calculat numai asupra naivității cetitorilor săi ca și argumentul d-sale. Kant are asemenea un rezumat al prelegerilor de logică, ținute în curs de douăzeci de ani la Universitatea Königsberg, care este asemenea bun de întrebuințat *numai* la cea dintîi învățare a logicei.

Ș-un asemenea rezumat îl poate face orice învățat, din orice știință, îndată ce elimineză tratarea pre larg a controverselor, iar el va fi totdeauna bun pentru cea dintîi învățare a științei respective, căci orice carte elementară *este* un rezumat.

D-sa ar putea răspunde că există rezumate, cari nu sînt înțelese de începători, ci sînt pentru — învățați numai, dar d-sa știe, că acest răspuns * ar fi o sofismă — căci recenzentul va fi știind foarte bine ce *fel* de rezumat trebuie să deie un om, cînd se hotărăște a scrie pentru școalele secundare (pentru cea dintîi învățare a logicei).

Apoi d. Zotu, după ce ia din textul cărții și din șirul de argumentări strîns legate ale D-lui Maiorescu *patru citate din John Stuart Mill* încheie :

„Arătînd această perfectă consunanță adlitteram între d. Maiorescu și Mill, noi am fi dispuși a o explica printr-o *întîlnire în idei a două genii, dacă nu ne-ar fi cam greu* a înțelege o asemenea întîlnire chiar în cuvinte, chiar în puncte și virgule".

Dar noi nu sîntem de loc dispuși a o explica aceasta printr-o simplă întîlnire de idei a două genii și înțelegem foarte bine întîlnirea în cuvinte. Aceasta, pentru că logica lui John Stuart Mill e citată în mod cinstit în apendice între *manualele, întrebuințate și pentru manualul nostru*, încît bunătatea recenzentului, de-a se arăta dispus să esplice consunanța din întîlnirea în idei a două genii, este în cazul

* Fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter (nota lui Eminescu).

nostru *cel puțin* de prisos. Dar această ciudată bunăvoință a d-sale devine și mai caracteristică, cînd vede cineva înțelesul, pe care i-l dau jurnalele bucureștene și cînd știe că recenzentul au și calculat asupra acestui înțeles. În urma generozității, de a explica în acest mod întîlnirea în idei, ele aruncă asupra autorului *Logicei* prepusul plagiării.

Dar „aceea" ce d. recenzent „voiește a imputa" autorului logicei „este ceva mai grav".

„După ce (Maiorescu) în Introducere și-a dat *atîta* silință de a se pune în cea mai *strînsă* armonie cu Mill, îndată după terminarea introducerii, lasă pe Mill la o parte și urmează altor autori, de astădată germani, mai ales din școala lui Herbart : *Această infidelitate către Mill n-au putut rămînea nepedepsită. Teoriile susținute de Mill și adoptate de d. Maiorescu în Introducere fiind contrare celorlalte teorii, împrumutate de D. Maiorescu de la alții, logica d-sale a dobîndit un caracter foarte nelogic*".

Aici D. recenzent iar seceră, înainte de-a fi semănat. Făr-a fi dovedit nimic, căci așa numita dovadă vine în urmă, recenzentul împarte anticipando pedepsirea infidelității către Mill și caracterul nelogic al logicei.

Apoi urmează următoarea argumentațiune :

„Mill e sensualist în toată puterea cuvîntului. Sensurile, după el, sînt singurul izvor al convingerilor noastre.

N o i a m v ă z u t că D. Maiorescu *au adoptat această teorie a lui Mill ; (*că adică sensurile sînt singurul izvor al cunoștinții).

Acest „noi am văzut c-a adoptat a c e a s t ă teorie a lui Mill" este pur și simplu un binevoitor exces de fantazie a recenzentului, care *crede* poate c-ar fi dovedit-o aceasta undeva fără s-o fi dovedit nicăieri, căci, *această* teorie a lui Mill a fost formulată cu mult înaintea acestui fericit muritor prin cuvintele : *nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu* (nimic nu este în minte care să nu fi fost mai întîi în simțiri), iar teoria, pe care o urmează logica — Maiorescu este tot aceasta, decît numai cu mica restricțiune a lui *Leibnitz: nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu, n i s i i n t e l l e c t u s i p s e*. (Nimic nu e în minte, care să nu fi fost mai întîi în simțiri, decît mintea însăși). Această restricțiune trebuia s-o întrevadă orișicine, care-și arogă dreptul de-a bănui *știința* autorului Logicei.

Cu restricţiunea lui Leibnitz însă, a c e a s t ă teorie a lui Mill (care *du reste* nu este a lui Mill, ci foarte veche şi anume a lui Epicur*) e admisă de foarte mulţi filozofi, de Kant însuşi, a cărui „critică a raţiunii pure" se ocupă tocmai cu „intelectus ipse", cu chiar mintea.

Căci sensualismul, empiric fiind, nu e fals, ci numai unilateral, ca şi materialismul, şi întrucît aceste sisteme sînt adevărate, ele nu se exclud într-o minte încăpătoare, căci adevăr pe adevăr nu exclude.

Dar ce mai la deal la vale! Recenzentul nici n-avea să dovedească, cum că sensualismul ca „sistem filozofic" (reprezentat în cazul nostru de Mill) e opus altor sisteme. Aceasta se poate, dar nu dovedeşte nimic. Ceea ce trebuie să ne dovedească D-sa este, nu că autorul e în *flagrantă* contradicţiune cu Mill, ci dacă din „negrul pe alb" al *logicei* se poate arăta vr-o contrazicere cu ea însăşi. Aceasta însă recenzentul nu ne-o arată nicăiri şi nici nu e în stare a o arăta, pentru că nici n-o poate găsi nicăiri.

Consecvenţa D-lui Maiorescu consistă *tocmai* într-aceea, că nu admite sensualismul ca *sistem* şi dacă admite argumentaţiunea lui Mill pentru

„Nihil este in intellectu, quod non prius fuerit in sensu"

nu-l admite însă pentru

„intellectus ipse".

Şi dacă nu-l admite, e o dovadă că deşi Mill

„cearcă cu mult spirit a demonstra —, că acele principii, aşa numite legi ale cugetării sînt nişte adevăruri bazate tot pe experienţă",

Autorul va fi avut raţiunile sale de a vedea nesuficienţa argumentării lui Mill în privinţa izvorului al doilea al cunoştinţei noastre.

Deci într-o cestiune atît de fundamentală, D. Maiorescu poate fi mult şi bine în contradicţiune cu Mill, fără de-a fi însă

„în contradicţiune cu D. Maiorescu din introducere", precum susţine recenzentul.

Căci nu stă nicăîri în manual, că cele trei principii de sine evidente (identitatis, contradictionis, esclusi tertii) sînt

* Cf. Diogenes Laertius, Cartea X (nota lui Eminescu).

generalizaţii ale experienţei. Din contra, aceste principii sînt condiţii sub care experienţa este abia* cu putinţă şi se presupune pe tăcute existenţa lor, ca să putem judeca ceva. A crede că mintea şi lucrurile ce ea le pricepe stau în raport de cauză şi efect constituie paralogismul numit *cum hoc, ergo propter hoc* şi e egal cu judecata aceluia, ce văzînd o moară mişcată de rîu zice că moara-i cauza apei sau apa-i cauza morii, şi aceasta pentru că acţiunile (apei şi a morii) stau în nex cauzal.

Pentru ca publicul să înţeleagă celelalte imputări „grave", făcute de recenzent, vom reproduce întreg paragraful 8 din Logică, subliniind cele trebuincioase.

„Judecata se compune din noţiuni, explicarea ei presupune dar cunoştinţa acestora în proprietăţile lor esenţiale.

Orice noţiune este o reprezentare formată din alte reprezentări relative la a c e l a ş i o b j e c t şi cuprinzînd partea lor comună. Înţelegerea osebirii între noţiune şi simpla reprezentare este importantă pentru înţelegerea operaţiunilor logice. Conştiinţa noastră primeşte din experienţă mai multe reprezentări asupra a c e l u i a ş i f e l d e o b j e c t e. Un copil d. e. are la început despre objectul masă o idee sau reprezentaţiune potrivită numai cu acea masă unică ce a văzut-o în odaia sa. Mai tîrziu vede şi alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de piatră, de metal, rotunde, pătrate, poligoane etc. Din această sumă de reprezentări relative la a c e l a ş f e l d e o b j e c t e, conştiinţa lui extrage într-un minut dat şi printr-un proces ce-l explică Psichologia, reprezentarea lor comună şi lăsînd la o parte osebirile de tot individuale ale multelor exemplare din acelaşi object, formează *noţiunea* acesteia.

„Noţiunea (Begriff) cuprinde dar esenţa lucrurilor ce s-au prezentat conştiinţei noastre, alegînd din ideile lor numai părţile importante şi respingînd pe celelalte. In acest proces de abstracţiune, noţiunile pierd oarecum materialismul reprezentărilor primitive şi devin eterice, pierd sensibilitatea şi devîn obiecte pure ale gîndirei. In lumea fizică d. e. nu există noţiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oarecare cu suma ei de calităţi unice.

* în text, *cu abia cu*

„Importanța noțiunilor pentru sufletul omenesc este din cele mai mari. Mărginirea radicală și neajunsul caracteristic al inteligenței omenești provine din prea puținele reprezentări, ce le poate cuprinde conștiința deodată. De-abia trei patru reprezentări ocupă în același timp atențiunea noastră; tot ce trece peste acest număr dispare de regulă din sfera percepțiunii intelectuale, și se întunecă. De aici provin lacunele, unilateralitatea, în genere defectele caracteristice ale inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijloc de a remedia în parte acest* inconvenient, este de a introduce în conștiință noțiunile generale în locul reprezentărilor sensibile și de a avea astfel în acelaș cerc mărginit al conștiinței esența unui cîmp foarte întins de reprezentațiuni experimentate. Astfel, pe cînd simplul grădinar își încarcă conștiința și memoria cu reprezentările individuale ale fiecărui exemplar de flori, ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligență liberă pentru alte gînduri, naturalistul științific primește numai noțiunile generale despre felurile plantelor, are în extract esența tuturor, și inteligența lui rămîne liberă a concepe alte tărîmuri ale naturii și a forma astfel o știință universală. Fiind dar că noțiunile cuprind mai puțin decît reprezentările originarie, însă conțin toată esența lor, de aceea operațiunea cu ele este cea mai potrivită repejunii de progres în inteligința omenească, pe cînd cei ce operează numai cu reprezentațiuni, poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilității și își întîrzie și-și încurcă prospectul. Astfel întrebuințarea noțiunilor este de comparat operării cu chintesențe în locul specielor** de plante, cu chinină în loc de de china, și noțiunea se rapoartă la reprezentare ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul său. Tocmai prin această libertate a generalizărei este omul în stare a-și concentra mintea și a cîștiga acea circumspecțiune peste un cîmp vast de experiențe ce-l deosebește de toate celelalte ființe ale naturii. El nu este uimit și cotropit prin varietatea infinită a indivizilor din natură și nu este, ca animalul, fatal legat de impresiunea momentului, ci liber aruncă căutătura abstracțiunii în Univers și reduce masa multiplă și extensivă la o cătățime mărginită dar intensivă, scoate în idei sucul și măduva obiectelor și astfel

* în text, *acestui*
** în text, *specialelor*

domnind peste ele, cîștigă locul și timpul de a le compara între sine și cu trecutul și viitorul, și formează din ceea ce năvălea în capul său ca un haos orb al întîmplării, sfera luminată și regulată a inteligenții.

Noțiunile sînt dar productul cel mai important, productul specific al rațiunii omenești.

După ce lectorul va fi trecut peste acest paragraf întreg din care D. recenzent rupe numai de ici-cole cîte o bucățică — întrebăm ce contraziceri au observat? Intr-adevăr la începutul paragrafului stă într-un loc:

„reprezentări relative la acelaș obiect".

și într-alt loc:

„reprezentări asupra aceluiaș fel de obiecte".

Dar din exemplul cu copilul urmează evident că numai versiunea a doua e cea adevărată, și că cea d-întîi e în cazul cel mai rău un lapsus calami — o greșală de condei.

Acest lapsus, aflat pe o *singură* pagină și corijat cu cinci șiruri mai jos, îl exploatează apoi recenzentul în întreaga sa critică.

In sfîrșit D. Zotu „nu poate termina fără a vorbi și despre impresiunea de mirare ce i-a lăsat apendicele", în care D. Maiorescu promisese a da notițe bibliografice pentru studiarea controverselor logice și nu dă decît

„titlurile unor cărți generalmente cunoscute, simple titluri".

Noi n-avem nici un fel de impresiune de mirare, numai pentru că *D. Zotu* binevoiește a da și aici rodul fantaziei sale, în locul adevărului. Iar adevărul este: la pagina 104 și 105 sînt citate manuale, întrebuințate la compunerea Logicei, fiecare însoțit de o scurtă notiță critică sau de-un aviz pedagogic, iar după aceea urmează citate toate locurile (volum, carte, &, pagina) din opurile, care pot servi la o dezvoltare mai departe a paragrafilor din manual.

Cît despre „dar" ca formă concludentă și despre ceea ce voiește recenzentul a zice în privirea deosebirii „reprezentării comune" de „noțiune", nu vom răspunde nimic. Cauza e simplă — ne sînt indiferente atît ideile D-sale asupra nuanțelor de înțeles al particulelor românești precît și părerile filozofice. Rolul criticei noastre se mărginea la respingerea bănuielelor de plagiat, a contrazicerii flagrante și a bănuielii

de superficialitate aruncată asupra autorului prin „mirarea" de la capăt.

Dar să admitem — deși nu concedem — că în cartea D-lui Maiorescu ar fi nu o contrazicere — ci zece. De unde și pînă unde vine recenzentul să deducă din contraziceri neștiința autorului? De cînd contrazicerile sînt o dovadă de neștiință? Dacă noi am susținea de ex. că Condillac a fost materialist, că Sf. Ioan e întemeietorul logicei, că Romanii vorbeau grecește, atunci aceasta ar fi o dovadă de neștiință. Dar o contrazicere? dovedește cel mult ceva în privirea puterii de judecată a unui om, nu în privirea științii.

Ce ignorant* ar trebui să numim pe Kant, care se contrazice citeodată, care dă cîte două definiții despre un lucru, din care niciuna nu-i bună, ba se exclud... C-un cuvînt orice neconsecvență în gîndire ar trebui stigmatizată drept neștiință.

Dacă învățătura l-ar garanta pe cineva contra erorilor de judecată, atuncea pe de o parte n-ar mai fi dispute între oameni învățați, iar pe de altă parte, dacă învățătura ar fi condiția judecății, oamenii neinvățați n-ar putea să judece de loc.

Dar în fapt stă altfel. Știință poate cîștiga oricine voiește, judecată nu. Judecata e un dar prețios al naturii, care se găsește în porțiune mică la orice om, dar încăpătoare și clară numai la aristocrația spirituală, pe care natura au semănat-o cu multă zgîrcenie pe fața pămîntului. Și această aristocrație e șicanată în republica literelor, ca și aristocrația numelui istoric în republica cetățenilor. In amîndouă republicele mediocritatea (din invidie și din simțemîntul nimicniciei sale) va bănui capetele, pe care nu va putea sau nu va voi să le înțeleagă.

Și un asemenea cap cu judecată vastă și limpede este într-adevăr autorul manualului de logică, din care cauză republica literelor române e pe cît se poate în contra lui.

Insinuări, buiguiri confuze despre cosmopolitism, bănuieli de neștiință, acuzări de plagiat, toate aceste se aruncă asupra unui spirit care în fiece șir e de transparența cristalului și nu lasă nimăruia îndoieli asupra celora, ce voia să zică.

* în text, *ignorent*.

Și cînd nu mai ajung aceste, atunci se ia refugiu la — contrazicere*, deși asta-i bănuiala cea mai fragilă din toate. "X sau Y, v-un recenzent oarecare, amestecă și confundă toate, aduce lucrurile cele mai eterogene și voiește a dovedi în scrierile noastre, nu greșeli, — *contraziceri*. O apucătură naivă și rea, de care se servesc adese acești domni. Contrazicere e să nu admiți într-un autor decît pînă ce-ai găsit două teorii *cu totul neinpreunabile* și după ce *ți-ai dat toată silința posibilă de a le împreuna*. Dar să se contrazică cineva pe fiecare pagină? Trebuie să fie un om care nu știe ce vorbește, căci asta va să zică contrazicere".

„Vezi un cap ce nu-i capabil de-a pricepe o cugetare în unitatea ei, că frînge din scrierile noastre de ici și cole cîte-o bucățică, le ține lîng-olaltă și deodată strigă: „contrazicere!" Aceasta e mult mai ușor decît de a-l urma pe un autor în toate minele cugetării sale și a-i spune apoi, ce ai contra lui. Dar unde puterea și curajul de-a urma îi părăsește pe acești domnișori, strigă mai bine „contrazicere!".

„ — Deodată numai i-auzi! : *ici commencent les contradiction!* **. Cum pot numai să creadă asemenea capete că spirite de soiul nostru nu vor observa cea mai simplă din legile logicii, principiul contradicțiunii, că am lucrat toată viața la un sistem de cugetări, fără a avea o idee resgîndită și lămurită și o icoană clară despre ceea ce învățăm pe alții; ei cred că trebuie să așteptăm să vie niște inteligențe, comune ca și mușteie de pe pereți, pe care-i produce fără greș connubiul orișicărei perechi omenești, pentru ca să ne lumineze pe noi asupra principiului contradicțiunii!".

* De aici urmează un plagiat al nostru îndreptat în contra a doi recenzenți, unul german, altul francez. Espresiile prea aspre ale originalului le-am îmblînzit mult. (nota lui Eminescu).

** Aceste șiruri sînt îndreptate contra lui Saint René Taillandier, un recenzent al autorului din care extragem. (nota lui Eminescu).

Încă o dată recenziunea Logicei—Maiorescu*

La observările „Convorbirilor literare", că d. Zotu ar fi imputat autorului Logicei plagiarea, recenzentul răspunde în „Presa" cum că nu credea că aceste insinuaţiuni ar putea fi taxate de apucături neleale. Ca să dăm şi noi o idee despre plagiarea şi despre citarea de simple titluri, care i se impută d-lui Maiorescu, vom spune următoarele:

Logica Maiorescu are un text de patruzeci de paragrafi pe 50 de file.

Relativ la aceşti patruzeci de paragrafi pe 50 de file sînt în apendice douăzeci şi patru de notiţe bibliografice.

În aceste 24 de notiţe se citează:

„Mill şi Trendelenburg ca manuale *întrebuinţate şi pentru manualul nostru"* (v. notiţa 1).

Apoi dintre celelalte notiţe.

1) La & 15 *Trendelenburg Logische Untersuchungen II* pag. 236 et antea.

2) La & 25. Comp. asupra teoriei logice: *Trendelenburg* Log. Untersuch. II pag. 239 şi următoarele.

3) La & 27. Trendelenburg Log. Unters. II p. 299 et sq.

4) La & 40. Trendelenburg Log. Unters. II p. 224 et sq.

Mill:

1) La & 16 Mill Logica cartea I cap. 7.
2) „ „21 „ „ „ I cap. 4, & 3
3) „ „33 „ „ „ „ „ „ „ „
4) „ „26 „ „ „ II cap. I & 2
5) „ „30 „ „ „ II cap. I
6) „ „31 „ „ „ II cap. I & 2

Va să zică „cercetările logice" ale lui Trendelenburg sînt citate, o dată ca op *întreg* întrebuinţat, de *patru* ori cu indicaţii speciale; Logica lui Mill asemenea o dată ca op *întreg* întrebuinţat, de *şase* ori cu indicaţii speciale. Aceste *două* opuri numai sînt deci citate de *douăsprezece* ori pentru un text de 40 paragrafi, pe 50 de file.

** „Convorbiri literare", XI, 1877, nr. 6, 1 sept., pp. 238—240.

Şi fiindcă special de la Mill d. recenzent scoate două pasage traduse ad literam, zice p l a g i a t. Ciudat mai trebuie să mai fie şi plagiatorul acela, care citează în douăsprezece rînduri pe cei pe care-i plagiază. Trebuie apoi să însemnăm în *mod hotărîtor* că citatele d-lui Maiorescu nici nu sînt scrise ca să arate, care autori anume au servit la compilarea cărţii sale (căci orice carte de şcoală secundară e cu atît mai bună cu cît este un compilat mai bine aranjat al formulărilor celor mai exacte şi mai limpezi din ştiinţa respectivă); ci ele sînt scrise „cu restringerea la acele pasage, din a căror studiare să se tragă în adevăr un folos pentru lămurirea întrebărilor, atinse în text". Căci dacă ele ar fi fost scrise „în scop de a aduna multe nume de autori", atunce poate fi recenzentul sigur că n-ar fi lipsit nici unul din citatele, pentru care-l doare inima; poate că n-ar fi lipsit nici în cazul, cînd autorul ar fi gîndit cu ce soi de recenzenţi se expune a avea a face. A plagia va să zică a lua ideile sau formularea lor de la autor, fără a-l cita nicăiri. De la Mill în cele trei citate autorul, logicei n-au luat ideile, căci acestea se găsesc în orice logică elementară; ci numai formularea limpede. Ajungea deci să citeze o singură dată cartea ca op întrebuinţat, pentru a-i lua oricui dreptul de a presupune plagiare. În privirea citaţiei de „simple titluri", imputată autorului, găsim asemene în răspunsul din „Presa" reticenţe unice în felul lor. Cînd noi spunem că autorul dă notiţe critice asupra cărţilor cetite, atunci d-sa vine tocmai cu o carte (Prantl, *Istoria* logicei) la care nici nu se-ncape critică din punctul de vedere al ideilor, ci numai din acela al datelor. De ce n-au reprodus notiţa despre cartea lui *Bain** sau despre cea a lui Mill, sau chiar despre cea a lui Twesten? Numai atunci am fi putut presupune că recenzentul e leal şi *voieşte* a spune adevărul.

Cît despre „este" ca terminus medius (Trendelenburg), noi, care am văzut citate „cercetările logice" de 5 ori, avem dreptul a crede că nu-i un plagiat, căci la un asemenea se presupune totdeauna *intenţia* de a lua făr-a pomeni, pe cînd la autorul logicei, prin exemplele date, probabilitatea unui plagiat e cu totul înlăturată. Nefiind niciodată dispuşi să expli-

* *Bain, Alexander*, (1818—1903), filozof, logician şi psiholog englez. Reprezentant al pozitivismului şi asociaţionismului. Precursor al psihologiei fiziologice.

căm asemenea lucruri prin întîlnirea în idei a două genii, am putea presupune că autorul Logicei au citit în Trendelenburg această explicare, şi apoi nu şi-au adus aminte că au cetit-o, ci au crezut că e o idee proprie a sa. Pentru cel ce cunoaşte modul abstract de scriere a profesorului german, această explicare ar fi cea mai naturală. La idei, care ni se comunică în mod foarte abstract, perdem adesea conştiinţa originii lor, şi numai la acelea, care ni se dau în mod intuitiv, oarecum plastic, printr-o imagine, ne aducem mai totdeauna aminte şi de cel ce ni le-au comunicat. În cazul nostru vina ar fi de atribuit memoriei, nu voinţei autorului Logicei. Noi însă renunţăm de bună voie la această explicare firească dintr-o cauză cu totul materială. Nu avem ediţia a *treia* a cercetărilor logice, pe care recenzentul o citează. Într-a doua ediţie pe care o avem la mînă, ideea nu este de loc atît de precis şi limpede exprimată, ca în Logica d-lui Maiorescu. Pentru curiozitatea lucrului lăsăm să urmeze „explicarea" lui Trendelenburg:

Concluzia ipotetică sună: Dacă A este, este B; dar A este; deci este B. În această formă se exprimă în modul cel mai abstract, că cele singulare sînt sumise celor generale. Nu se împreunează un conţinut nou cu noţiunea medie, precum se întîmplă aceasta îndealtfel în concluzia categorică, ci se exprimă fără niciun fel de legătură existenţa pură a noţiunei medie (A), prin aceasta se şi descopere existenţa predicatului (B) în mod gol şi dezlipit. Dacă numărăm în concluzie trei termeni, aicea sînt deocamdată numai doi, şi existenţa, cel mai abstract rezultat al instituţiunii, apare incolor ca al treilea. Pe cînd în concluzia categorică (după sensul general) existenţa se presupune, pentru că cele singulare care repaosă pe baza lor, apar în propositio minor, pe cînd deci concluzia categorică oferă, cu presupunerea existenţei, o raportare mai bogată a cuprinsului: concluzia ipotetică reprezintă numai izolarea aceasta, existenţa fără raporturi a predicatului (B) şi este în această privinţă mai săracă decît concluzia categorică. Apoi am făcut atenţi mai sus, că, concluzia categorică admite şi ea această formă. Deci concluzia ipotetică, care fără nimic alta, nu are alt cuprins decît faptul subsumţiunii, n-o putem ţinea de o dezvoltare mai deplină a concluziei categorice, ci numai

de-o formă, care şi-a lepădat florile şi n-au lăsat decît trunchiul purtător. *

Să luăm acum explicarea d-lui Maiorescu:

La regula, că silogismul trebuie să aibă trei termeni, par a face excepţiune aşa numitele silogisme hipotetice cu numai doi termeni aparenţi. Ele au formele următoare:

Dacă este *m*, este *s*,
însă m este (sau nu este).
prin urmare este (sau nu este) *s*
Dacă este *m*, nu este *s*,
însă m este,
prin urmare este (sau nu este) *s*
Dacă nu este *m*, este *s*,
însă m nu este.
prin urmare este *s*.

Argumentarea se face în forma dintîi după *modus ponendo ponens* şi *tollendo tollens*, în cazul al doilea *modo ponendo tolente*, în cazul al treilea *modo tollendo ponente* (V. & 24). În toate cazurile însă argumentarea se face şi la silogismele hipotetice cu ajutorul a trei termini. Nici că poate să fie altfel. Din judecata „dacă este *m*, este *s*, nu va rezulta niciodată o concluziune nouă. Cînd însă în premiza a doua se zice „*m* este", atunci se adaugă terminul al treilea, adică „este", care nici nu are înţelesul unei copule, ci înţelesul predicativ al existenţei reale (Comp. & 20). Prin urmare silogismul hipotetic se reduce la următoarea formă de silogism obicinuit cu trei termini:

s este *o* dependinţă a lui *m*,
însă m are existenţă (p).
prin urmare şi *s* are existenţă (p).

Dintr-aceasta e evident, că dacă autorului Logicei i-au rămas în minte în mod neconştiu o idee a lui Trendelenburg, el au întrebuinţat-o mai bine, mai limpede, mai cu temei, de cum s-au întrebuinţat Trendelenburg pe el însuş. Dorim multe plagiate de această natură, care să traducă idei spuse în treacăt, în moneta bine-tipărită a gîndirii clare şi hotărîte, care

* Vezi „Cercetări logice", vol. II, pag. 342 şi 343. Ediţia a doua (nota lui Eminescu).

să prefacă metalul ascuns în pietriș, în metal curățit și prețios. În acest sens explicarea d-lui Maiorescu nu se găsește în nicio carte, căci după citatul lui Trendelenburg se vede că el însuși admite în silogisme hipotetice numai *doi* termini (faptul pur și simplu al subsumțiunei). Dacă acesta e un plagiat, atunci tot ce gîndește vr-un om în lume e asemene un plagiat, căci toți nu facem decît a gîndi pînă la capăt, ceea ce altul a gîndit în mod embrionar.

Adăugim spre mai marea bucurie a recenzentului că al XVIII-lea capitol din „Cercetările logice", din care d. Maiorescu ar fi plagiat pe „este" ca termin mediu, e citat în apendicele logicei sale de *două* ori.

Dar la ce discuția aceasta? Dacă recenzentul ar fi făcut observații ad rem, care să arăte contraziceri sau erori în textul logicei chiar, ne-am simți dispuși a dizbate pînă și controverse logice. Dar d-sa au avut bunăvoință a se pune la scris, pentru a dovedi nu erorile autorului, de care n-au putut găsi, ci nelealitatea științifică a lui. Această manoperă nu i-au succes de loc; ea a avut numai efectul de a așeza pe recenzent într-o lumină foarte echivocă și pe un teren, unde orice discuție devine de prisos.

Contestarea alegerii d-lui Maiorescu*

. . . . . .

Afară de aceea D. Maiorescu mai însemnează și altceva: tendența pentru răspîndirea unei culturi naționale și uniforme la țăranul românesc. Pedagog și fiu de pedagog, el a văzut cu ochi limpede beția de fraze și lipsa de cultură pozitivă a clasei de cenușeri din România și n-au găsit alt antidot mai puternic contra epidemiei spirituale decît cultura țăranului. Dar pentru aceasta era nevoie ca limba țăranului, fie el în România, fie în Ardeal, să fie pusă iar în scaunul de onoare,

* „Timpul", III, 1878, nr. 29, 8 februarie, p. 1.

ce i se cuvine, în locul în care o pusese cronicarii și biserica. În lupta pentru limbă și adevăr și contra jargoanelor franțuzite sau nemțite și a beției de cuvinte, d-sa a rămas învingător. Autorii, loviți de pana sa energică, nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte; limba și împreună cu ea mintea se curăță și se lămurește, căci numai o limbă, în care cuvintele sînt împrumutate c-un înțeles hotărît de veacuri, este clară, și numai o cugetare, care se servește de o asemenea limbă, e limpede și cu temei.

. . . . . .

Pseudo-kinegeticos de A. I. Odobescu*

București, 1874, un volum 8°

Lucrul masiv sau mozaicul e genul acela de pictură, care cearcă a imita prin bucăți de marmură, de piatră colorată, de sticlă sau de lut ars, colorile naturii. La lucrări de o simetrie geometrică, sau unde acele erau menite de-a fi văzute de departe, bucățile puteau fi mai mari, fără a prezenta ochiului asprimi în trecerile de la umbră la lumină și vice-versa; la picturi însă menite să fie privite de aproape, bucățile mineralice înfățișeau puncte colorate și erau numai de grosimea unui ac. Artistul își taie din sticlă și din marmură ținte de grosimea indicată, acopere o placă de metal c-un fel de aluat, (care uscat devine vîrtos ca piatra) și pe cînd e moale încă, el schițează desemnul său și apoi înfinge țintele de colori una lîngă alta, des și într-un amestec hotărît de mai nainte. O pictură în puncte de marmură, un fel de brodărie în piatră; ci pe cînd la broderia comună colorile deosebite sînt reprezintate printr-un *fir* deosebit, la mozaic fiecare împunsătură cere un alt ac. După ce placa era pe deplin lucrată și uscată, suprafața se netezea și i se da o poleitură, care te face să crezi că întregul tablou a crescut în piatră și nu ar fi făcut de mîni omenești.

* „Convorbiri literare", IX, 1875, nr. 1, 1 aprilie p. 20—22.

Difficiles nugae. A înfige o singură ţintă colorată pe răbdătoarea hîrtie nu e nimic, dar a le aşeza cu acea profunziune cu care o face autorul cărţii „*Pseudo-kinegeticos*" cu vremea devin nimicuri foarte grele. Epistolă, menită a fi precuvîntarea cărţii „Manualul vînătorului" ea a crescut sub mînile autorului ei într-un volum de observaţii, aluziuni, descrieri, ironii şi pagine de erudiţie. Stilul deci e cel epistolar — al scrisorilor intime. Scrisoarea intimă înlocuieşte graiul viu, conversaţia, de aceea lipsesc din ea grămădirile de abstracţii, perioadele încărcate cu propoziţii subordinate; ca şi în conversaţii, vorbirea se mişcă în scurte propoziţii principale şi relaţiile logice ale cugetărilor se cunosc mai mult din cuprinsul propoziţiilor, decît din forma gramaticală a combinării lor. Nici în orînduirea materiei nu e atît de strict ţinută şi cugetările se înfăţişează în şirul, în care s-au prezentat ca inspiraţii ale momentului. În sfîrşit autorul se serveşte de toate prerogativele stilului epistolar, chiar de post-scriptum. Astfel luînd vînătoarea din anticitate, din evul-mediu, din vremea modernă, tablouri vii se urmează cînd cu răpeziciune, cînd încetinel, îmbrăcate într-o melancolică descripţie, pînă ce sfîrşeşti cartea, fără să ştii cum ai ajuns la capătul ei. Limba e curată şi are farmecul noutăţii. O mulţime de cuvinte şi forme idiomatice, pînă acum scrise puţin sau de fel, dar a căror origine întăritoare este limba poporului nostru, fac cartea preţioasă şi din punct de vedere lexical; citaţiile arată gustul şi cultura autorului, în sfîrşit, pentru a ne servi de o locuţiune, din care provine originea cuvîntului nuga (archaic nogae nogae) nu se poate zice despre cartea autorului, ceea ce se poate spune despre altele: „non nauci esse". De-aceea nu ne place capitolul XII, dar ca aluziune la „Societatea Academică", treacă!

Fiindcă e propriu scrierilor bune, că nu pot fi analizate, aşa încît să se deie o idee despre cuprinsul şi forma lor, şi în urmă totuş reproducerea se însărcinează cel puţin parţial cu icoana operei, de aceea urmînd acest vechi şi comod obicei reproducem cap. X şi XI mai în întregimea lor. În ele se vor găsi: farmecul limbei, modul de-a scrie şi de-a adnota a autorului precum ş-o frumoasă poveste *.

* urmează reproducerea fragmentară a celor două capitole.

B. P. Hasdeu. Cuvente den betrăni.

Limba română vorbită între 1550—1600, Tomul I, Buc. 1878, 1 vol. 8° mare, 432 pagini *.

Crestomaţia sau analectele canonicului Cipariu (Blaj 1858) coprind transcrieri exacte din vechi tipărituri româneşti. Texturile cărţilor bisericeşti din suta a XVI-ea şi a XVII-ea i-au servit învăţatului filolog la compunerea gramaticei sale istorice, cunoscute sub titlul de *Principiă de limbă*. În fapt însă ideea fundamentală a autorului *Principiălor* de-a generaliza pronunţii mărginite la o samă de ţinuturi, de-a reintroduce în scriere rostirea veche, trebuia să fie o încercare nu tocmai norocită. Limba *principiilor* n-a fost vorbită niciodată de *un* om, necum de o ţară întreagă; ci adunîndu-se într-un mozaic bucăţele de elemente lingvistice, risipite în cîteşi patru părţile Daciei, s-a făcut încercarea de-a reprezenta acest mozaic de piatră ca ceva viu şi organic. Tipăriturile vechi mai aveau însă şi alt defect. Fiind texte bisericeşti traduse din greceşte ori slavoneşte, textul român urma din cuvînt în cuvînt şi virgulă după virgulă originalul, încît de sintaxă, deci de spiritul limbii române, nu putea fi nici vorbă măcar. Tot astfel se urmează astăzi, în şcoalele evreeşti pentru copii mici, în cari aceştia traduc din cuvînt în cuvînt şi-n acelaşi şir originalul ebraic într-o nemţească de două ori stricată — şi fonetic şi sintactic — din care cauză Evreii, chiar cei mai civilizaţi, se cunosc în vorbă prin guturalizarea semitică a limbei pe care o vorbesc şi prin greşeli de sintaxă, ce se pot reduce la obiceiul contractat în copilărie, de-a rîndui cuvinte germane după consecuţiunea, pe care o au cuvintele în biblia ebraică.

Ideea cum că vechile tipărituri sînt departe de / a / avea importanţa care li s-a dat de către d. Cipariu şi că ele, fiind traduceri *ad litteram* din slavoneşte şi greceşte, coprind şi cuvinte slavoneşti cu de prisos şi o sintaxă cu totul străină, a esprimat-o întîi d. Cihac într-o polemică cu d. Hasdeu, cînd acest din urmă imputase celui de-ntăi că nu le-ar fi citit. Acum însă d. Hasdeu dezvoltă şi mai pre larg în prefaţă ideea lui Cihac, spuindu-ne că *modeluri de neromânie ne în-*

* în „Timpul", III, 1878, nr. 204, duminică 17 septembrie, p. 3, la rubrica „*Notiţe bibliografice*".

tîmpină la fiecare pas în orice veche tipăritură română, drept care dumnialui în colecţia de faţă ne dă graiul viu al Românului din a doua jumătate a sutei a XVI-ea. Acte oficiale sau particulare scrise în România după trebuinţe locale şi momentane de nişte autori români, oameni din popor, care nu ştiau multă carte şi scriau aşa cum vorbea în zilele lor în oraşul sau chiar în satul în care trăiau, — vor avea o importanţă *dialectologică,* arătînd diferinţele ce existau în acelaşi timp dar în locuri deosebite; *fonetică,* pentru că scriitorii, lipsiţi de cultura ortografică, se sileau a reda în scris pronunţia lor; *sintactică* pentru că espresiunea liberă a cugetării nu era împiedicată prin tirania vreunui text străin.

D. Hasdeu ne dă seamă în introducere despre mijloacele ce le-a întrebuinţat pentru a fi cît se poate de credincios în transcrierea texturilor.

Pentru a caracteriza importanţa scrierii ne vom servi de o comparaţie. Ceea ce există într-adevăr nu este limba scrisă şi vorbită de clasele culte, ci tocmai dialectele. Deşi noi nu avem dialecte în înţelesul strict al cuvîntului, totuşi plantele reale ale graiului viu sînt tocmai acele moduri de a vorbi din deosebitele părţi ale românimii întregi. Aceste dialecte stau în acelaşi raport cu limba scrisă, ca şi mulţimea concretă de fiinţe organice de acelaş fel, însă totuşi deosebite între ele, cu chipul zugrăvit într-un atlante, în care caută a se rezuma toate semnele caracteristice ale speciei ca atare, lăsîndu-se la o parte ceea ce e individual sau accidental. Limba cultă a unui popor e aşadar o abstracţiune şi o unealtă artificială, comparată cu dialectele vii şi totdeauna în mişcare a poporului. Îndată ce se scrie, limba începe a se petrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemişcător, mort; dialectile produc cu asupra de măsură formaţiuni nouă, cari cîte odată trec în scriere, cîte o dată nu.

A aduna rămăşiţele graiului viu din documente private este deci o lucrare, care dă cel mai sigur material pentru o gramatică istorică a limbii.

Dar lucrarea nu este deplină fără cercetarea paralelă a graiului *actual.* Dacă profesorii de limbă latină şi greacă de pe la liceele din ţară ar avea umbră de cunoştinţe filologice, dacă ar cunoaşte metoda exactă de a transcrie diferitele pronunţii din părţile deosebite ale ţării, lucrarea cea din urmă s-ar putea face cu succes, dar un nivel mai înălţat al personalului didactic din şcoalele secundare nu se poate aştepta

decît de la o nouă lege a instrucţiei, care să nu permită intrarea în corpul didactic secundar decît la învăţaţi tineri. Apoi atîrnă şi mai mult încă de la curăţirea facultăţilor de litere şi de ştiinţe de profesorii paraziţi, cari nu ştiu nimic. Exemple cîţi peri în cap. Astfel de ex. faimosul Vizanti de la Iaşi susţine pînă în ziua de astăzi în prelegerile sale autenticitatea cronicii lui Hurul şi un alt lefegiu de la Iaşi, anume Leonardescu, profesor de filozofie, a publicat o broşură, în care-l numeşte pe Schopenhauer materialist, iar * numele lui Kant îl scrie cu *u* scurt la sfîrşit (Kantu). Să mai pomenim pe vestitul Pseudo-Urechie şi pe alţii? Destul că elevii unor asemenea profesori îşi pierd vremea în zadar şi niciodată nu va ieşi din ei un personal ca lumea, care prin analiza deosebitelor nuanţe ale graiului provincial să dea mîna de ajutor filologului sintetic, ce ar încerca a construi în ştiinţa teoretică organismul viu al limbii.

Cartea d-lui Hasdeu împlineşte un gol simţit între materialele cercetărilor istorice asupra limbei şi ca atare merită recunoaşterea cuvenită.

Rămîne a mai adăoga, că ediţia e foarte îngrijită şi că afară de accente, care nu s-au reprodus din cauza lipsei materiale de caractere tipografice; toate celelalte particularităţi ale textelor sînt reproduse cu multă credinţă.

Lucrul, prin care d. Hasdeu îşi înstrăinează însă simpatiile cititorilor celor cunoscători, e nemărginita închipuire despre sine însuşi. Deşi scrierea e în orice caz merituoasă, ea totuşi nu întrece lucrarea unui simplu învăţat, care copiază în bună credinţă texte vechi şi pune în evidenţă însemnătatea lor istorică şi filologică; o lucrare în fine pe care un bun elev al unei facultăţi de litere din străinătate ar putea-o face tot aşa de bine ca şi d. Hasdeu.

Se înţelege, cum că în special pentru noi românii, la cari asemenea culegători şi comentatori conştiinţioşi lipsesc, meritul e mai mare dar, în orice caz nu e atît de mare, încît să-i dea autorului dreptului de a se lăuda prin superlative în prefaţă.

Iată ce zice de exemplu d. Hăsdĕu în prefaţă:

„În privinţa filologică mai în specie, pentru a ne asigura după putinţă în contra erorii, am supus primele două părţi ale

* în text, *în*

publicaţiunii la aprecierea *amicului* nostru Hugo Schuchardt, unul din cei mai *celebri* lingvişti contemporani, pe care *ilustrul* Ascoli nu se sfieşte de a-l pune dimpreună cu Mussafia ca cei doi succesori mai de frunte ai *marelui* Diez".

„Răspunsul lui Schuchardt, scris nemţeşte, căci tinde a atrage mai cu dinadinsul atenţiunea publicului străin asupra filologiei române, are în vedere mai cu deosebire specimenul nostru de dicţionar etimologic al limbei române, ca partea cărţii cea mai importantă pentru lingvişti, făcîndu-ne totodată onoarea de a adăoga: *Hasdeu's Schfarsinn und Gelehrsamkiet treten hier in glänzendster Weise hervor*".

Pătrunderea şi erudiţiunea lui Hăsdĕu se manifestă în modul cel mai strălucit.

Nu noi vom /fi/ aciea, cari să contestăm autoritatea în philologis a autorului *Vocalismul/ui/ latinei vulgare*, dar totuşi modesta noastră părere este că nu tocmai părerea *amicului* său e aceea, pe care d. Hasdeu ar trebui s-o citeze.

Pentru ca d. Hasdeu să fie *pătrunzător* şi *erudit*, Schuchardt trebuie numit *celebru* lingvist, Ascoli *ilustru*, Diez *mare*. Argument cu autorităţi; cel mai rău argument.

Din note în fine respiră o vederată animozitate contra d-lui Cihac, care cu toate împunsăturile — permită-ne d. Hasdeu să i-o spunem — a scris totuşi cel dintăi dicţionar comparativ al limbelor romanice, luînd de temei limba română.

A doua scădere accidentală este împrejurarea, că d-sa a concurat pentru premiul academic cu cartea sa. Ne-am spus deja opiniunea în privirea aceasta.E un rău şi periculos precedent, ce se creează acuma, acela al împărţirii de premii între colegi, care ar preface academia într-un fel de institut de industrie literară, concepţiune ce o are deja d. Pseudo-Ureche.

Cît despre scăderile esenţiale ale cărţii, ele sînt cele comune tuturor scrierilor d-lui Hasdeu şi cauzate prin o mare pripire a judecăţii. Astfel de exemplu *sentenţa* (dintre a 1583 —1585) publicată pe pag. 31 ş.c.l. ne inspiră nouă o mare neîncredere. Şi sîntem departe de a trage din ele concluziile întinse ale d-lui Hasdeu. Un caz atît de izolat de scriere nu ne îndreptăţeşte niciodată la generalizări atît de îndrăzneţe ca existenţa *cantităţii prozodice* în judeţul Muscel, lungimea silabelor fără accent tonic şi a.m.d. Un caz izolat rămîne şi fără a se găsi analogii în alte documente, nu se pot trage din el decît deduceri primejduite.

Columna lui Traian*

Fără îndoială unul din meritele d-lui B. P. Hăsdĕu este de-a fi introdus un nou metod, pozitivist oarecum, în cercetarea istoriei naţionale. Inzestrat c-o memorie imensă şi c-o putere de combinaţie aproape egală cu această memorie, întrunind deci cele două calităţi, ce caracterizează inteligenţele geniale: memoria şi judecata, cunoscînd o sumă de limbi vie şi moarte, între cari pe cele slave, d-sa ne-a descoperit cel de-ntîi izvoarele slavoneşti atingătoare de istoria noastră, cu atît mai preţioase, cu cît fiind înconjuraţi de slavi, aceştia ne cunoşteau poate mai bine decît popoarele apusene. Cronice polone, colecţiuni de documente slavone, poezia poporană a neamurilor balcanice şi a celor de la Nord, multe din acestea au fost atrase de cercul cercetărilor sale şi încet-încet istoria noastră se reconstruieşte piatră cu piatră, ca manifestare uniformă a unui singur geniu naţional, al geniului poporului românesc.

La început poate nici d-sa însuşi nu-şi cunoscuse calea şi marginea puterilor. Scriind uneori novele sau drame, alteori economie politică, ba ascuţindu-şi pana chiar în foi umoristice, spiritul său părea a nu se fi înţeles pre sine însuşi. Chiar *Columna lui Traian* era la început un ziar politic; mai pe urmă a devenit o revistă în care se publicau şi drame şi poezii de-o valoare problematică. În forma însă în care reapare — cu sfera mărginită la istorie, lingvistică şi psicologie poporană — dezbrăcată de sterpe polemici politice şi de alte materii streine, *Columna lui Traian* ale cărei două prime fascicule le avem dinainte-ne, promite a deveni o preţioasă revistă şi a da o nouă impulsiune ştiinţei române. Ştiinţei române zicem, pentru că, dacă ştiinţele naturale şi matematicele sînt prin chiar natura lor cosmopolite, ştiinţa istoriei, a limbei, a manifestărilor artistice ale unui popor, a vieţii lui juridice, a datinelor, este o ştiinţă naţională. Acestea din urmă întăresc vertebrele naţionalităţii, acestea fac pe un popor să se cunoască pe sine însuşi, îl păstrează în

* în „Timpul", VII, 1882, nr. 70, 1 aprilie, la rubrica *„Bibliografie"*.

originalitatea şi în tinereţea lui şi-l mîntuie de platitudinea unei culturi cosmopolite.

Dacă luăm aminte la stricăciunele pe cari le-au adus întregimei vieţii noastre naţionale emigraţia tinerimii orăşeneşti în străinătate care nu ne aduce de-acolo în schimb decît o sumă de trebuinţe costisitoare, uitarea de ţară, stîrpiciune intelectuală şi o completă lipsă de interes pentru limba, literatura şi istoria noastră, pentru tot ce ne deosebeşte în bine chiar de străini, cată să recunoaştem că era necesară o reacţie care să ne emancipeze de sub înrîurirea intelectuală a romanurilor lui Daudet şi a comentatorilor codului Napoleon, şi — reacţionari fiind — salutăm reacţia şi în *Columna lui Traian*, dorindu-i cea mai deplină izbîndă.

„Columna" va apărea o dată pe lună, abonamentul e minim, numai de 20 lei pe an, adjustarea tipografică destul de îngrijită.

N-rul I cuprinde :

N. Densuşeanu : Monumente pentru istoria ţării Făgăraşului.

B. P. Hăsdeu : Un nou punct de vedere asupra ramificaţiunilor gramaticei comparative.

Climescu, Curpen şi Petrov : Din obiceiele juridice ale poporului român în districtul Bacău.

Dr. D. Brînză : Limba botanică a ţăranului român.

B. P. Hăsdeu : Manuscriptul românesc din 1574, aflător la Londra în Britisch Museum.

E. Băican : Din anecdotele poporului român.

Mai mult decît * interesant este studiul d-lui N. Densuşeanu. Zicem mai mult decît interesant, pentru că documentele publicate rezolvă în mare parte cestiunea dreptului public al Românilor de sub coroana Habsburgilor. Pe cînd opinia Maghiarilor era că poporul românesc n-ar fi avut în trecut nici libertate, nici nobilitate, nici drept propriu, d. Densuşeanu citează un vraf de izvoare, dovedind că deja secolul al XIV-lea, al lui Mircea cel Mare, e plin dincolo de munţi de *Kenezii et Seniores Olachales*, de districte române, de *veri nobiles* adevăraţi nobili, între cari întîlnim chiar Basarabi, de *possessiones valachales* avînd veche şi aprobată lege proprie *antiquam et aprobatam legem districtuum valachicalium universarum, jus Wolachie* şi autorităţi elective din oameni oneşti şi nobili, „ut *certos probos nobiles viros* ad id suhientes *iuxta ritum volochie* eligant et adoptent". Ba chiar a înnobila se chiamă „boeroncizare", a boeri. Din acest studiu se vede mai mult: identitatea instituţiunilor române de pretutindene, o unitate a poporului românesc, preexistentă formaţiunii statelor dunărene ; unitate ce cuprinde în unele priviri şi pe Românii de peste Dunăre.

* în text, *decît de interesant.*

O interesantă culegere promite a deveni aceea a răspunsurilor, pe cari învăţătorii rurali le dau la cestionarul ce li s-a împărţit în 1877. Încă sub ministrul Maiorescu se împărţise, după cum ştim, un asemenea cestionar privitor la datinele poporului nostru.

Ca prime specimene se publică răspunsurile a trei învăţători din judeţul Bacău.

D. Dr. Brînză începe a publica în „Columna" numele ce-l dă poporul plantelor, pururea în alăturare cu numele botanice latine.

D. Hasdeu face în aceste două fascicule istoricul extern şi o analiză filologică a manuscrisului românesc din *British Museum*, cel mai vechi, dacă datează cu certitudinea din anul 1574. E un text român al celor patru evangelii, scrise cu frumoase caractere. In catalogul *Museului* figura ca text slavon. Cartea a fost odinioară proprietatea unui nepot de frate al lui Mihai Viteazul.

In fascicului II e peste tot continuarea aceloraş materii, plus o notă asupra unei excursiuni făcute de d. Bianu în mănăstirile din Moldova, o poveste de P. Ispirescu şi o traducere — în proză — a *Infernului* lui Dante, despre care nu ştim tocmai bine ce-o fi căutînd în „Columna".

Cercetările istorice, filologice şi de psicologie poporană n-ar prezinta un interes atît de viu, dacă am avea o epocă de înnaltă civilizaţie în urmă-ne, dacă fiinţa noastră naţională s-ar fi păstrat, în haina neîmbătrînirii, în scrierile unor cugetători anteriori.

Dar civilizaţia noastră e falsă ; străini şi semistrăini, născuţi în Bucureşti ori în oraşele de pe Dunăre şi franţuziţi la Paris, aceştia au falsificat şi drept, şi viaţă publică, şi datini, au prefăcut „Cuventele den bătrîni" în limba păsărească a gazetelor şi a pledoariilor dinaintea tribunalelor, încît chiar dicţionarul limbei în circulaţiune trebuie trecut

prin depănătoare şi ne vedem nevoiţi a face istoria fiecării vorbe pe care-o întrebuinţăm, pentru a-i păstra înţelesul.

Am putea zice că e luptă de toată ziua pentru toate bunurile naţionalităţii noastre. Lucrările acestea nu ar fi atît de însemnate, dacă n-ar fi prezentat greutăţi la fiece pas, dacă nu ar fi un continuu stimul pentru acţiunea intelectuală. Ceea ce se dezgroapă prin aceste documente istorice şi lingvistice nu sînt doar numai materialuri de interes arheologic, ci e România însăşi, e geniul poporului românesc de pe care se înlăturează păturile superpuse de ruine şi de barbarie. Fiece pas înainte se face aci în înţelesul reconstruirii naţionalităţii române şi pentru că ea însăşi să se recunoască pe sine, să-şi vie în fire. Blestemul din biblie: „In sudoarea frunţii tale îţi vei cîştiga hrana", n-a fost un blestem ci o binecuvîntare. „In sudoarea frunţii tale te vei cunoaşte pe tine însuţi", zicem cercetătorilor pe terenul istoriei şi a lingvisticei, bucuraţi de aceste rezultate ale unei munci naţionale, rezultate greu de cîştigat în comparare cu deprinderea mecanică a formelor exterioare ale unei civilizaţii străine.

Novele din popor *

de Ioan Slavici

1 volum de 456 pag. Bucureşti 1881
Editura librăriei Socec et Comp.

Sub titul de mai sus dl. I. Slavici publică întrunite în volum, novelele sale: *Popa Tanda, Gura satului, O viaţă pierdută, La crucea din sat, Scormon, Budulea Taichii* şi *Moara cu noroc.*

Autorul e de mult cunoscut cititorilor „Convorbirilor" şi celor ai „Timpului", mai mult, e cunoscut publicului german şi va fi credem în curînd celui francez, deşi se pare că

* „Timpul", VII, 1882, nr. 69, 28 martie, p. 2—3, semnat M. E.; întrucît în colecţia consultată de noi la Biblioteca Academiei RSR recenzia este tăiată, reproducem după „Buletinul *Mihai Eminescu*", Cernăuţi, VIII, 1937, pp. 10—13, unde este transcris de G. T. Kirileanu.

publicul său propriu, pentru care sînt menite, cel românesc, n-a dat atenţia cuvenită activităţii sale literare.

E înainte de toate un autor pe deplin sănătos în concepţie; problemele psicologice pe cari le pune, sînt desemnate cu toată fineţea unui cunoscător al naturii omeneşti; fiecare din chipurile cari trăiesc şi se mişcă în novelele sale, e nu numai copiat de pe uliţele împodobite cu arbori ale satului, nu seamănă numai exterior cu * ţăranul român, în port şi în vorbă, ci au fondul sufletesc al poporului, gîndesc şi simt ca el.

Poate nu e o idee nouă dacă spunem că orice lucrare literară însemnată cuprinde, pe lîngă actul intelectual al observaţiilor şi conceperei, o lucrare de resumţiune a unor elemente preexistente din viaţa poporului. Sînt scriitori — şi numărul ** lor e legiune — cari sugîndu-şi condeiul în gură, scornesc fel de fel de cai verzi, creaţiuni ale fanteziei pure fără corelaţiune cu realitatea, creaţiuni ce, prin natura lor, atrag poate cîtva timp publicul şi sînt la modă. Descriind situaţii factice, personaje factice sau manierate, sentimente neadevărate sau simulate, umplînd un sentimentalism bolnav în volume întregi, aceşti autori — numărul lor în străinătate e foarte mare — au un public mai numeros de cum ar merita şi primejduiesc în mare grad gustul, sentimentul adevărului şi bunului simţ.

Credem că nicio literatură puternică şi sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decît determinată ea însăşi la rîndul ei de spiritul acelui popor, întemeiată adecă pe baza largă a geniului naţional. Aceasta nu e adevărată numai pentru literat, ci se aplică tot atît de bine la legiuitor, la istoric, la omul politic. Nu acel legiuitor va fi însemnat care va plagia legi străine traduse din codicile unor ţări depărtate ce au trăit şi trăiesc în alte împrejurări, ci cel care va şti să codifice datina ţării lui şi soluţiunea pe care poporul în adîncul convingerilor sale, *** o dă problemelor în materie.

Nu acel om politic va fi însemnat, carele, în fraze pompoase, va lăuda sau va batjocori întîmplările în trista şi

* în text, *că*
** în text, *numele.*
*** în text, *îl.*

sarbeda lor conexiune cauzală, ci acela care va căuta raţiunea de-a fi a acelor întîmplări şi va descoperi-o în adîncimea geniului popular. Unul ca acesta ar descoperi că aceleaşi raţiuni cari au făcut pe romani să crească, i-au făcut să şi cază ; aceleaşi calităţi cari au ridicat pe osmani la înălţimea de stăpînitori a trei continente, au fost rădăcinele peirii lor ; că orice calitate, orice energie, orice e mare şi puternic ca patimă are în consecvenţe cu sine însuşi rădăcinele fericirii şi nefericirii sale. Numai oamenii cari au tăria de-a fi credincioşi caracterului lor propriu, fac impresie în adevăr estetică, ei numai au farmecul adevărului, reprezintarea lor zguduie adînc toate simţirile noastre şi numai aceasta e obiectul artei.

Fără îndoială, există talente individuale, dar ele trebuie să intre cu rădăcinile în pămîntul, în modul de-a fi al poporului lor, pentru a produce ceva permanent. Autorii generaţiei trecute — un Eliad, un Gr. Alexandrescu, sînt cu talentul lor natural, scriitori cosmopoliţi. Alecsandri numai e în generaţia veche acela care şi-au încuscrit din capul locului talentul său individual cu geniul poporului românesc şi de aceea el, împreună cu Negruzzi, Donici ş.a. e întemeietorul unei literaturi, nu copiate sau imitate după lord Byron şi Lamartine, ci în adevăr naţionale. Tot această cale, care rezumă poporul pentru a-l reda ca într-o oglindă şie însuşi o urmează şi Slavici.

Popa Tanda e un mărgăritar de popă românesc, vrednic a figura în orice carte de citire pentru sate, un popă cu gura de lup şi inima de miel, care mai cu bătaia de joc, mai cu sfatul, dar cu pilda proprie mai cu seamă, ridică nivelul moral şi material al unei pustietăţi cum i-a Sărăcenilor.

O *viaţă pierdută* descrie traiul unui ţăran ardelean, care naiv şi onest, vine în mlaştina morală a Bucureştilor, unde pierde tot ce un om are mai scump. Inavuţit în adevăr prin muncă, el dă foc casei şi averei lui, şi părăseşte mocirla morală într-acelaşi cărucior sărac, şezînd pe aceeaşi ladă de Braşov, fără să se uite îndărăt, nevoind să ia nimic de la pămîntul, care-i mîncase copilul. El se-ntoarce în Ardeal, tot atît de vesel precum venise odinioară, lăsînd în urmă-i tot, tinereţe, avere şi mormintele familiei.

La crucea din sat şi *Scormon* sînt două gingaşe idile cîmpeneşti, iar *Budulea Taichii* — poate nu atît de sobră în formă ca *Popa Tanda* — e de-o adîncime psicologică mai mare încă. Scrisă cu umor, e de-un gen necunoscut pînacum la autorii români. Adîncimea marii seriozităţi morale a autorului e acoperită cu bruma uşoară a bătăii de joc şi a comicului. S-ar fi crezut că „umorul", întristarea şi patimele îmbrăcate în haina comică a glumei şi a ridicolului, e streină geniului nostru popular şi proprie numai Englejilor şi Germanilor. *Budulea* d-lui Slavici e o dovadă învederată de contrariu. Se poate scrie umoristic şi românește.

Ceea ce face meritul scrierilor unui Slavici, Creangă, Nicu Gane, nu este numai talentul autorilor, concepţia lor curat românească, ci şi împrejurarea că într-un mediu pe deplin stricat, cum e pătura superpusă de plebe din România, în mijlocul unei corupţii care împreunează în ea viciile orientului turcesc cu ale occidentului, şi-au păstrat sănătatea sufletească, reflectă tinereţea etnică, curăţia de moravuri, seninul neamului românesc. Cînd vede cineva ce soi de literatură se prăseşte în România, cum o revistă literară din Bucureşti, care întruneşte într-un snop o adunătură de tineret semistrăin, îşi duce cititorii prin locuri malfamate sub pretextul de-a face poemuri à la Alfred de Musset, cum spitatul, balamucul şi cîrciuma sînt singurele locuri, cari furnizează sujete artistice literatorilor de la „Literatorul" şi de la alte întreprinderi scandaloase, acela cată să fie recunoscător puţinelor pene în adevăr româneşti, care ne scapă din atmosfera infectată a spitalurilor, ce se pretind reviste literare. În aceste spitaluri, unde mărginirea intelectuală a pretinşilor autori nu e întrecută decît de malonestitatea lor plagiară şi de obrăznicia cu care ei pe ei înşii se proclamă mari autori, literele române au relaţii, firește, sterpe cu niște catîri intelectuali, ceea ce nu oprește ca o seamă din acești catîri să fie împodobiţi cu medalia *Bene-merenti*. Atîta aveam de zis despre mediul mlăştinos şi bolnav, cu care trebuie să lupte literatură română sănătoasă pentru a-şi scoate capul la lumina soarelui.

Căci închipuiască-şi cineva — risum teneatis amici — pînă şi gazeta oficioasă a republicei din cafeneaua Procope, „Pseudo-Românul", îşi dă părerea asupra novelelor lui Slavici, ba criticul — non emmunctae noris — spune chiar

alb pe negru că autorul nu-i place cînd face spirit. Ceea ce aştepta criticul spiritual al „Pseudo-Românului" sînt calambururi (...) vorbele de şic din romanuri scrise pentru cocotele din Paris, lucruri cari învederat nu se pot găsi în scrierile unui autor român. Ba criticul gazetei cafenelei Procope combate chiar teoria estetică, emisă de dl. Maiorescu în „Convorbiri", că terenul vieţii naţionale e singurul pe care pot răsări romanurile bune. Citează — in contrarium, cum s-ar zice — pe Daudet, căci e citit băiatul; şi noi am avea poate de citat ceva — in contrarium — la teoria d-lui Maiorescu: romanurile *genealogice* ale lui Emile Zola. (...) Dar acest roman al viitorului cată, după a noastră părere, să fie amînat pînă în momentul în care poporul românesc însuşi, ajuns la starea ce i-o pregătesc patrioţii, nu va mai putea fi un obiect destul de estetic pentru romanţieri şi aceştia ar fi siliţi a pescui în promiscuitatea San Franciscului din America dunăreană.

O scriere critică*

După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu trebuia neapărat să iasă la lumină şi o şcoală a sa de partizani, care minus spiritul de-o finețe feminină şi minus stilul bun şi limpede al D-sale, să aibă şi ea aceleaşi defecte, ce le are părintele, aceeaşi ridicare la nivelul secolului al 19 /-lea/, acelaşi aer de civilizaţiune şi gravitate, cari din nenorocire sînt numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendinţa cea adevărată şi ambiţiunea personală. Asemenea cum Kant cu sistema lui filozofică a ridicat ca din nimica o oaste de ex — şi aplicători ai săi, tot aşa, în analogie, după criticile numitului domn, trebuia să se ivească o şcoală întreagă de critici sau criticastri; singura

* în *Albina*, Pesta, 1870, nr. 3, 7/19 ian., p. 2, nr. 4, 9/21 ian., p. 3, la rubrica „Foişoara", sub titlul *O scriere critică*.

diferinţă dintre amîndouă şcoalele e doar asta că partizanii lui Kant ştiau d.e. că baronia nu aduce de moştenire ştiinţa sau geniul, şi că nu e destul ca să aibă cineva un privilegiu — chiar cu pajură* împărătească fie — pentru ca să aibă la dispoziţiunea sa imperiul cel vast al ştiinţei şi lumina cea curată a criticei filosofice. Adepţii şcoalei române de filozofie, sînt cu mult mai încrezuţi şi mai nejenaţi: baronia şi nimbul poetic sînt un drept, nu la critică, ci pînă şi la batjocură, pînă şi la persiflagiu asupra acelora, cari ar avea cutezarea de a fi de o opiniune contrarie. În locul nihilismului sincer adeseori şi onest al unora din autorii noştri cari poate nici nu pretindeau altceva de la public, decît ca să li cedăm onoarea de-a fi autorii noştri nesalariaţi, s-a ivit acuma alt nihilism — cel savant şi pretenţios, care uitîndu-se cu dispreţ din fruntea şi prin ochii secolului asupra a tot şi toate, se crede la nivelul învăţaţilor (analog al politicilor) din Germania sau Europa civilizată, pentru că a învăţat, sau mai bine zis n-a învăţat în şcoalele de pre acolo.

În cazul de faţă avem a face cu unul din avangardele celor mulţi, cari vor urma, adecă: cu o broşură a unei avangarde, intitulată deplin astfel: *Pucine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina* de D. Petrino (Cernăuţi 1869. Tiparul lui Bucovicki şi Comp.). — Introducerea broşurei e în poezie, recte în versuri. Întîi poezia. Cu inima zdrobită autorul plînge în strofa întîia că nimeni nu alină durerea dulcei Bucovine, ci o lasă pradă minciunilor celor turbate, care încep cu *uae* şi se sfîrşesc în *ciuni*. În strofa a doua, autorul face pe român negru şi /pe/ vînzătorul Iuda-l face *rumân*. Iară bine! Strofa a treia, de clasică ce e, nu putem să nedreptăţim publicul şi să nu i-o redăm. Ea sună:

> Să piară în *„Leptura-i"* rumânul *papă-lapte*
> Iar' tu o Bucovina *citind* a ta *dreptate*
> În munţi, în văi, în codri; acolo *vei simţi*
> *C-al României sóre el nu-ţi va asfinţi.*

Iacă o strofă în care un om de merite (mort, nota bene, pentru că dac-ar fi fost viu, cine ştie dacă autorul ar fi cutezat-o), merită de la mai mult decît sumeţul poet lingu-

* în text, *pajere*

șitoarea apostrofă de papă-lapte; o strofă în care dreptatea (în loc de: adevăr, realitate) se citește-n munți, și asfințitul soarelui nu se vede, ci se *simte*. Fiind-că în strofa a patra poezia trebuia să culmineze, apoi vine și Ștefan, umbra cu glasul răsunător, și zice în limba românului popor următoarele vorbe, pe care Ștefan, pe cînd trăia, sigur că neci le visase, — uite-le-ntregi acele cuvinte profetice:

În libertate este frumosul ideal
Deci calcă în picióre *glodul confaesunal*

Aceste două șire nu sînt importante numai din punctul de vedere al glodului confaesunal, cu care se-mbală gura lui Ștefan-cel-Mare; ci încă și din acela că pune broșura toată în lumina ei adevărată și arată scopul cel adevărat al ei. Autorul se vede partizan al unei libertăți care, mulțămită simțului celui sănătos al Bucovinenilor, va rămîne pentru ei un ideal etern nedorit; și apoi manifestă o ură cumplită și strivitoare contra glodului confaesunal, adecă confesional. Și de ce autorul e inamicul ideii confesionale, a acelora adecă, care pretind și țin la aceea, ca școalele din Bucovina să rămînă confesionale?

— Pentru că autorul e la nivelul sec. al 19/-lea/, ni va răspunde vreun sărman neinițiat în misterele faptelor ce se țes în Bucovina.

— O nu, nu Domnilor, cauza e cu mult mai joasă de cum o credeți D-voastră. Se știe, cînd e vorba de cauza confesională în Bucovina, pe a căreia agitatori unii îi combat și-i blamă, se știe, că ea nu e decît cauza averilor națiunei românești · din Bucovina, că națiunea, sub numele de confesiune, e proprietară de drept a unor averi întinse, că confessiunea e garanția dreptului și numele, în care te bați, și că apărînd confessiunea proprietara de fapt a averilor, aperi averile drepte din moși-strămoși ale națiunei, pe cari domnii politici pe picior mare ar vrea să le vadă secularizate — deși secularizarea, de ar fi posibilă, nu e decît în dreptul guvernului României. Știu eu că Domnii o văd, că *așa este*, și că numai ambițiunile și șansele, ce li prezintă viitorul *in* spe și federalismul monstruos, ce-l proiectează unii din Slavi, îi fac să nu vadă că *așa este*. Știm noi că sînt Domni, cari odată erau pentru unirea strînsă a Bucovinei cu Viena pentru ca Domnia-lor,

capacitățile cu stemă-n frunte să-și poată preîmbla mîndria baronească prin lumea cea mare sau pe jumătate mare (demi-monde) a Vienei, cu aerul cel mai diplomatic și mai aristocrat din lume. Știm asemenea că tocmai aceia ar voi azi anexarea poate la Galiția — la juna Polonie —, pentru că li se prezintă din nou ocaziunea de-a se amalgamiza Domnia-lor baronii cu conții vechi și cu familiile ruginite polone. Din fericire, puțini dintre boierii Bucovinei sînt cuprinși de această amețeală. Boierimea Bucovinei, demnă de toată stima și încrederea a știut și va ști să fie totdeauna în fruntea națiunei, din a căreia sîn puteric s-a ridicat; — dar cum că asemenea visuri există,* e fapt; cum că ele însă nu se vor realiza niciodată, o promitem pe conștiința viguroasă a Dietei Bucovinei, pe a căreia delegați, nici ridicolul ce li se aruncă în față, nici dușmănia guvernului nu-i va opri de-a vorbi deocamdată *poate defectuos*, dar totuși *numai* românește, de-a simți însă cu atîta mai bine și etern românește. Dumnezeul mulțimilor, însetate de dreptate, a început să adieze cu sufletul său de foc și prin flamurele noastre. Sus flamura, jos masca!

Dacă acuzațiunea, ce li s-a făcut prin rîndurile de mai sus, e nedreaptă, e treaba Dumnealor** ca prin *fapte*, nu prin vorbe să dovedească contrariul. (Ni permitem o mică observare: Baronul Petrino, autorul de care ni e vorba aici, aparține — pre cît avem norocirea să-l cunoaștem — la partida națională română. Altul este baronul Petrino, cel federalist. Așadară aserțiunile de aci se trimiseră la adresă schimbată. Urma la vale încă mai ceva de acestea. Dar rezervăm însuși d-lui Petrino, căci el e în drept să replice, și noi l-așteptăm. Se înțelege că această mică schimbare de adresă nu micșorează de fel valoarea obiectivă a acestei critice, și deci o continuăm. Red.).

După introductiva poezie (?), c-o întrebare în parenteze, pe care o punem noi, vine prefața — în care autorul spune că: silit de împrejurări foarte critice, cari în timpul de față amenință *a pierde* pentru vecie poate *limba și caracterul național* a poporului român din Bucovina, el a otărît să trimeată în public broșura sa. Spune apoi că

---

* În text, *esistu*; trebuie citit *exist?*
** În text, *Domnelor*, la I. Scurtu, *Domnilor*.

ființe denaturate din însuși sînul națiunei, cutează să răpească odorul limbei părintești, schimosind-o spre *glorificarea lor personală* întru atita, încît să fie neînțeleasă de oricine nu ar cunoaște *toate limbele* europene. Țăranul — zice dl. critic — se vede deodată depărtat de noi țăranul de la care am trebui să-nvățăm limba, căci el a fost acela, carele a păstrat-o în lupta timpurilor curată și românească. Și astfel păcătuind ei (veți vedea cine), ni răpesc limba vorbită de milioane de români, cărora ei ne înstrăinează cu totul și prin aceasta chiar ni răpesc posibilitatea unei existențe naționale".

Cum că *ei* nu au schimosit ci au deșteptat la viață limba română și cu ea simțul național, și cum că au făcut-o spre *glorificarea lor personală* și (fie zis de noi) eternă, asta e prea adevărat: și nu negăm, nu putem s-o negăm —; cum că însă *ei* ar fi avut intențiunea de a depărta pe țăran de *d-ta* d-le critic, asta nu poate fi adevărat, decît în cazul, cînd *D-ta singur* vei fi voind să te depărtezi de el. Pentru că *cine sînt acei ei?*

Uite și răspunsul în capitolele I și II ale cărticelei; primo, egoiștii de filologi; secundo: Societatea pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina.

Autorul e nedrept, de nu și ceva mai mult decît nedrept. Zice că filologii și societatea din Bucovina au de principiu de-a se depărta de limba poporului, — noi și lumea, din contră, pretindem a ști, că tocmai ei și ea sînt aceia cari vor să rămînă cu și *numai* pe lîngă popor; — și că poate modul de a rămînea *pe lîngă el* e defectuos, nu însuși principiul în sine. Și cum că filologii și Societatea Bucovinei voiau să rămînă pe lîngă popor, și cum că numai *modul* de a rămînea pe lîngă el e ceea ce bate la ochi, dovedesc înseși exemplele ce D-sa le citează în capitolul III, adecă ca: limbămînt, tîmplămînt, însușiețiv, meniciune, lepturariu ș.a., creațiuni ale bătrînului Pumnul, care-n amorul său cel nemărginit pentru limbă, în încrederea cea sîntă, ce-o avea în puterea creatrice a limbei, nu primea în ea nici vorbele grece: gramatica și istoria, nici vorba greco-slavă: carte de citire. Mi se va spune poate că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă că, *cronistice*, e dreaptă și scuzată. După extremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în

românește (extrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neapărat trebuincios), după ridicarea la potență a aceluiași extrem de către următori, trebuia neapărat să vină ca remediu contra lui extremul *fonetismului* absolut, a iubirii nemărginite a limbei numai românești și exclusivitate față cu limba latină și cele surori. Aceste extreme au fost condiționate de însăși natura lucrului, — nu poți defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat puntele ei cele extreme. Însuși dl. critic nu e espresiunea poporului, cum pretinde a fi, nu reprezintă cu fidelitate legile ce se manifestă ca domnitoare în limba poporului de jos, ci se ține, fără de-a o ști, însuși de facțiunea literaților, cari cred a fi găsit calea de mijloc între fonetici și etimologi — un juste-milieu, cum s-ar zice.

Tot în capitolul III, d. critic impută delegaților patrioți, cari au vorbit românește în dietă, greșelile, ce după D-sa, ei le-au comis în limbă. — Dacă ei nu-și știu limba (ceea ce noi n-o zicem) — au însă cel puțin patriotismul de a o vorbi așa cum o știu, rău; cînd alții, cari se laudă că o știu bine, nu o vorbesc nici rău măcar, adecă n-o vorbesc *de fel*. Care e mai bună dintre aste două? Lăsăm ca să judece publicul cetitor.

În capitolul IV, criticul îl laudă pe dl. Alecsandri, și-l face regele poeților, lucru la care aplaudăm și noi, pînă ce vom avea și un împărat al poeților, care adecă să-l întreacă pe dumealui, ceea ce, spus fără compliment, — va fi cam greu, deși sîntem de o natură ce nu desperă niciodată. Abstragem însă autoritatea ce i-o dă criticul în materie de limbistică și în proză. Proza d-lui Alecsandri nu e niciodată și nicăiri la nălțimea poeziei. Prozei îi trebuie raționament solid — și-n proza d-lui Alecsandri nu e decît spirit și jocuri de cuvinte, ceea ce-i dă un timbru cu totul feminin; căci spiritul — zise Jean Paul — este raționamentul femeii. Cît despre aceea, că „Foaia" ar fi desfigurat ortografia autorului, se explică prin aceea, că „Foaia", ca organul și expresiunea unei sisteme limbistice oarecare, trebuia să-și rămînă *pre cîtu-i da mîna* consecință cu principiul ce și-l statuase —, și subliniem pe cîtu-i da mîna: pentru că sîntem siguri, că la pretențiunea expresă a autorului de-a i se respecta ortografia, redacțiunea „foii" ar fi ces de sigur — după*

* în text, *dupre*

cum am văzut d.e. în unele articole ale d-lor Hurmuzachi, în cari, o al autorilor e respectat de către corectorul „Foii", lucru ce m-a făcut a presupune, că poate însişi autorii ar fi pretins această respectare.

În capitolul V criticul nostru vorbeşte despre germanismii cei strecuraţi şi ţesuţi în bătătura scrierilor ce se publică în „Foaie" ; adecă rumegă — o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu — ceea ce a zis acesta în „Convorbirile literare" despre limba română în ziarele din Austria. Cum că răul acesta e adevărat şi vădit, n-o neagă nimene, nici însişi jurnaliştii din Austria, (Vezi „Transilvania", organul Asociaţiunei). Cum că însă asta nu e de fel vina disgraţiaţilor redactori, cari au învăţat a-şi construi cugetările în nemţeşte şi ungureşte, asta e şi mai adevărat ; şi cu atîta mai bine pentru ei, dacă într-o limbă ce-o mînuiesc cu greu, urmăresc mai toţi scopuri aşa de înalte, aşa de nobile, încît în focul urmăririi, uitîndu-se pe ei înşişi, strecoară* în construcţiuni germanisme sau maghiarisme. Ei au *învăţat* în şcoli, în cari criticul nostru n-a învăţat, şi de aceea, ei au, de nu dreptul, cel puţin scuza de-a comite greşeli aşa de mici şi cari asupra fondului se tuşează. Dac-am fi însă răutăcioşi, am putea arăta că şi dl. critic e capabile de germanisme, şi nu ca să dovedim, ci numai ca să-l avizăm uşor, vom scoate două trei ; d.e.

1. Vorba *îmbucurător* (pag. 9) e traducere ad litteram** a nemţescului *erfreulich* — şi-l sfidăm pe dl. critic de a o regăsi în limba poporului în vreo carte netipărită-n Ardeal ori Bucovina.

2. Şi aceasta-i prea lesne *a arăta* (sehr leicht *zu zeigen*), în loc de prea lesne de arătat (p. 19).

3. *Fiind însă omul silit* (p. 19) în loc de omul fiind însă silit etc. Am fi putut s-o urmăm, dar ne temem de-a nu voi să probăm ceea ce nu putem proba, cum că autorul adecă ar fi învăţat în şcoli nemţeşti ; apoi neci ni place, neci avem timpul de-a ne ocupa cu secături şi greşeli de virgulă, pe cari timpul şi şcoalele româneşti ale viitorului le vor şterge cu desăvîrşire şi din grai şi din scris. Eu din partea mea

* în text, *stracora* (citit *străcoară ?*)
** în text, *al.*

sînt* mai puţin lugubru decît dl. critic, şi deşi ţin la desfiinţarea acelor greşeli, totuşi nu văd în existenţa lor *desnaţionalizarea noastră* şi *corumperea poporului român.*

In capitolul VII autorul scoate ochii „Foii" cu vre-o cîteva vorbe strecurate** în coloanele ei, rămăşiţe negreşit ale unei forme de guvern ce exista ieri, şi există parte încă şi azi, rămăşiţe cari se vor şterge neapărat deodată cu rădăcina, cu cauza lor : *feudalismul şi absolutismul.* Vorbe ca Ilustrate, Serenissim, Reverendissim ş.a. în România deja ar fi ridicole ; în Austria nu, căci sînt rămăşiţile justificate ale unor timpi abia trecuţi.

Tot în capitolul VII. îi place d-lui critic să surîdă asupra fundaţiunei pumnulene (Fondul ce se creează pentru eternizarea memoriei lui Pumnul). Voi să obiectez şi aicia vreo două-trei vorbe, nu numai asupra acestei aluziuni, ci şi asupra celeia, ce o face în introducere (papă-lapte).

Pentru că e vorba de-o persoană, mă voi adresa şi eu de-a dreptul la persoana D-lui critic. Persoana asupra căreia aveţi bunătatea a face aluziuni, atît de delicate, Domnul meu, a încetat de mult de-a mai fi numai o persoană simplă. Nu mai e muritorul slab, muritorul plin de defecte pămînteşti, nelimpezit încă de eterul opiniunei publice ; — nu !, el e personificarea unui principiu, sufletul — nemuritor neapărat — care a dat consistenţă şi conştiinţă naţională maselor şi a făcut din ele o naţiune ; — mase, cari cu toată nobilimea, cu tot clerul, cu toate averile, începură a nu se mai înţelege pre sine, a nu-şi pricepe fiinţa şi natura ce era comună, şi cari face ca masele să fie, pe neştiute chiar, părţile unui singur întreg. Intru realizarea principiului său, *omul* ce-l personifică, a întrebuinţat mijloace, cari în detaliu, D-tale nu-ţi plac, pe cari le găseşti, ca tot ce e omenesc : necomplecte, defectuoase, să zicem chiar rele. Combateţi atunci mijloacele, Domnul meu, combateţi-le în defectuozitatea lor, şi nu persoana, individul, principiul său cel bun, care toate în sine au a face puţin cu vestmîntul defectuos sau ba, cu care o îmbraci. Geniul în zdreanţă sau în vestminte aurite, tot geniu rămîne ; ideea sublimă expresă chiar într-o limbă defectuoasă, tot idee sublimă rămîne, şi princi-

* în text, *sum*, latinism care poate să aparţină redacţiei *„Albinei"*.
** în text, *stracorate.*

piul cel mare și salutar, acelaș rămîne aplicat prin mijloace greșite chiar. Și dacă combateți formele exterioare ale fondului, băgați de seamă a o face din punt de vedere absolut; — estetic, rece și judecător rațional**ist** al formei, combateți-o cu rigoarea și seriozitatea convicțiunei, nu cu pamfletul ridicol și fără preț, care detrage întotdeauna mai mult autorului său, decît celor persiflați prin el. Nu rîdeți, Domnilor, de *lepturariu*; pentru că secațiunea sa de pe alocurea e oglinda Domniei-Voastre proprie; nu rîdeți de nihilismul său, pentru că e al DV. — Și dacă e vorba pe masca jos!, apoi masca jos de la toți și de la toate, astfel încît fiecare să-și vadă în fundul puținătății sale. — Dacă apoi lepturariul a exagerat în laude asupra unor oameni, ce nu mai sînt, cel puțin aceia, mulți din ei, au fost pioniri perseverenți ai naționalității și ai Românismului — pioniri, soldați gregari, a cărora inimă mare plătea mai mult decît mintea lor, e adevărat! — care însă de nu erau genii, erau cel puțin oameni de-o erudițiune vastă, așa precum nu există în capetele junilor noștri dandy. Acei oameni, acei istorici, cari, au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice d. Maiorescu, — de au scris tendențios și neadevărat, scuza lor cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor? Trebuie cineva să fie mai mult decît clasic, pentru de-a pretinde de la cel peresecutat, de la autorul condamnat la ardere de viu, ca părăsit și scepticizat de dureri, să fie în toate drept, în toate nepărtinitor, ba poate și filantrop față cu inamicii săi de moarte. Cu toate astea rămînem datori cu răspunsul la întrebarea, dacă Șincai, ca un adevărat martir, ce-a fost, nu a rămas drept și nepărtinitor pînă și cu inamicii. Șincai — chiar dacă n-ar fi atît de mare, cum pretindem noi că este, totuși el a fost la nălțimea misiunei sale — la o nălțime cronistice absolută; pentru că dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoința de-a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de seamă, că procesul întru scrierea istoriei la orice națiune, se începe mai întîi și constă din cronografie, *cu* sau *fără* tendință, din culegerea de prin toate părțile a materialului. Dominarea critică asupra acestuia și cîștigarea unui punt de vedere universal, din care să judecăm faptele, e fapta unor timpi mult mai tîrzii, decît aceia a căror caracteristică și expresiune a fost Șincai; deși nu i se poate disputa că chiar în forma sub care apare, în

totalul său domină o singură idee, aceea a Românismului, care de * asemenea face din opera sa o operă a științei, în loc de a rămînea numai o culegere nesistemizată de fapte istorice. Dacă acest mod de a trata istoria e speculativ, sau e empiric și pragmatic, lăsăm la judecata istoricilor noștri competenți. — Ni ținem de datorința noastră, a aduce aminte, că nu ne simțim îndestul de capabili, ca să apărăm, cum se cade, oameni ca Șincai și ca Pumnul... oameni, cari apoi neci nu au nevoie de apărarea noastră sau a altcuiva, pentru de a rămînea cum sînt, adecă nemuritori și mari.

Aduc aminte publicului, că țipetul ce-l face criticul, cum că Societatea, în contra unificării limbei și a ortografiei, se paralizâ de sine prin declararea de mult făcută de acea societate, că ortografia și sistema urmată de ea, sînt provizorie, pînă ce se va statua printr-un organ competinte sistema și ortografia, ce va avea a le urma tot Românul ca obligatorie.

În fine declar, cum că părerile ce le-am emis asupra diferitelor sisteme limbistice, sînt cu totul subiective și nu au pretențiunea de a controla întrucîtva lucrările vreunui sistem; nefiind filolog de competință, declar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale și nu merită de-a turbura lucrările filologilor noștri — cari, autorități științifice, lucrează după alte considerente decît ale mele.

Finesc critica asupra fondului broșurii — declarînd, că aș fi putut arăta autorului ei mai multe neconsecințe în contra a însești părerilor ce le stabilează; — n-o fac însă, pentru că nu voi ca critica mea să fie meschină și *de virgule*, — nu din cauză că eu nu le-aș ști pune, ci numai pentru că-mi place a crede că literații noștri *știu*, numai *uită* a le pune.

Să vedem acuma forma sub care ni se prezintă critica.

Merită broșura numele de critică?

Să vedem.

Cînd cineva califică pe-un om cu epitetul, puțin măgulitor, de nebun și asta numai din cauză: pentru că acel om are nefericirea de a fi de o opiniune contrarie celeia a criticului, — ne va ierta lumea, dacă nu vom fi în stare să numim această procedură: manieră și educațiune bună.

---

* în text, *ca*

Trebuia apoi să mai ştie, că lovind cu măciuca în demnitatea unui om, înseamnă a uita că măciuca are două capete — şi că adversarul pe care şi l-a făcut, are *dreptul* de-a-l califica cu aceleaşi epitete dulci şi măgulitoare. Prin toată broşura se ţese tendinţa de-a lovi mai cu deosebire într-o persoană, care prea nobilă şi prea recunoscută de opiniunea publică, nu-şi va pune mintea cu asemenea împunsături de ac.

Critica D-Sale. — şi ne permitem mult numind-o astfel — dac-ar fi avut conştiinţa puterei sale, ar fi putut să rămînă în limitele demnităţei, chiar nejudecînd altfel decît din aşa numitul punt-de-vedere vulgar, fără pătrunderea ştiinţifică — (lucru, care n-ar fi apărat-o, se-nţelege de sine, ca adevărurile sale obiective să nu fie decît părute, decît erori subiective), — critica D-sale, pusă pe calea criticei filozofice, ar fi avut meritul adevărului absolut; — sub forma însă în care ni se prezintă, cu spărturile ei de pe ici, de pe colea, prin care pătrund razele murdare ale politicei zilii, cu aruncătura una peste alta a unor observaţiuni fără sistemă, nepătrunse de un singur principiu, — fie acel principiu uzul, fie etimologismul, fie fonetismul, fie combinarea amîndurora, astfel... riscăm mult numind-o critică.

Declar că fără să combat neci pro neci contra celor combătute de Dl. critic, — n-am vrut decît să spun că şi critica-şi are limitele sale, — că şi ea nu e doară proprietatea uzurpată a aşa-numitelor genii pierdute cu batjocurile lor cele mici, cu sarcasmele lor meschine, a acelor desperados, cari cred cum că lumea şi ştiinţa e a lor; ci *şi* critica e a oamenilor, cari au pătruns, au înţeles obiectul, aşa cum el trebuie să fie înţeles, adică fără scrupule, fără prejudeţ subiectiv. Apoi părerea mea sinceră, ca să nu zic amicală, ce voi a o spune d-lui critic, e că nu e *acesta* modul de-a dezbăra pe oameni de relele obiceiuri şi de defectele lor cele mici sau mari. Mijlocul ce-l întrebuinţează D-Sa — chiar de-ar fi pentru realizarea unui scop bun —, totuşi nu serveşte decît spre a otări mai mult sufletele şi a le face să persevereze în calea apucată odată.

Şi-apoi exprimîndu-i această părere a noastră, cine ştie dacă n-o facem mai mult în interesul junelui nostru critic decît într-acela al adversarilor săi. Ce-ar fi d. e. dacă un spectru, inamic neîmpăcat al goliciunei de idei, fie asta

îmbrăcată pînă şi în vestmîntul cel sînt al versurilor, ar arunca razele sale pătrunzătoare şi reci în mormîntul de versuri ale junelui nostru poet?... Ce palide şi ce desfigurate ar părea ele, cînd *acuma*... sardanapaliză încă în opiniunea cea încîntată a publicului şi poate tocmai graţie acelei foi a Societăţii umilite, pe care D-Sa o blamă, şi care poate tocmai din cauza umilinţei sale n-a deşteptat încă ochiul ager a criticei adevărate, ce taie fără scrupul şi mizericordie tot, din fibră în fibră. — Am cetit cum că în America ar fi o fată cu două capete şi că un poet ar fi compus o poezie despre ea... Dar poezia era ciudată... Ei îi lipsea tocmai partea, ce o avea prea mult eroina sa. — Oare poeziile junelui literat n-ar avea în ochii criticei adevărate soarta * poemei americane?

Dimitrie Petrino **

Dimitrie Petrino, cunoscut şi sub epitetul de *Bard al Bucovinei,* a încetat din viaţă sîmbătă 29 aprilie la 1 oră după amiazăzi în spitalul brîncovenesc. Luni la 4 ore i s-a făcut înmormîntarea la cimitirul Şerban-Vodă, după un serviciu funebru oficiat în biserica Doamna Bălaşa.

Familia sa e originară din Moldova, de unde trecu în Basarabia rusească şi de aci în Bucovina, unde a fost născut Dimitrie. Însurat foarte de tînăr cu frumoasa fiică a baronului de Buchenthal — boier român din Bucovina — fu adînc lovit de moartea soţiei sale, în amintirea căreia a scris cele d'întîi şi cele mai bune poezii: *Florile de mormînt.* Micei broşuri îi urmă în curînd un volum mai mare, *Lumine şi umbre,* apoi un poem epic, scris sub impresia lui *Rolla* al lui Alfred de Musset, intitulat *Raul.* Puţin după aceasta trecu din

* în text, *sórtea.*

** „Timpul", III, 1878, nr. 97, 4 mai, p. 3, sub titlul *Necrolog,* la rubrica „Cronică".

Bucovina în Moldova. Un defect, rezultat din tifos, adecă surzirea deplină de amîndouă urechile, îl făcea impropriu pentru însărcinări publice de o activitate mai întinsă. Încă ministrul Maiorescu îl numise director al bibliotecei din Iaşi. Precum merg lucrurile la noi, unde orice talent, fie poetic, fie artistic în genere, e atras în vîrtejul jucăriilor politice, tot astfel s-a întîmplat, că şi Petrino a fost ademenit prin făgăduinţe, tîrît în vîrtejul vieţii politice, şi tot prin investigaţiile coteriei politice care îl captivase, a fost împins la publicarea mai multor lucruri ce erau mai prejos de demnitatea unui adevărat talent. În această vreme a publicat două poeme, din care una, *La gura sobei*, e bună, cealaltă, *Legenda Nurului*, e slabă. Cea din urmă poezie a sa a fost publicată în „România liberă" şi cuprinde o persiflare a unei poezii a lui Vasile Alecsandri, încît se vede că înrîurirea noilor săi amici îl dusese din rău în mai rău. Dar în sfîrşit, *„de mortuis nil nisi bene"*. Talent a avut, poet era! Cît despre celelalte calităţi ale caracterului, nu a inteligenţei, ele astăzi nu mai sînt. E bine chiar că de la cei mai mulţi oameni, cari se deosebesc întrucîtva de turma cea mare şi neagră, de turma celor răi şi mărginiţi totodată, nu rămîn în urmă decît faptele inteligenţei.

Înmormîntarea poetului Dimitrie Petrino a fost simplă şi tristă. Cîţiva amici politici şi cîţiva stimatori ai talentelor lui, cu totul vreo douăzeci de persoane erau adunate împrejurul cosciugului. D. N. Ionescu a rostit un discurs funebru, plin de vervă declamatorie; ne-a spus că răposatul a fost milionar de mai multe ori şi născut baron, a risipit avere, a lepădat titlu şi rang, şi-a părăsit ţara, fiindcă era democrat, şi voia să trăiască ca democrat, fiindcă dispreţuia deşertăciunea lumească şi îşi iubea naţiunea.

Cît de trist e a vedea un poet mort şi a-i asculta panegiricul, în care numai despre poet nu se vorbeşte!?

În o viaţă atît de bogată şi atît de zbuciumată, d. N. Ionescu nu a găsit decît un hîrb democratic!

Literatură din Botoşani*

Ştiam odată, că în vechiul tîrg al Botoşanilor se face pastramă bună şi în genere se dau cărnii acele modificaţii, care-o fac să se împotrivească timpului şi să figureze sub numirea generală de mezelic în deosebite formate prin băcălii şi pieţe. Dar că în Botoşani s-ar fi făcînd şi — literatură şi-ncă literatură ştii cole! cu şic, asta n-o ştiam pîn-a nu ne veni Calendarul „Lectorului român" pe anul 1877 (Anul al IV/-lea /). Va să zică de patru ani se repetează aceste apeluri la gustul estetic, fără ca noi să le fi băgat în samă. Dar acuma... acuma cetitorul nu ne mai scapă. Vrînd -nevrînd trebuie să urmeze pe cărarea înflorită a muzelor botoşănene, să se îmbete de parfumul florilor de pe malul Botoşancei, să adoarmă în cîntecul filomelelor cu nemuritoare boturi, cari în acest fericit oraş au forma cam ciudată de scriitori de cancelarie. Acest calendar conţine smîntîna (ca să nu zicem crema) inteligenţei literare din acel oraş, iar untul din acea smîntînă e neapărat D. N. I. Anghel — Vibreze aşadar coarda arfei angelice:

Dedicaţie
Amicului meu V.....M.... (telegrafist)

O noapte de serviciu

Luînd pana amice, se scriu după dorinţă,
Cu mîna-mi tremurîndă, mă-ncerc de a rima!
Proza e-n formă, poezia în aparenţă!
Căci dragă nu-s poet!... Astfel am-exprima

* în „Curierul de Iaşi, III, 1877, nr. 3, 12 ianuarie, p. 3, la rubrica „*Diverse*".

O! juna mea muză fineşte a ta plînsoare,
Inspiră-mă acuma d-un ceresc amor;
Şi încetul te înalţă în regiuni solare,
Cîntînd a mea dorinţă... se-ţi iai sublimul zbor.

Amice, pentru mine durerea-i infinită,
Nimica nu mă-ncîntă; de toţi eu sînt uitat.
Şi inima mea tristă de viscole zdrobită,
Numai pentru tine, amice, a palpitat!
E noaptea! afară ploaia cade-n torente
Tenebru-i aşa de mare încît nemica vezi.
Lumea acum doarme... Nu-mi aduc aminte
O noapte mai grozavă!... dar numai eu veghez!

Veghez cu *morsa* singur şi lampa, împreună,
Amici inseparabili în ore de serviciu.
La cea întăi chemare, pana-mi iau în mînă,
Maşină oarbă la acest oficiu
Amice! a ta chemare vegherea-mi *întrerumsă*
Şi-mi naşte iarăşi gînduri, ce capu-mi muncesc!
De ce altor le pare că timp iute *se scurse?*
Şi mie-mi pare secoli ce nu se mai finesc?
O! Noapte! Neagră Noapte! N-ai să te curmi odată?
Fi-vei eternă noapte? făr-s-ai finit?
Veghez singur cu lampa, dar gaza-i consumată...
Peri şi ea, şi fumu-i!... Eu numai n-am perit!
O! temp! este vr-o lege ce-n spaciu te conduce?
Este o lege eternă ca tine nu mai pere?
Dar nime-ţi răspunde!... In chaos tot se duce!
Şi *tempul, viaţa, moartea*, nu-s decît *mistere!*

Botoşani 1873 iunie

Resignaţia

Noaptea în tăcere versei lacrimi înfocate
Simţind cum focul fuge din junele meu *pept!*
Privesc a mele zile cu totul onorate!
Regret că voi ajunge în lume se *veget!*
O! lume înşelătoare! Sînt june şi o noapte,
O noapte de urgie... şi păru-mi s-au albit!

Talente şi foc sacru ce-mi fură de sus *date*,
De multe suferinţe s-au stins, m-au părăsit,
Pe acest ocean de lume eu paşi-mi rătăcesc
Novici, fără protector... păşam plin de *speranţă*.
D-odată însă vînturi nava-mi zdrobesc!...
Ca ea, şi eu zdrobit, scăpai... mai fără viaţă!...
. . . . . .
. . . . . .
Şi iată-mă *separat* de tot ce am iubit!
Voinţa ta, o Doamne! să fie împlinită!
Gura-mi să resignă, şi fiere amărită
Voi şti, de-a trebui, a bea pîn-la finit!

Dar bardul nostru, care însamnă cu atita conştiinţă pînă şi luna (necum anul) în care au luat naştere nemuritoarele sale produceri, este totodată şi prozist. *George şi Maria* se intitulează gingaşa scriere novelistică, pe care a comis-o tot D. Anghel. Iată cîteva modele pentru viitoarea stilistică română:

„În primăvara anului 187, un june ce după fizionomie se părea abia de 22 pînă la 24 ani, îmbrăcat simplu dar cu eleganţă, trecea pe stradă cu un pas cam grăbit, pe faţa-i pală se citea veselia, dar obeservînd bine puteai devina din cînd în cînd cîte o umbră de melancolie *ce-l prindea de minune, adăogînd o barbă de un negru ebenin*

George luînd lecţiuni de flaut de la părintele Mariei timp de vr-o trei ani, avu occaziunea a vedea în fiecare zi pe Maria în ora fixată pentru lecţiunile sale. De aici se născu un *ataşament reciproc*, încît în cele din urmă, *ceru* mîna Mariei de la părintele său care nu i-o refuză: rămîind ca hymenul să-i unească după întoarcerea lui George din străinătate unde se ducea, să se perfecţioneze în muzică (căci la noi în ţară nimic nu-i perfect, dacă nu-i străin!); unde trebuia să stea doi ani, şi la reîntoarcere, părintele promissei sale-i mai ceda şi *funcciunea* de professor de muzică...

In astă seară, junii George şi Maria erau singuri... A doua zi era ziua destinată pentru plecarea lui, ei trebuiau să se separe *ş-a nu se vedea* doi ani lung timp pentru două inimi ce se iubesc. Ambii picară într-o tăcere şi melancolie, preludiul oricărei *despărţiri*. George ridicînd *frontea-i* şi clătind din cap ca pentru a fugi gîndurile ce-i *turmentau crierii*,

privi pe Maria, cu ochii jucînd în lacrimi, zisse : etc.

Solemnă şi misterioasă este ora serei, ea te tentează contra voinţei, la reverii ; ni se pare a vedea în norii roşietici ce se ridic la horizonte, reviend vii şi animate toate suvenirile, toate zilele, unele ridente şi coronate cu roze, altele pale şi acoperite de un văl tenebros ; ultimile mugete ale vîntului prin frunze par a modula ariele ce ne apropie de suvenirile dulci sau triste : Muzica este vocea spiritului...

Trei ani în urmă, George şi Maria aveau o încîntătoare copiliţă, fructul iubit al unei iubiri, pe care părinţi Mariei a binecuvîntat-o înainte de a muri. *George era profesore de muzică, şi venitul funcciunei sale da ambilor consoţi o fertilitate sufficientă.*

Sossi ziua naşterei Mariei. George se îmbrăcă curat, *ceea ce nu făcuse încă ;* umplu odaia cu flori şi cînd soarele-şi lua adio, trimiţînd ultimele sale *raze,* pentru a reveni a doua zi, George se închise în odaie şi cîntă din flaut aria preferată de scumpa lui Marie.

A doua zi-l găsi întins ţeapăn pe parchet. Cînd îşi reluă sensurile, deveni iar nebun ; îl mai conduse iarăşi în voiaj timp, de un an. Revenind, crierii săi începu a se restabili, dar era trist şi monotoc."

Oare un voiaj timp de un an nu i-ar folosi tînărului bard ?

II *

Ca răspuns la persiflarea poeziilor unui Domn Anghel din Botoşani, care în complicitate cu alţii a fost comis un calendar cu versuri şi novele imposibile, un Domn R. găseşte ocazie de a discuta persoana redactorului părţii neoficiale a acestei foi. Aceasta n-ar fi nimic. Sîntem deprinşi de a vedea amestecîndu-se în discuţii, unde nu este vorba nici de casa, nici de familia cuiva, elemente cu totul personale cari trec adesea în domeniul imaginaţiunei pure. Dar ceea ce se pare din notiţa D-lui R. e că Botoşănenii s-ar fi supărat din cauza dării noastre de samă, pentru că i-am fi numit pastramagii, ba ceea ce-i mai frumos, D. R. crede că ne pare grozav de rău că ni-a aplicat acest nume.

* în „Curierul de Iaşi", III, 1877, nr. 8, 23 ian., p. 3. Sub titlul *Pro domo,* la rubrica „*Diverse*".

Cu părere de rău îi vom spune că nu avem acest talent şi dacă l-am avea nu ni-ar fi de loc ruşine de el, căci o meserie pozitivă este totdeauna onorabilă. Apoi e pozitiv că tocmai uscăturile din Botoşani sînt subiect de export, care au ajuns pînă la Londra, încît acest articol este tot aşa de bine un titlu de onoare pentru Botoşani precum e brînza pentru Limburg, untdelemnul pentru Provence, vinul pentru Champagne.

Prin urmare am vorbit foarte serios, cînd am zis că vechiul tîrg al Botoşanilor e renumit pentru un articol industrial, iar nu pentru literaţii pe cari nu-i are. De aceea susţinem din nou : nu este exact ceea ce zice D. R. că „din Botoşani a văzut ieşind multe bucăţi de poezie admirabilă, cari fac onoare nu numai Botoşanilor, ci ţărei întregi".

Noi cunoaştem aproape tot ce s-a scris în româneşte şi susţinem contrariul. Dintre cei mai vechi Ralet a scris mai corect, dar cu toate aceste operele lui n-au însemnătate. Între cei mai noi I. Adrian e necorect în formă şi lipsit de gîndiri serioase. Cît despre geniurile poetice, literare, medicale, financiare, juridice etc. etc., cari ar fi să iasă alături cu breasla, pe care D. R. o trateză c-un dispreţ pe care ea nu-l merită, acelea vor avea să apară de acu-nainte ; pînacuma n-am putut constata proveniența botoşăneană decît la producte ca acelea ale D-lui Anghel şi ale altora de acelaşi soi.

Cît despre redactorul acestei foi, a crezut a putea renunţa la onoarea de-a fi numărat între concetăţenii acelui oraş, de vreme ce, zi cu zi numărînd, n-a petrecut nici jumătate de an în Botoşani, încît el nu poate fi admis ca normă de ceea ce produce în genere mediul intelectual al Botosanilor.

Fondul cugetării noastre n-au fost deci de-a atinge cîtuşi de puţin susceptibilitatea Botoşănenilor, ci a fost acelaşi ca şi alte notiţe tot atît de ne-ndurătoare ca şi cea asupra literaturei ce se produce în acel oraş. Nu este vorba de D. Eminescu. Este adevărat că poeziile D-lui Anghel sînt rele ? Da. Prin urmare... ? E datoria unui publicist de a respinge productele greşite şi criticele sale vor fi cu atît mai aspre, cu cît literaţii, de cari va vorbi, vor fi mai lipsiţi de cultură. Cînd cineva nu s-a împrietenit nici măcar cu gramatica românească, să nu cuteze a scrie poezii şi novele.

Toată această întîmpinare o scriem, presupuind că discutăm c-un Domn R. Cu „Curierul intereselor" nu ne-am fi dat această osteneală, căci pentru redactorul acelui ziar orișice abstracțiune e dincolo de sfera priceperei sale. Redactorul „Curierului intereselor" joacă în presa română rolul lui Ahmed Kaisserli pașa. Acesta era singurul ministru în Europa care nu știa citi și scrie, iar D. Balassan e asemenea singurul redactor, în univers poate, care asemenea nu știe citi și scrie. Acesta e un secret public în Iași și ar fi în toată țara, dacă D. redactor nu s-ar păzi de-a scrie un singur șir în propriul său ziar. D-sa are un singur rol — de a tipări toate necuviințele, cîte i se trimit, cînd i se pare că ating vreo personalitate superioară nimicniciei și ignoranței sale. A discuta cu D-sa e ca și cînd ai vrea să-nveți pe un orb pictura.

Dar chiar din partea D-lui R. notița astfel cum e concepută, e o, necuviință, de care am fi găsit cu totul de prisos de a reflecta un singur cuvînt măcar, dacă n-am fi crezut că sub ea se ascunde susceptibilitatea atinsă a vreunui botoșănean.

Despre teatru

Complexitatea spectacolului de teatru ● Repertoriul ● Drama de caracter și de intrigă ● Obiectul tragicului ● Comedia clasică ● Farsa ● Drama și comedia de bulevard ● Jocul actorilor ● Actorii dezvoltați si nedezvoltați ● Actorii serioși și actorii setoși de aplauze ● Publicul ● Limba ● Specific național in teatru.

Repertoriul nostru teatral*

Fiindcă ideea creării unui teatru naţional** dincoace de Carpaţi prinde din ce în ce mai mult aripi şi dimensiune, fiindcă capacităţi tinere însemnate s-au simţit îndemnate de a spune şi ele cîte-o vorbă în astă privinţă, cred că-mi va fi permis şi mie să mă întind la vorbă asupra acestei cestiuni tot atît / de / frumoase precît şi folositoare.

Frumoasă, da..., dar folositoare? la ce?... îmi va replica poate o minte mai riguroasă întru dejudecarea aparenţii acestei instituţiuni omeneşti, care-n partea ei cea mai mare e aşa de decăzută şi de cuprinsă de gangrenă.

Şi într-adevăr cum că omul nostru, judecînd după cele mai multe zidiri, ce pretind a fi teatre, va avea dreptate să întrebe, cum pot fi folositoare locale şi Societăţi, cari propagă fără conştiinţă libertinagiul în idei, în simţiri şi-n fapte? — Pentru ca să feresc pe onorabilii cetitori ai acestor şire*** de confundarea teatrului-arte şi teatrului-meserie, mi-am luat libertatea de a uza de coloanele ziarului D-voastre, d-le redactor, se-nţelege, că fără pretenţiunea, cum că vorbele mele vor avea tăria aceea, care învinge şi convinge.

Care dincotro, cum am mai spus, a dat expresiune părerilor sale în privinţa aceasta.

Un domn colaborator al „Familiei" a spus d. e. cum că lucrul, ce ni trebuie înaintea tuturora, este un loc, din care să ni şoptească geniul naţional. Să ni şoptească geniul naţional! Bine!... Dar ce? Pentru ca să şoptească, trebuie înainte de toate să aibă ce şopti. — O! Îmi va răspunde unul încrezut în literatura noastră dramatică, nu cumva noi n-avem repertoriu? — Ba repertoriu avem, cine zice că nu? nu-

* „Familia", VI, 1870, nr. 3, 18/30 ian., pp. 25—28.
** în text, *natiunal*.
*** în text, *sire*.

mai ce fel de repertoriu? Uzez de pacienţa publicului, pentru de a-i înşira aicea o listă a averii noastre dramatice.

1. Comediile d-lui V. Alecsandri — pline de spirit, însă pline partea cea mai mare şi de immoralitate, cele mai multe apoi prea local scrise, amestecate cu grecește cu armenește, cu ovreește, cu nemțește, cu rusește, în fine adeseori un galimatias peste putință de a fi înțeles de Românii de dincoace de Carpaţi. — Cu asta să nu creadă cineva cum că d-l Alecsandri n-a avut talentul de a scrie. O, talentul l-a avut şi încă într-o măsură foarte mare, însă modelele şi ţintele, pe care pare a le fi urmărit, sînt foarte turburi. Cum că talent, care putea* să se manifeste în curăţenie şi frumuseţe, a fost în d-l Alecsandri, dovedesc piese ca *Cinel-cinel, Crai-nou, Arvinte şi Pepelea*; ba chiar *Satul lui Cremene* al d-sale, cu tot „Trifonius Petrinzelus", e mai curată şi mai frumoasă, în fine mai oglindă a poporului românesc, decît *Lipitorile*, în care Ovreiul vorbeşte ovreieşte, Grecul grecește — astfel încît te miri de ce sîrbul nu vorbeşte sîrbeşte?

2. Comediile cele mari şi pline de spiritul cel mai firesc ale d-lui M. Millo, care însă în frivolitate întrec încă şi pe ale d-lui Alecsandri.

3. Comediile fără de spirit şi mai cu samă de legătură ale d-lui Pantazi Ghica, pline de frazeologie franceză, la vederea cărora te-ndoieşti de vezi caractere ori numai păpuşi, — căci vorba în comediile d-sale nu e mediu, prin care se exprimă cugetări, ci un caos de fraze, care pentru profunditatea înţelesului din ele merită a fi puse alături cu vorbele ţiganului pentr-o lulea de tutun.

4. In fine piesele cele sporadice, dar excelente ale d-lui Urechia, a căror păcat mare e acela că nu sînt mai multe. Afară de astea e *Răzvan-Vodă* a d-lui Hasdeu — dramă în cele mai multe privinţi bună; — apoi mai sînt vr-o două-trei încercări ofticoase ale unui domn Dimitrescu, care totuşi se pot juca din cauza unor merite adeseori foarte îndoioase. La urma urmelor se-nţelege că vom trece la piesele, ce nu merită a fi jucate şi cari sînt:

5. Incercările dramatice — mizerabile şi seci ale d-lui A. Lăzărescu. Acest domn Lăzărescu a scris 2 volume de poezii şi apoi drame ca: *Sanuto, Massim pitorele*, comedie

* în text, *polea*.

ca *Un amor românesc, Boierii şi ţăranii* — şi-n toate aceste volume de poezie şi proză nici o idee, o limbă ce numai românească nu e, în fine o secăciune cumplită care dacă a scăpat de flagelul criticei, asta a fost numai din cauza obscurităţii autorului lor, — obscuritate care l-ar fi cruţat şi de şirurile acestea, dacă n-aş fi cetit cum că a avut cutezarea de a pune în repetiţiune unul din mizerabilele sale producte: *Boierii şi ţăranii*. — Ca în treacăt şi alături cu d-l Lăzărescu citäm dramaturgi ca: Halepliu, Mavrodol, Şt. Mihăilean, Carada etc. etc. în infinitum şi din ce în ce mai ad absurdum. — De piese originale tot de categoria asta, foieşte apoi provincia. Acolo-şi duc strălucita lor existenţă coronate cu hîrtie aurită umbrele trecutului: Mihaii Viteji, Ştefanii cei Mari, Bogdanii cei chiori — apoi un repertoriu comic minunat d. e. *Lumea ca nelumea sau domnia asupra stelelor, Balamucul sau înţelepţii şi nebunii, Contrabanda de la Giurgiu* (respectiv Galaţi, Brăila, Turnu) — apoi drame ca *Tudor cu caucul de doi coţi, Manole sîrbul* etc. etc.

6. Venim cu părere de rău la creaturile dramatice ale d-lui Bolintineanu. O repetăm: cu părere de rău, căci naţiunea aştepta mult mai mult de la poetul cel mare şi iubit, de la copilul ei cel desmierdat, decît acele drame fără caractere, fără scop, fără legătură, imposibile prin nimicnicia lor, astfel că autorul lor se pare a fi uitat cum că e compunătorul plin de geniu şi inimă** /a/ *Cîntecelor şi a plîngerilor* — a *balalelor*, — sînte oglinzi de aur ale trecutului românesc. Dacă am fi să alegem între comediele lui Alecsandri şi dramele lui Bolintineanu, — sigur că am trebui să alegem comediele, cari cu toată frivolitatea lor respiră pe fiece***, pagină o mulţime de spirit, de caracteristică şi de viaţă palpitantă; pe cînd dramele d-lui Bolintineanu nu au niciun fond de viaţă, ba încă adesea respiră un fel de imoralitate crasă şi greţoasă (vezi d. e. *Ştefan Vodă cel Berbant*). Cauza căderii celei adînci a d-lui Bolintineanu în aceste creature, pare a fi împregiurarea cum că a aruncat ochii pe geniala acvilă a Nordului: pe Shakespeare. Intr-adevăr, cînd iei în mînă operele sale, cari se par aşa de rupte, aşa de fără

* în text, *ca*
** în text, *animă*.
*** în text, *fia ce*

legătură între sine, ţi se pare că nu e nimica mai uşor decît a scrie ca el, ba poate a-l şi întrece chiar prin regularitate. Însă poate că n-a existat autor tragic, care să fie * domnit cu mai multă siguritate asupra materiei sale, care să fi ţesut cu mai multă conştiinţă toate firele operei sale, ca tocmai Shakespeare; căci ruptura sa e numai părută, şi unui ochi mai clar i se arată îndată unitatea cea plină de simbolism şi de profunditate, care domneşte în toate creaţiunile acestui geniu poteric. Goethe — un geniu — a declarat cum că un dramaturg, care citeşte pe an mai mult de una piesă a lui Shakespeare e un dramaturg ruinat pentru eternitate. Shakespeare nu trebuie cetit, ci studiat, şi încă astfel, ca să poţi cunoaşte ceea ce-ţi permit puterile ca să imiţi după el, — căci după părerea mea, terenul Shakespearian, pe care d. Bolintineanu ar fi putut să-l calce mai cu succes, ar fi fost acela al abstracţiunii absolute, cum sînt d. e. *Visul unei nopţi de vară*, *Basmul de iarnă*, *Ceea ce vreţi* etc., — iar nu terenul grav şi teribil cu materia lui cea exactă, şi cu pretenţiunea cea mare de a fi înainte de toate adevărat.

Sub 6° voi cita piese, cari merită într-adevăr să se reprezinte pentru că au poezie, sînt lucrate cu conştiinţă multă şi cu talent mult, deşi adevărul nu e tocmai păzit pretutindenea. Acestea-s: drama *Rienzi* a lui Bodnărescu, dramatizare destul de nimerită a romanului lui Bulwer ** cu aceeaşi numire, şi drama *Grigore-Vodă* a lui Depărăţianu — o genială aruncătură pe hîrtie, ruptă în ţesătura ei, neadevărată şi neverisimilă pe alocurea; însă, în orice caz, mai bună decît multe traduceri din franceză, cari au avut onoarea de a batjocuri scena română.

Va să zică, de vom face o socoteală conştiincioasă a averii noastre proprie dramatice, vom vedea că-s puţine piesele acelea, cari prin existenţa lor nu prostituă Teatrul Naţional — şi adeseori într-un mod pe cît de corupt pe atît şi de barbar şi de necult (Vezi comedii originale ale d-lui I. Caragialy).

De aceea eu găsesc că cea mai bună idee de a începe un teatru naţional, e aceea ce a pus-o pe tapet d-nul Lăpedatu. Un almanah pe fiecare an, care să conţină numai lucrări dramatice, se-nţelege că bune. D-nul Lapădatu şi junimea română din Paris în genere au ocaziunea de a vedea jucînd artiştii cei mari ai Europei şi jucîndu-se piesele cele mai bune, cari astăzi cel puţin dau tact şi ton întregei Europe dramatice. Théatre français, Odeon, Gymnase — iată nume a căror zgomot trece departe afară din marginile Franciei, însoţit de prejudiciul frumos al unei valori atît estetice, cît şi etice. Subsemnatul nu are înaintea ochilor săi, decît teatrul de curte al Vienei, care şi el de cînd cu demisiunea lui Laube *, e într-o decadenţă vădită, şi cu toate aceste aerul cel curat, poetic, plin de minte şi inimă care-l respiri într-o instituţie clasică, ţi-nsuflă dezgustul cel mai mare pentru libertinagiul de spirit şi de inimă **, care înfloreşte într-o urîciune crasă şi nespovedită pe toate celelalte teatre.

Se înţelege că înjghebînd *** repertoriul cîtu-l avem, culegînd actori de categoria acelora, cari i-am văzut rizînd şi la lumina zilei de tot ce-i frumos şi bun; se înţelege că astfel am putea să deschidem un teatru chiar de azi, fără ca naţiunea să contribuie ca atare un ban măcar, pentru că masa poporului aleargă cu banul din urmă, pentru a vedea reprezentîndu-se naintea sa necuviinţe, pe care eu să am o putere, le-aş pune sub privegherea tribunalului corecţional..., dar oare dacă naţiunea ca atare se simte dispusă ca să contribuie pentru înfiinţarea unui teatru naţional, ea să cadă în aceleaşi greşeli, în care a căzut lumea toată? Oare noi nu învăţăm din greşelile altora? Să nu ne folosim de împregiurarea cea în sine favorabilă, cum că simţul poporului nostru e încă vergin şi necorupt de veninul farselor şi a operelor franceze şi nemţeşti? — Din contra... să ne folosim de împregiurarea asta aşa de favorabilă într-un timp, în care atmosfera Europei întregi e infectată de corupţiune şi de frivolitate, ca tocmai într-un asemenea timp noi să dedăm publicul nostru, folosindu-ne de neexperienţa

---

* în text, *fia*

** Ed. Bulwer (1831—1891) scriitor englez; scrie poeme sub pseudonimele Owen Meredith.

* H. Laube (1806—1884); reprezentant al „Tinerei Germanii". Scrie romane *(Tînăra Europă)* şi drame istorice *(Elevii Academiei Charles, Essex)*; între 1849—1867 conduce Burghtheater din Viena; promovează realismul, în repertoriu, regie, jocul actorilor, dicţie.

** în text, *anima*.

*** în text, *ingebandu*.

lui, cu creaţiunile geniilor poterice, cu simţeminte mari, nobile, frumoase, cu idei sănătoase şi morale.

Dar îmi va replica cineva, cum că publicul nu va înţelege acele creaţiuni ale geniilor poterice. Intr-o privinţă va avea dreptate; pentru că drept vorbind, direcţiunea asta nobilă a scenei inaugurate în România cu succes de d-nul Pascali prin piese de Scribe şi Sardou, această direcţiune pentru Românii din Austria va rămîne timp mai îndelungat poate neînţeleasă. Cauza e foarte simplă. Intîi, piesele acelea sînt expunerea unor obiceiuri şi a unei vieţi publice foarte dezvoltate, pe cari la Românii din Austria în genere mai nu le găseşti; a doua e: cum că autorii reprezentaţi, înainte de toate nu sînt naţionali. Prin aceasta nu voi să zic cum că naţionali româneşti, ci naţionali în genere, autori adecă de aceia cari înţelegînd spiritul naţiunii lor, să ridice prin şi cu acest spirit pe public la înălţimea nivelului lor propriu. In orice caz autorul trebuie să scrie pentru publicul ce-l are; — deşi nu zic, ca el să se coboare pînă la publicul lui... Această manoperă minunată de-a ridica pe public la sine şi de-a fi cu toate aceste înţeles în toate de el, a priceput-o într-adevăr prea puţini — ci Germanii şi Francezii n-a înţeles-o de fel. Modele în astă privinţă sînt dramaturgii spanioli, Shakespeare, şi un autor norvegian, Românilor poate prea puţin cunoscut, dramaturgul Björnstjerne Bjornson*. Dar un dramaturg e, care întrunind mărime şi frumuseţă, curăţenie şi pietate adevărat creştină, se ridică cu totul din încercările cele exclusive numai ale unor clase ale societăţii pînă la abstracţiunea cea mare şi poterică a poporului. Pe popor în luptele sale, în simţirea sa, pe popor în puterea sa demonică şi uriaşă, în înţelepciunea sa, în sufletul său cel profund ştie a-l pune pe scenă Victor Hugo şi numai el. Adorator al poporului şi a libertăţii, el le reflectă pe amîndouă în contururi mari, gigantice, pe cari adeseori puterile numai omeneşti a unui actor nici că le pot urmări cu expresiune. Pe acest bard al libertăţii îl recomandăm cu multă seriozitate junimii, ce va vrea să se încerce în drame naţionale — române.

---

* *Bjoernson Bjoernstjoerne* (1832—1910), scriitor norvegian; a scris drame (*Între bătălii*, 1857, *Sigurd*, 1862), poeme, epopei istorice, romane.

Dar se prea poate cum că junimea noastră să se scuze cu lipsa şi sărăcia. Cine vrea să se scuze cu lipsa şi sărăcia, acela în mine cel puţin nu şi-a dat peste omul său, dacă cunoaşte limba germană, se înţelege. Operele, d. e., fiecare în parte costă 10 cr. (Philipp Reclam jun. Universal Bibliothek), cine însă va vrea să studieze piese teatrale clasice în coheziunea lor cea organică, acela va face mai bine să cumpere broşurile din: Classische Theater-Bibliothek aller Nationen (Stuttgart, Expedition der Freya.). Adevărat cum că aceste broşuri costă cîte 18 cr., însă prezintă folosul acela, cum că fiecare din piese e precesă de o introducere în genere bine scrisă, care expune clar coheziunea internă şi valoarea estetică şi etică a piesei. In genere noi nu sîntem pentru traduceri ci pentru compuneri originale; numai aceea voim, ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută. Ni place nouă şi gluma mai bruscă, numai ea să fie morală, să nu fie croită pe spetele a ce e bun. Ni place nouă şi caracterul vulgar, numai corupt să nu fie; onest, drept, şi bun ca litera evangheliei, iată cum voim noi să fie caracterul vulgar din drame naţionale. Dacă cineva se simte anume dispus să trateze materie tragice, ori comice din poporul ţăran, îi recomandăm de model pentru cea /d/ întăi sublima dramă a lui Frideric Hebbel*. *Maria Magdalena*, pentru cea de a doua comediile cele poporale ale poetului danez Holberg**. Nu să le imiteze, nu să le traducă, ci numai să le aibă de măsurariu, pentru ce va scrie în acest gen. Sînt bineveniţi autorii aceia, cari chiar cu talent mai însemnat îşi dau o silinţă onestă de a scrie solid şi sănătos fără jignirea moralei şi a cuviinţei — adeseori încă autori de aceştia sînt mai de preferat decît de aceia, cari strălucesc prin luxul cel bogat al fantaziei, prin verva cea plină şi strălucită a spiritului; tot aşa precum adeseori e mai de preferat apa cea vie, curată,

---

* *Fr. Hebbel* (1813—1863), dramaturg german; dramele sale au impresionat prin noutate; tema principală: lupta individului cu societatea. Mai importante sînt: *Maria-Magdalene* (1844), *Judith*; a mai scris comedii (*Diamantul*) şi poezii (*Poezii*, 1842).

** *Ludwig Holberg* (1684—1754), norvegian prin naştere (Bergen). Fundează Teatrul naţional danez. Se inspiră din *Commedia dell'arte*, Plaut, Molière; scrie *Jean de France*, *Erasmus Montanus*, o epopee eroicomică *Peder Paars* ş.a.

proaspătă, care constituie o condiţiune neapărată a vieţii, înaintea chiar a parfumatelor vinuri ale orientului.

Repet dar, cum că studiul cel serios al dramaturgilor *naţionali*, acela numai poate să ne aducă, ca să compunem un repertoriu naţional român, care nu numai *să placă*, ci *să* şi *folosească*, ba înainte de toate să folosească.

Al doilea moment în crearea teatrului naţional sînt actorii. Dacă repertoriul e sufletul unui teatru, actorii sînt corpul lui, sînt materia în care se întrupează repertoriul. Dacă naţiunea română se va simţi dispusă de a contribui într-adevăr şi din toată inima * pentru un teatru, care să-i facă onoare, ea va crea stipendie pentru actori şi actriţe. Cum că în alegerea acestor stipendişti procedura urmează din însăşi natura artei, ca să fie alta decît la conferirea stipendiilor pentru specialităţi, asta se înţelege de sine, şi nu cred cum că aş avea nevoie s-o dovedesc. Care însă e acea procedură, îmi rezerv, cu bunăvoinţa d-stră, de a o dezvolta altădată în coloanele stimatului Domniei-voastre ziar **.

Ca un postscript voi adauge un consiliu *esenţial*, acela adecă de a nu imita autori de limbi oculte, cari n-au făcut calea în giurul lumii, d.e. ruşi, maghiari, sîrbi — din cauza simplă cum că aceştia în adevăr au cîte ceva original, care place, însă elementul etic din ei e infectat. Astfel de autori plini de spirit şi originalitate, cari cu toate aceste sînt răi, avem şi noi în sfera literaturei dramatice. Să mai citäm încă o dată pe d-nii Alecsandri şi Millo? O declarăm cum că, după cele ce am spus, nu trebuie nimeni să-şi facă o idee *mică* despre aceşti literatori români; căci o idee *rea* (care-i a noastră), nu e încă o idee mică. Din contra, cine vrea să studieze caracteristica, fizionomia psihologică, originalitatea poporului românesc, pe acela-l consiliäm cu tot dinadinsul să studieze comediele d-lui Alecsandri.

* în text, *anima*

** articolul anunţat de poet, cum nota şi I. Scurtu, *ed. cit.*, p. 63, nu a mai apărut; nu l-am aflat nici noi între manuscrisele poetului.

Moartea lui Constantin Brâncovanu*

Moartea lui Constantin Brâncovanu încearcă a fi o dramă în 4 acte, iară autorul ei încearcă a fi D-nul Antonin Roques. Deşi titlul cît şi numele autorului sînt indiferente, totuşi piesa însăşi putîndu-ne fi şi mai indiferentă, poate-că în cadrul neguros al unei memorii chinuite şi blazate de mizerii puse cu naivitate pe scena română, aceste două indicii preţioase, aceste monograme ale suferinţelor noastre ni vor rămînea ca o amintire desigur că nu plăcută.

Ca să fim fundamentali, vom întreba din început cu oarecare linişte, căci mai tîrziu nu vom mai avea ocazia de a o avea, — ce este drama? — Dacă am lua drept normă pentru definiţie drama citată, atunci semnele caracteristice ale acestui soi de scriere sînt: un spital de bolnavi, dacă se poate de ofticoşi, în acest spital cîteva cîntece vesele executate în cor de dame în costum naţional — cu condiţia ca vorbele cîntecului să rămîie întotdeuna un misteriu consacrat d-zeirei chineze — tirade lungi în care vorba român şi păgîn îşi discută cu o rară îndărătnicie şirurile textului — căci fiecare şir conţine cel puţin un român şi un păgîn; — un trădător care e atît de negru zugrăvit încît ne mirăm că nu hîrîie cînd intră în scenă, — cîţiva surdomuţi — cîteva săbii turceşti — o babă, un ordre du Moufti, un Sultan şi cîteva umbre. Încercarea de deznodămînt a piesei consistă într-o barbară încercare de-a turci Românii textuali (căci reali nu sînt), dar vană încercare. Acest ragout este întrerupt de numeroase exclamaţiuni către Dumnezeu, ca să se-ndure de această mizerie (a piesei) şi să-i dea un sfîrşit — care sfîrşit e lucrul cel mai plăcut pentru auditori, exceptînd pe deliciosul Sultan, care ca şi sfîrşitul piesei — nu spune nimic.

* Ms. 2254, f. 303, sub titlul *Teatru românesc*.

Piesa comisă de D. A. Roques ar fi putut avea cu toate acestea un merit mare — acela adică de-a nu fi fost scrisă niciodată. Ce păcat că autorul n-a avut finețea și tactul ca să-și cîștige prin acest mijloc lesnicios mulțămirea publicului.

Dar dacă vorbim de noțiunea dramei, cum trebuie s-o aibă orișicine, care cutează a prezenta publicului născocirile sale, atunci răspundem: că drama are de obiect și țintă reprezentarea caracterelor omenești curățite de neconsecvența vieței și cugetărei zilnice, a caracterelor omenești consecvente, în toate momentele aceleași, pentru a căror manifestațiune se aleg situațiuni interesante. In acestea, caracterele antitetice se lovesc unul de altul în dezvoltarea lor, dintr-asta se naște înnodămîntul, iar din învingerea unui princip și căderea celuilalt desnodămîntul dramei.

Lupta sufletească, care se reprezentă prin simțeminte exprimate în mod plastic și intuitiv, nu o găsim nicăieri în acest specimen unicum — căci materialul, în care se manifestă această luptă este limba și, despre limbă — în specie despre cea română autorul sau traducătorul nu pare a fi avut nici cunoștințe elementare măcar. Caractere nu sînt — cel puțin reale nu; căci oamenii boiți cu alb și cu negru nu însemnează caractere. Situațiuni născute din caractere asemenea nu sînt. Deci trei elemente pot fi într-o dramă, care să constituie valoarea ei. Unul, caracterele, aceste fac ca ea să fie frumoasă, al doilea, situațiunile (deci planul), aceste interesează, al treilea, limba, care poate avea un farmec liric. Din acestea trei drama d-lui Roques posedă pe al patrulea.

Atîta despre dramă. Uitasem a spune cetitorului interesanta noutate că ea a fost într-adevăr jucată, căci după cele spuse pînă acum și-ar fi putut închipui cetitorul, că eu numai mi-am fi închipuit că ea ar fi fost jucată.

Sub masca lui Constantin Brâncovanu au fost torturată persoana D-lui Galino. Tortura a fost foarte...* și minuțios aplicată, dar totuși n-a fost în stare de-a-l dezvăța pe D-nialui de accentul franțuzesc și de persecutarea, ba chiar uciderea sărmanului *ă*. Dar se poate că ne și înșelăm. Domnul în cestiune este poate creatorul unei limbi nouă numită cea *romene*. O limbă foarte interesantă din punct de vedere patologic. Căci, într-adevăr, pentru ca un simplu actor să-și închipuiască a reforma în sensul său (și ce sens) vocalele unei limbi plăsmuite de secole și milioane de oameni, îi trebuiește neapărat ceva din instinctul nostalgiei îndreptate spre țara păsărească. Necuviința neologismelor netrebuincioase și — netrebnice n-o mai accentuăm, fiindcă miroasă astăzi pînă s-a bucătărie și pentru această origine nu mi-ar părea nici stranie măcar. — Cel mai însemnat defect al D-lui în cestiune este acela că joacă pe scena română și că este contagios pentru oameni nedezvoltați în sensul D-sale, un pericol mare după cum vom vedea mai tîrziu. Formal vorbind D-nialui are cîteva calități nedisputabile: 1) o mască îngrijită, 2) mișcări fizice îndestul de plastice și, precum se vede, studiate, 3) își învață rolurile, ceea ce nu se poate susține despre mulți din ceilalți. Sub un regizor bun, D-nialui ar fi un actor bun, dar astfel lăsat în voia manierelor sale cam ciudate și cu deosebire stricătoare de limbă este mai mult o dovadă cît de rău poate deveni un actor, decît ceva pozitiv.

Văcărescu și... III Cantacuzin au fost binișor executați, Capudzibașa a vorbit foarte clar și verde — dar rolul foarte ingrat al acestui Tatar nu prezintă niciun material pentru modelare, — înfățișitorul lui pare un actor de talent. — Cel mai însemnat talent, care l-am observat însă în această seară, cu joc neafectat, cu limba curată, în fine materialul pentr-un artist este domnul...* Prea puțin observat, cum se întîmplă în genere la noi, unde răul se laudă cu atîta generozitate, pe cînd binele rămîne nebăgat în seamă, D... a avut un ton fundamental atît de firesc în exprimarea unui caracter altfel tot atît de ingrat ca toate celelalte, încît ținem de datoria noastră de a-l face atent pe D... ca să aibă grijă de talentul său, să se ferească de maniere căutate, să fugă cît se poate de mult de d. Galino și de ceilalți, și să studieze în singurătate cîteva role ce-i convin din piesele mai bune, pentru a-și crea un capital de roluri și a-și adînci talentul său.

Se zice că D-na... a debutat în rolul Domniței... Această împrejurare știm s-o considerăm, de aceea numai ci-

* cuvînt indescifrabil.

* Eminescu nu notează numele actorului.

teva cuvinte. Să se ştie că este diferinţă între *naiv* şi *copilăros*. Copilăria este afectarea naivităţii, naivitatea reală consistă în necunoştinţa greutăţii vorbelor şi a simţemintelor, pe care un om le exprimă. Este o nuanţă oarecare între aceste două, pe care desigur că cu vremea doamna o va deprinde-o. Dar pentru început e bine. Rolul a fost foarte ingrat, precum nici se putea altfel * într-o piesă ca aceasta...

Moartea lui Petru cel Mare**

Moartea lui Petru cel Mare, drama în 5 acte de Eugène Scribe, care a fost jucată în beneficiul d-lui Mihail Galino, formează o demnă încheiere a stagiunei. De cîte ori vedem cîte-o piesă grea, reprezentată cu atîta cuviinţă, precum cea de Joi, ne vine din nou în minte întrebarea repertoriului, pe care am ridicat-o de atîtea ori în coloanele acestei foi. Teatrului românesc îi trebuie un capital de piese bune, actorilor un capital de roluri potrivite cu talentul şi fizicul lor. Din mijlocul nestatorniciei gustului public şi al serilor sacrificate petrecerei uşoare şi casei, trebuie să se ridice partea statornică a instituţiunei, un mic repertoriu ales, dat din cînd în cînd, care să formeze miezul vieţei adevărat artistice şi începutul unui teatru naţional, vrednic de un asemenea nume. (...)

Noi credem că răul de căpetenie este următorul. În toate ramurile activităţii publice n-a fost şi multă vreme încă nu va fi stabilitate. Precum în viaţa statului fiecare urmaş strică jucăriile, pe care şi le făcuse predecesorul său, tot aşa în teatru vedem succedîndu-se direcţii cu totul deosebite. Într-un an vedem tendenţe mai curate, într-altul ne trezim

* în text, *astiel*.

** „Curierul de Iaşi". X, 1877, nr. 31, 20 martie, p. 3, la rubrica „Revista teatrală".

din nou cu Offenbachiadele, iar o parte din public, aceea căreia-i mai place un repertoriu, ce nu-i dă nici de gîndit, nici de simţit, încurajează adesea piese, la cari un tată de familie nu-şi duce bucuros nici nevasta, nici copiii.

Întrebarea dar este dacă teatrul românesc are destulă putere de viaţă ca să se cristalizeze în mijlocul nestatorniciei împrejurărilor noastre. Cu toată sfiala, ce ne-o impune fizionomia intelectuală a României, vom răspunde totuşi *da*.

Drept dovadă aducem reprezentarea de Joi, atît de netă şi bine condusă pînă la sfîrşit, încît un mic teatru de Curte n-ar fi avut să se ruşineze de ea. În privirea comediei ne-am format de mult opinia. Comedia ar putea să aibă la Români un viitor foarte însemnat din cauza voioşiei cu care se joacă, mai ales cînd piesa se petrece în cercuri sociale, bine cunoscute de actori. În iarna asta s-a jucat mai multe cu oarecare virtuozitate. Citäm numai pe *Revizorul general* unde aproape fiecare reprezenta un tip interesant de provincial, apoi *Palma în sala teatrului* în care toate figurele se mişcau c-o nerezistibilă inspiraţie şi c-o veselie de student în bune dispoziţii.

Cum am zis, în comedie nu e pericol. Ea poate să aibă viitor şi dacă s-ar începe a se juca deocamdată piesele mai uşoare ale lui Molière în bunele traduceri vechi, editate de societatea filarmonică din Bucureşti, s-ar pune începutul unui repertoriu comic statornic.

Mai greu era a ne formula opinia asupra reprezentaţiei serie. Dramele de bulevard, date pentru a asigura existenţa zilnică a teatrului, vor fi plăcut la mulţi; noi însă am dat sama despre ele numai întrucît observasem pe ici pe colea cîte-un caracter mai bine desemnat. Altfel, aceste ne-au lăsat în deplină apatie şi nici una nu ne-a inspirat interes pînă la sfîrşit. Ele toate nu sînt cu mult mai mult decît figurele pe care le formează un caleidoscop. Fabula piesei o formează o crimă monstruoasă, persoanele sînt unele ş-aceleaşi şi samănă între ele ca figurele dintr-un joc de cărţi.

Reţeta pentru comiterea unei asemenea piese e foarte uşoară; iei o ingenuitate, un tată nobil, o mamă iubitoare, un amant frumos, un intrigant cu pălăria mare şi cu ochii bolditi, un pahar cu apă în care se toarnă sare, un pumnar, le amesteci toate bine, şi dai cinci clocote, ca să iasă cinci acte şi în sfîrşit te duci acasă, mulţămind Domnului că toate re-

lele din lume sînt trecătoare. Două dame, un fante de cupă, doi rigi și cîteva articole din codul penal formează tot calabalîcul intelectual al dramelor de senzație. Dar fiindcă mare parte din public — din cel ce se crede cult chiar — are nevoie de asemenea drame, în cari, după un distih clasic „virtutea s-așază la masă, după ce viciului i s-au aplecat", de aceea acest soi de repertoriu, necesar din cauze reale, e un adevărat pericol pentru inima și creierii actorului, un pericol ce nu se poate neutraliza decît printr-un repertoriu seriu* mic însă ales care să-i readucă pe nefericiții martiri torturați în piesele de bulevard într-un aer mai curat, la măsură mai dreaptă, la caractere adevărate, c-un cuvînt, un repertoriu care să prefacă temnița și spitalul în teatru. Proba de vitalitate era în acest punct mai grea, și am primit-o Joi sara.

Ne întoarcem dar la obiect. Scribe e cunoscut prin finețea tecnicei sale și prin zugrăvirea foarte îngrijită a caracterelor.

Situații pline de viață dramatică, o intrigă interesantă și totdeauna bine condusă, un ton cuviincios depărtat de orice trivialitate, sînt calități, care ne fac a uita lipsa lui de adîncime și de poezie. Piesele lui sînt gingașe, fiecare scenă-i drămuită după efectele, ce le va face, scrierile lui samănă cu acele obiecte de lux, al căror neîntrecut producător rămîne Parizul. *Moartea lui Petru cel Mare* este desigur una din cele mai bune ale scriitorului francez. Caracterul lui Petru e nimerit de minune, căci ni se arată un om, în care patimi foarte deosebite formează o energică unitate. Toate tonurile de colori sînt păzite. Ici vedem persoana istorică, simțind menirea sa neperitoare în lume, uriașul, care prefface un infinit de stepe într-un imperiu mare, într-o putere europeană, dincolo omul viclean, prepuielnic și gelos. În unele momente Petru uită persoana lui proprie, rațiunile de stat dictează reci, crude și neîmpăcate faptele lui. Dar alăturea se ivesc deodată neîncrederea, viclenia, rumegarea continuă a preocupațiilor mici de curte cari răsar nemijlocit după planuri de cuceriri și afaceri de stat. Aceste contraste îl fac tragic, fac din el o natură problematică dar impuitoare

* I. Scurtu consideră (p. 359) o greșeală de tipar și o corectează, scriind *repertoriu-serie* (aceeași interpretare la p. 358); este, evident, o înțelegere greșită a textului; *seriu, serie* semnifică aici *serios, -oasă*.

prin mărimea patimelor ei. Astfel e rece și neîndurat ca un tiran, neîncrezător și prepuielnic, gelos, ambițios, vecinic calculînd, avînd asupra tuturora iubirea pentru viitorul Rusiei și ură neîmpăcată pentru oricine se opune intențiilor lui. Figurile, cari încadrează acest tip sînt asemenea frumos și curat desemnate; astfel Caterina, principele Mencicof, contele Sapieha, Olga Mencicof, toate pîn-la cel mai neînsemnat în intriga piesei au caracterul lor, fiecare e un om aparte deosebit de ceilalți.

Ce să zicem despre D. Galino în rolul lui Petru, pe care l-a jucat c-o virtuozitate, pe care n-am observat-o la nici una din reprezentațiile acestei stagiuni. De la fizionomia sa, care era aproape portretul lui Petru cel Mare, cu atîta îngrijire se grimase, pînă la cele mai mici mișcări ale gestului, a mîinilor chiar, totul era studiat în amănunțime. Am admirat într-adevăr acele tonuri, cu care d-sa colora tranziția dintr-un afect la altul. Acuma mușchii feței se dispuneau într-un gest de o rece și neîndurată viclenie, ochii pîndeau și musculatura gurii arăta un ușor tremur de nerăbdare, acum aceeași fizionomie arăta hotărîrea, cruzimea, furia. Tot astfel a fost și vorba. De la vehemență pînă la tonul cam răgușit al patimei ascunse, scara întreagă de tonuri a fost observată cu măiestrie.

Dar dacă D. Galino a fost eroul serei, jocul celorlalți colegi ai /săi/ nu e mai puțin vrednic de laudă. D-na Evolschi a reprezentat pînă la capăt cu toată frumoasa cuviință caracterul resignat și înțelept al Țarinei, întrerupt numai prin puternicul amor pentru contele Sapieha. D-na Conta a jucat cu simțemînt și naturalitate pe Olga, iar D. Manolescu a fost de astă dată mult mai bine în rolul de amorez, decît în alte piese, și au avut momente îndestul de frumoase.

Nezicînd pîn-acum decît bine despre reprezentația de Joi, vom trebui să rugăm totuși pe directorul de scenă ca să evite de-a da roluri secundare chiar, în mîna a persoane, cari prin cîteva șiruri vorbite rău, compromit succesul piesei și nimicesc iluzia, produsă cu greu prin patru acte jucate bine. O piesă de teatru e esteticește un întreg ca și un tablou sau o simfonie. Fie tabloul cît de frumos, dacă o figură din el va fi caricată, impresia totală se nimicește; fie simfonia cît de frumos executată, dacă în mijlocul execuțiunei un străin ar pune instrumentul la gură ș-ar începe a

ţîrlăi fără înţeles, impresia simfoniei întregi se şterge într-o clipă. Dar aceasta s-a întîmplat la reprezentaţia, de care vorbim. Rolul căpitanului de gardă Jakinski a fost încredinţat unui domn Popovici. Acesta avea un pasagiu mult mai lung de recetit, pe care l-a depănat aşa, încît nu s-a ales nimic din gura D-sale. Se înţelege de sine că D. Popovici ni este foarte indiferent şi nu D-nia-lui e de vină că n-are talent şi nici buna cuviinţă pentru a învăţa cincisprezece şire pe de rost. Dar ne pare rău că din cauza unui figurant, publicul au pierdut deodată şi într-un moment iluzia ce o produsese o reprezentaţie, pe care o credem de model.

* * *

Fiindcă nu sperăm a putea vorbi mai pe larg despre închiderea formală a stagiunei, care se va face astăzi la 12 oare din zi prin reprezentaţia comediei *Jianul*, de aceea vom vorbi tot acuma despre orchestră şi despre reprezentaţiile cu cîntece. În anul acesta orchestra a fost în mare parte compusă din profesorii şcoalei noastre de muzică şi dirijată de D. E. Caudella. Vodeviluri şi operete a fost deci executate cu multă preciziune atît din partea cîntăreţilor cît şi din partea orchestrei. D. Caudella este un muzicant de talent atît în execuţie (ca violinist) cît şi în compoziţiile sale, cari nu sînt lipsite de farmec. Atît melodramele cît şi cele mai multe arii de vodeviluri au fost compoziţii ale Domniei sale.

Întorcîndu-ne la şirul de idei, expus la începutul acestei dări de samă, exprimăm dorinţa de-a vedea continuîndu-se începuturile bune din anul acesta. Numai rămîind mulţi ani aceeaşi trupă, numai prefăcîndu-se trupele ambulante într-o companie statornică a teatrului orăşenesc, se vor forma cu vremea atît un repertoriu, cît şi o companie aleasă. Moldova joacă în dezvoltarea modernă a Românilor un rol însemnat. Aici, în mai mare depărtare de şarlatanismul intelectual, de suficienţa şi corupţia centrului politic al ţării, s-a făcut binefăcătoarea reacţiune în contra ignoranţei şi spiritului de neadevăr al „academicianilor"; în atmosfera noastră mai liniştită se va crea poate şi un teatru. Pe cînd la Bucureşti se vor reprezenta pe scenă farse cu aluziuni necuviincioase la demnitarii Statului şi se vor spăla „zdrenţe" atît în teatru cît şi aiurea, în Iaşi ne vom învrednici poate, cu vremea, de-a crea o atmosferă artistică, unde oamenii de orice opinie să poate privi c-un egal interes zugrăvirea părţii eterne din om. Neavînd un teatru al Curţii, care să formeze un azil pentru arta naţională, poate că teatrul oraşului Iaşi va fi preste cîţiva ani în stare de-a împlini măcar în parte această lacună a culturei noastre. Căci arta este senină şi vecinică. Dramele lui Shakespeare şi comediele lui Molière se vor putea reprezenta şi peste mii de ani şi vor fi ascultate cu acelaşi viu interes, căci pasiunile omeneşti vor rămîne în veci aceleaşi. Dar a pune pe scenă împrejurări şi oameni, cari azi sînt, pentru a nu mai fi mîne, înseamnă a da unui institut de cultură sufletească caracterul frivol al unui café-chantant.

Teatru de vară*

Actorii tineri ai teatrului naţional au rădicat în grădina cafenelei Chateau aux fleurs o scenă mică, pe care execută cu mult succes mici piese într-un act şi cançonete înaintea unui public, adesea foarte numeros. Piesele sînt în genere bine alese. D-nii Manolescu, Ionescu, Arceleanu şi Alexandrescu au fiecare cîte un teren deosebit de comică, pe care cîteodată ce-i drept îl părăsesc, dar în genere ei reprezentează roluri, cari convin mai bine talentului lor. Aceasta ar trebui s-o urmeze întotdeauna şi atunci teatrul românesc ar sta foarte bine. Constatăm cu plăcere că aceşti tineri, cu totul în antiteză cu vechii rutinari ai teatrului nostru, vorbesc natural, au ceea ce se numeşte l'art de causer, ceea ce în vremi trecute afară de Millo n-o mai avea mai nimenea. Şi iată de ce. Teatrul românesc au avut în trecut drept model teatrul francez. Actorii francezi au acea pronunţie nazală, acele prelungiri a sfîrşitului cuvintelor, care rezultă din împrejurarea, că limba franceză nu are alt accent decît numai pe ultima silabă. De acolo actorii noştri

* „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 74, 4 iulie, p. 3, la rubrica „Noutăţi".

deprinsese a cînta ultima silabă a cuvintelor românești, încît auzeai următoarele intonații: „Ei bine Domnuleee!", „Dumnezeul meeeu" ș.a. pe cînd urechea românească cunoaște îndată că tonul vorbirei în exclamația de-ntîi cade pe *bi* (în bine), în a doua pe *ne* (în Dumnezeul). Din această pronunție rutinată a mai rămas cîteva urme la D. Ionescu. A doua observație însemnată, ce am făcut-o, e că tinerii noștri au început a caracteriza sau cum se spune în limbagiul teatrului a „crea rolurile". În piesa *Doi amploiați într-o pereche de ciubote* D-nul Alexandrescu a caracterizat în mod măiestru pe „Sfășiuță" și cu greu s-ar găsi actor, care să joace mai bine acel rol. Afară de aceea D. Alexandrescu are glas puternic și o dicțiune foarte naturală în cîntec, ceea ce se găsește rar. D. Manolescu are o voce simpatică în rolurile sale de servitor naiv, și un joc de scenă foarte bogat și variat (precum în *Ordinul este de a sforăi* și în *Cei doi surzi)*. Noi îl cunoaștem din parodiarea d-lui Pascaly, a cărui pronunție greșită și exagerări scenice D. Manolescu le-a reprodus cu atîta succes în *Năbădăile dramatice*.

Într-adevăr ne bucurăm mult văzînd un început de emancipare de nefasta influință franceză cu toate ideile ei pe dos despre clasicism, cu mișcarea ei pe catalici, cu vorba afectată și pronunția falșă. Reîntoarcerea la natură și la pronunția firească și-mbărbătată a limbei românești ni pare un succes foarte însemnat, oricît de ne-nsemnat ar părea unor ochi mai puțin pătrunzători. Astfel vedem accentuîndu-se „îndreptățirea farsei", căci o farsă poate fi clasică chiar, ceea ce un francez n-ar admite niciodată. De aceea farsele lui Molière sînt clasice, pe cînd dramele lui Racine și Corneille și cum se mai numesc acei ilustri mergători pe catalici, nu sînt de fel clasice, ci niște imitații slabe și greșite ale tragediei antice. Molière n-au avut un alt profesor decît natura; de aceea e clasic în farsele sale chiar.

De aceea adăogăm un sfat, care urmat fiind, credem c-ar avea consecințe bune atît pentru tinerii noștri cît și pentru teatru în genere. D-nialor ar trebui să-și procure repertoriul vechi al teatrului românesc (de ex. repertoriul lui Millo) și studiindu-l împreună să-și creeze un *capital* de roluri și de piese, cu care în urmă ușor ar putea să cucerească scena și s-o curețe de florile exotice și de senzație ale teatrului francez modern. Ar trebui culese vechile tra-

duceri din Molière, Kotzebue, Goldoni și reintrodus acel repertoriu cu limbă sănătoasă, nepretențios și de atît efect.

Orfelinele *

În marginele restrînse, pe cari ni le impune natura acestui ziar, vom încerca a da seamă despre succesul reprezentației dramei *Orfelinele*, succes, pe care în n-rul trecut l-am numit deplin. În sine, drama compusă cu recunoscutul talent technic al autorilor francezi, cu această măiastră creare de situații interesante și variate, cu treceri repezi de la peripetii dureroase la altele mîngîioase, poetice ori pline de duioșie, a ținut vie atențiunea publicului în timp de trei ore. Actorii identificîndu-se cu rolurile lor au produs în public acel efect, pe care fiziologul îl privește ca o adevărată minune a naturei omenești, dar pe care numai simțemîntul adevărat, nu afectația îl poate produce. Este în taina construcției sistemului nervos omenesc de a reproduce în mii de oameni simțemintele, ce se petrec *într-adevăr* în unul singur și dacă succesul piesei a fost deplin, se poate conchide cu siguranță că actorii s-au identificat în rolurile lor, s-au simțit a fi aievea ceea ce autorul piesei prescria să fie.

De aceea, apreciind aplauzele publicului Iașan, mulțămim și noi artiștilor pentru fericita alegere și buna înscenare a acestei piese, sperînd că și în viitor artiștii și Direcția vor continua de a merge pe aceeași cale.

* în „Curierul de Iași", II, 1876, nr. 126, 19 noiemvrie, p. 3, la rubrica „Diverse", sub titlul *Teatru*.

Caterina a II-a*

Joi, în 25 Noemvrie 1876, s-au reprezentat piesa: *Caterina a II-a* comedie în trei acte de Dumanoir și Bieville. Această lucrare dramatică e din genul acelor elegante comedii din vremea „renașterei romantice" de sub Ludovic-Filip, în cari intriga — în genere foarte interesantă — stă în legătură cu un obiect real neînsemnat, de ex. c-o batistă, c-o scrisoare, c-o carte de joc, c-un pahar cu apă. S-ar putea numi comedia efectelor mari cu mijloace mici. Unul din maeștrii technici ai acestui gen a fost fără îndoială *Scribe*. Astfel în *Paharul cu apă* o întreagă intrigă a partidelor din Anglia se rezolvă tocmai printr-un „pahar cu apă". În *Poveștile reginei de Navarra* un manuscript al Margaretei de Valois e agentul conducător al întregei piese. Dar se știe că Scribe, care avea o nemăsurată bogăție de planuri, era totuși lipsit de poezia pasiunei; din care cauză principalul lui colaborator — Legouvé — era acela, care vorbea prin gura eroilor celor ce trebuia să inspire simpatie. În piesa aceasta însă lipsește cu totul graiul pasiunei; chiar regele suedez, coborîtorul casei de Wasa, acelei mai îndărătnice familii regale, ce au existat vr-odată, nu vorbește limba lui Gustav-Adolf sau a lui Carol al XII-le. Căci pentru ca acest erou să vorbească limba neamului său, autorii ar fi trebuit să aibă simțămînt, ceea ce trebuie să li denegăm aproape tuturor dramaticilor francezi — Ei au „esprit", simțămînt nu. Cetitorul va vedea ușor cum că planul piesei nu lasă nimic de dorit, căci ne interesează pîn la scena din urmă; dar tot ce înfrumusețează și constituie meritul neperitor al unei piese: caracterizarea energică, farmecul limbei, — c-un cuvînt poezia-i, lipsește. O proză elegantă, nimic mai mult.

* în „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 130, 28 Noemvrie, p. 3, la rubrica „Revista teatrală".

Intriga e purtată aici de Iliada frumos-povestitorului Homeros și de-o carte de joc.

Din punctul de vedere al „curățeniei" recunoaștem și lăudăm alegerea piesei. Nu este în caracterul *renașterei romantice* din Franța de-a se învîrti împrejurul adulteriului; această din urmă calitate e exclusiv a literaturei franceze *moderne*, a D-lor Alex. Dumas fiul, V. Sardou și ceilalți. Scribe n-au tratat obiecte, în care instinctele animalice ale omului să joace rolul principal, precum o fac aceasta urmașii săi de astăzi.

Deci în alăturare cu repertoriul francez modern, piesa aceasta e bine aleasă.

Venim acum la jocul actorilor. Îmbrăcămintea îngrijită, un joc de scenă corect, o grimare destul de caracteristică, sînt lucruri ce le-am lăudat întotdeauna la actorii noștri, cărora nu le-am disputat niciodată talentul. Dar ceea ce constatăm cu părere de rău este că afară de doi-trei, ceilalți nu știu *a vorbi*. În teatrul românesc ți se pare că auzi citind pe cineva într-o limbă, pe care el n-o pricepe. Ca să ne lămurim mai bine, vom stabili mai întîi că afară de accentul gramatical, pe care se-nțelege că nu-l poate greși un român, căci nimene nu zice *minune* în loc de *minúne*,* există acea parte internațională a vorbirei, care se numește c-un cuvînt technic: accent *logic*.

Să luăm de ex. întrebarea: De unde vii tu? Accentul logic poate cădea pe fiecare din cele trei vorbe *unde*, *vii* și *tu** și în fiecare caz fraza va avea alt înțeles.

De *unde* vii tu? (Tonul pe un...). Întotdeauna la o asemenea întrebare, ne vine să ne închipuim că exteriorul persoanei întrebate trebuie s-arăte urme c-a petrecut în locuri grozave, din care a ieșit ca vai de el.

De unde *vii* tu? (Subînțeles: Nu-te întreb Ce gîndești sau ce faci, ci de unde vii?) Aicia s-arată că cel întrebat a fost într-un loc ce-i era oprit să-l viziteze. În fine:

De unde vii *tu?* (Subînțeles: Nu-mi pasă unde au fost ceilalți, unde ai fost *tu?*). Întrebătorul arată interes exclusiv pentru cel întrebat.

Se-nțelege că printr-un singur exemplu nu putem da decît o idee aproximativă despre accentul logic. Destul însă

* sublinierile ne aparțin.

că prin acest accent, care în cărți se-nseamnă, în cazuri excepționale cu litere cursive, se modifică adesea întreg sensul vorbirei. Alt înțeles are *ce face?* și cu totul altul, ce *face?* Întrebarea din urmă are înțelesul proverbial de: cum? aud? se poate?

Ei bine acest accent logic, sufletul vorbirei, se așază de către actori adesea cu totul fals. A vorbi natural este încă un mister pentru preoții Taliei române.

Ne sfiim a mai atinge acel accent care, asemenea în terminologia artei scenice, se numește *etic*. Vom spune numai-n treacăt că un actor trebuie să cunoască tonul cel mai adînc și cel mai nalt al vocei sale vorbite și că în nuanțele infinite ale acestei scări se pot oglindi sute de caractere, mii de simțeminte omenești. Cînd un actor cunoaște însemnătatea fiecărui ton al glasului său, precum și fiecărei încrețituri a feței sale, abia atuncea își cunoaște averea și e artist. El mînuie persoana sa proprie ca pianistul un piano, ca violinistul vioara.

De aicea se vede totodată că importanța mijloacelor e secundară, alăturea cu talentul „înnăscut". Precum un virtuos în violină va cînta totuși bine c-o vioară rea, astfel au existat artiști mari cu organ slab, mici de trup și cu fețe neînsemnate.

Dar pînă la accentul etic și în comparație cu acesta, cel logic este ceva cu totul elementar, și trebuie păzit.

Vom aminti că aciia, cari au jucat *mai* bine în această sară, au fost D-nii Galino și Bălănescu și D-na Evolschi, deși tocmai dama aceasta c-un excelent joc de scenă, are defectul impropriei așezări a accentului logic.

Încă o observație, ce nu ni se pare de prisos, este ca D-nii actori să ție samă de cultura publicului. Nu e permis de a spune *Heliadă* în loc de Iliadă. Povestea vechiului oraș Ilium, poemul atît de cunoscut al bătrînului Homer, nu poate fi prefăcut, făr-a jena urechea auditorilor, într-o poveste a soarelui.

Cît despre limba traducătorului — ar putea fi mai românească. Ce va să zică *prizon?* N-avem vorbe românești îndestule pentru a însemna punerea la răcoare? Închisoare, temniță, prinsoare nu sînt destul de bune pentru traducător? Cererea curățeniei limbei e atît de dreaptă și apoi nici nu ține pe nimenea nimic. Traducătorul n-are decît

să se-ntrebe cum zice românul cutărui sau cutărui lucru, pentru a se lecui de galomanie.

Preste tot reprezentația a fost din cele mai bune. Cu mijloacele date, inclusiv manierele contractate de către actorii noștri, reprezentația *n-a putut* fi mai bună; va să zică atît actorii cît și Direcția și-au dat toate silințele pentru a satisface auditoriul, și acesta e un merit destul de mare, căci însemnează un început bun. Iar un început bun e adesea lucru de căpetenie.

Revizorul general*

Joia trecută s-a reprezentat două piese: *Pantalonul roșu*, farsă indestul de veselă într-un act, și *Revizorul general*, comedie de obiceiuri în trei acte. Cea de-ntîi a fost destul de nevinovată în dispoziția ei, căci un soldat, care vine pe vreme de ploaie la iubita lui, și-și pune inexprimabilii săi la uscat, pentru ca stăpînul casei, un medic, chemat noaptea la o bolnavă să-i îmbrace din greșală și să capete prepus pe nevasta sa, cu care trăiește în pace de 40 de ani, că ar avea relații c-un soldat, toate acestea nu conțin de loc elementele unui conflict dramatic. Dacă schimbarea de îmbrăcăminte

* în „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 133, 5 dec., p. 3, la rubrica „Revista teatrală". Spectacolul era anunțat de Eminescu în „Curierul..." nr. 130, din 28 noiembrie 1876, p. 3, la rubrica „Noutăți": „Astăzi se va reprezenta pentru prima oară piesa renumitului autor rusesc N. Gogol, intitulată *Revizorul general*, comedie în trei acte, și *Pantalonul roș*, comedie într-un act. *Revizorul*, localizat de d. P. Grădișteanu, este după cît știm una din raritățile literare a celui mai original scriitor umoristic rus.

După cît cunoaștem pe autor din romanele sale *Sufletele moarte*, *Schițe malorosienești*, *Taras Bulba* ș.a. putem preciza publicului o sară foarte plăcută. Comica lui Gogol e irezistibilă și unită cu toate acestea cu un fond nepătruns de melancolie, cu un simțămînt adînc al patimelor și durerilor, ce mișcă această lume.

Meritele localizatorului le vom constata cu ocazia reprezentației.

este în sine foarte comică, presupunerea medicului e cam simplă și jignitoare pentru un simț mai sănătos. Un om inteligent, chemat în cele de-ntîi case, nu crede cu atîta ușurință asemenea nerozii. Dar în sfîrșit, asta-i vina autorului, care poate nici nu și-au scris piesa cu altă pretenție, decît pentru a procura cincisprezece minute de veselie privitorilor, scop pe care l-au și ajuns. D-nul Manolescu a jucat cu multă ușurință pe soldatul Ninu Cremene, D-na Sarandi și mai bine pe bucătăreasa. Această damă și-a făcut școala dramatică, după cît știm, sub ochii lui Millo, pe cînd acesta era în floarea vîrstei și a talentului său; D-nia ei a creat multe din rolurile repertoriului bătrînului artist, vorbește natural și dezgheţat, își stăpînește, cu deplină siguranță, glasul, fizionomia și mișcările, și nu a contractat nicio manieră rea de pronunție de la teatrul din București.

Poate că... arare-ori, nu-i vorbă... coloarea ce o dă caracterelor e prea vie, prea bătătoare la ochi, prea copiată de pe natură. Și *acesta* este un defect, căci nu tot ce-i natural, e și frumos; dar în alăturare cu alții, D-na Sarandi are neprețuitul merit de a fi învățat în școala adevărului, deși poate a unui adevăr prea de-a dreptul.

Tot bine a fost jucat d-rul Chiceron, numai ni se va concede credem că bătrînii, așa cum se reprezentează la noi, sînt uneori cam uniformi? E adevărat că adesea rolul e uniform și nu permite o mai mare variație în joc, dar atuncea trebuie să reamintim o veche maximă teatrală: Un actor e dator să gîndească nu numai *cu* autorul, dar adesa și în locul lui. Cîte piese nu datoresc succesul lor — nu valorii lor interne — ci jocului bine meditat al actorilor!

În sine farsa franceză nu are nici un merit și nici pretinde să-l aibă. Ea au servit pentru a trece vremea spectatorilor veniți la început și a deschis spectacolul pentru ca cei veniți în urmă să nu piardă nimic din *Revizorul general*, de Nicolae Gogol.

Gogol e după unii cel mai original, după alții cel mai bun autor rusesc. Lucrul stă însă astfel: el și-a-nrădăcinat în minte viața reală a poporului rusesc; tipurile sale sînt copiate de pe natură, sînt oameni aievea precum îi găsești în tîrgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești. Toate popoarele au aseminea scriitori, deși nu toți au compus cîte-o

piesă de teatru. La Germani Fritz Reuter *, la Americani Bret Harte, ** la Unguri Petöfy *** la Români, pentru țăranul din Moldova Creangă, pentru crișăni Slavici, pentru spiritul și viața tîrgoveților întrucîtva Anton Pann. Scrierile unor asemenea sînt greu, adesa cu neputință de tradus, de aceea va fi ușor de-a vedea că localizarea piesei de către advocatul din București, d. P. Grădișteanu, **** făcută după o traducere, căci numitul domn nu știe rușește, nu va avea o valoare tocmai însemnată.

Se-nțelege, cum că prin caracterizarea de mai sus am voit să arătăm *genul* scrierei lui Gogol, nu să-l comparăm pe el cu alți autori de acelaș gen, decît cari cel rus poate fi mai însemnat.

Piesa aceasta este, după cum ușor se putea prevede, mai mult *epică* decît dramatică, căci toți scriitorii populari sînt mai mult epici, de la Homer începînd și pînă la Fritz Reuter. Nu este dar vorba de lupte sufletești deosebite, de încurcături dramatice, precum le leagă și desleagă autorii franțuji, nu de-un plan, care să-ți ție interesul încordat pînă la fine. Ca toți scriitorii, cari nu se silesc să ni spuie ceva, pentru a ni procura petrecere, ci care au de spus ceva adevărat, fie chiar un trist adevăr, Gogol nu vînează nicăiri efectul, pentru că el n-a scris pentru tantieme, nici pentru succes, ci pentru că i-a plăcut lui să scrie, cum simțea și vedea lucrurile, fără a se preocupa mult de regulele lui Aristotel. Și după a noastră părere bine au făcut. Interesul febril pe care ni-l insuflă comediele franțuzești moderne, în care planul piesei se-ntemeiază sau pe adulteriu sau pe încercări de adulteriu, făcînd din păcatele femeilor și bărbaților picanterii dramatice, pipărate cu *expresii* lunecoase și situații și mai

---

* Fr. *Reuter* (1810—1874); scrie poezii în dialect *(Anecdote și rime)* povestiri *(Povestiri vechi, Anii de captivitate)*; se caracterizează prin umor sănătos.

** *Francis Bret-Harte* (1839—1916), unul din fondatorii nuvelei americane. S-a tradus și în românește *(Povești din țara aurului, Coliba blestemată* etc.), stilul său este o sinteză a sentimentalismului anglo-saxon și a realismului european și a descris viața oamenilor simpli.

*** *Sandor Petöfy* (1823—1849), poet și tribun al poporului maghiar. Versurile sale *(Poeme.* 1842—44) și proza (nuvela de inspirație populară *Janos Vitès)* sînt oglinda vieții poporului maghiar și a luptei sale pentru libertate.

**** P. Grădișteanu folosește o traducere a lui Pr. Mérimée.

lunecoase; toate acestea Gogol nu le cunoaşte. Ai într-o răsadniţă deosebite seminţe; cade o ploaie şi toate răsar în plină lumină, fiecare în feliul ei. Ai şi aici o răsadniţă de oraş provincial, în care toţi dormitează în păcate moştenite, fără ca lumea să se preocupe mult de ei... cînd, iată că apare un revizor şi toate aceste plante s-arată pline, greoaie, de-a dreptul pe scenă şi cunoşti că nu-i între ei nici o imitaţie în carton, nici un caracter afectat — răutatea şi înjosirea omenească s-arată aşa cum sînt, şi rîdem de ele. Rîdem şi ... după opinia unora, adevărata comedie trebuie să te facă melancolic... ne întristăm. Acesta este efectul piesei lui Gogol ca şi acela al adevărului şi naturei. Natura şi adevărul sînt serioase. Oricît de ridicole ni s-ar părea în costumul lui Momus, mizeria, nimicnicia caracterelor omeneşti şi înjosirea lor pot produce veselie dar aceasta va fi însoţită de o tristă rezonanţă ca ariile de danţ ale compozitorilor germani. De aceea s-au şi observat că umoriştii cei mai veseli în scrieri, actorii cei mai comici pe scenă, sînt între cei patru pareţi ai lor trişti şi ipocondrici; Gogol însuşi, cel mai glumeţ scriitor al Rusilor, a avut în suflet un fond de nepătrunsă melancolie, care au fost în stare să-i nimicească spiritul sub greutatea ei.

Pentru a descrie caracterele oamenilor, autorul caută un pretext adesa îndestul de ingenios. În romanul *Sufletele moarte* un cavaler de industrie îşi face următorul calcul: „Guvernul rus vrea să răscumpere pe robi, dar catagrafia locuitorilor se face numai din cinci în cinci ani, prin urmare toţi robii cîţi mor pînă la facerea unei noua catagrafii, sînt trecuţi în registre ca fiind în viaţă. Cumpărînd sufletele moarte, voi putea să le vînd guvernului cu preţuri scăzute, dar fiindcă pe mine nu mă vor costa mai nimica, am totuş perspectiva de a face avere". Astfel el colindă Rusia şi trece drept un emisar secret, şi mai misterios încă prin împrejurarea că se ocupă cu cumpărarea de oameni „morţi". Trezite prin arătarea misteriosului strein, caracterele dintr-un oraş de provinţie se desfăşură împrejuru-i cu o varietate rară, iar sfîrşitul?... Necunoscutul călător redispare în întunericul, din care ieşise şi lumea în urmă-i rămîne cum au fost înaintea venirei lui, tot astfel şi-aici. Trezite din apatie prin vestea că soseşte un revizor general, caracterele unei mici reşedinţe de subprefectură s-arată deodată în toată înjosirea lor, pînă ce străinul, care a jucat rolul de revizor, merge în lumea lui şi-i lasă pe toţi cum i-au găsit.

Piesa e de şcoală veche şi bună, iar alegerea Direcţiei merită în această privire toată lauda.

Jocul actorilor au fost asemenea foarte îngrijit. D-nul Bălănescu mai cu samă au jucat de minune — însă preste tot, reprezentaţia a fost una din cele mai succese şi nici putea fi altfel. Parcă actorul nu simte cînd are să-nfăţişeze caractere adevărate şi cînd imaginare? Într-un caracter adevărat el e ca acasă. Judecătorul de pace, căpitanul de dorobanţi, subcasierul şi mai presus de toate subprefectul Zorchidescu sînt oameni aievea luaţi de pe uliţă şi puşi pe scenă; tot aşa Mache Morcoveanu, tipul mazilului sărăcit. De prisos ni se pare Sache Sorcoveanu (gîngavul) căci defectele naturale sînt obiecte ale comicei de rînd, nicidecum a comediei de caractere; apoi Tercilian, în care asemenea numai pronunţia transilvăneană e comică.

Dar aceste două din urme persoane par a fi productele fantaziei, cam problematice de soiul ei, a d-lui Petre Grădişteanu, şi nu le vom pune în sama autorului. A face din pronunţia provincială a unui popor un element de plăcută naivitate e permis pentru că persoana care vorbeşte astfel ne devine simpatică, dar a face *ridicolă* o pronunţie înlăuntrul unui ş-aceluiaş popor, este procedura unui om, care caută efect cu orice preţ.

Ca toţi scriitorii mizantropi, Gogol e sceptic; el nu crede în virtuţi omeneşti. El zice în gînd ca scriitorul de aforisme Lichtenberg:* „Dacă s-ar şti adevăratele motive ale faptelor mari omeneşti, cît de puţine din ele s-ar vedea mari". De aceea nici virtutea femeiască nu are un rol mai însemnat în piesă decît „detoria naciunală" a d-lui Tercilian care-n fond consistă în desfacere de scrisori şi sustragere de gropuri. Partea bună a lui Gogol e că relele aplecări, spre a nu le numi altfel, sînt arătate în deplina lor înjosire, fără farmecul frazei care să le facă picante.

---

* *Georg Christoph Lichtenberg*, (1742—1799); maestru al aforismului german *(Gedankensplitter)*; a mai scris *Despre fizionomie, Comentarii la gravurile lui Hogarth.*

Cucoana subprefectului e deci un tip de femeie, cum din nenorocire se vor fi găsind multe, iar interpretarea lui de către d-na Sarandi a fost netăgăduit bună deşi jocul d-niei sale a fost cîteodată prea *accentuat*.

Cu multă părere de rău am observat însă că publicul nostru nu preţuieşte îndestul silinţele în adevăr vrednice de laudă pe care şi le dă Direcţia atît în privirea repertoriului, prezentîndu-ni piese mai alese decît în alţi ani, cît şi în privirea comodităţilor materiale. Sala bine iluminată şi încălzită, orchestra compusă din profesori de la conservatoriu, piesele studiate relativ destul de bine, costumele îngrijite, şi cu toate acestea privitori puţini. Această anomalie ar merita o critică îndestul de aspră, dacă... dacă ne-am fi făcut vr-odată iluzii mari asupra gusturilor care domnesc la noi.

Cerşitoarea, Paza bună trece primejdia rea, Ucigaşul *

Despre trei reprezentaţii avem să dăm samă şi anume despre cele a pieselor *Cerşitoarea*, *Paza bună trece primejdia rea* şi *Ucigaşul*.

Piesele noue se urmează aşa de repede una după alta, încît ne mirăm cu drept cuvînt de memoria actorilor, cari trebuie să-nveţe pe de rost două trei piese pe săptămînă, precum şi de ansamblul care merge strună, cu toată repejunea punerei în scenă a repertoriului.

Direcţia, ţiind samă de gustul publicului de Duminecă, dă în aceste zile piese de spectacol în cîte cinci acte, adică romane dramatizate. Deşi în princip protivnici acestor piese, cari reprezintă dramatizarea tuturor cazurilor, prevăzute şi pedepsite de articolele respective ale codului penal, totuşi trebuie să-i dăm drept Direcţiei că urmează gusturile

* „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 139, 22 decembrie, la rubrica „Revista teatrală".

publicului şi s-o spunem verde că teatrul chiar aşa cum este e prea bun pentru publicul nostru. Căci într-adevăr un public, care strîmbă din nas, îndată ce vede repetîndu-se de două sau trei ori o piesă bună, şi aşteaptă cu nerăbdare tot lucruri noue, crezînd pe actori cai de poştă, un public, ce aplaudează piesele rele şi primeşte cu multă răceală pe cele bune, care prin eventuala sa nepăsare sileşte pe Direcţie să deie trei piese noue pe săptămînă, un asemenea public pierde dreptul de-a avea un teatru bun şi ne mirăm cum de actorii, demoralizaţi pun asemenea muncă de salahor, unde orice idee de arte dramatică e subordonată trecătoarei petreceri, îşi mai dau atita silinţă de-şi ştiu încalte rolurile.

Noi nu ne speriem de-a supăra pe cetitor cu aceste cuvinte. Nu lingusim pe nimenea pentru că nu sîntem în stare de-a spune neadevărul, iar adevărul este singura raţiune de-a fi a unei dări de samă de orice natură. Cu pericolul, dar, de-a nu fi aprobaţi de cetitor, întrebăm ce piesă este aceasta *Cerşitoarea?* Ce roman de mansardă a slujit drept plan acestei drame, în unele părţi de-a dreptul respingătoare. Nici un caracter natural de la început pîn-la sfîrşit.

Fierarul, natură *nobilă*, care lucrează totdeauna după codul duelgiilor, femeia lui, care fuge cu un conte, natură *nobilă*, care espiază pînă la sfîrşit greşala ei se-ntoarce oarbă, urîtă, însă pocăită în braţele bărbatului; contele, cicisbeo al femeei fierarului, natură *nobilă*, care nu refuză a-i da acestuia satisfacere tot după codul duelgiilor; mama fierarului, natură *nobilă*, contesa pe care a dădăcit-o, estremamente *nobilă*, servitoarea, o bunătate de femeie, ucenicii fierarului item, fetiţa cea de şase ani, *virtutea încarnată*, păstorul luteran, un *adevărat apostol*, şi toate aceste într-o dramă, în care se petrec lucruri grozave. Această piesă curioasă este un infern plin de îngeri şi de oameni de treabă.

Ce sînt aceste caractere boite cu albeaţa morală, unse cu badanaua nobleţei de suflet?

Apoi ce să mai zicem de *providenţă*, care joacă rolul de maşinist. Cînd mama are să-şi vadă copila, un fulger providenţial o orbeşte; cînd copila are să se roage pentru sufletul mamei, o mînă providenţială surpă bolta bisericei;

cînd oarba se aruncă în rîu, un păscar providențial o mîntuie de moarte.

„Nici o situație care nu rezultă din conflictul caracterelor, nu este admisibilă" regulă veche. Mașinistul providențial, deus ex machina, n-are ce căuta în drame. In fine, ce e toată povestea asta băbească fără nici o verisimilitate, făcută pentru ca să sparie copiii și învîrtită împrejurul unui adulter?

Răutatea și perversitatea omenească au rămas să fie reprezentate — prin cine? Prin niște saltimbanci caraghioși. Egoismul omenesc, acest sîmbure al răului, acest nerv al caracterelor, care s-a-ntrupat mai bine și mai perfect sub frumoasele obrazare de bronz ale Cezarilor decît cub mutra de capră a unui satyr, acest egoism este reprezentat printr-un măscărici. Toți ceilalți, afară doar de contele în unele momente slabe, sînt niște îngeri.

Piesa a fost jucată bine. Fierarul (d-nul Galino), sora lui de lapte (d-șoara Dănescu), mama (d-na Evolschi) n-au ieșit din cadrul acestei povești rele; au făcut ce au putut din rolurile lor imposibile. Nu tot astfel d-na Stavrescu. D-nia-ei a vrut să deie relief acestui nonsens dramatic, să iasă din cadru afară prin jocul său de scenă, au jucat deci cu atîta barbară cruditate, mai ales ca oarbă, cu grimarea de om mort, cu ochii adînciți și vineți în cap, încît, nu inima, stomahul ni s-a întors la această priveliște. Pentru D-zeu! Nu tot ce e natural e frumos. Aceasta trebuie să fie regula de aur a tuturor artiștilor, fie ei poeți, fie pictori, fie muzicanți, fie actori. Deși aceste drame de bulevard tratează în genere încălcările codului penal și boalele trupești, încît adevăratul lor loc este temnița și spitalul iar nu teatrul, deși în teatrul de bulevard am văzut piese a cărora eroi sînt gheboși, surzi, muți, orbi, hectici, nebuni, idioți, totuși nu credem că reprezentarea crudă și realistă a slăbiciunilor trupești este menirea artei dramatice. E drept că dintre toate infirmitățile numai două nu jignesc spiritul dramatic, dar numai prin liniște (a) care o inspiră: orbia și nebunia. Amîndouă aceste le vedem reprezentate în tragediile celor vechi și în operele celui mai mare poet; în regele *Lear*, în *Hamlet* a lui Shakespeare.

Orbia răspîndește liniște fericită pe față, o expresie de tristă și totuși senină resignațiune; un orb are asemănare c-un dormind sau c-un sfînt. Nu numai atîta. Cine nu vede lumea din afară trăiește numai înlăuntrul sufletului său; de aceea, aerul de înțelepciune al orbilor, de aceea și cei vechi și-l închipuiau orb pe Homer, de aceea legenda spune că Ossian a fost orb. Dar pentru a fi frumos, orbul trebuie să fie liniștit. Un orb agitat de spaimă sau de patimi este un spectacol penibil.

Tot astfel nebunia reflexivă și numai aceasta este într-adevăr dramatică. Nebunii lui Shakespeare sînt adevărați înțelepți. Cuprinși de o idee fixă, ei exprimă în maxime paradoxale adevăruri vecinice, dar acestea idei paradoxale pe care omul cuminte le exprimă c-un fel de agitație, nebunul le spune liniștit, ca un ce cu totul firesc. Antiteza la cel întîi este: seninul ochilor minții, și întunericul ochilor trupului; antiteza la cel de-al doile sînt maximele de înțelept în gură de nebun, dar aceste antiteze nu se luptă ci se-mpreună în liniște, din care cauză aceste infirmități — singurele însă — nu jignesc simțul estetic. Un nebun sau un orb agitat sînt o priveliște penibilă, urîtă și mai urîtă încă, cînd actorul îi reprezintă cu toată cruditatea realității.

In toată piesa a fost un singur moment dramatic. Tocmai de ziua fetiței fierarului, sosește vestea că mama ei a murit.

Scena cu crepul negru între fierar și mumă-sa e singura care trezește în privitor simțeminte într-adevăr omenești; tot restul piesei e calculat pentru a băga în boală pe privitor.

Noi se-nțelege că nu dăm vina Direcției pentru alegerea acestei piese. Avizată a susține o trupă îndestul de numeroasă, ea este silită să recurgă la piese, scrise în direcția gustului public; de aceea dezaprobînd cu desăvîrșire acest gen de opere dramatice, întemeiate sau pe crime comune sau pe boale trupești, recunoaștem totuși că Direcția și actorii își dau toată silința în marginele, pe cari le impun nevoile teatrului românesc.

II *

Am arătat în rîndul trecut scăderile romanelor dramatizate, vorbind în pilda cazului concret al *Cerşitoarei*. Teoreticeşte s-ar putea statornici antiteza între roman şi dramă astfel: Romanul e gen de scriere povestitoriu, el zugrăveşte ceea ce se-ntîmplă, eroii lui sufăr fără vină lovirile unei sorţi, adesea străine de caracterul lor.

În opul dramatic nu există întîmplare. Drama arată ce se *lucrează* de cutare ori cutare caracter conform predispoziţiei sale naturale. De aceea el implică în sine *vina tragică*. Nu o vină pedepsită de articolele codului penal, căci codul loveşte numai în infracţiunile pactului, primit pe tăcute de societatea omenească, infracţiuni a garanţiei reciproce dintre om şi om, cea de-ntîi însă nu are de obiect acest conflict între om şi societate, ci acela care se naşte din ciocnirea caracterelor deosebite. Toate soiurile de scriere dramatică-se-mpart numai în două genuri, din care unul e mai nalt, cellalt mai de rînd: drama de *caractere* şi drama de *intrigă*. Genul întîiea arată caracterele în toată curăţenia şi consecvenţa lor, al doilea le admite ca fiind cunoscute, iar conflictele se nasc din planuri premeditate, ca să zic intelectuale, a două părţi opuse. In cel de întîi gen conflictele trebuie să se nască cu necesitate, ca între două puteri elementare aduse în contact, precum urmează cu necesitate exploziunea dacă arunci o scînteie într-o magazie de praf. Aduse odată în contact, caracterele se dezvoltă repede şi energic, privitorul rămîne uimit, nu de ceea ce se-ntîmplă, căci aceasta o poate ghici mai totdeauna, ci de expresia curată străvezie a caracterelor omeneşti, cari-n viaţa comună se ascund sub masca convenţiilor sociale. Astfel în tragediile lui Sophocle ştim de mai nainte ce are să se-ntîmple, dar caracterele sînt cristalizate şi ne uimesc prin teribila lor consecvenţă, pînă sînt înfrînte prin ele însele, urieşi ce cad sfărmaţi, sub propria lor greutate. Drama de intrigă consistă nu atîta în conflictul a două caractere, ci în acela a două planuri opuse. Aicia publicul priveşte cu mult mai mare interes desfăşurarea, căci el poate ghici ce se petrece în inima unui om, nu însă ce se petrece în capul lui. In acest al doilea gen Spaniolii şi Francezii au ajuns foarte departe; cel de-ntîi e reprezentat din veac în veac de cîteva genii izolate, în vechime de tragicii Greci, în vreme nouă de Molière şi Shakespeare, şi în cazuri izolate în cîteva alte scrieri, concepute în acele momente fericite, în cari, după spusa unui scriitor, fiecare om e un geniu.

Tot ce se abate de la aceste două norme generale e greşit.

Aceste premise, trecem la a doua reprezentaţie despre care avem să dăm sama. In beneficiul D-soarei Dănescu s-a reprezentat piesele: *Doi surzi* şi *Paza bună trece primejdia rea*. Piesa întîia e, se-nţelege, din seria celor greşite, căci conflictul se naşte dintr-o infirmitate fizică: surzenia. Dar este o farsă destul de plăcută, bine condusă şi a fost şi bine jucată. A doua: *Paza bună trece primejdia rea* este o comedie de intrigă, în stagiunea aceasta a treia piesă bună. Celelalte au fost *Revizorul general* şi *Caterina*. Planul femeei unui fierar de-a scăpa pe nevasta unui marchiz de urmăririle adoratorului ei, succede pînă la un punct oarecare. Rolurile fierarului (D. Bălănescu), a femeei lui (D-şoara Dănescu), a surorei marchizului (D-na Sarandi) au fost cu deosebire bine executate. Celelalte asemenea, numai pe D-na Conta am sfătui-o ca să vorbească mai natural. D-nia ei vorbeşte mai totdeaun c-un ton înţînat şi sentimental. Cu toate că sîntem plecaţi a ţinea în seamă împrejurarea, că D-nia-ei s-a suit de curînd pe acele scînduri care după proverb „însemnează lumea", totuşi n-am crezut de prisos a descoperi scăderi, cari cu puţină silinţă, se pot evita. Ceea ce constatăm cu plăcere este că D-şoara Dănescu, pe zi ce merge, devine o actriţă mai bună, promite a deveni o artistă în puterea cuvîntului. Publicul are cuvînt să fie îndrăgit de tonul cu totul firesc niciodată afectat, cu care D-nia sa vorbeşte, fie scenele sentimentale, fie vesele. Acesta e titlul său de superioritate faţă cu celelalte colege (exceptînd, se-nţelege, pe D-na Sarandi, care nu cade niciodată în greşala vorbirei afectate). Un danţ, executat între acte, a plăcut asemenea şi a fost jucat cu vervă. Numai numele „Romano" nu ni convine. Voieşte poate izvoditorul acestui danţ să ne-nnobileze numele nostru care sună destul de bine: român şi românesc?

* „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 140, 24 dec

Comedia *Paza bună*, fiind excelentă în feliul ei, credem că Direcţia ni va face face plăcerea de-a o mai reprezenta de cîteva ori. Prin piesele bune se formează un capital stabil pentru Direcţie „repertoriul" şi pentru actori „rolurile" ; prin piesele bune se capitalizează munca, altfel foarte trecătoare a actorului. Dacă teatrul românesc n-au ajuns pînă acuma la o desăvîrşire mai mare, cuvîntul a fost că din cauza exclusivismului cîtorva reputaţii, din cari cele mai multe uzurpate cu nedrept, n-au fost cu putinţă crearea unui repertoriu de piese, care să-ntereseze prin caracterele lor, nu numai prin romanticitatea întîmplărilor.

III

Dumineca trecută s-a reprezentat din nou o dramă de spectacol *Ucigaşul*, tot de soiul *Cerşitoarei*, dar scrisă cu mult mai mult talent, c-un plus în cazuri criminale, dar c-un binefăcător minus în cazuri providenţiale, încît maşinistul a fost scutit de-a juca după culise rolul „bunului Dumnezeu". Ba chiar un caracter am observat în această dramă, pe Mardoş. Mardoş e un saguinic-excelent, o adevărată fiară din pustii cu toată sălbateca sete de luptă şi de sînge. El e înfrînt prin sine însuşi, prin vehemenţa şi adîncimea simţirilor lui. Natură puternică, el urăşte cu putere, dar şi iubeşte cu putere, nimic pe jumătate. A doua *încercare* de caracter este *servitoriul* fatalist, un „lasă-mă să te las" credincios ca un animal domesnic. Scene, cari jignesc simţul estetic sînt şi aici destule. Astfel scena din urmă a actului întîi, deşi se ţine de intrigă, e de-a dreptul nesuferită — şi nu putea fi altfel căci s-arată paragrafele procedurei penale în faţa unei moarte. Jocul peste tot a fost bun. D. Galino (eroul serei) a jucat pe Mardoş. D-şoara Dănescu a vorbit şi jucat natural chiar în scenele cele mai viforoase. D. Bălănescu au interpretat cu o plăcută naivitate pe servitorul fatalist, celelalte roluri au fost jucate asemenea cît se poate de bine. Piesa mai poate merge de cîteva ori. Limba traducătorului e din norocire ferită de galicismi.

Despre actori*

Cu mulţămire deosebită anunţăm, că Duminecă va avea loc reprezentaţia de beneficiu a d-nei Dănescu. Piesele, ce se vor juca, sînt *Judita şi Olofern*, operetă în două acte cu muzica de Eduard Wachman tatăl şi *O palmă în teatru naţional*, comedie în 2 acte. Wachman tatăl era unul din acei muzicanţi plini de talent şi de reminiscenţe, care în vremea lui scutura ariile din mînică, încît o mulţime de operete din repertoriul vechi al teatrului bucureştean îi datoresc lui originea lor. Cu toate că operetele acele sînt foarte plăcute, astăzi nu se mai aude aproape nimic de ele. Amintim numai pentru cine le va fi văzut, feeriile : *Fata aerului, Lumea pe dos*, vodevilul *Cine vrea, poate* şi altele multe din şirul cărora e asemenea *Iudita şi Olofern*. Despre beneficientă vom repeta ceea ce în coloanele acestei foi am constatat de mai multe ori. D-ra Dănescu nu e numai un talent, căci talentele se găsesc uşor, ci D-sa a ştiut totodată să rămîie pîn-acum neatinsă de toate obiceiurile rele, de manierele stranie, de rutina viţioasă a celor mai mulţi „artişti". Vorbind simplu şi natural, mişcîndu-se liber pe scenă, d-ra s-a ferit pîn-acuma în mod egal de jocul glacial al unora şi de exagerările celorlalţi. Fie aceasta o fericită predispoziţie naturală de-a păstra totdeauna măsura cuviincioasă în vorbă şi gest, fie efectul studiului, pentru critic e egal. Dar pentru un om, care cunoaşte bine stările de cultură din ţara noastră, care ştie ce ieftină e lauda şi batjocura jurnalelor şi ce schimbător gustul publicului, se naşte întrebarea gravă, dacă un artist, fie el oricît de pătruns de sfinţenia aspiraţiunei sale, va şti să se împotrivească tuturor ademenirilor, pe care actorii setoşi de aplauze, le fac spectatorilor lor. După o lungă experienţă

* „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 24, 4 martie, p. 3, la rubrica „Noutăţi", cu titlul *Teatru*.

ne-am încredințat că mai în toate vremile adevărul, fie-n arte, fie-n științe n-au adus decît roade amare, și că trebuie să ai credința tare, că ești * plăsmuit din alt lut mai bun decît majoritatea oamenilor, pentru a nu te coborî la ei, a pune preț puțin pe opinia lor și a asculta instinctul mai bun al naturii proprie. Dușmanul cel mai mare al acestui instinct este succesul și cu atît mai de temut, cu cît e mai ușor.

La noi în țară succesul mediocrității e foarte ușor și lupta tuturor elementelor mai bune peste măsură grea.

Vorbind îndeosebi despre arta reprezintării dramatice, vom căuta în zadar în țară la noi, un razim pentru talentele adevărate. Căci ce soarte-l așteaptă pe actorul cel bun chiar? Este vr-un teatru național c-o existență asigurată, care să-și urmeze calea c-un repertoriu ales, neatîrnînd de publicul mare? Este vr-un repertoriu, în care fiece figură să fie eternă, încît actorul să-și poată însuși „capitalul de roluri" potrivit cu talentul său, singura avere pe care un talent și-o ** poate cîștiga? Nu. Fiecare director e silit să deie sau piese de senzație, pline de crime, dureri fizice, boale și lipsite de caractere dramatice, sau alegînd o cale și mai rea să deie farse obscene în chiotele unui auditoriu foarte primitor de-asemenea hrană, care nu apelează la inteligență sau la inimă, ci la simțiri mult mai josnice. Dac-am avea înainte-ne un talent de rînd, toate reflecțiile noastre ar fi de prisos. Ele ni sînt inspirate numai de convingerea, că avem a face c-un talent superior, căruia voim a-i arăta toate greutățile, pe care le-a întîmpinat și le va întîmpina în spinoasa cale de „actor român".

Din parte-ne dorim din toată inima ca reprezentația de beneficiu a D-rei Dănescu să fie onorată de prezența unui public cît se poate de numeros, ceea ce ne-ar dovedi că el a știut să aprecieze „dreapta măsură" în jocul de scenă a tinerei artiste.

* în text, *este*
** în text, *și-l* poate

Despre arta actorului *

V/ezi/ actori ce-ș scriu laudele singuri și cari pun oameni să-i aplaude de cîte ori cască gura — unde mai pui și mascarada coroanelor, ce pun ei singuri ca să li arunce pe scenă; ca să se simtă ei înșiși! Ce gusturi!

. . . . . .

V/ezi/ P. Ghica și critica sa teatrală asupra propriei piese *Ce-aduce ceasul n-aduce anul.* (f. 342).

* * *

Fizionomia mobilă, care să reflecte repede și precis afectele sufletului, e oricum favoarea cea mai însemnată, ce-i poate acorda natura unui actor viitor în privința structurei feței. Sînt fețe, cari, cînd exprimă durerea, o exprimă printr-o grimasă care excită mult mai lesne decît compătimirea (Bălănescu C.).

Fizionomia prea marcată, care indică o expresiune prea specifică spirituală nu-i e favorabilă actorului, pentru că-l îngrădește prea mult într-o regiune oarecare și-i face adeseori imposibilă schimbarea fizionomiei într-o expresiune contrarie. Dacă se-ntîmplă astfel, atunci nu credem reprezintatorului, orcît de cu succes ar interpreta caracterul prin vorbă și prin gest. Cu cît fizionomia reprezintatorului e mai puțin specifice otărîtă și totodată și mai volubile, cu atîta corăspunde mai mult chemărei sale. (f. 346).

* * *

Actorul dezvoltat simte ceea ce-ar simți omul poetului în împregiurări; actorul nedezvoltat simte ceea ce-ar simți el însuși în asemenea împregiurări — Aceasta mă îndreptățește și pe mine să zic, că actor mediocru (bunicel) poate să

* Ms. 2254; diverse note marginale, în legătură cu unele idei întîlnite la Rötscher, cu prilejul traducerii cărții acestuia *„Artea reprezentațiunii dramatice"*.

devină orșicine pentru că n-are de-a aduce decît propria sa individualitate în nuanțe naturale pe scenă.

. . . . . .

Eu și toți actorii tineri, cari nu se au decît pe sine în interiorul lor. (f. 349).

* * *

Sunetul nearticulat e obiectul muzicului. Sunetul nearticulat e cu deosebire obiectul de cultură al cîntărețului, nu însă a actorului la care articulațiunea e însuși corpul și expresiunea acelei articulațiuni — sufletul sunetului — constituie elementul în care el înnoată și se mișcă în * ideea poetului, cu intuițiunea sa proprie. (f. 380).

* * *

Va să zică sunetul are corp (care poate fi urît sau frumos), timbrul? sufletul acestui corp e expresiunea dar? (f. 368)

„Visul Dochiei"

poem într-un act — „Oștenii noștri",
comedie (?) în trei acte **

Piesele *Visul Dochiei* și *Ostașii noștri* le datorim penei d-lui Frederic Damé. D-sa au mai comis pînă acum scrieri dramatice „originale", care însă stingîndu-se de mult de moarte bună, credem a putea face abstracție de la ele, de vreme ce uitarea, în care au căzut cu drept cuvînt, e o critică mai bună decît ar putea fi aceea a penei noastre. Apoi chiar dacă ne-am fi luat osteneala, de-a face cu dragă inimă pomelnicul celor morți, totuși n-am prea fi avut ce să spunem în rău sau în bine. D. Frederic Damé ca om are calitatea de a crede, că proprietatea literară se stinge dincolo de marginele Franței. Sosit la noi și avînd, se vede, în geamantan cîteva piese franțuzești, le-au supus unui tratament pe care au avut ocazia de a-l învăța în chiar țara noastră.

* lectură probabilă; ar putea fi *cu...*

** *Timpul*, II, 1877, nr. 256, sîmbătă 12 noiembrie, sub titlul *Teatru național.*

D-sa s-au folosit de lecțiile marelui autor național, a aceluia, care este Ponsard, Tacitus și Max Müller al României într-o persoană, istorică, arheolog, autor dramatic, prelector la ateneu, academic, profesor de universitate, director de liceu privat etc. care fiind dus la congresul arheologilor ca delegat tocmai la Stockholm și-au îndeplinit delegațiunea trimițînd lista de bucate de la banchet; cu un cuvînt d. Damé au avut de la cine învăța meșteșugul de adevărat autor fără de a fi învățat carte, poet fără a fi poet, profesor de universitate, fără a ști să scrie și literat român, fără a ști românește.

Asemenea adunări de mărimi algebraice se fac multe la noi. Astfel de ex. să ia numele unei vechi și vestite familii boierești din Moldova, cîteva piese din Lope de Vega, bucăți de filologie de ale lui Ascoli și vedem cum din Cozmița iese la lumină cu totul altceva.

. . . . . .

Prin urmare, de ce oare Balzac, Sardou ș.a. adunați la un loc n-ar suna pe românește: Damé? Traducere liberă, foarte liberă, dar oare nu trăim în țară liberă? „Patrie"! se cheamă pe românește „Mihnea cel Rău", „Mercadée" = „Gheșeftarii", Balzac + Sardou + x + y = Damé: Lope de Vega + Goldoni + Ascoli + listă de bucate + Vornicul Grigorie Urechi = Cozmița

Noi într-adevăr nu știm pe cine să admirăm mai mult, pe d. V. A. Popovici sau pe d. Damé. Pe maestru sau pe elev? Noumenon sau phaenomen? Prototipul sau clișeul?

Odată ne-ntrebam cu uimire:

Și cine oare-n lume să poată sta pereche
Cu-al geniilor geniu, cu Popovici-Ureche?

Dar astăzi am găsit perechea și n-o mai căutăm. E d. Damé.

D-sa e un tînăr inteligent și pricepe oamenii, înțelege veacul, în care e astăzi România. Căci nu toate țările Europei trăiesc în același veac. Anglia putem zice că e-ntr-al douăzecelea, Austria într-al douăzeci și noulea (...)

Dar fiindcă România merge totdauna în fruntea civilizației, fiindcă unitatea Germaniei și a Italiei nu-i nimic mai mult decît simplă imitare după unitatea noastră, revoluția franceză imitația revoluției lui Horia, constituția franceză o

imitație a constituției noastre, Goethe ciracul lui Văcărescu, Thiers un clișeu al d-lui C. A. Rosetti, și Gambetta îngînarea vie / a / d-lui Fleva ; de aceea „România" trăiește în veacul cel mai înaintat, în veacul de apoi spre venirea lui Anti-Christ. Cuvintele însemnează astăzi tocmai contrariul de ce însemnau odată, cel nebun trece de cuminte și cel cu minte se ia drept nebun, cel învățat trece de carne cu ochi și viceversa, autorii trec drept plagiatori și plagiatorii drept autori, cel cinstit e hoț și hoțul cinstit, averea trece drept furt, furtul drept avere.

Pe de altă parte oricine are dreptul de a presupune că e și o țară sălbatică, unde nu se mai controlează nimic, și fiindcă cine vine să facă negustorie cu pălării de paie din Paris, poate să ia asupra sa misiunea de a civiliza capetele, pe cari acele pălării se vor așeza, să puie paie în căpățîna acoperită cu paie și să introducă cultura „picantă" în sălbatecul popor de la Dunăre ; de aceea e foarte natural, ca cineva să caute glorie, cînd o poate căpăta așa de ieftin. Modul de a deveni mare e scurt. Iei o scriere frațuzească, ștergi titlul și scrii altul, ștergi numele autorului și pui pe al tău. Apoi deschizi cartea. Unde vezi *Jean*, pui *Toader*, unde vezi *Ana* pui *Safta* și s-a mîntuit, ești deja autor. Îți mai rămîne s-o pui pe românește — pentru care treabă rogi pe un prieten și opul e gata. Bună glorie — și nu-i scumpă.

Această precuvîntare nu ni s-a părut de prisos, pentru a ști în ce mediu intrăm, cînd vom vorbi despre nouăle producte ale muzei d-lui Damé.

Piesele amîndouă au fost aplaudate de public și chiar nici nu ne îndoim de aceasta. Dar cu ce preț oare ?

Visul Dochiei este o tarara lungă de declamații asupra lui Ștefan, Mircea, Mihai Viteazul, care se sfîrșește prin defilare de dorobanți și vînători. Am urmărit cu atenție toată declamația și o mărturisesc cu plăcere, n-am aflat o singură idee originală, care să nu fi fost cuprinsă în primul București a „Telegrafului" și a „Reformei", de nicăiri nu răsare icoana caracteristică a vremilor trecute, n-am auzit nimic decît istoriile ce ni se spun de sute de oameni, cari nu știu istoria. Niciodată nu ne-am adus aminte mai cu vioiciune de zisa lui Goethe : „ceea ce numiți spiritul vremilor, nu este decît spiritul acelor domni, în care vremile se odihnesc". Rea oglindă. Ceea ce ne-a înduioșat însă pînă la lacrimi este

rara gratitudine cu care se pomenește de armată, făcînd-o chiar să defileze în persoană, fără ca să se pomenească cu un cuvințel de creatorul ei, de acela a cărui viață pare consfințită acestei unice grije, de M. sa Domnul.

Se vorbește de vitejia armatei, nicăiri însă, că, cu aceeași vitejie, Domnul însuși s-au supus focului dușman și că ghiulele zburau împrejurul capului său. Republicanismul nu poate merge departe.

A doua piesă, *Oștenii noștri*, consistă din următoarele peripeții și conflicte cumplit de dramatice. Un ofițer asupra însurătorii pleacă la război. Mai întîi ia adio de la tatăl său și plîng, apoi ia adio de la iubita sa și plîng, apoi de la mumă-sa și plîng, în fine, de la tot personalul piesei și plîng. Actul întîi.

Actul al doilea are două scene. În cea d-întîi oficerul scrie acasă. În a doua are ziua nămiaza mare o viziune și începe un atac turcesc cu mult foc de puști și s-au mîntuit.

Al treilea act se petrece la ambulanța din Turnu-Măgurele. Vine un soldat rănit, din ale cărui vorbe se poate deduce că ofițerul a murit ; iubita plînge. Află tatăl și plînge, află mama și plînge și mai rău, află toți și plîng. Dar iată că armata se întoarce glorioasă în țară (întoarcere pe scont, înainte de a se fi întors) și ofițerul asemenea teafăr și sănătos. Plînset general și defilare de trupe ; cortina cade impresionată pînă la lacrimi.

Și aceasta-i dramă ?

Dar să zicem, că prin multele sale piese bune, d. Damé ar fi cîștigat dreptul să ne dea una rea. S-o zicem, deși nu admitem.

Este permis, ca un scriitor rău să se folosească de nenorocirile țărei pentru a atrage pe publîc la ... panoramă ? Este permis ca un război, nesfîrșit încă, să fie pus pe scenă, pentru ca agitația naturală a publicului să dea salve de aplauze, pe care autorul în împrejurări normale nu le merită ?

Oare la Gorni Etropol, la Bivolari, la Plevna, la Rahova, comedie se joacă? Soldații, cari sînt meniți poate a merge în foc, sînt aduși pe scenă pentru ca spre petrecerea publicului să-și arate meșteșugul, ca gladiatorii vechi. Plaudite Quirites !

Limba traducerilor e bună și jocul actorilor era de un avînt, demn de piese mai bune. Publicul aplauda cu mare zgomot și defilările dorobanților și vînătorilor.

Ca observaţie finală adăogăm că bucăţile de muzică la sfîrşitul *Visului Dochiei* erau frumoase, numai nu eroice. Cîntecul soldatului era sentimental, corul cu mult sopran, numai pe la capăt am auzit cîteva acorduri mai adînci, de caracter religios.

Rele sau bune, ca text, cîntecile de la urmă cereau un avînt eroic, care putea culmina apoi în acorduri religioase. Dar avîntul a lipsit, ceea ce însă nu ne opreşte a recunoaşte pe deplin frumuseţea muzicei, deşi caracterul ei nu era propriu scenei în cestiune.

II *

Primim următoarea scrisoare trimisă la adresa d-lui autor al articolului „Revista teatrală" :

Domnule,

Nu voiesc a vă cere să fiţi drept cu mine, vă permit să fiţi chiar puţin politicos cu mine. „Point ne me chauffe", cum zice vechea zicătoare franceză. Însă nu cred că aveţi dreptul d-a spune lucruri neadevărate.

Poate că n-aţi citit „Le Rêve de Dochia", precum era datoria d-voastră, înainte d-a începe ... critica acestei piese. Dacă aţi fi citit-o, aţi fi găsit aceste versuri la sfîrşitul invocaţiunei :

O toi, jeune Héros, qui ramasses l'épée
À la maine de Michel expirant échappée, etc.

Ca să fiţi siguri, vă trimet broşura.

Nu sper că veţi fi destul de drept ca să îndreptaţi, chiar în „Timpul", nedreptatea ce aţi făcut ; dar am voit să vă probez cît de întemeiate sînt zicerile d-stră.

Ura este todauna cea mai rea povăţuitoare. Dar vă întreb, ce va să zică ura în contra unui om care nu vă cunoaşte, pe care nu-l cunoaşteţi şi care nu va făcut nimic.

Vă salut

Frederic Damé
48 Calea Mogoşoaei
Bucureşti 12/24 Noemvrie 1877

* „Timpul", II, 1877, nr. 258, marţi 15 noiembrie, p. 2.

D-nul Frederic Damé va trebui să mărturisească, că nu poate să ne ceară pentru scăparea din vedere, de care ne-am făcut vinovaţi, o mai mare satisfacţiune decît pe aceasta pe care i-o dăm, publicînd chiar scrisoarea ce ne-a adresat-o d-sa. Pentru ca însă satisfacţiunea să fie şi mai deplină, iată şi versurile de care vorbeşte d-sa :

O toi, jeune Héros, qui ramasses l'épée
À la maine de Michel expirant échappée,
Et du sang des bourreaux encor toute trempée,
Du haut des monts je te benis ! ...
Va donc, Prince, va donc réaliser mon rêve,
Que le destin par toi s'achève,
Que le vieux tronc latin ou bouillonne la sève
Reverdisse aux rayons de l'aube qui se lève,
Et que, sans ses rameaux bénis,
Après tant de maux, infinis,
Mes enfants, enfin réunis,
Saluent dans l'avenir ta gloire .
Et toi, Dieu tout puissant, donne-nous la victoire ! ...

Constatăm dar, cu viuă mulţumire, că am fost nedrepţi, cînd în numărul de la 12 Noemvrie al ziarului „Timpul" ziceam :

„Se vorbeşte de vitejia armatei, nicăiri însă, că cu aceeaşi vitejie Domnul însuşi s-au supus focului duşman şi că ghiulele zburau împrejurul capului său. Republicanismul nu poate merge mai departe".

În *Le Rêve de Dochia* se vorbeşte de vitejia Domnului pe care autoru-l numeşte „jeune Héros", adică republicanismul nu merge atît /de/ departe, încît să nu poată merge şi mai departe.

Încă o dată : recunoaştem că d. F. Damé este mai puţin republican decît cum îl credeam.

Făcînd această mărturisire, ne cîştigăm însă dreptul de a constata că d-l. Frederic Damé ne credea mai puţin drepţi decît în adevăr sîntem.

Înainte de toate „Timpul" nu a făcut nici un fel de dare de seamă asupra poemului *Le Rêve de Dochia*. Acest poem, scris şi publicat în limba franţuzească, este o lucrare, pentru noi românii, cu totul nevinovată.

Îndată însă ce această lucrare nevinovată se traduce în limba română și se reprezintă pe scena română, datoria noastră e de a controla efectul pe care-l produce. Noi am făcut o dare de seamă asupra reprezentațiunei, ce s-a dat în teatrul din București sub titlul *Visul Dochiei*. În trei rînduri am fost de față la reprezentațiunea acestei piese și o singură dată nu ne aducem aminte să fi auzit versurile citate din poemul *Le Rêve de Dochia*.

Poate că nu am auzit bine; poate că am uitat; atunci cerem iertare pentru greșeala, de care s-au făcut vinovate urechile noastre, ori, dacă nu urechile, memoria noastră; dar cerem totodată dreptul de a pretinde, ca nimenî să nu /ne/ învinovățească de a fi comunicat impresii, pe care în adevăr nu le aveam.

Noi am ieșit din teatru cu impresia, că despre Domnul nostru nu s-a vorbit nimic în *Visul Dochiei* și această impresie ne jignea, și pentru că în adevăr ne jignea, am zis ce am zis.

Cîtuși de puțin nu ne pasă, dacă în poemul *Le Rêve de Dochia*, este ori nu este ce ne lipsea în *Visul Dochiei*. Dacă e însă vorba, atunci chiar și aceea ce este în *Le Rêve de Dochia* este atît de puțin, încît noi, din punctul nostru de vedere, adevăr am grăit, cînd am zis că nu este nimic. Vine d-nul Frederic Damé și ne spune că îl urîm „fără ca să-l cunoaștem, fără ca să ne cunoască și fără să ne fi făcut ceva".

Negreșit, în asemenea împrejurări „ura" ar fi un simțimînt lipsit de orișice temeî firesc. Dar tocmai fiindcă nu-l cunoaștem, nu ne cunoaște și nu ne-a făcut nimic, nu îl putem urî pe d-sa personal. Cunoaștem însă scrierile d-sale și pe aceste le urîm.

I-am spus-o, că a „comis mai multe scrieri dramatice"; nu ne mai poate dar spune că nu ne-a făcut nimic. Cine știe dacă nu mai bucuros l-am vedea pe dl. Damé batjocorind pe eroii noștri, decît lăudîndu-i în modul în care îi laudă. Ei, bine! Mihai, Ștefan și Mircea sînt în gîndul nostru niște chipuri atît de sfinte în măreția lor, încît ne cuprind fiori, cînd le privim; vine apoi un om neastîmpărat și străin de pietatea noastră, vine, ia aceste sfinte icoane, le tîrăște prin noroiul zilei, face din ele niște caricaturi puse la vînzare și apoi

zice că nu ne-a făcut nimic. Dar nimic nu ne-a făcut; a luat numai numele Domnului în deșert.

Iar astăzi oștenii români se aruncă cu bărbăție în luptă; pămîntul se cutremură sub picioarele lor; cad și iarăși cad, și totuși merg înainte; lumea întreagă stă uimită; un fior de jalnică și totuși senină mîndrie înalță sufletele tutulor românilor; în clipa aceasta vine un om și își bate joc de acei oșteni, vine un om și face marfă de vîndut din senina mîndrie a românilor, apoi zice că nu ne-a făcut nimic.

Dar, în sfîrșit! Urmărim o țintă nebună! Lumea se adună, privește, gustă din otravă și rămîne mulțumită. Dacă nu ar fi astfel, am fi aruncat scrisoarea d-lui Frederic Damé în foc; cînd vedem însă că un om, care scrie asemenea scrisori, poate să vorbească spre mulțumirea românîlor despre Ștefan, Mihai și Mircea și poate să se însărcineze cu lauda marilor fapte, ce chiar nici nu sînt încă cu totul îndeplinite, atunci ne apucă deznădăjduirea și îngroziți ne gîndim că vermii nu se pot prăsî decît acolo unde e ceva putred.

Dacă luptăm, lupta nu e în protiva d-lui Frederic Damé, ci în protiva curentului bolnăvicios, în virtutea căruia niște scrieri de felul *Oștenilor Români* pot să fie gustate.

Lupta e poate zadarnică; dar în sfîrșit, ne facem și noi, în felul nostru, datoria de români.

Fadette*

Fadette franțuzește, „Grille (grierul)" nemțește, „Urîta satului" românește — George Sand**, Carlotta Birch-

* „Timpul", II. 1877, nr. 291, duminică 25 decembrie, p. 3, sub titlul *Revista teatrală*.

** *G. Sand* (1804—1876); romanul se numește în original *La petite Fadette*.

pfeiffer,* E. Carada, iată trei perechi de nume pe care ne sfiim a le pune lîngă olaltă; mai ales memoriei d-nei Dudevant îi cerem iertare c-am citat numele ei literar alături cu d. Carada, declarînd că numai siliți de împrejurări am comis această necuviință.

Fadette se numește romanul francez, dramatizat cu multă cunoștință de scenă de Carlotta Birchpfeiffer, iar în aceasta a doua formă acest sujet, plin de poezie, s-au perîndat pe scenele de pretutindeni.

Figura principală a scrierii este o fată de o naivitate sălbatică, care rămasă de părinți și crescută-n singurătatea pădurilor de buna sa, o femeie pe care oamenii o cred vrăjitoare, inspiră frică locuitorilor prin natura ei ciudată, prin apucăturile ei răstite și prin lipsa de îngrijire în îmbrăcăminte. E ceva demonic și misterios în cuminția ei nepotrivită cu vîrsta și în zburdălnicia apucăturelor ei. Nu e urîtă, dar se crede urîtă, nu-i rea dar e rea de gură și toate acestea pentru că ... pentru că nu știe că e femeie. În concepțiunea chiar a figurei romanului e un adevăr fiziologic. La copiii de amîndouă sexele crierul e liber; el nu e pus încă în serviciul unei voințe hotărîte, copilul nu cunoaște dureri morale însemnate — de acolo însemnătatea întregei sale maniere de-a vedea, de acolo simțimîntul său despre viață, care pare a nu fi avut început, pare a nu avea sfîrșit.

Voința pe de altă parte, neavînd un obiect, întemeiat pe rațiunea vieții, se răspîndește asupra jucăriilor și nimicurilor, se zburdălnicește. Copilul are minte isteață și inimă nebună, mai tîrziu e tocmai contrariul. Mai tîrziu voința dictează și voința nu-i decît suma acelor instincte animalice, sădite în om pentru a-i păstra existența sa ca individ și ca specie. Munca și economia privesc bunăstarea sa individuală, amorul are drept cauză conservarea și înnobilarea speciei. Atunci mintea nu mai e liberă, ea intră slugă la voință și lucrează după dictarea acesteia. Dragostea nu mai caută jucării, ci se fixează asupra unui singur om, egoismul individului și egoismul speciei se împreunează și atunci începe adevărata viață de om, viața cu suferințe și griji, pe lîngă care copilăria stă ca un vis frumos, în care ți se pare c-ar fi fost de două ori pe atîta soare și pe atîta căldură de cum e astăzi.

* *Ch. Birchpfeiffer* (1800—1868), actriță germană.

Sigur că autoarea romanului n-au gîndit la adevărul fiziologic, întrupat în scrierea ei, și nici trebuia să gîndească, pentru că au copiat natura și natura e totdeauna adevărată; geniul consistă în a o face și interesantă, de a băga de seamă ceea ce toată lumea scapă din vedere.

Cuvîntul, pentru care am căutat să dăm seama mai pe larg despre caracterul copilei este următorul: Scrierile dramatice se deosebesc în două: în cele cari interesează prin caractere și cele, cari interesează prin planul sau fabula lor. După a noastră părere numai acestea din urmă pot fi prefăcute în vodeviluri. Închipuiască-și cineva pe *Zgîrcitul* lui Molière vodevilizat, cu cîntece, cu ritorneluri, în care se repetează de șapte ori același cuvînt — ce efect ar face? Dar fabula piesei de față nu interesează de loc, ci numai caracterele. Găsim și vodeviluri cu caractere interesante; dar să nu se uite, că cupletele sînt amestecate de nevoie în text, în urma unei legi franțuzești, care nu învoia decît cîtorva teatre reprezentarea de comedii serie. Astfel bietul Scribe de ex. s-au văzut silit s-amestece versuri nesărate în comediile sale pline de viață și de spirit. Dar ceea ce Scribe făcea de nevoie d. Carada face de bunăvoie și preface o scriere dramatică într-o jucărie teatrală.

Ariile d-lui Flechtenmacher sînt frumoase, dar le trebuia un libret de operetă și se știe, că un libret nu face nicicînd pretenția de a fi o scriere dramatică. Arta muzicală e prea însemnată în sine pentru a face concesii piesei, iar arta dramatică este iar prea însemnată pentru a sluji de libret muzicei. Efectul pe care-l face împreunarea amîndurora este totdauna hibrid. Pe cînd omul declamă mai cu foc și pune în relief caracterul lui, deodată te pomenești că se întoarce spre public, se pune în poziție și începe a cînta. Închipuiască-și cineva lucrul aievea și nu se va putea stăpîni de rîs. Să presupunem de pildă că se întîlnesc Napoleon și cu Cavour, discută interese grave, pun în accent și în gest toate patimele mari cari însuflețesc faptele lor, și ... deodată-și întorc spatele și încep a trage un cîntec. În piese într-adevăr dramatice cîntecul e numai acolo la loc, unde e la loc și-n realitate. Cîntec de dor sau de veselie ca monolog, dar ș-atunci mai mult îngînînd și fără acompaniament de orchestră.

A fost lipsă de gust de a preface o piesă, în care caracterele sînt lucrul principal, în vodevil. Alta-i piesa, a cărei fabulă interesează iar personagele sînt păpuși. Acolo publicul de mai nainte nu ia la serios reprezentația, ci rîde de încurcăturile ciudate și neverisimile sau de caracterizarea exagerată. Deci acolo încape cîntec — este reprezentație teatrală nu dramatică.

În drama adevărată însă persoanele nu sînt scornite din minte, ci reale. Vodevilu-i poveste, în care întîmplările și încurcăturile sînt lucrul de căpetenie.

Dar în sfîrșit ce s-a făcut nu se mai poate desface și *Urîta satului* nostru rămîne vodevil. Muzica pierde prin piesă și piesa prin muzică; operetă nu-i, comedie asemenea nu, de aceea impresia totală e falsă.

Jucat a fost vodevilul foarte bine. Dacă a existat greșeli, ele au fost de concepție, nu de executare. Greșală de concepție ni se pare însă jocul d-șoarei Dănescu în actul I la început. Ileana despletită inspiră milă privitorilor, pe cînd nu-i acesta simțimîntul, care ar trebui să-l inspire. E un copil sălbatic, isteț, guraliv, peste măsură îndărătnic, cu părul încîlcit poate, dar nu despletit. Tonul întreg, în care e ținut rolul la început ni se pare prea sentimental. Abia dragostea-i deschide ochii ș-o face sentîmentală. Atunci își lasă capul în jos și gobește. Trebuie să facă-n scenele de-ntîi impresia unei ființe sănătoase, pline de viață și îndărătnicie, care se mînie de ce zice lumea, dar nu se mîhnește. Ușor se mînie, ușor se desmînie și ura locuitorilor asupra ei se explică tocmai prin sălbătăcia ei, prin caracterul ei de „băiat" nu prin urîciune fizică sau prin mizerie. Cînd vine la horă, împopoțonată ca o brezae, se vede și mai mult c-a venit să joace din îndărătnicie și tocmai stîngăcia, cu care s-a gătit, arată că nu-și dă seamă de ce se gătesc oamenii.

Abia iubîrea o dăscălește și cînd e-namorată, atunci se schimbă și port și gest și totul. Copilul a devenit femeie.

D-ra Dănescu e o damă plină de talent, vorbește cu totul fără afectație, niciodată nu se preface a simți ci simte într-adevăr, are glas frumos și curat, încît fără îndoială va deveni una din actrițele cele mai bune ale teatrului național. Cu atît mai mult ne place a crede că va și deosebi oricînd laudele exagerate de cele mai cu măsură, dar mai drepte, și va ține în samă sfaturile, cînd ele vor nemeri adevărul.

D. Mateescu în rolul lui Florea au jucat cu simțire pornită și sănătoasă pînă la capăt; nicăiri n-a căzut în sentimentalism; D. Hagiescu au fost grimat cu perfecție și au avut momente cari dovedesc că d-sa studiază caracterele. D. Panu în „Dumitru Cercelaru", d-ra Poenaru în „Păuna", c-un cuvînt toți au fost prea bine preste tot. Este în teatrul românesc un progres evident — tinerii nu mai sînt mănierați, vorbesc ca oamenii și se poartă tot astfel. Afectația dispare pe zi ce merge și oamenii au început să cunoască că reprezentează pe scenă oameni și nu păpuși.

Spectacolul/l/ s-au început cu proverbul *Un amor neașteptat*, comedie „locală" într-un act de d. de Trois-Etoiles. Lucrul cel mai simplu ar fi fost să se spuie autorul piesei și că e tradusă din franțuzește. Căci în ce consistă coloarea locală /a/ piescioarei? O fată din „pansion" și un băiat abia scăpat de pe băncile liceului se găsesc în toate țările și n-au nici un caracter local. Localizarea consistă în răsbotezarea numelor proprii. O spunem drept, este un fel de neonestitate literară, de a lua piese franțuzești, a schimba numele personagelor, a nu numi pe autor și a trece apoi piesele drept locale, compuse de * * * Iată în ce consistă această neonestitate. În genere toată lumea știe cine este d. * * * dar stelele nu-s decît o precauțiune în caz dacă s-ar descoperi că adevăratul autor e un franțuz.

Două orfeline

dramă în cinci acte *

Arta dramatică n-are în România nici un singur azil, în care să se poată dezvolta în liniștea și cu maturitatea, ce i se cuvine. Neavînd fonduri statornice, teatrul românesc e avizat la nestatornicia gustului publicului celui mare, căci atîrnă de la încasările serale. Dar nestatornicia lui materială

* Publicat la rubrica „Revista teatrală", în „Timpul", II, 1877, nr. 294, sîmbătă 31 decembrie, p. 3.

are drept efect și nestatornicia artistică. De o jumătate de secol putem zice că se joacă teatru și cu toate acestea pînă acuma nu s-au cristalizat încă un repertoriu, care să nu se învechească niciodată. Lipsa de capital bănesc, cauza lipsei unui capital artistic, teatrul n-are repertoriu statornic, actorii n-au o sumă de roluri studiate din piese de caracter, cari să nu se învechească niciodată, ci siliți a interesa publicul și a-l atrage oricum la reprezentații, actorii joacă rolurile, care cum îi vine, piesele se schimbă foarte repede încît, abia se mai repetează vr-o una de două sau de trei ori; cu un cuvînt, atîrnarea de publicul cel mare e cauza de căpetenie pentru care nici repertoriul nu-i de samă, nici actorii n-au vremea materială ca să-și studieze „con amore" rolurile și nici e cu putință ca teatrul să se ridice la gradul unei instituții de cultură.

Ar trebui, ca măcar un teatru din România să fie al Curții, să atîrne de ministrul casei civile a M.-Sale iar nu de gustul primitiv al poporului de jos sau de cel stricat al plebei de sus. Atunci s-ar putea juca o piesă de zece ori, fără ca micimea încasărilor serale să aibă efect asupra direcției artistice a instituției, asupra repertoriului și personalului.

Dar azi nu este așa. Oamenii trebuie plătiți, trebuie să aibă din ce trăi, pentru aceasta trebuie ca spectatorii să fie numeroși, ca să fie numeroși trebuie să se dea piese pe gustul celor mulți — „numerantur non ponderantur" — și ca să fie pe gustul celor mulți, trebuie să producă „frica și mila" lui Aristotel prin piper de Cayena. Astfel în teatrul central al unei nații de preste zece milioane de suflete se dau *Orfelinele* cu sala plină, iar de s-ar da *Zgîrcitul* lui Molière sau *Hamlet* a lui Shakespeare, sîntem siguri că sala ar fi goală. O asemenea împrejurare se explică, se scuză chiar — dar nu se justifică. Ar fi drept ca un popor atît de numeros ca al nostru să aibă măcar un singur teatru model, c-un repertoriu model și nu ne îndoim că acest teatru și-ar crește publicul. Azi ar veni puțini, mîni mai mulți, poimîni și mai mulți, încît preste zece ani singurul teatru care ar fi totdeauna plin ar fi cel bun.

Ce să zicem despre *Orfeline*? O piesă de senzație, penibilă adesea, cumplită în dispoziția ei. Avem aci un copil lepădat în zăpadă, o oarbă, un schilod (stîrpitură), o cerșetoare, văduva unui hoț spînzurat, o răpire ziua mare, o cădere în drum, de stă să treacă căruța peste oarba, o luptă de cuțite între frați, în care unul din ei cade, un penitenciar, c-un cuvînt o pastetă de crime, boale, vicii și degradare omenească, care-ți face părul măciucă-n cap și te scutură frigurile.

Se-nțelege că adevărata artă e tocmai contrariul de la aceasta. Să nu se uite un lucru: arta e senină. Moartea la creștini e un schelet, la cei antici e un geniu cu făclia întoarsă. Adevărată e și o imagine și cealaltă, dar cea din urmă face o impresie senină.

Ei bine, boala, schilodirea, c-un cuvînt defectele fizice nu fac o impresie senină, ci penibilă. Dar tot ce vine din afară, precum sărăcia, întîmplările, cari nu sînt izvorîte din propriul meu caracter, toate acestea n-au a face cu scena. Înainte de toate persoanele unei piese trebuie să fie sănătoase, atît trupește cît și la minte. Mai tîrziu, pot nebuni dar în partea expozitivă a piesei trebuie să fie sănătoase, să aibă forme normale, să vorbească ca oamenii; în sfîrșit, în dramă n-avem a face cu abnormități fizice sau morale.

Să luăm o tragedie antică, spre exemplu, pe *Regele Oedipus* a lui Sofocle. Oedipus e un caracter violent. În Theba domnește ciuma, din cauză că zeii sînt mînioși pentru uciderea nedescoperită a predecesorului lui Oedip. Oedip, mișcat de rugămintea poporului, hotărăște pedeapsa cea mai aspră pentru omorîtorul regelui Laios.

Poporul tot e-ncununat cu ramuri verzi de întristare, de pe altare se înalță fumul jertfelor către zei; această solemnă durere publică e impunătoare în antica ei simplitate. Oedipus, fără să știe că el însuși e omorîtorul lui Laios, promite poporului, își promite sieși în fundul conștiinței că va afla prin stăruință pe ucigaș. Să nu se uite că fabula despre Oedipus era cunoscută întregului popor grecesc și că în momentul, cînd gura lui Oedipus osîndea pe omorîtor, tot poporul știa că el e omorîtorul. Demosul antic știind aceasta ascultă c-o adevărată spaimă tragică cuvintele eroului piesei. Vine preotul Teiresias, chemat să ghicească care-i omorîtorul. Teiresias nu voiește să vorbească, speriat de adevărul pe care-l știe.

Oedipus îi impută rea credință, pînă ce preotul îi spune în sfîrșit. Toată scena e tragică. În fine, vine păstorul, care

descopere toată fabula. Efectul e cumplit. Regina stă înmărmurită. Oedipus o întreabă ceva. Ea nu răspunde nici un cuvînt ci ieșe din scenă și se sinucide. El, văzînd adîncul mizeriei sale sufletești, știind că și-au ucis pe părintele său, că s-au căsătorit cu mumă-sa, își scoate însuși ochii ca să nu mai vadă o lume, a cărei priveliște îl doare și pleacă, dus de mînă de un copil al său într-o insulă pustie în exil.

Este ceva măreț și senin în toată concepția aceasta. Dar în această piesă nu este nimeni bolnav în scenă, nici schilod, nici sărac. Sînt oameni normali, cari espiază crime, ce au răsărit din însuși caracterul lor.

Dar destule spunem în usum Dalphini. Ne pare rău din punctul nostru de vedere de atîta talent, ce pun actorii noștri pentru a reprezenta piese de soiul *Orfelinelor*.

Constatăm numai că piesa a fost jucată excelent. Asemenea punerea în scenă, gruparea persoanelor în deosebitele părți ale piesei au fost adesea foarte frumoasă : astfel, de ex., scena finală a actului (sau tabloului) al doilea părea a fi o icoană istorică, atît de estetică era gruparea. Dame și bărbați au jucat cu vervă pînă la sfîrșit. De d. Pascaly în rolul lui *Petre Frochard* nu vorbim bucuros. A jucat bine dar ne vine (...)*. Deie-ne voie a spune că un actor atît de inteligent și atît /de/ bine făcut precum e d-sa, n-are nevoie să joace șchiopi și urîți. Poate c-ar mai fi prin teatru alții, cari s-ar potrivi mai mult decît d-sa pentru a reprezenta nevolnici.

Foarte bine a fost d. Velescu în *Jacques Frochard*. Drept că acest Jacques împreună cu mumă-sa sînt singurii oameni reali în toată piesa ; de rînd dar reali.

În fine, singurul act care a făcut o impresie senină, deci estetică este al doilea, care începe printr-un banchet și sfîrșește printr-un duel. Acest act e el însuși o dramă întreagă și a fost bine jucat.

Peste tot însă n-am mai avea nimic de zis în privirea jocului. D-ra Popescu, d-ra Constantinescu, d-nii Christescu, Iulian, Panu ș.c.l. au fost bine. Numai d. de Ligniere nu vorbea natural. Poate că așa se și cuvine pentru un șef al poliției.

* Aici exemplarul din ziarul „Timpul", de la Biblioteca Academiei R.S.R., este defect ; din această cauză nu se pot citi vreo două rînduri.

Piesa a avut un succes, pe care-i-l dorim din puntul de vedere al esistenței materiale a teatrului, dar nu i l-am dori din puntul de vedere al artei dramatice ca atare.

Reprezentațiile Rossi *

La 24 curent s-au reprezentat *Hamlet*. Dacă în București am avea dreptul de-a fi exigenți și n-am trebui să fim mulțămitori din inimă pentru orice scînteie de arte adevărată, am avea observații de făcut, nu lui Rossi însuși, ci asupra reprezentației ca întreg. O piesă, dar mai cu seamă una de Shakespeare este un op de arte, în care toate caracterele sînt atît de însemnate, încît merită jucate de artiști mari. Se înțelege de sine însă, că nu se va găsi poate niciodată o trupă, care să întrunească în sine atîția artiști excelenți, încît întregul op de arte să se poată privi ca un bas-relief, din care nici o figură să nu răsară prea afară din marginele, care despart statua izolată de bas-relief. Deosebirea între trupă și Rossi este prea mare, încît pentru a stabili unitatea concepțiunii shakespeariene am trebui să scădem mult din Rossi, sau să adăugăm mult trupei.

În trupă, avem un orchestru, în care un singur instrument prevalează cu mult. Nu-i vorba, celelalte instrumente acompaniază bine și cu măsură, dar totuși partitura unui singur instrument răsare mai mult. E o statuă izolată înaintea unui bas-relief. Cu multe schimbări făcute scrierii asemenea am trebui să nu fim înțeleși. Dar mulțămitori precum sîntem pentru orice arte adevărată, renunțăm de mai nainte de a-l vedea pe Shakespeare interpretat ca întreg ; așa îl văd ochii sufletului nostru și ne declarăm cu asupra de măsură învinși de jocul puternic al marelui maestru italian.

* În „Timpul", III, 1878, nr. 22, 28 ianuarie, p. 3, la rubrica „*Cronică*". *Ernesto Rossi* (1827—1896), actor italian. Interpret de seamă al lui Shakespeare. A publicat *Studii shakespeariene* (1885), *Patruzeci de ani de viață artistică* (1887—89).

Millo în București*

Luni d. Millo a reprezentat în sala Bossel *Lipitorile satelor*, cu care ocazie am văzut că bătrînul artist n-a pierdut nimic din vigoarea și virtuozitatea lui.

Rolul său propriu l-a jucat cu o vervă care ne făcea să uităm cu totul că artistul are astăzi peste 65 de ani. Aceeași viiciune, același joc al fizionomiei, aceeași putere de mai nainte. Publicul era încîntat, ba chiar actorii erau cuprinși de același curent de veselie, de rîdeau împreună cu publicul. Un lucru avem însă de observat, care ni se pare destul de însemnat pentru a reveni și altădată asupra lui.

Actorii, cari au dat concursul lor în această piesă, sînt în mare parte diletanți ori începători, încît nu s-ar fi cuvenit ca d. Millo să se înconjure cu ei. Nu zicem nimic de d. Mincu, care ca rutinar în vîrstă joacă în maniera lui toate rolurile cu un fel de haz cu totul propriu, care privește mai mult persoana și maniera lui de a juca, decît caracterul reprezentat. Dar Mariuca, de ex., ar fi trebuit reprezentată de o persoană cel puțin simpatică. Citățm tocmai acest exemplu pentru că nu se cuvine indulgență, acolo unde observăm o absolută greșală în alegerea carierei. Alegîndu-și cineva cariera reprezentării dramatice, trebuie să știe că tocmai arta aceasta are exigențe fizice, pentru că instrumentul artistului e chiar fizicul lui. Cu acea zestre fizionomică, pe care o are d-na ce a jucat pe Mariuca din *Lipitorile satelor*, nu se prezintă cineva pe scenă.

O părere nefavorabilă avem și despre restul trupei improvizate. Deci, oricît am prețui de mult geniul individual al lui Millo, găsim totuși că se cuvine neapărat, ca să se înconjoare altfel. Nu zicem că toți acești domni ar fi lipsiți de

* În „Timpul", III, 1878, nr. 88, 21 aprilie, p. 3, la rubrica „*Cronică*".

talent, dar a recunoaște un talent mediocru sau ascuns, sau nedezvoltat, nu va să zică a recunoaște că el are deja dreptul de a seconda pe un om ca Millo într-o piesă, cu care acest din urmă a cules atîția lauri și atîtea aplauze.

Cestiunea se prezintă sub /două/ puncte de vedere, unul estetic, altul de bună cuviință.

Esteticește o piesă e totdauna un întreg, ca și un tablou, ca și o statuă. Un tablou în care o singură figură e excelentă, foarte excelentă chiar, iar celelalte caricate, e un tablou rău.

Din puntul de vedere al bunei-cuviințe întîmpinarea noastră e și mai aspră! Asemenea înjghebări sau improvizări de trupe arată din două lucruri unul, sau puțin respect pentru public sau ignorarea deplină a exigențelor unui oraș mare cum sînt Bucureștii.

Foarte cu greu ne-am hotărît a face aceste observații, numai pentru că n-am dori să atingem persoana unui oaspe atît de iubit, care după ce-a lipsit un an aproape din București, vine astăzi înapoi și are drept de-a fi întîmpinat cu bine și cu bucurie. Dacă deci reprezentația în întregul ar fi fost — oricît de mediocră — numai admisibilă, dacă privazul, ce înconjura portretul măiestru al cîrciumarului evreu ar fi fost cîtuși de puțin bun, am fi tăcut. Dar reprezentația a fost purtată întreagă de la început pînă la sfîrșit de umerii unui singur om. E drept că publicul venise să-l vadă pe Millo și l-a văzut tot așa plin de spirit și vio/i/ciune, ca și mai nainte, dar publicul venise să vadă și o piesă, nu numai scene izolate, căci adesea cînd personajul Evreului lipsea de pe scenă, fundul salei Bossel nu mai semăna a scenă ci a altceva.

Găsim că e interesul artistului, în interesul său cel mai bine înțeles, ca să se încunjure altfel; nu zicem cu genii sau cu* artiști eminenți, dar din șirul celor ce-l secundează să lipsească cel puțin figurile *imposibile*. Repetăm dar, că deși întîmpinăm cu bucurie sosirea d-lui Millo, deși prețuim fără rezervă talentul său propriu, sîntem totuși siliți a stabili ca o exigență inevitabilă ca să joace înconjurat de o trupă

* în text, *ca*.

regulată, care să-şi înveţe rolurile, încît să putem vedea piese întregi — şi nu numai virtuozitatea individuală a unuí singur personaj din piesă.

Deschiderea stagiunii 1878–1879 *

Dumineca trecută, 1 octombrie, Asociaţia dramatic şi-a deschis stagiunea, cu reprezentaţia *Fiica lui Tintoretto,* melodramă în cinci acte.

Ca toate melodramele „de boulevard", după cum se zice în termeni de teatru, şi *Fiica lui Tintoretto* este un spectacol interesant, în care o intrigă încîlcită şi presărată cu situaţii enigmatice, ţine loc de tot : patimi umflate cîte vrei, dar la caractere să nu te aştepţi, minuni închipuite destule, dar adevăr lumesc de loc. Eroii se nasc, trăiesc, şi mor, umblă, se mişcă, intră şi ies, totdeauna *ex-machina,* fără altă noimă decît spre a sluji încîlcirii melodramatice. Un intrîgant, cel puţin un om mîrşav şi spurcat, (după fapte numai, că aminteri după vorbele lui naive se vede a fi băiat bun) încurcă şi turbură fericirea şi liniştea a o sumă de alte persoane cinstite, orí din ambiţie, ori din dragoste, ori din „sfînta foame" a banilor, ori din cine ştie ce altă netrebnică pornire, sau şi mai bine din toate deodată, ca să fie melodrama şi mai grozavă. Ba, încă, mulţi intriganţi de melodramă, dacă i-ai întreba la o adică, nici ei n-ar şti să spuie pentru ce fac atîtea mişelii şi supără pe oamenii de treabă buni nevinovaţi ; dar ei supără pentru că-i supără ; aminteri ce fel de melodramă ar fi aceea fără un „infam intrigant" ? Intrigantul umblă ce umblă, acte d-a rîndul, dar în sfîrşit, în actul al cincilea, î se înfundă şi lui ; ori că-l ia şi-l duc la poliţie ; ori că victimele lui chiar îl răpun ; ori că se ucide el însuşi

* în „Timpul", III, 1878, nr. 220, 6 octombrie, p. 2, sub titlul *Teatrul românesc* la rubrica „Foiletonul «Timpului»".

de mustrarea cugetului ; ori, dacă nu i se întîmplă una din astea, apoi trebuie neapărat să-i cază apoplexie sau tavanul în cap, pentru satisfacţia înaltei nobilimi şi onor. public.

Acesta e calapodul literar, pe care e turnată şi *Fiica lui Tintoretto,* şi în adevăr, în această melodramă, mişelul Arezzo, după ce a făcut atîtea ticăloşii, moare la sfîrşit trăsnit de o încurcătură galopantă de intestine, şi astfel se descurcă toată comedia.

Astfel dar, pentru deschiderea stagiunii unui mare teatru naţional, nouă ni se pare că alegerea unei bucăţi de soiul cam *rococò* al melodramelor „de bulevard", nu este tocmai nimerită.

Traducţia melodramei *Fiica lui Tintoretto* se datoreşte unei pene strălucite, ce nu pentru întîia oară păcătuieşte numai de hatîrul muzelor româneşti (Vorba ceea:— El iubeşte muzele româneşti — Dar muzele pe el? — Şi el pe ele). Şi se poate zice într-adevăr că e o traducţie minunată, de vreme ce traducătorul, anume d. Frideric Damé nu ştie, nu poate să ştie românește.

Onor. Comitet teatral are în frunte-i, ca Director General, pe d. Ion Ghica, prezidentul Academiei române, şi în sînu-i pe d. G. Sion, membru în aceeaşi Academie ; nu mai pomenim şi de mult-iscusitul d. Pseudo-Ureche, membru şi în comitetul teatral, care se zice c-a părăsit jeţul academic, fiindcă, din nenorocire şi din potrivă cu speranţele-i legitime, nu s-a dat premiul Năsturel operelor d-sale *spurii,* tipărite *adhoc* — Prin urmare, de la acest onor. Comitet teatral, bucăţică ruptă din Academie, sîntem în drept a cere puţin respect pentru limba românească. Întîiul teatru românesc din ţară, cîrmuit de membri din Academia românească, pe a cărui scenă se vorbeşte o limbă ce numai românească nu-i, e cam ciudat lucru, ce-i drept. Şi de aceea, nici nu putem crede, că onor. direcţia generală a avut ceva în ştire despre traducţia minunată a d-lui Fr. Damé, cu care s-a deschis alaltăieri seara stagiunea teatrală.

Deschîderea unei stagiuni nu e tocmai un prilej pentru a se critica fiecare actor în parte, mai ales cînd toţi sînt cunoscuţi din trecut publicului. Însă o observaţie sau două, chiar de pe acum, întru cît priveşte aceea ce în franţuzeşte se zice *l'ensemble,* credem că şi-ar găsi loc în această dare de seamă.

Este elementar într-un teatru, că toţi actorii trebuie să vorbească tot într-un glas, adică să aibă cu toţii un diapazon statornic. Dumînică seara multe scene s-au jucat aşa, încît părea că un actor vorbeşte din pimniţă, şi altul din podul casei; iar cînd vorbeau mai mulţi era şi mai ciudat. La o întrebare şoptită, un actor poate răspunde într-un glas cît vrea de tare, însă nu într-un glas mai înalt sau mai adînc decît glasul căruia-i răspunde.

Apoi ar mai fi de dorit ca figuranţii, coriştii şi rolele de a doua şi a treia mînă, să se arate ca făcînd parte vie din comedia ce se înfăţişează pe scenă; adică, la moartea vreunui erou, jalnici să fie, iar la nuntă cheflii; şi dacă s-ar putea să nu mai stea drepţi şi la rînd soldăţeşte, că doar disciplina dramatică se deosebeşte de cea de la cazarmă. Un erou zelos asudă în faţa scenei în agonia ceasurilor din urmă; iar tovarăşii lui de luptă, chip şi seamă, pe cari el îi conjură cu limbă de moarte să-l răzbune şi să scape patria de vrăjmaşi, voinicii lui, stă drepţi la linie, fără să-l asculte, şi se gîndesc, unul că s-apropie Sfîntul Dumitru, altul că n-are palton ori că s-a rupt ghetele, altul că n-a plătit abonamentul la birt, fel de fel de nevoi, mă rog, cum are tot omul, măcar corist să fie. Toate aceste nevoi însă, fiecare şi le ştie, şi nu privesc de loc pe public, care ar dori să vază pe „tovarăşii de luptă" ai eroului ce moare, puţin mai mişcaţi de pierderea căpitanului lor.

Direcţia de scenă ar trebui să se cam gîndească la îndreptatea acestor cusururi inventate în teatrul românesc.

Sfîrşim, sperînd că la locurile competente din teatrul românesc, părerile criticei cinstite vor fi citite măcar cu aceeaşi luare aminte, cu care se citesc măgulirile şi laudele banale, gratuite sau nu.

Reprezentaţia marţi 17 octombrie

Pe cine să lăudăm? cui să-i mulţumim pentru plăcerea la care am fost părtaşi în seara aceasta?

Locul întîi s-ar cuveni aceluia care a urzit ideea acestei reprezentaţiuni şi după îndelungată lucrare a ajuns să vază opera genialului poet francez vărsată în cea mai amăgitoare limbă românească. Măestrul traducător nu şi-a pus însă numele pe afiş; se vede că nu rîvneşte la cuvintele noastre de laudă; se vede că e mulţumit de mulţumirea publicului; se vede că mai mult doreşte să facă, înainte de a zice „Am făcut eu însu-mi!" Ne mărginim deci a-i dori noroc la alegere şi spor la lucru.

Punem în locul întăi direcţia teatrului, care a ştiut să puie scena pe calea artei adevărate şi să dovedească tuturor că, la urma urmelor, este cu putinţă ca şi teatrul român să-şi găsească public în capitala României. Nu vom uita pe aceia, care au stat de pază la altarul Thaliei române în timpul, cînd toată lumea îl părăsise; nu vom trece cu vederea dreptul de vechime al acestor actori, ocărîţi poate, care au stat la locul lor şi atunci, cînd aproape nimeni nu mai venea să-i asculte; nu vom micşora meritul acelora, care, lipsiţi de povaţa binevoitoare şi de sprijinul publicului, s-au jertfit pe sine din iubire pentru arta dramatică; nu vom uita, în sfîrşit, nici pe aceia, care au voit să facă mult bine, dar n-au izbutit decît a pregăti izbutirea urmaşilor lor în lucrare; nu vorbim, însă de cele petrecute, ci de cele ce se petrec; nu voim să dăm răsplată, ci ne bucurăm de succesul zilei de astăzi şi pentru aceea ne mărginim a lăuda punerea în scenă a tragediei *Ruy Blas*.

* „Timpul", III, 1878, nr. 231, 20 oct., p. 2—3, la rubrica „Teatru românesc".

Ruy Blas însemnează o nouă epocă în viața teatrului român. Lucrarea începută acum cîțiva ani pentru regenerarea teatrului român, sprijinit de școala dramatică a d-lui Velescu, ajunge în *Ruy-Blas* la cel dintîi succes deplin. Întorcîndu-se după reprezentație acasă, chiar și pizmașul a trebuit să-și zică: „În sfîrșit bine!".

Tocmai „bine" nu a fost reprezentația tragediei *Ruy-Blas*; a fost însă mai presus de așteptarea celor ce cunosc teatrul românesc.

Vedem, în sfîrșit, o împărțire de roluri potrivită cu aplecările firești ale deosebiților actori; vedem actori, care și-au învățat și studiat rolurile; vedem oameni, care grăiesc în o limbă frumoasă și rostesc cuvintele limpede și răspicat, încît auzul nu perde un singur sunet; vedem, mai presus de toate, actori tineri, vestea unui viitor mîngîicios.

Despre Iulianu și Mateescu nu vom vorbi. Oricine îi știa mai presus de rolurile, pe care le-aveau în *Ruy-Blas* și nimeni nu se îndoia că vor da strălucire hainelor, în care se îmbracă. Nu putem însă trece cu vederea că este un actor român făcut oarecum anume pentru rolul lui Don Guritano, atît de bine cunoscutul Chicicovici, Hagiescu. Nu voim să zicem că Hagiescu juca mai bine ori mai rău decît Iulian; constatăm numai cu vie părere de rău că el lipsește din pleiada tinerilor actori ai capitalei! Pentru ce lipsește, nu știm. Destul că această lipsă este o perdere pentru public, pentru teatru și chiar pentru d. Hagiescu însuși; publicul capitalei a perdut un actor pe care-l privea cu plăcere; teatrul a perdut o putere prețioasă și partea de public, ce-și avea pe Hagiescu de actor predilect; iară pentru d. Hagiescu nu este și nu poate să fie indiferent dacă joacă alături cu semenii săi sau cu alții.

Patru sînt /actorii/, care au fost în *Ruy-Blas* mai presus de așteptarea publicului: d-șoara Vasilescu, D. Velescu și d. Petreanu, apoi d. Manolescu.

Un dar ne părea că-i lipsește d-șoarei Vasilescu, întocmai ca d-lor Velescu și Petreanu: mlădioșia. Și în adevăr în actul II d-șoara Vasilescu abia putea să poarte rolul reginei, care, îndeosebi în acest act e foarte greu, fiindcă nu e tocmai bine scris. În actul V ne-am încredințat însă, că d-șoara Vasilescu* este o actriță, care știe să fie purtată de

* în text, apare, greșit, *Velescu*.

rolul ei fără să-și piarză stăpînirea de sine.

Tot astfel d. Petreanu la început nu se mișca decît foarte anevoie, dar în actul al treilea și de aici înainte ne-a încredințat că sînt roluri, pe care poate să le joace spre deplina mulțumire a privitorilor, și nu putem decît să ne bucurăm de progresul despre care a dat dovadă în rolul lui Salust.

Despre d. Velescu ce să mai zicem!? Toate sînt în lumea aceasta cu putință. Erau odată oameni, care îl luau drept un actor imposibil. Acum însă trebuie să ne închinăm cu toții înaintea unui succes adevărat. Don Cezar de la început pînă în sfîrșit a ieșit de minune.

Dar greutatea întregei reprezentațiuni era așezată pe umerii unui tînăr cu o voce moale, simpatică și aproape copilărească. Ruy Blas! — Ce are a face Ruy Blas cu această făptură atît de mlădioasă și oarecum fragedă? Cînd intră în scenă, Manolescu ne face impresia unui băiat, care voiește să poarte sarcina titanilor și îl vedem parcă strivindu-se sub greutatea, pe care o poartă.

E prea tînăr Manolescu pentru rolul unui om, care după ce a vînturat țara, se pune să reîntemeieze o împărăție surpată. S-ar putea face mai bătrîn, dar vocea îl vinde; în zadar pune mustață groasă, căci tot flăcoiandru rămîne. Aceasta nu e vina lui, e însă un lucru, pe care nu trebuie să-l trecem cu vederea, cînd judecăm despre efectul și valoarea jocului. Jocul fie cît de frumos, dacă nu e tocmai potrivit, multora le pare greșit.

Nicicînd nu s-a pomenit un actor român, care să zică versurile atît de bine ca Manolescu și, dacă e vorba, pizmuim pe d. Olănescu de mulțumirea pe care trebuie s-o fi avut auzindu-și versurile zise de Manolescu. Cînd Manolescu le zice, ele curg ca izvorul limpede, încît nu o silabă, nu un sunet, dar un hiat nu se perde, și urechea rămîne amăgită de plăcuta înșirare a sunetelor. Astfel, cînd tirada lungă din actul al treilea se sfîrșește, auzitorii constată cu părere de rău că a fost prea scurtă.

Gesturile și mimica d-lui Manolescu nu-i sînt mai prejos de avîntul și claritatea dicțiunei. Fiește-care moment în parte e desăvîrșit, ori cel puțin destul de aproape de desăvîrșire.

Dar este un lucru, pe care junele nostru trebuie să-l învețe: stăpînirea de sine. Nu știe să menageze efectele; o ia

prea repede şi cu prea mult zel de la început ; îşi cheltuieşte toate puterile înainte de vreme şi pentru aceea întregul joc face impresia unui lucru răsfirat şi lipsit de unitate.

Ce frumos e începutul actului întîi. Pe la sfîrşit însă el cade, şi nu cade fiindcă actorul joacă în urmă cu mai puţin avînt, ci fiindcă-şi dăduse prea mult avînt la început. — Începînd de la actul al treilea d. Manolescu îşi poartă apoi rolul cu măiestrie şi îl duce, rădicîndu-se mereu, pînă în actul V, cînd pare obosit, şi tocmai prin aceasta produce un efect puternic. Scena între regina, Salust şi Ruy Blas este cea mai bine jucată dintre toate şi îndeosebi d. Manolescu în această scenă ni se dovedeşte de un actor cu talente extraordinare. Tocmai însă bunul cumpăt, cu care îl vedem jucînd în acest act, dă întregei scene o deosebită înălţime estetică.

Legea artistului trebuie să fie stăpînirea asupra pasiunilor pe care le înfăţişează.

Despot Vodă*

dramă în 5 acte de Vasile Alecsandri.

Puţini şi anume aceia cari se ocupă cu istoria patriei ştiau povestea romantică a lui Iacob Eraclid Despot, a unui aventurar atît de fin, încît a fost în stare să facă pe un om serios, precum era Carol V, împăratul, să-i întărească un arbore genealogic, ai* cărui începători sînt însuşi bătrînul Jupiter, zeul zeilor din Olimp, şi muritoarea Alcmene. E drept că Jupiter însuşi nu figurează în arborele genealogic, dar e pus ca începător al neamului ilustru al Eraclizilor, un erou al Iliadei lui Omer, Tlepolem, fiul lui Ercule, deci nepot de fiu al lui Jupiter care oştindu-se împreună cu ceilalţi Elini asupra Troadei, a fost omorît de Sarpedou, asemenea un fiu al lui Joe şi al Laodameei.

* „Timpul", IV, 1878, nr. 242, 2 noiembrie, p. 2, la *Foiletonul „Timpului"*.

** în text, *al*

Astfel începutul istoriei lui Iacob Eraclid Despot se petrece sub zidurile Troadei între descendenţii direcţi ai lui Jupiter, iar sfîrşitul în Moldova sub buzduganul lui Tomşa, după cronică, sub pumnalul lui Ciubăr Vodă, după dramă.

Varga magică a poetului ne face să ne trezim în adîncul vremilor trecute, în timpul cînd uriaşul trunchi al neamului Muşatin, în a cărui umbră Moldova crescuse mare şi puternică, era suplantat prin figura îngrozitoare a lui Petru Stolnicul sau Alexandru Lăpuşneanu după cum se numi el singur.

Într-adevăr, rău trebuie să fi căzut Moldova, dacă după moartea celui din urmă Muşatin — Ştefan III care avea încă o oaste de 40 000 de oameni — Alexandru Lăpuşneanu n-a mai putut rezista nici mercenarilor lui Despot. Deodată cu stingerea dinastiei moldoveneşti ale căreia drepturi nu le mai moştenea decît o femee, Ruxandra, Doamna lui Lăpuşneanu, s-a stins şi puterea vestitului regat al Moldovei, încît reizbucnirea timpilor eroici sub Ionaşcu Vodă nu e decît cea din urmă reînviere a vechiului foc de vitejie care inspirase atîta temere marilor puteri dimprejur.

În acei timpi deci, în care după căderea dinastiei legitime, începuse o adîncă discompunere socială, ne duce muza lui Alecsandri, care-şi alege drept obiect pe cel mai romantic tip de vînător de coroană, care c-un închipuit arbor genealogic în buzunar, c-o închipuită înrudire cu neamul Muşatin, cu închipuite drepturi la tron, ajunge să răstoarne pe Vodă Lăpuşneanu. Drama lui Alecsandri ne aduce deci înaintea ochilor pe Lăpuşneanu însuşi, pe Doamna Ruxandra, pe aprigul Tomşa, pe Vornicul Moţoc şi ne pune pe pămîntul sfînt al străvechei Suceve.

Suceava ! E drept că acelaşi riu al Sucevei curge la aceeaşi poală de deal şi astăzi, dar castelul vechilor Domni e o ruină ; biserica Mirăuţilor chiar şi strămoşii generaţiei actuale o ştiu tot ruinată, ca o moaşte de piatră din vremea lui Alexandru cel Bun, iar pe uliţele acelui oraş mare odată, mic astăzi, te împiedici numai de cîte-o piatră de mormînt, care serveşte drept pavaj. (...)

Poemul dramatic al lui Alecsandri face să răsară înaintea ochilor sufletului nostru o epocă de decadenţă deja, dar în care se iveau încă, ca nişte copaci străvechi, acele frumoase şi nobile nume, cu-a căror încetare Românii au încetat de-a fi mari.

Despre dramă însăşi puţine avem de spus. E fără nicio contestare, drama cea mai bună care s-a scris în limba noastră, plină de acţiune, ici de puternice, colo de gingaşe simţiri, dar pe deasupra tuturor calităţilor acestora, versul şi limba privighitorii de la Mircești răpește auzul şi simţirile. Chiar dacă n-ar exista figuri dramatice atît de genial desemnate ca aceea a lui Ciubăr Vodă cu atît de energice conture ca aceea a lui Tomşa, ar fi de ajuns ca farmecul neînvins şi pururea învingător al limbei lui Alecsandri să răpească pe auditori. Şi dacă caracterul lui Despot chiar e mai mult o figură de roman decît de dramă, el totuşi prin complicaţiile la care dă loc, face să răsară toate caracterele celelalte ale dramei.

Pe lîngă energia rară a pasajelor dramatice înălţimea şi dulceaţa pasajelor lirice ale dramei fac din aceasta nişte adevărate pietre scumpe ale literaturii române. În aceste pasaje s-aud glasurile luncii de la Mircești, şi se pare c-auzi

„Pe ale îngerilor aripi arfe lunecînd mărgăritare".

Astfel cel mai fercit şi mai mare reprezentant al generaţiei trecute adaogă în fiece an cîte o nouă coroană de laur la gloria crescîndă, şi creşte el însuşi prin pustiul intelectual dimprejurul lui, ca şi copaciul bătrîn din legenda sa *Ţepeş şi stejarul* care

„cu cît pustiul creşte în juru-i şi el creşte".

Despre jocul actorilor nu putem asemenea vorbi decît cu laudă. Au făcut tot ce le-au stat prin putinţă ca să interpreteze cît de bine pe un autor, care e drept că e un uriaş alături cu ei.

Pe lîngă silinţele vrednice de toată lauda a unor tineri cu talent adevărat s-au adaos apoi şi o deosebită îngrijire în înscenare, în învăţarea rolurilor, în ensemble, încît ni s-a dat dovada că îndată ce toţi actorii îşi ştiu rolurile bine pe dinafară şi mişcările pe scenă stau în strînsă legătură, chiar o piesă cît de grea se poate juca fără a se pierde prea mult din intenţiile autorului. Nu în acelaşi grad ne-au plăcut reprezentantele rolurilor femeieşti. Mijloacele fizice ale domnişoarelor, cari au jucat în această piesă, sînt insuficiente pentru reprezentarea unor situaţiuni tragice.

Costumele erau splendide, iar decorurile de căpetenie, cari au servit întîi la reprezentarea „Curţii lui Neagoe Vodă

Basarab" sînt, precum se ştie, executate sub îngrijirea artistică a d-lui Odobescu şi reprezintă arhitectura bizantică, astfel cum ea e păstrată în biserica de la Curtea de Argeş şi în alte monumente ale veacului nostru de mijloc. Ele sînt splendide.

Dar, în sfîrşit, orice obiecţiuni am avea de făcut, ele cată să înceteze faţă cu întregul artistic, răsărit din lucrarea măreaţă a autorului şi din jocul îngrijit al actorilor.

După cît auzim, reprezentaţia de miercuri a dramei *Despot Vodă* s-a făcut nu numai în urma unei cereri generale a publicului ci şi a unei dorinţe deosebite a M.S.R. Doamnei, care a onorat spectacolul cu prezenţa sa. Înălţimea Sa Regală, aflîndu-se încă în străinătate, arătase cel mai viu interes pentru scrierea marelui poet, care face epocă în istoria teatrului naţional.

Epocă da — însă o epocă atît de izolată ca şi însuşi Alecsandri în timpul de faţă, căci precum nimeni nu s-a aflat în trecut, care să se poată asemăna cu el, viitorul, judecîndu-l după capetele de azi, promite şi mai puţin de-a produce urmaşi, cari să umble pe cărarea săhastrului de la Mircești.

Teatrul Naţional — Mănăstirea de Castro

melodramă în 7 acte cu mare spectacol *

O dramă care de mult făcea deliciile publicului nostru de provincie, cea mai vulgară ţesătură cu tablouri, peripeţii, schimbări de scenă şi surprinderi calculate pentru galerie, a fost aleasă pentru a doua reprezentare a teatrului naţional. Am avut nefericirea a vedea pe Millo, fala scenei noastre, silit să suplinească un rol de necesitate şi ridiculizat prin înfiinţarea teribilă de cardinal intrigant; Eufrosina Popescu coborîndu-se la un rol nedemn de talentul ei artistic;

* în „Timpul", V, 1880, nr. 225, 8/20 octombrie, p. 3, la rubrica *„Cronică teatrală"*.

iar toate celelalte roluri jucate atît de improbabil, atît de absurd, de parcă asistai la o parodie. Imaginați-vă că cel mai bine — cel puțin, cel aclamat de publicul serii — a fost Petre Velescu. Intr-o piesă, unde ia parte un Millo, aplaudele sînt pentru P. Velescu! Ce piesă monstruoasă și ce interpretare absurdă trebuie să fie!

Dacă s-a ales această piesă pentru a atrage mulțimea căreia-i plac scene sîngeroase de bandiți, priveliști înspăimîntătoare, procesiuni de călugărițe... nu era destul frumusețea și majestatea decorului ci trebuia să concure mai cu seamă frumusețea și frăgezimea personificatorilor, fără care se hrăpește orice iluziune de scenă și celui mai nevinovat spectator. Fac aluziune la fețele îngerești ale călugărițelor, la aerul religios al stariței, la aspectul cavaleresc al cîtorva nobili, la înfățișarea marțială a bandiților și la gruparea lor!

Ce să mai zic de scenele amoroase fără nici un dram de amor, de disperările improbabile ale amantului, de durerea invizibilă a iubitei. Aceasta va deștepta în cetitor, precum a făcut-o în spectator, ilaritatea cea mai amară! Atîtea incongruități de scenă necinstesc teatrul național. — De la un asemenea teatru subvenționat de stat și în fruntea căruia se află niște bărbați pe cari ne-am deprins a-i considera ca valoroși în materie de artă și literatură, ne-am putut aștepta să fie cu discernămînt în alegerea repertoriului și să caute a procura publicului inteligent o serie de piese gîndite și lucrate bine și interpretate cel puțin cu îngrijire artistică. Și de unde să sperăm aceasta dacă nu de la teatrul național? Celelalte teatre de prin capitală și de prin provincii sînt niște întreprinderi ale unor particulari — de meserie artistică în cea mai mare parte — cari, prin poziținea lor materială și poate și intelectuală nu se pot consacra cu totul la cultul adevărat și amănunțit al artei lor. Să nu le cerem lor piese bune și joc perfect, adecă niște lucruri ce nu le au drept țintă, și să le fim recunoscători măcar pentru atîta că mai întrerup din cînd în cînd monotonia în care lîncezește publicul, prin cîteva ore de plăcută distracțiune.

Însă de la teatrul național se poate cere aceasta cu tot cuvîntul. Acest teatru este prevăzut pe de-o parte cu mijloacele de întreținere, pe de alta statul se îngrijește a-l pune sub privegherea unor persoane cari s-au distins prin merite literari și prin interesul ce l-au dovedit pentru cultul fru-

mosului. Iată garanții pentru înflorirea teatrului. Salariul bun și sigur atrage concurența artiștilor și comitetul inteligent alege pe cei mai de soi, așa încît personalul dramatic are cea mai favorabilă ocaziune să se preocupe cu seriozitate de chestiunile cele mai înalte și cele mai delicate cari privesc nobila lor artă.

Despre scrierile dramatice*

Scrierile dramatice bune se disting de cele mediocre prin consecvența caracterelor. De la început pînă la sfîrșit toate personajele se poartă și vorbesc astfel cum trebuie să se poarte conform naturii lor înăscute. Dar se va petrece conflictul în clasele de jos și expresiile vor fi mai energice, dar scena va fi în salon și patimile se vor ascunde în nuanțele cele mai elegante de conversație, fondul rămîne același. Se va observa că, dacă dicționarul de expresii și locuțiuni e altul, e potrivit cu gradul de cultură al stratului social în care conflictul se petrece, logica patimii și a caracterului, maniera fiecăruia de-a raționa conform temperamentului său, rămîne aceeași.

Autorii dramatici sînt adesea mediocri, natura nicicînd. Oricît de parfumat de civilizație ar fi exemplarul ce ni-l prezintă natura, în purtarea lui va fi consecvent pînă și în inconsecvențele sale. Astfel la oricine vom găsi firul roșu al caracterului, petrecut prin șiragul faptelor sale, deși acestea nu trebuie să fie neapărat un șirag de mărgăritare.

. . . . . .

* „Timpul", VI, 1881, nr. 113, 27 mai, pp. 1—2 (fragment).

Despre limbă

Unitate lingvistică şi etnică ● Limbă şi naţionalitate ● Limba cărţilor vechi ● Limba presei Purificarea limbii ● Aspecte dialectale Locuţiuni ● Sinonimie.

Limbă și naționalitate *

. . . . . .

Dar ceea ce voiesc românii să aibă, e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvîntului. Și fiindcă spirit și limbă sînt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că Românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin.

Și nu sînt așa de multe condițiile pentru păstrarea naționalității. Cei mai mulți oameni nu sînt meniți de a-și apropria rezultatele supreme ale științei, nu de a reprezenta ceva, dar fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de un razăm moral într-o lume a mizeriei și durerei, și acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie în cărțile bisericești și mirene. In limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenești, niciuna însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirei și numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin. Și într-adevăr, dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: „așa voiesc să fiu eu și nu altfel", oare s-ar fi născut atîtea limbi pre pămînt? Prin urmare simplul fapt, că noi Românii, cîți ne aflăm pe pămînt, vorbim o singură limbă, „una singură" ca ne-alte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine, ce ne încongiură e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel. *

. . . . . .

* * *

. . . . . .

Dar pe cît timp studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească, ea este totodată organul

* „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 125, 17 noiembrie, la rubrica „Revista externă" (fragment).

prin care neamul moştenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gîndi și a simți românește.

. . . . . .

Limba românească ați fost șters-o din licee, voiți s-o ștergeți și din școala rurală, cu toată comoara ei de locuțiuni, de proverbe, cu toată comoara ei de forme și gingășia de simțiri? (...) Vreți să înlocuiți pe Alecsandri cu *Ceasurile de mulțumire* ale lui C. A. Rosetti, pe Donici cu *kolecțiunea de poezii* ale lui Serurie, pe Gr. Alexandrescu cu *Orele de repaos* ale lui Radu Pătărlăgeanu?

Mai bine nu vă amestecați unde nu vă fierbe oala.*

. . . . . .

* * *

Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți — din Dacia Traiană! Se cam șterse diploma noastră de nobleță: limba, însă am transcris-o din buchile voastre ghebosite de bătrînețe în literele de aur ale limbelor surori.

Unitatea poporului român**

. . . . . .

Există multe indicii atît în numirile localităților și rîurilor, precum și în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc, preexistentă formațiunii statelor noastre. În adevăr, pe cînd găsim în Țara-românească Argeșul, găsim tocmai în Nordul Daciei un pîrîu numit Argestrul care se varsă din stînga în Bistrița, rîu ce izvorăște din Maramureș. Pe cînd în Țara-românească aflăm Cîmpu-lungul ca

* „Timpul", VI, 1881, nr. 201, 17 septembrie, p. 1; (fragment).
** „Timpul", VI, 1881, nr. 72, 1 aprilie, p. 1—2 (fragment).

ținut și descălecătoare, aflăm în Bucovina în creierul munților un Cîmpu-lung tot ca ținut și descălecătoare. Înainte sau abia după formarea statelor române vedem românii de sub coroana Ungariei pretinzînd să se judece între ei după dreptul lor propriu, jus olachale sau Olachorum; o cerere analoagă fac Moldovenii ce pribegise în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Și aceasta cînd? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinar, la carele ei țineau cu sfințenie, fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atît de viu în conștiința poporului, atît de necontestat de nimenea, încît niciunul din vechii noștri Domni n-au găsit de cuviință să-l codifice. În fine unitatea actuală a limbei vorbite, deși e în parte un merit special al epocei lui Matei Basarab, dovedește totuși că și în această privire erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, cari înclinau a căpăta o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeași; numai termenii, materialul de vorbe diferea pe ici pe colo. O unitate atît de pronunțată a limbei dovedește însă o unitate de origini etnice. E indiferentă cestiunea dacă elementele ce compuneau acest sîmbure de popor modern erau tracice și latine sau latine și lirice, destul numai că, din al VI-lea secol după Hristos, la năvălirea Avarilor în Tracia (a. 579) oastea condusă de Martin și Comențiol e compusă din oameni ce vorbesc românește. Tot acest neam apare mai tîrziu în Dacia, iar asupra originei lui se ceartă pînă azi învățații. Sigur e că deși au multe elemente slavone în limbă, nu sînt slavi. Cuvîntul pentru care nu sînt și nu pot fi slavi este lingvistic. Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte românești și-au sfîrșit de mult evoluțiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată de secole deja, încît, deși cuvintele slavone sînt vechi, ele nu s-au asimilat nici pînă în ziua de azi cu limba noastră, escepție făcînd de vreo patru sau cinci vocabule care privesc păstoria.

. . . . . .

Cărţile bisericeşti *

. . . . . .

Cu timpul au început a se recunoaşte însemnătatea limbii cărţilor bisericeşti.

În adevăr, dacă, din deosebitele şi variile dialecte ale limbei germane, de pildă, unul a ajuns să domineze şi să devie limbă literară şi de stat, aceasta este a se mulţumi mai cu seamă bibliei lui Luther. La începutul secolului trecut, în al XVII-lea chiar, limba germană se poate zice că încetase de-a mai exista. Cine deschide cărţile scriitorilor din acei timpi, află un jargon în care întreaga avere lexicală, sintaxa chiar a limbei erau alterate şi falsificate de mii de fraze franţuzeşti sau latineşti; reprezentantul de căpetenie al unei limbi germane literare, curate, era biblia lui Luther.

La noi lucrul s-a petrecut într-un mod analog.

Epoca reformaţiunii, răspîndindu-se prin periferii, au ajuns în Ardeal; Calvinii începuseră a traduce cărţi bisericeşti în româneşte pentru a atrage la reformă şi poporul românesc. Ei bine, biserica şi Domnii noştri au combătut reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărţile bisericeşti în limba românească, au introdus limba poporului în biserică şi stat, în locul celor străine hieratice. Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbei noastre, ele au încetat din momentul în care biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat. Din acel moment trăsătura de unitate a devenit şi a rămas limba şi naţionalitatea, pe cînd înainte Românul înclina a confunda naţionalitatea cu religia.

Retipărirea cărţilor bisericeşti cu caractere latine şi chirilice nu mai suferă întîrziere. Tipăriturile vechi au început a se afla cu greutate.

* „Timpul", VI, 1881, 10 octombrie, p. 1 (fragment).

Lucrarea ce şi-a propus Sf. Sinod e de însemnătate cu greu de măsurat în toată mărimea ei. Fără îndoială că limba cărţilor bisericeşti va fi supusă unei revizuiri în ceea ce priveşte slavismii tehnici, nejustificaţi şi nepricepuţi nici pîn-în ziua de azi de popor. Cuvinte populare romanice se vor introduce în locul termenilor slavoneşti, cuvinte înţelese de toţi; frazelor li se va da pe ici colo orînduirea ce li se cuvine după geniul limbei noastre, înlăturîndu-se traducţiuni servile şi prea ad literam; c-un cuvînt, ferindu-se în mod egal de neologismi, dar şi de barbarismi slavoneşti sau de altă origine, revizuitorii cărţilor vor avea în vedere atît avutul propriu al limbii populare, cît şi arcaismii aciia cari se pot reintroduce fără alterare a înţelesului.

E o operă în adevăr naţională aceasta, o operă care va face gloria celor ce vor fi întreprins-o, dacă va ieşi bine, dar şi stigmatizarea lor, dacă vor păşi cu uşurinţă la o lucrare, pe cît de măreaţă şi sfîntă, pe atît de gingaşă. Gingaşă ca tot ce e organic, subtilă adesea cu deosebirile ce le face gîndirea naţională, dar ridicată odată, mai trainică decît legi civile şi politice, decît formaţiuni de state şi dinastii, temelie zilelor de glorie, scăpare în zilele de cădere.

În congresul bisericesc din Sibiu d. Parteniu Cosma a făcut asemenea, în şedinţa de la 4 octomvrie, o propunere în înţelesul retipăririi cărţilor. Va trebui în adevăr ca, în privirea aceasta, să existe o înţelegere între mitropolia Românilor din Ardeal şi Ţara ungurească, între mitropolitul Bucovinei pe de o parte şi episcopatul nostru. Dînd mai la vale propunerea făcută de D. Parteniu Cosma, dorim ca spiritul veacului al şaisprezecelea, spiritul lui Matei Basarab să domnească asupra acestei măreţe lucrări. Iată acea propunere:

. . . . . .

. . . . . .

Biserica? Creaţiunea aceasta eminamente naţională a unui Iuga Vodă, carele la a. 1399 încă o face neatîrnată de orice ierarhie bisericească, biserica lui Matei Basarab şi a lui Varlaam, maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbei şi unitatea etnică a poporului, ea care domneşte puternică dincolo de graniţele noastre şi e azilul de mîntuire naţională a ţării unde Românul nu are stat, ce va deveni ea în mîna tagmei patriotice? Un instrument politic.*

. . . . . .

* * *

Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuţiuni, îi cam jena pe prietenii noştri, am dat-o deoparte şi am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă ştie niţică franţuzească, o învaţă într-o lună de zile. Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, care în înţelegere cu Domnii de atunci şi c-un sinod general al bisericei noastre, au întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă şi-n toată românimea, şi-ar face cruce creştinul auzind o păsărească pe care poporul, vobitorul de căpetenie şi păstrătorul limbei, n-o mai înţelege.

Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie.**

. . . . . .

* „Timpul", VII, 1882, nr. 63 (fragment).
** „Timpul", V, 1880, 22 ianuarie (fragment).

Cînd dezvoltarea literaturei ajunge la punctul acela unde scriitorii îşi învinge şi-şi dominează limba deşi încă cu oarecare cheltuială de puteri atuncea ei scriu mai bine. Momentul ce precedă acestui stadiu se luptă cu o limbă încă barbară, momentul ce urmează se lasă cu totul în largul unei limbi învinsă deja, şi stilul devine de toate zilele, *hotărît*. Aceasta nu opreşte cele două momente dintîi să se întîlnească în timp; încît discuţiunea** lor să nu se afle decît în natura obiectivă a operei scrise; cu toate astea e lesne a prooroci, că fenomenele celui întîi se vor retrage şi că ale acelui de /al/ doile vor îmbulzi din ce în ce mai cu pregnanţă viaţa publică. Va să zică momentul emancipaţiunii unei limbi de sub domnia atît etimologică cît şi sintactică a unei alteia sau unor altora străine e cel mai fericit şi mai fertil în privinţa limbei înseşi. Prin asta nu voi a fi zis că dezvoltarea limbei aduce neapărat cu sine dezvoltarea ştiinţelor, artelor şi a civilizaţiunei. Istoria ne învaţă că aceste momente din viaţa psihică a popoarelor sînt*** cu totul (...)**** de dezvoltarea limbei ca atare; pentru că limba e subiectivă, depinde de la popor ca atare.

* Ms. 2258, f. 222.
** interpretare probabilă.
*** în text, e
**** cuvînt greu descifrabil.

Purificarea limbii *

Celor cari vor o purificare absolută a limbei, li vom răspunde că acele vorbe pe cari vor *ei* să le alunge sînt așa de concrete, așa /de/ încrescute în țesătura limbei române, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți — și cum că limba se deșiră alungînd vorbe de-o iluzorie origine slavă, e dovadă în latiniștii noștri.

Celor cari nu vor acea curățire de fel, li vom răspunde că ei singuri sînt neconsecvenți, căci ei au lepădat o mulțime de vorbe grece și ruse, pe care le întrebuințează încă părinții lor — și multe din vorbele pe care le scriu d-nii Florențiu, Negruzzi ș.a., autori îndealtfel cu mult talent, s-or duce calea celor duse, fără ca chiar Dumnealor să le pară rău după ele. Am fi cam temerari de-a susținea cum că limba noastră și-a sfîrșit deja curățirea sa, că e organizată, că a ajuns stadiul ultim al dezvoltării sale, și că acum n-ar trebui decît constatarea formală a acelei dezvoltări prin etimologie și sintaxă. Limba noastră, placă-ne-o a crede — are un trai lung și de aceea-i *și* trebuie o dezvoltare lungă. Purizarea ei merge nainte deși e mai bine ca să meargă prea încet decît prea iute. Noi — generațiunea de față, nu împlem decît șanțurile — noi avem să dăm *noțiuni* poporului nostru, ca să cugete, limba clasică e sarcina generațiunilor viitoare.

Un fenomen rar e acela că cultura și literatura la Români nu merg de fel în acelaș pas, ba sînt eterogene chiar. Cultura claselor privilegiate cel puțin e cu mult asupra literaturii țării lor, dar e streină; literatura e națională, dar e în urma culturii. Popor de contraste e o frază.

* Ms. 2257, f. 68; datează din vremea studiilor la Viena.

Limba cărturarilor români din Ardeal *

Pomăritul, întocmit cu deosebită privire la grădina școlară de d. Comșa, Sibiiu 1877, 1 vol. 8°, 200 pag.

Cam de mult ne deprinsesem a primi din Transilvania cărți, scrise într-o limbă foarte ciudată. În urma înrîuririi germane și a celei maghiare scriitorii români din principatul Ardealului își formaseră șabloane sintactice, pe care le împleau cu cuvinte latinești spre marea daună a limbei naționale. Limba germană e foarte bogată în vorbe, în urma înlesnirii, cu care dintr-o radicală se pot forma o mulțime de cuvinte derivate, fie prin adăogirea unei sufixe, fie pre altă cale. Acuma domnii scriitori căutau a altoi limbei noastre fizionomia alteia cu totului străine de ea și prin acest soi de cultivare a limbei au ieșit la lumină fenomene, cari au dat ocazie penelor satirice să facă haz de jurnalistica de peste Carpați, care altfel în privirea onestității politice merită mai mult respect decît gazetele noastre.

Inainte de toate scriitorii românești din Ardeal ignorau unii cu, alții fără întenție următorul lucru. Limba noastră nu e nouă, ci din contra veche și *stațională*. Ea e pe deplin formată în toate părțile ei, ea nu mai dă muguri și ramuri nouă și a o silnici să producă ceea ce nu mai e în stare, înseamnă a abuza de dînsa și a o strica. Pe de altă parte veche fiind, ea e și bogată pentru cel ce o cunoaște, nu în cuvinte, dar în locuțiuni. Căci la urma urmelor e indiferent, cari sînt apucăturile, de care se slujește o limbă, numai să poată deosebi din fir-în-păr gîndire de gîndire. Un singur cuvînt alăturat cu altul are alt înțeles.

Să luăm bunăoară cuvîntul *samă* (ratiocinium) și să vedem la cîte locuțiuni au dat naștere: a băga de samă

* „Convorbiri literare", XI, 1877, nr. 5, 1 august, pp. 197—199.

(bemerken), a lua sama (aufmerken), a fi de-o samă (gleicher Art sein), a ști sama unui lucru (wissen, wie etwas anzufassen ist), o samă de oameni (einige unter diesen), a-și face samă (Hand an sich selbst anlegen), a-și da samă (sich Rechenscaft geben), a lua și a da pe samă (übernehmen, übergeben), a ține samă de ceva (etwas mit in Betracht ziehen), a-l ținea în samă pe cineva (auf jemanden achten) ș.a.m.d.

Aceste exemple le-am putea înmulți fără capăt; destul numai că de fiece cuvînt se ține un șir întreg de zicale, care înlocuiesc cu prisosință, ba întrec adesa mulțimea cuvintelor și frazelor nouă, primite în limbă fără de nici o rînduială.

Apoi autorii din Ardeal au mai ținut samă de așa numita *puritate* a limbei și pentru acest scop au crezut de bine a prăda lexiconul latinesc și acelea ale limbelor romanice și a alunga toate cuvintele slavone, chiar cele mai nevinovate, chiar acelea care la noi își pierduseră de mult înțelesul lor primitiv. *Max Müller* spune că limba engleză, cu tot materialul de cuvinte romanice, nu are o picătură de sînge romanic înlăuntrul organismului ei. *Mutatis mutandis* e tocmai așa și cu limba noastră. Ea și-a asimilat așa de bine materialul slavon, cum și l-au asimilat limba ungurească, și dacă cineva pe baza cuvintelor numai ar voi să deducă ceva în privința originii noastre, aceasta va fi mai mult o dovadă de neștiință din partea sa, decît un argument în privirea noastră. Dar preste tot Românii au dat prea mult pe părerea străinilor, pe cînd această părere ar fi trebuit să ne fie cumplit de indiferentă și atunci poate mergeam mai bine. Căci fiecare popor are o mare doză de dispreț pentru celelalte și multă laudă pentru sine însuși. Grecii și Romanii numeau barbari pe toată lumea. Turcii numesc toată creștinătatea „ghiaur" și fiece popor îndeosebi are o mulțime de gingășii pentru vecinul său, în această lume, care după *Leibnitz* e cea mai bună dintre toate lumile cu putință. A trăi și a vorbi însă după placul altora e nedemn atît de-un om îndeosebi, cît și de un popor.

Fiecine vorbește și scrie limba sa pentru sine, nu pentru străini. Cînd limba, în urma dezvălirii ei firești, va cuprinde în comoara ei scrieri însemnate, prin știință sau prin frumu-

sețe, atunci străinul, ce va avea * nevoie de dînsa, va învăța-o nepoftit de nimene.

A crede însă că un popor de peste zece milioane de suflete au fost compus numai din nătîngi și că n-au avut nici destul auz, nici destulă minte pentru a-și plăsmui o limbă cum se cade, a primi apoi ciudatul axiom că numai d-nii filologi sînt oameni cuminți, carii ne pot pune la cale după teorii pe care le sug între patru pereți din degetul cel mic, o asemenea credință este o insultă pentru națiа românească, care au vorbit și scris bine și într-un fel înainte chiar de a fi sămînță de filologi pe plaiurile Daciei lui Traian. Ramură mutată în pămînt departe de trupina părintească, limba românească s-au nutrit în mediul ei nou prefăcînd nutrimentul în organe specifice ale sale, și rămîind limbă romanică, precum un englez rămîne englez, chiar dacă s-ar nutri din copilărie, numai cu grîu cumpărat din valea Dunării.

Am zis mai sus că limba românească e *stațională*. Eroarea, că ea s-ar fi schimbat foarte, o datorim cărților noastre bisericești, care se tălmăcesc ad litteram din slavonește sau din grecește, precum tălmăcesc încă și astăzi copiii de evreu biblia în școalele belferești cuvînt după cuvînt. Dovadă însă că limba noastră e aproape neschimbată de două sute de ani și mai bine ne-o dau puținele scrieri originale de pe acea vreme. Iată de pildă o filă dintr-un cronograf manuscris de la anul 1638, scris la episcopia Buzăului:

„Iară la județ foarte era tare și drept (Traian) că nici mitelor nu se potrivea, nici *voe* nimărui nu *veghea* ci foarte făcea giudeț cu dreptul macar au boiar au sărac, de-ar fi fost singur frate-său. Iar într-o zi, șezînd împăratul la masă cu toți boierii săi, au smult o sabie din teacă și chiemă pre armașul său și-i zise: „Iată că-ți dau această sabie pre mînă naintea lui Dumnezeu, să începi întîi de la mine de vei vedea că fac vre-o strîmbătate: să nu-mi *veghi voe*, căci sînt împărat, ci să-mi tai capul întîi mie. Iar dintru toată curtea mea și dintr-alți oameni, care vei vedea că face strîmbătate altuia, nu-l mai aduce înaintea mea, ci să-i faci samă de sabia mea. Boiarii toți numai ce și-au căutat între ochi, și nime nu se mai plîngea de nimic, de silă sau de strîmbătate în zilele lui Traian împărat".

* în text, ce *va avea de nevoie* de dînsa.

Singura locuţiune învechită este „a-i veghea voe cuiva", înlocuită astăzi prin „a-i intra în voie cuiva"; încolo aceste şiruri sînt *astăzi* înţelese la Oradea-mare sau în Sighetul Maramureşului, deşi sînt scrise înainte de 250 de ani — la Buzău.

Întreg cronograful acesta, scris mărunţel pe mai bine de 800 de feţe şi bogat în locuţiuni, proprie numai limbei româneşti, ar fi astăzi priceput ca şi pe timpul, în care s-au scris.

Am avut nevoie să facem această precuvîntare cam lungă, pentru a însemna o schimbare în bine, care se petrece astăzi în Ardeal. De un an şi mai bine au început să iasă la lumină pe lîngă foaia politică „Telegraful român" o foaie literară. Aceasta din urmă, numită „Foişoara Telegrafului român", se îndeletniceşte mai cu samă cu răspîndirea ştiinţelor practice, trebuitoare plugarului şi grădinarului; ea e menită a pune în mîna învăţătorului sătesc şi a preotului o lectură, scrisă româneşte de-a dreptul, lesne de înţeles şi folositoare. Totodată găsim în foaie dări de samă asupra cărţilor străine, care ating întrucîtva şi pe Români, dizbateri asupra limbii ş.a., destul numai că partea de căpetenie o formează studii de-o netăgăduită utilitate. Ortografia e fonetică, cu concesiile etimologice, pe care le-am făcut şi noi. Cîţiva tineri, sătui se vede de păsărească filologilor şi a gazetarilor de dincoace şi de dincolo de munţi, au prins a se pune pe muncă temeinică şi înzestraţi cu ştiinţă bună o tipăresc pe aceasta în banii mărunţi ai cunoştinţii utilitare, şi mare ne-ar fi părerea de bine, dac-am auzi că banul umblă în casa preotului ş-a învăţătorului tot aşa de bine ca şi-ntr-a ţăranului. O serie din aceste studii *(Pomăritul*, întocmit cu deosebită privire la grădina şcolară de D. Comşa, Sibiiu, 1877), au ieşit într-un tom de 200 feţe octav. Ilustraţiile sînt bune, tiparul lămurit şi citeţ, lucrarea sistematică şi totuşi lesne de-nţeles, încît cu cuvînt îi dorim cărţii răspîndire cît de mare, de vreme ce-i unica lucrare de felul acesta, care e în curentul ştiinţei. Pentru a nu lăsa un gol, pomenim numai că autorul au avut mi se pare un singur premergător în *Învăţătura pentru prăşirea pomilor*, scrisă de *Francisc Haintl*. Buda 1812.

Despre locuţiuni *

Pomologia. Mai întîi o mică observaţie filologică. *Pomologia* e un cuvînt hibrid, pe care autorul ar fi trebuit să-l eviteze, cum trebuiesc evitate toate hibridele. Oare s-ar putea zice *Dumnezeologie* în loc de teologie, sau s-ar puteá zice în limba germană *Versfussologie* în loc de Metrik? Nu. Prin urmare nici omologie. Autorul cred că nu împărtăşeşte eroarea cea foarte răspîndită că bogăţia unei limbi consistă în *cuvinte*. Adevărata bogăţie consistă totdeauna în *locuţiuni*, în acele tiparuri neschimbate, cari se formează în curs de mii de ani şi dau fiecărei limbi o fizionomie proprie, apoi în bogăţia formelor flexionare, în sufixe, în prepoziţiuni (de care limba noastră are foarte multe), în sfîrşit în acele mulţimi de fineţe psichologice, care ele dau viaţă abia sunetelor moarte din cuvinte. Dacă n-ai un cuvînt, îl circumscrii pur şi simplu, sau îl primeşti aproape neschimbat dintr-o limbă înrudită. Astfel în loc de *pomologie* se potrivea, credem, mai bine *cultura pomilor*, căci a pune două cuvinte în loc de unul, claritas claritatis, n-a fost niciodată un păcat. Cît despre cuvintele multe, în loc de-a îmbogăţi, ele sărăcesc cumplit o limbă. Ele iau ideei vioiciunea intuitivă. Cînd la rostirea mai multor cuvinte ai să-ţi închipuieşti acelaşi lucru, ajungi a nu-ţi închipui nimic, sau mai nimic la rostirea fiecărui din ele.

Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre de la moşi-strămoşi, pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omeneşti în genere. Precum într-un stat ne bucurăm toţi de oarecari bunuri, care sînt a tuturor şi a nimănui, uliţi, grădini, pieţe, tot astfel şi în republica limbelor sînt drumuri bătute, care sînt a tuturor, —

* Ms. 2257, f. 238.

adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine ; iar acasă la dînsa limba românească este o bună gospodină și are multe de toate. (f. 238).

Abstracție făcînd de la numirea cărții, aceasta e cît se poate de bine scrisă și-și tratează materia într-un mod popular, nu însă superficial. Indărătul formei ușoare și a limbii populare, care poate c-ar fi putut fi și mai populară, autorul se vede a-și cunoaște cu temei toate. (f.239)

Să luăm de ex. cuvîntul *samă* și să dăm la toate locuțiunile echivalentul lor german. A băga de samă, *bemerken*, a lua sama, *aufmerksam sein*, sînt de-o samă *gleichen Alters, gleicher Höhe*, știe sama unui lucru, *weiss vie der Ding enfufassen ist*, o samă dintre ei, *einige, besondere unter ihren*, a-și face sama, *an sich selbst Hand anlegen*, a-și da sama, *sich Rechenschaft anlegen*, a lua și a da pe samă, *übernehmen, übergeben*, a ține samă de ceva, *Etwas mit in Berechnung ziehen*, a-l ține în samă pe cineva, a-i căuta cuiva în samă, *jemanden achten*. Ieie-se acum pentru fiecare din aceste locuțiuni cîte un cuvînt nou, și niciunul din ele nu va exprima așa de bine lucrurile, ca aceste șabloane vechi (f. 224)*

Vorbe vechi și neologisme sinonime **

O vorbă cu sunet implică un fond de înțeles oarecare ; un fond întins, cum de ex. *schlecht* implică atît sensul azi stricat al vorbei *schlecht* cum și sensul vorbei *schlicht*.

Acuma ivindu-se lîngă o vorbă veche și oarecum nesuficientă un *** sinonim care să împlinească nesuficiențele — vorba veche pierde din cercul însemnătății sale ceva — sau nu pierde nimic ? Asta e întrebarea.

* Discuția este reluată, în „Convorbiri literare", 1 august 1877, cu prilejul recenziei pe care o face cărții *Pomăritul*.

** Ms. 2257, f. 32.

*** în text *unui*.

Eu susțin că pierde. Vorba primitivă pierde din terenul său tocmai pe-atît pe cît a coprins sinonimul său. Presupunem că *a* a coprins întinderea x, dar *b* cuprinde în același spațiu întinderea y, — atunci faptul întinderei lui *b* împlinit, nu-i rămîne lui *a* decît întinderea x—y. Sau e posibil și alt caz. Vorba primitivă cîștigă două puncte de vedere, unul larg și altul strict. Din puntul de vedere larg el păstrează drepturile sale și întinderea sa veche — acesta e înțelesul cel larg al cuvîntului. Din puntul de vedere strict, el ni se prezintă tocmai așa cum l-a scurtat sinonimele sale — acesta e sensul strict al cuvîntului.

Cum e procedura noastră întru primirea cuvintelor latine /?/ Totdeauna extremitară. Unul primește en gros, altul de fel. A primi în locul unei vorbe românești una latină care să-nsemneze tot aceeași nu ni se pare consult — a primi un sinonim care, însemnînd aceeași, înseamnă totuși altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta însemnează a-și învuți, a-și înnobila limba. O expresiune pentru *mai multe* înțelesuri e mizerie, *mai multe* expresiuni pentru *un* înțeles e copilărie, mai multe expresiuni însă pentru mai multe înțelesuri, deși sinonime, e adevărată avuție a limbei. Și această avuție o recomand cu deosebire inovatorilor noștri.

In genere vorbele nouă iau un înțeles abstract, cele vechi păstrează înțelesul concret ; afară de aceste vorbe nouă de-a căror sunete e legat un înțeles cu totul material și cari n-au sinonim în limba românească.

Să vedem.

Mulțumitor, nemulțumitor — grat, ingrat.

Mulțumitor și *nemulțumitor* mie mi se pare că și-au desemnat deja cercul lor strict de însemînță. Ele ating subiectul, ele ating cu desăvîrșire individualitatea, eul subiectului — pe cînd obiectul ca atare poate să fie ingrat. Un tată are mulțămirea de-a iubi pe copilul său, cu toate că copilul e ingrat, un poet sau un pictor sînt mulțămiți de operele lor, deși ele, ingrate, nu li aduc neci onoare, neci bani adeseori.

In fine gratitudinea implică o datorie din partea obiectului, mulțămirea de fel. Mulțămirea e internă — ea e pentru sine însăși — originară, ea este pentru că este. Gratitudinea presupune o datorie, ea există pentru că are datoria de-a exista, și prin lipsa ei excită o nemulțămire morală. Mulțumirea nu are datorie de-a fi. Lucrul cel mai grat, venitul

frumos și sigur al lucrării de pămînt, implică adeseori nemulțămirea vie cu starea de agricultor, e o stare dar nemulțumitoare, pe cînd cugetarea cea grea a filozofiei, fără a-ți aduce onoare sau bani, se-ntîmplă să te mulțămească pe deplin cu toată ingratitudinea lucrării.

(Lucru, travaliu, labóre — rar) (Timp- vreme)
(mijloc, Mittel, miez, Mitte, medium, mediu (...*), Mitto)

Mulțumire or *nemulțumire* sînt fenomene psicologice — *grat* și *ingrat* sînt cu desăvîrșire etice. — Omul trebuie să fie mulțumit or nemulțumit involuntar, astfel cum trebuie să vadă pentru că vede, cum trebuie să fie pentru că este. Nu așa gratitudinea. Omul poate să fie grat, dar poate să fie și ingrat — după cum își îndeplinește datoria lui etică.

Studii asupra pronunciei**

I'

O greșeală a pronunției e aceea de la Românii din Muntenia cari zic : d-aur, p-aici în loc de : de-aur, pe-aici. Dar ei zic cum că s-ar fi eliminînd / e / din cauză că vine a sta dinaintea lui *a*. Numai vezi că această eliminare este părută iar nu reală, căci ei nu elimineză în vorbele acestea pe-un e, ci pe-un *ă*. Iată cum. Muntenii zic *pă* și *dă*, și *ă* se elimină cînd vine să stea înaintea unui *a* pur, cum de ex. : ap-amestecată cu vin (în loc de ap*ă* amestecată cu vin), și d-acolo, d-aur, p-aici — în loc de *dă* aur, *pă* aici — iar nu în loc de : *de* aur, *pe* aici. Va să zică pronunția cea bună e aceea, care conservă pe e deși scurtat, adică de-aur, pe-aici etc.

II

O greșeală de pronunție a Moldovenilor și-a Bucovinenilor este lungirea peste măsură a lui e întonat, cînd acesta e urmat în silaba a doua de-un alt e, d.e. : pépene, réce, trécе, ș.a. — Ei susțin această pronunție de corectă și frumoasă, deși ea nu-i alta nimic decît consecința naturală a unei alte greșeli de pronunție. Pe e final Moldovenii (și Bucovinenii) îl schimbă în *i*, precum fac*i*, cóc*i*, merg*i*. Tot așa pe-un e chiar în mijloc numai, de se-ntîmplă că urmează lui e cel întonat, d.e. pépini, pieptini. Prin asta însă echilibrul și raportul ce există între silaba întonată, dominantă și-ntre cele neîntonate, domnite se strică și trebuie restituit prin o lovitură de stat. Acea lovitură e lungirea peste măsură a silabei întonate. Astfel me*a*rgi își are rațiunea sa de-a fi, căci e*a* ține echilibrul nedreptului *i* ; însă me*a*rge (cu *a*) nu-și scuză existența, căci e final / este / în toate drepturile sale și prin asta i se ia silabei întonate dreptul de-a se lungi peste măsură, căci echilibrul există. Acest viciu e o pată a cărților bisericești tipărite de mult și a fost pînă azi inima pronunției bisericești. Încă și azi poți auzi pe cîte-un dascăl *ia*ste în loc de este.

* * *

Moldovenești (sî facî, sî tacî, cumpînî), (a mè, prè bunî), (tari) *ce* (ce-se) *ge* (...)* : toț, faceț, mîncaț, în loc de toț*i*, faceț*i*, mîncaț*i* or încă tăț**.

Și apoi tocmai acest *ă* pe care d-lor îl blamează l-a făcut mediu unificător cu trecutul — așa *ă*nima, Săbiniu, băserica, astfel încît *ă* are un rol mult mai mare în etimologism decît în fonetism chiar. El e o piatră de care te lovești în toate colțurile***.

* * *

Moldovenii pun însă pe *ă*, dar îl fac în genere *a* — așa ei zic: a îmbr*a*ca, a piept*a*na. Adesa corump pe *u* în *o*, d.e. *o*m ****.

* * *

Ard. : poezie, filozofie în loc de poesie, filosofie. Adeseori *s* se pronunță și în România ca *z*, însă un *z* amestecat cu *s*.

Nimic n-ar fi mai ciudat decît un teatru ai cărui ***** membri să aibă fiecare o coloratură diferită în pronunție ******.

* Cuvînt indescifrabil.
** Ms. 2257, f. 53—55 ; am adoptat titlul prelecțiunii ce urma s-o țină poetul în Maramureș, notat în Ms. 2257, f. 58.

* poetul încearcă mai întîi, dar îl șterge, termenul *Ardelene*.
** Ms. 2257, f. 53.
*** f. 54.
**** f. 55v.
***** în text. *ai cărei membrii*
****** f. 55v.

* * *

Pronuncia. Dumnedzăul meu ! dz în loc de z. Vezi scrierile lui Asachi și novelele publicate în alamanacurile calendarelor sale, prin care el consacră această pronunție ! Dar îmi va răspunde un etimologist cum că prin citațiuni de natura *acesteia*, eu nu fac decît verific oarecum prin fapte ceea ce Domnia-lor susțin în principiu. Fapte de astea se repetează într-adevăr necontenit pînă cam pe la 58, însă era un timp acela de descentralizare atît politic, cît și literar ; cu toate astea cei ce erau unioniști în politică, erau unioniști și-n pronunție, deși nu în principiile lor lingvistice (Vezi „România literară", foiletonul „Zimbrului" ș.a.).

ge în loc de *j* (pronunția moldovenească) începe iar a se ivi în ziarul „Traian" — giudecată, giust, giumătate. Un alt fenomen e cel din scrierile scrise de chiar mîna D-lui Alecsandri, în cari preface pe *ge* cel mai legal în *j*, după Francezi, cred, — jingaș *.

* * *

Românimea tot zice șina, țîne, și, țîpă, ziua, zînă — Românenii zic curat și clar *șina*, *și*, *ține*, *țipă*, *ziuă*, *zînă*. Iată puntele în care se mărginește posibilitatea clasificărei pronunției, — afară de aceste punte totul e anomalie fonetică, care suferită, într-adevăr c-ar fi în stare de-a ne duce la dezbinare în dialecte **.

III***

Chiar pronunția clasică începuse a /ne/ despărți binișor în două castre, dintre cari un raționalist neci ar fi știut cum s-aleagă. Pronunția moldovenească purisată care susținea numai acele sunete dulci, cari le regăsești pe toate în acelaș loc și-n dialectul toscan al limbei italiene — și pronunția cea din țara românească ridicată azi la gradul de națională. Astfel moldovenii /zic/ giudicată, gioc, dziuă, dzău, Muntenii din contra, judecată, joc, ziuă, zău. Calitativmente **** vei alege pe cele dentii, logice/ște/ pe cele de-a doua.

* f. 53.
** f. 54 v.
*** f. 55—55 v.
**** în text, încercat, apoi abandonat, *muzicalmente*.

IV *

Toate astea le-am spus din puntul meu de vedere — adică din puntul de vedere al artei dramatice. Orcît de diferite ar fi pronunțiile în viață și în faptă, orcari ar fi proiectele filologiei de-a schimba pronunția cu desăvîrșire prin principiul : *Si* consuetudo vixeret, vetus lex sermonis adolabitur — totuși pronunția pe scenă trebuie să fie pretutindenea una și aceeași — cea națională, căreia Ardelenii îi zic „frumoasă" („Vorbește frumos românește").

Dacă această pronunție va avea puterea să schimbe filologia sau dacă filologia va avea puterea să schimbe pronunția, de-asta îmi pasă *mie* prea puțin — eu am constatat numai o trebuință esențială a teatrului, aceea a unei pronunții, pe /care/ chiar publicului îi convine de-a /o/ numi frumoasă, care va să zică îi place.

V

Fiecăruia dintre noi i-ar fi rușine să pronunțe rău nemțește, românește ba. Bărbații noștri din Transilvania — cei de litere chiar — nu pronunță adeseori mai bine decît oamenii din satul lor natal. Silescu-se oare profesorii de prin gimnaziile românești ca să-nveție junimea a-și pronunța bine limba lor natală ? Poate... dar nu credem ; căci dovada vie e junimea din Universități, care adeseori își face o mîndrie din aceea că pronunță cum în provincia lor respectivă. Cum am mai spus — nu facem nimărui o crimă din streinismi, cum nu-i facem din pronunția rea, însă pe cît avem încă vreme, să ne silim prin școli, de nu în casă și-n viața publică, de-a introduce o *pronunție generală*.

Ca s-o introducem însă e neapărat ca să delaturăm din sistemul de ortografie etimologic ceea ce-i stă *mai* mult în cale acestei pronunții ; vocalele pure care nu se pronunță cum se scriu, *o* pus în loc de *u* d. ex. potînd în loc de *putînd* — potență în loc de *putință*, bene în loc de *bine*, tene în loc de *tine* ș.a.

VI

Daunele ce le face sistemul etimologic pur pronunției românești sînt însemnate. Avînd fiecare facultatea de-a

* 55 v.

pronunța cum va vrea, generațiune cu generațiune vom păstra viciul pronunției corupte, — și teama etimologiștilor cum că fonetiștii vor consacra prin uz pronunția provincială și vor face dialecte, e iluzorie. Astăzi *mai* toate ziarele românești au aceeași limbă scrisă; va să zică în niciunul nu s-a consacrat vicii provinciale. Din contra, cu toată unitatea limbei literare pronuncia diferă în fiece provincie, ba încă, ce e mai mult, — ortografia etimologiștilor li lasă deplină largitudine de acțiune. Românenii zic națiune — Ardelenii năciune etc. De-ar fi fost o ortografie unitară și fonetică, azi ziceau toți or *ciune*, or *țiune*, una din două, nu amîndouă lîngă olaltă *.

* * *

Cum să ne explicăm atunci unitatea de limbă a poporului nostru, de vom permite cum că el a fost adus din diferite colțuri ale lumei romane? Abaterile de la unitatea limbei noastre se găsesc numai pe locuri pe unde se pot dovedi urmele unor elemente quasi streine (Scheii de lîngă Brașov, și cei de lîngă Sibiu) **.

* * *

Cercetările sînt foarte interesante, foarte bune, foarte folositoare ca atari — dar a trece cu ele în domeniul faptului, astfel încît fiecare descoperire nouă să fie mama unei ortografii și-a unui sistem de limbă nouă, ni se pare a fi fapta cea mai nedreaptă față cu o lume ce scrie și cetește și care, dotată pe fiecare zi c-un alt sistem, va ajunge ca din îndreptare în îndreptare să nu mai poată scrie drept ***.

* * *

Faptele cite par a sancționa teama etimologiștilor puri, ne vom încerca să le citărm și noi pe cît ni sînt cunoscute; — declarînd anticipando că vom cerca totodată să dovedim și puțina influință ce-au exersat ele asupra pasurilor unitare ale literaturii noastre ****.

* f. 53, problema ortografiei pare a-l fi preocupat mult pe poet; vorbesc despre aceasta și alte note răzlețe: „Legile fonologice ale limbei române și ortografia care rezultă din ele" (Ms. 2266, f. 44v.), „Dați un premiu pentru rezolvarea problemei ortografiei" (Ms. 2266, f. 45 v.).

** f. 54.

*** f. 54 v.

**** f. 53.

Aceste cercetări, bune or rele, nu sînt scrise cu ură, nici din punct de vedere al persoanei. În cazul unei reflexiuni declar a priori cum că nu permit nimărui de-a-mi imputa etatea or studiile mele, neci aluziuni asupra mea ca persoană. Însă întîmplîndu-se ca cineva să-și ia acea permisiune fără ca eu să i-o dau, eu prin însuși uzurparea aceasta mă voi crede îndreptățit de-a nu răspunde nici măcar ad rem *.

* * *

Previn că nu rîd ca alții de aceste defecte. Eu le voi combate din puntul meu de vedere, fără a rîde — știind că chiar puntul meu de vedere poate să fie fals, și fiindcă eu doresc să fiu *reflectat* iar nu *persiflat*; ce e *mai natural*, decît ca eu să păzesc convenințele acelea față cu alții, pe care aș dori ca alții să le păzească față cu mine **.

Notițe lingvistice

Limba română de aceea s-a depărat și s-a înstrăinat așa de latină pentru că așa de lungă vreme nu a fost scrisă. Consistența unei limbe începe cu scrierea ei. Elementele primite în această scriere nouă fiind chiare, devin consistente și rămîn în limbă, dacă nu contrazic cu direcțiunea spirituală a poporului. Ele nu trebuie să coincidă cu natura limbei, ci numai să nu o contrazică ***.

*

Dacă românii ar da mai mare atenție dialectelor limbei italice (cu deosebire celui calabrez) și limbei latine postclasice, rezultatele pentru etimologismul nostru ar fi

* f. 54 v.

** f. 54 v.

*** Ms. 2285, f. 169.

mult mai mari, căci am regăsi [asemănăril] prin sintaxa noastră mult mai analitică, ba şi prin scrisoarea fonetică a pluralelor *.

* * *

Alături cu jurnalul „Foişoara Telegrafului român", care se ocupă mai mult cu ştiinţele (agronomie, istorie, lingvistică), apare de-acum înainte tot în Sibiu o foaie beletristică ilustrată cu numele „Albina Carpaţilor". Ortografia e mai puţin fonetică decît a „Foişoarei", dar limba e îngrijită şi înainte de toate foia conţine mai multe articole originale.

Noi ne bucurăm de propăşirea fonetismului în Transilvania. Acesta este un puternic mijloc, pentru a păstra vechea noastră avere naţională : unitatea în limbă şi o normă unică în pronunţie **.

* * *

Legile accentului în limba română ! ? !

La noi claritatea silabelor, sau mai bine zis calitatea muzicală a silabelor atîrnă mult de la accent. Dacă sînt accentuate, ele constituie sunetul etimologico-original al cuvîntului, deşi asta nu obligă ca el schimbîndu-se şi pierzîndu-şi originalitatea, noi în scriere să nu-l redăm cu schimbare cu tot ; de exemplu să scriem : potu, putînd ***.

* * *

Va să zică nu mulţimea or sporietatea unei limbe — ci organismul cel fin al logicei sale, acesta e lucrul principal ****

* * *

Arhaismii poate că-i va încetăţeni cu-ncetul poesia — dar numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de-a revivifica colorile limbei prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului. Astfel Goethe dă lui Faust prin arhaismi, în vorba şi forma versului, coloritul cel bizar al evului-mediu, colorit pe care Schiller n-a înţeles a-l da lui Wallenstein al său *****.

* Ms. 2255, f. 14.
** „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 92, 26 august, p. 2.
*** Ms. 2254, f. 397 v.
**** Ms. 2254, f. 392 v.
***** Ms. 2257 f. 54 v.

Dr. Barbu Constantinescu. Probleme de limba şi literatura ţiganilor din România. Bucureşti, Tipografia Societăţii academice, 1878, 1 vol. 8° 112 pag.

De mult încă eruditul slavist Franz Miklosich, care în anii din urmă s-a ocupat cu deosebită atenţie de dialectele şi migraţiunea ţiganilor, ceruse în convorbiri private şi prin scrisori de la cunoscuţii săi din România detalii asupra limbei ţiganilor de la noi. Presupunem că şi adunarea aceasta de cîntece şi poveşti o datorim impulsului marelui învăţat. Din introducerea foarte scurtă a cărţii, aflăm că Ţiganii, emigrînd din India în timpuri necunoscute, se află locuind pe la noi din suta a paisprezecea încă şi că din ţările noastre au trecut în celelalte părţi ale Europei. Limba lor are mare asemănare cu dialectele indice, moderne, deşi se găsesc într-însa multe elemente împrumutate de la acele popoare, cu cari ei au fost în contact. Parte din cîntece au fost publicate şi prin „Columna lui Traian". Apoi mai urmează o scurtă însemnare despre proveniența probelor şi despre modul transcrierei lor, apoi imediat după această scurtă introducere, urmează cîntecele şi basmele cu adnotaţiuni.

Colecţia e în sine preţioasă, dar cartea nu îndeplineşte condiţiunile, care s-ar cere de la ea. Înainte de toate colecţia de probe ar fi trebuit să formeze textul pus în urma unei gramatici elementare şi urmat de un glosar după alfabet şi în toată regula.

În acest mod s-ar fi uşurat citirea nu numai pentru publicul mare, ci chiar pentru aceia, cari ar voi să se ocupe mai de aproape de acest obiect.

* „Timpul", III, 1878, 27 august, p. 3.

Dacă am putea spera că Dr. Constantinescu ar mai edita a doua oară cartea sa, am fi în drept să credem că d-sa va ţinea seamă de acest consiliu şi ne va introduce în textul colecţiei sale printr-o scurtă gramatică, care să conţie fonologia şi flexiunea măcar, iar în urma colecţiei am trebui să găsim un glosar alfabetic, lesne de mînuit.

C. S. Stoicescu şi D. St. Călinescu. Manual de sintaxă română lucrat pentru şcoalele secundare. Bucureşti 1878. Librăria fraţii Ioaniţiu, 1 vol. 16°, 192 pag.

E cunoscut că pînă acum nu avem nicio scriere serioasă asupra sintaxei române, întru cît ea se deosebeşte de aceea a altor limbi şi că chiar partea sintactică a gramaticei Cipariu are prea concrete generalităţi şi prea puţine observaţiuni în privirea modului curat românesc de a lega cuvintele între ele. Un studiu lung şi amănunţit al limbei scrise de cei mai buni autori şi al graiului viu al poporului ar putea să ne ducă abia la cunoştinţa deplină a acelor legi, cari stăpînesc nu numai modul de-a vorbi, dar chiar modul de-a gîndi a poporului nostru. Abia după ce un asemenea / studiu / s-ar fi făcut, s-ar putea utiliza în mod mai larg şi pentru şcoală; pe cînd gramaticele sintactice de pînă astăzi vor trebui să se mărginească cu predarea acelei părţi generale, care stabilesc nişte legi comune tuturor limbelor. Cam de acest din urmă soi e şi gramatica ce-o avem dinaintea noastră. Răul e numai că d-nii autori nu par a mînui îndestul de bine limba lor maternă, pentru a oglindi în fraze într-adevăr româneşti legile generale ale gîndirii.

În genere cartea foieşte de neologismi.

Să citäm din mulţime cîteva fraze cum sînt, însemnînd alături cum ar trebui să se zică.

Averile sînt folositoare, daca *ele* vor fi bine întrebuinţate, recte: Averile-s folositoare, daca vor fi bine întrebuinţate. (pag. 45) Amîndouă *acele case* sînt frumoase, însă aceea e mai plăcută; *recte:*

Amîndouă *casele acelea* sînt frumoase, însă aceea-i mai plăcută (ibid.)

pag. 81 Crez că finise de scris amicul meu, cînd l-ai vizitat, *recte:* Crez că amicul meu, cînd l-ai vizitat, finise de scris.

Ibid. Crezi că va fi auzit fratele tău despre tine; *recte:* crez, că fratele tău va fi auzit despre tine.

pag. 80 Cînd eu sosii acasă, amicul meu plecase; *recte:* cînd sosii acasă etc. (fără *eu*)

Ibid. Cînd veni consulele roman la Placenţia, Anibal plecase din castre; *recte:*

Cînd consulul roman sosi la Placenţia, Anibal plecase etc.

Ibid. Dacă vom fi scris tot, cînd vei veni la mine, *atunci* mergem să ne preîmblăm;

recte: Dac-atunci, cînd vei veni la mine, voi fi scris tot, mergem să ne preîmblăm ş.a.m.d.

Putem zice, că prea puţine fraze numai sînt construite conform cu spiritul limbei româneşti. Par a fi fraze traduse dintr-o gramatică franţuzească şi travestite oarecum pe românește.

Din acest punct de vedere, apoi din cauza mulţimii extraordinare de neologismi, stabilim că întreaga carte e o încercare greşită.

Diferite

Domnule Redactor! *

Nu sînt scriitor de meserie, — n-o zic asta pentru ca să vă fac atenţi asupra acestor rînduri, ci vă dau a înţelege numai că, nescriind încă pîn-acuma prin jurnale, nu mi-am putut netezi simţemîntul sub vorbe linse şi lucii.

D-o flegmă rară, mă mulţămeam de a rîde de lume cînd aş fi avut tot dreptul d-a mă-nfuria pe ea, însă /cînd/ ** veninul şi-atinge marginele atunci esundă cel puţin cîteva picături. ***

Nu mă opresc de loc pentru a constata procesul revoluţiunei mele interne între deciziunea d-a scrie şi d-a nu scrie.

Cestiunea mea e ciudată; ea e ce are d-a se numi: teatrul naţional.

Teatrul Naţional: Nume frumos, dar care sună a batjocură acolo unde nici nu există. Teatrul naţional /nu/ împrumută de la alţii, ci are materiale din modul d-a cugeta şi poezia naţională.

Al doilea — cel mai adevărat, cel mai salutariu /e să ne/ întoarcem de unde am plecat şi apoi să reîncepem clădirea pe baze româneşti solide — vechi — Poezie română — proză — vînează la alde Neculce — Cronicarul la alde Ureche-Vornicul — C. Negruzzi. Modul d-a judeca, d-a ra-

* Ms. 2257, f. 185 — ciorna unei scrisori, către care redacţie? I. E. Torouţiu, op. cit., vol. IV, crede că e trimisă între 1869—1870 „Familiei".

** în text, scris *cînd*, dar şters.

*** urmează un paragraf, ulterior tăiat de poet: În anul mîntuirei 1869 s-a supus, după 30 repetiţiuni făcute, s-a pus de către comitetul teatrului în discuţiune reprezentarea dramei *Răzvan-Vodă*.

ţiona românesc, prin urmare o filosofie românească, care să primească între pietrele ei unghiulare două cestiuni nepuse în filosofii şi nestudiate de nimeni — chestiunea naţiunei şi a Religiunii, singurile lumini, cari ne-a scăpat şi-a făcut de mai trăim astăzi.

Viena în 17/6 1870 st. n.

Scumpe Domnule Redactor,*

Alles in Deutschland hat sich in Prosa und Versen verschlimmert.

Ach, und hinter uns liegt weit schon die goldene Zeit!**

Într-adevăr aşa-şi începe Schiller Ieremiada, numai că el făcea un compliment trecutului pe cînd aplicat la noi românii, mi se părea a fi un adevăr. — Dacă în *Epigonii* veţi vedea laude pentru poeţi ca Bolliac, Mureşan şi Eliade, — acelea nu sînt pentru meritul intern a lucrărilor lor, ci numai pentru că într-adevăr te mişcă acea naivitate sinceră, neconştiută cu care lucrau ei. Noi cei mai noi cunoaştem starea noastră, sîntem trezi de suflarea secolului — şi de-aceea avem atîta cauză de-a ne descuragia. Nimic — decît culmile strălucite, nimic — decît conştiinţa sigură, că nu le vom ajunge niciodată. Şi să nu fim sceptici? Atîta lucru, cele mai multe puteri sfărîmîndu-se în van, în lupte sterile, cele puţine descuragiate, ameţite de strigătul gunoiului, ce înnoată asupra apei. Imi place să citesc printre şire. Deşi Dv. cercaţi a rîde în *Copii* — totuşi adesea văd descuragiarea internă, convincţiunea amară, că nu veţi putea ajunge la ceva cu ele — că e o generaţiune aceea cu care vă luptaţi.

Între corespondenţele Redacţiunei, am văzut un răspuns către *Dem.* — Dacă e Vasile Dumitrescu acela căruia i-aţi răspuns, aş avea a vă aduce aminte că o respingere prea

* Scrisoare adresată lui I. Negruzzi, redactor al „Convorbirilor literare"; reprodusă de I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I., pp. 311—313.

** Începutul poemei lui Schiller, *Jeremiada*, din a cărei ideologie şi, mai ales, modalitate artistică, Eminescu s-a inspirat, în crearea poemului *Epigonii*; deosebirea rămîne însă fundamentală între cele două creaţii, atît din punct de vedere ideologic cît şi stilistic.

aspră îl poate face să se îndoiască de sine însuşi, şi că poate e rar un om, care să se descurageze mai lesne ca Dumitrescu. Altfel veţi fi băgat de seamă, cum că are mult talent, deşi fantazia îneacă reflecţiunea. Numai drept vorbind, mama imaginelor, fantazia, mie-mi pare a fi o condiţiune esenţială a poeziei, — pe cînd reflecţiunea nu e decît scheletul, care-n opere de arte nici nu se vede; deşi palidele figuri ale unor tragediani îşi arată mai mult oasele şi dinţii, decît formele frumoase. La unii predomină una la alţii alta; unirea amîndorura e perfecţiunea, purtătorul ei geniul. Dumitrescu nu e un geniu deşi e poet. Poate că mi-o veţi ţine de rău, că v-am făcut observaţiunea aceasta, dar am cumpănit respectul ce vi-l datorez, cu iubirea ce-o am pentru descuragiatul meu amic. Dacă e rău ca să predomine iubire, îmi retrag cuvîntul şi Vă rog a crede că n-am spus nimica.

Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e comparaţiunea dintre lucrarea încrezută şi naivă a predecesorilor noştri şi lucrarea noastră trezită dar rece. Prin operele liricilor români tineri se manifestă acel aer bolnav deşi dulce, pe care germanii îl* numesc Weltschmertz**. Aşa Nicoleanu, aşa Schelitti, aşa Matilda Cugler — e oarecum consecinţa adevărului trist şi sceptic, învins de către colorile şi formele frumoase — e ruptura între lumea bulgărului şi lumea ideei. Predecesorii noştri credeau în ceea ce scriau, cum Shak/e/speare credea în fantasmele sale; îndată însă ce conştiinţa vine că imaginele nu sînt decît un joc; — atuncia după părerea mea se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni.

Comparaţiunea din poezia mea cade în defavorul generaţiunei noi, şi — cred cu drept.

Încă una. Mi se pare că strofa a treia nu se prea potriveşte cu întregul. Se poate cum că: numai mi se pare; se poate cum că şi multe altele mi s-or fi părînd bune şi-or fi rele; în fine — ceea ce nu se va potrivi, puteţi şterge în buna voie. În caz de-a şterge strofa a treia, — apoi veţi fi bun de-a corege într-a patra — vorba *zidea* în *zidind*: „Eliad zidind...". Emiţînd strofa a treia ar suna mai bine cores astfel.

* în text, *o*

** în rom. *pesimism.*

Vă rog de indulgenţă pentru timpul cît Vi-l răpesc cu citirea epistolei mele şi încredinţîndu-vă despre deosebita stimă, ce Vă păstrez

rămîn al D-voastră
M. Eminescu

N. B. În caz de-a-mi răspunde în corespondinţa Redacţiunei, veţi binevoi a o face fără loc şi nume sub cifra : YZ .

Viena în 6 Februarie st. n. 1871

Scumpe Domnule Negruzzi *

. . . . . .

Vă urmăreşte un roman ; ** — şi pe mine mă urmăreşte unul şi sub influienţa acestei urmăriri am şi scris multe coale dintr-un studiu de cultură, în care cerc a veni cu mine însumi în clar asupra fenomenelor epocelor de tranziţiune în genere şi asupra mizeriilor generaţiunii prezente în parte. Scrierea e complectă ca roman, ce s-atinge de scenele de sentiment, de descrierile locurilor etc., necomplectă ca studiu, astfel încît cartea mea de notiţe e plină de cugetările, cu care cerc a mă clarifica pe mine însumi şi cărora le-am destinat de pe-acuma locul în scheletul romanului. E intitulat : Naturi catilinare ***. Astfel deşi el poartă signatura timpului, totuşi am cercat a pune în el şi un sîmbure, care să fie mai consistent decît părţile ce se aşează împrejurul lui.

Am citit Electoralele **** şi mi-a plăcut foarte mult, însă cu toate astea nu ştiu dacă /nu/ e prea *locală în timp*, dacă nu e prea mult caracteristica picăturei de vreme în care trăim, şi dacă peste o sută de ani vor mai exista oameni de tagma Lehăesculuí *****. Altfel — pe cît pricep eu să judec — e foarte bine scrisă ; şi „Junimea" are dreptate dacă Vă încurajează să urmaţi de-a scrie caracteristice de-acestea ; numai că şi eu am dreptate. Tonul de conversaţiune, caracterele serii, situaţiunile ce le-ntrebuinţaţi în nuvele sînt bune pentru comedia de salon, dar comedia e un teren foarte apt şi pentru dezvoltarea ideilor satirice. Astfel ce risipiţi ici în nuvele, colo-n caracteristice, le-aţi putea împreuna cu succes în comedie, ca într-o monas superior. Poate că să nu fiţi de ideea mea, însă eu cred, că dacă aveţi vreo scriere, în care elementul clasicităţii să predomine, apoi e : *Viclenie şi amor*.

. . . . . .

Viena în 11 Fevr. 1871

Scumpe Domnule Negruzzi *

. . . . . .

M-aţi întrebat de opiniunea mea asupra novelei de voiaj *Pe malul mării* **. O găsesc prea frumoasă, mai ales în caracterizarea consecventă şi fină a personagiilor şi în tonul conversaţiunilor ; astfel încît aş fi de părere, că n-aţi face rău, de a cultiva cu deosebire comedia de salon.

Dacă o epistolă ar fi să fie expresiunea mai mult ori mai puţin clară a dispoziţiunii psihice, în care se află un om cînd scrie, atunci aş avea multe de spus ; mai ales că fiecare din noi e un organ central, care-şi asimilează într-un moment toate întîmplările lumii, care-i vin la cunoştinţă ; dar am hotărît să nu vă mai scriu impresiunile ce le-au făcut şi le fac asupra mea raporturile de azi ale Europei în genere şi a ţării noastre în parte. Şi la ce v-aş şi spune ceea ce simt şi cuget, cînd în orice caz nu pot schimba nimica din toate celea. Vă trimit o comedie *** compusă de Slavici. Nu ştiu de vă va plăcea : numai asupra unui moment aş vrea să vă atrag atenţiunea: frazele, ce vi se vor părea stranii, nu sînt străinismi, ci provincialismi ; în genere e scrisă cu prea expres colorit local, deşi are scene de o gingăşie simplă şi într-adevăr rustică — scenele dintre Cimbru şi

* Reprodusă după I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I., pp. 316—317 (fragment).
** Este vorba de romanul *Mihaiu Vereanu*, apărut în 1873, la Iaşi.
*** Romanul, cu titlul *Geniu pustiu*, va fi publicat postum.
**** poemă satirică publicată în „Convorbiri literare", IV, 1871, p. 389—392.
***** personaj al poemului *Electorale*.

* Reprodus după I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I., pp. 319—320.
** Publicată în „Convorbiri literare", IV, 1870, nr. 3 — 1 sept. pp. 201.
*** Este vorba de *Fata de birău*.

Aniţa. Eu am copiat-o, pentru că era scrisă cu ortografia din Austria.

Apoi vă mai trimit nişte versuri de ale mele*. Bune simt că nu sînt; poate însă să nu fie cu desăvîrşire rele. Ştergeţi ce vi se va părea bun de şters.

Cînd eraţi la Viena, mă întrebaţi dacă nu port ceva în minte. Port şi eu acum ceva: o dramă epică** din care însă n-am scris pîn-acuma nici-un şir. Nu sînt încă în clar nici cu forma, nici cu fondul; nici cu părţile singulare, nici cu raportul în care acestea să steie. Sînt mai multe.

1874, Noembrie 8 /Iaşi/

Stimată Doamnă,***

. . . . . .

Nu merit laudele aduse pentru poezia *Epigonii*. E o concepţie pe care o făurisem încă la Viena, într-un elan de patriotism.

Trecutul m-a fascinat întotdeauna. Cronicile şi cîntecele populare formează, în clipa de faţă, un material din care culeg fondul inspiraţiunilor.

Cred că voi putea ceti în salonul Dv. o poezie, avînd un subiect cules din acest material.

Primiţi respectul meu

Eminescu

Octombrie 1877, Iaşi 15/27

Stimate Domnule,****

Faptul de a nu fi răspuns la telegrama Dvs. dată cu răspuns plătit este o nepoliteţă fără margini, pe care vă rog să aveţi bunătatea a nu mi-o lua în nume de rău. În chipul acesta însă îmi arăt nehotărîrea mea: Slavici îi scrisese lui Jacques***** că „Timpul" nu prea merge bine. Luni întregi el nu-şi primise salariul, iar scrisoarea sa era

* Este vorba de *Mortua est!* (Cf. nota lui I. E. Torouţiu, p. 237).

** I. E. Torouţiu crede a fi vorba de unul din fragmentele dramatice: Bogdan Dragoş, Mira, Mureşianu, Alexandru Lăpuşneanu, Alexandru Vodă.

*** reprodusă (fragment) după I. E. Torouţiu, *Op. cit.*, vol. IV., p. 127.

**** Scrisoare adresată lui T. Maiorescu; o reproducem după „Contemporanul", 1952, nr. 25 (308), 29 august.

***** Este vorba de I. Negruzzi, redactorul „Convorbirilor literare"

de natură să mă indispună mult, deşi o evadare din Iaşi mi-ar fi fost cît se poate de plăcută. Căci nimic nu întrece mahalagismul ieşean, vorbăria goală înrădăcinată la „Junimea", discuţia cam trivială pe care onorabila societate, de cîtăva vreme, o face să înflorească faţă de producţiile literare.

Pe de altă parte trebuie în adevăr să ţinem seamă că această societate este totuşi singura care arată oarecare pricepere în ce priveşte producţiile literare. De cîtva timp această pricepere a devenit foarte filistină şi judecata a căpătat un caracter care, în niciuna din cele trei forme ale sale, nu te înviorează. Prima formă, cea mic burgheză a lui Jacques, Gane şi alţii, este paralizantă; a doua, sceptică şi care veşnic vrea să pară superioară, a lui Carp — la Pogor puternic amestecată cu necuviinţe — este deprimantă; a treia, superficială, — la Naum, Vârgolici şi alţii se apropie foarte mult de nepricepere. Din parte-mi, cred că am făcut cîţiva paşi înainte, „Junimea" este de părere că am făcut paşi înapoi.

Şi totuşi — adevărat sau fals — este cel puţin o judecată, la care în altă parte cu greu te-ai putea aştepta. În Bucureşti politica, ca ocupaţie intelectuală, a întunecat pentru multă vreme literatura. În orice caz, îngustimea conştiinţei omeneşti este cu greu în stare să cuprindă deodată două direcţiuni, pe cea politică şi pe cea literară; cursul lor paralel în una şi aceeaşi conştiinţă se face în sau pe socoteala unuia din cele două sisteme de idei, sau chiar pe socoteala amîndorora. Astfel mie îmi pare să fi observat că Slavici a început să scrie mai rău în ce priveşte literatura, mai bine în ce priveşte politica. Aşa de pildă articolul său asupra Radicalismului este bun.

Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdin.

Vedeţi deci că aş putea fi încă multă vreme nehotărît, cu toate că aici îmi merge rău, cu toate că ar trebui să profit de ocazie, căci „primum vivere, deinde philosophari". De altmintrelea voiajul meu chiar cu cea mai mare bunăvoinţă, nu ar fi putut avea loc, fiindcă nu aveam (resp. nu am) cu ce.

Dacă s-ar găsi în Bucureşti mai multă linişte, mai mult spaţiu pentru laturile colţuroase ale cuiva — aceasta-i întrebarea. Sau şi acolo eşti tot atît de aspru lovit ca şi

aici. Dar de ce să mai întreb. Viu îndată ce pot, poate char în zilele ce urmează.

Am adunat multe vechituri, din manuscripte şi tipărituri vechi româneşti, pe care le-aş lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpeşte călătoria, dar mi-ar păstra materialele spre a-mi umplea timpul liber cu adunarea de cuvinte şi locuţiuni. Începe a mi se face clar că limba românească este într-adevăr bogată, posedă un număr de sufixe vii, ba chiar şi cantitate. În hîrţoage vechi am descoperit mai multe formaţii sintactice fermecătoare, mai multe timpuri care au fost uitate, apoi conjuncţii, prepoziţii şi adverbe, şi chiar două moduri noi, deşi defective.

S-ar putea strînge material pentru o sintaxă românească. Numai timp şi linişte. Dar cine le are!

Cheia pentru fonologia românească îmi pare de asemenea sigură. Legile noastre fonetice sînt cele vechi slave, care sînt însă neobişnuit, ba chiar de mirare, apropiate de cele romanice, aşa încît contopirea lor în limba română este cu totul naturală. Din „Columna" am înţeles limpede că D-l Hasdeu pricepe în mod practic vechea slavonă, dar în ce priveşte fonetica face greşeli cu totul elementare. Lucrul mi s-a părut curios, căci dacă el ar fi cunoscut fonologia slavonă, i-ar fi fost uşor să pună la locul lor pe etimologişti şi să rezolve definitiv chestiunea ortografică. Multa sed non multum ştie acest om.

Aud că în curînd veţi veni la Iaşi, ad majorem Junimae gloriam. Atunci dacă voi fi încă aici, multe se vor putea discuta.

Cu salutări şi o strîngere de mînă.

M. Eminescu

(Bucureşti ian. sau Febr. 1878)

Iubite prietene *

Spun drept că n-aveam de gînd a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoream Junimii din Iaşi, căci desigur că pentru convulsiuni lirice rîsul e mij-

* reprodusă integral de I. E. Torouţiu, op. cit., vol. IV, pp. 134—136.

locul cel mai bun şi — cel mai rău. Atîrnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele şi de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu samă important, nu pentru deşertăciunea personală (departe de mine aceasta) dar pentru convingerea, că lucrezi sau nu în zădar. Eu sînt scriitor de ocazie şi dacă am crezut de cuviinţă a statornici pe hîrtie puţinele momente ale unei vieţi destul de deşerte şi de nensemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma pe care ele a-mbrăcat-o e vrednică de rîs, vei concede că nu aceasta a fost intenţia mea şi c-atunci e mult mai bine ca să nu se publice niciodată. În orice caz eu n-am vrut să le dau o formă ridiculă şi dacă sînt greşeli, eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt.

Deci trimit această coală de versuri, făcînd trei rugăminţi cît se poate de stăruitoare, a căror împlinire voi privi-o totdeauna ca un deosebit semn de prieteşug.

1). Să nu se schimbe o *iotă* din ceea ce am scris, căci îndată ce ies tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greşelilor mă priveşte pe mine; II) să se tipărească tuspatru * deodată; III) să nu se aibă în marginea putinţii nicio greşală de tipar.

Multe închinăciuni pentru toată Junimea şi pentru fiece „Junimist" îndeosebi, iar mai cu seamă mă închin cu multă plecăciune Cuconului Drăgănescu şi stăruitorului întru cele bune şi creştineşti Creangă.

. . . . . .

M. Eminescu

Notiţe asupra literaturii

De aceea pretenţiunile cele mari făcute artei româneşti şi tuturora celor româneşti în genere, căci veriga măsurătoare am luat-o de la străini, înfundîndu-ne în per-

* Poeziile trimise erau: *Povestea Codrului, Povestea teiului, Singurătate* şi *Departe sînt de tine...*; au apărut în „Convorbiri literare", XI, 1878, pp. 453—456.

fecțiunile literaturelor lor cu disprețul și uitarea totală a productelor române, cari naturalminte trebuie să fie inferioare celor streine. Societatea noastră semidoctă ocupă o sferă falsă față cu sfera în care se află realitatea la noi *.

* * *

Ceea ce producem noi nu place pentru că e prea slab față cu experiențele de artă și literatură ce le avem în alte limbe — va să zică noi înșii sîntem prea slabi și prea neculți pentru de-a produce în calitate ceea ce produc streinii atît în calitate cît și în cantitate **.

* * *

Corbul e marca dinastiei *Corvinilor*, dincolo de Carpați, a dinastiei *Basarabilor* dincoace. Abia în secolul nostru poeții Văcărești au acvilizat corbul și Domnii de la 1821 încoace l-au substituit în marca țării.

Dar legenda de mai sus *** nu dovedește numai legătura între Corvini și Basarabi, ci mai mult: persistența miturilor de origine arică în memoria poporului nostru.

Legenda lui Costin e legenda *Sakuntalei*, dramă în limba sanscrită de Kalidasa. E aceeași poveste — numai în Sakuntala corbul e înlocuit printr-un pește din rîul Ganga ****.

* * *

Homerismul consistă în atribute. A homeriza va să zică a atribui unui substantiv un atribut care să-l izoleze de toate celelalte în toată frumusețea ***** lui ******.

* * *

Răzvan-Vodă nu e o dramă ci epopeea unei (...) ******* om ordinar. Antitezele sînt viața.

Cea mai comică noțiune românească e moftul — antiteză neapărată ******** și în sine atît de ridicolă dintre aparența exterioară și fondul intern. Cel mai antitetic și mai comic caracter e moftangiul. Tartuffe e un moftangiu *

* Ms. 2254, f. 337.
** Ms. 2258, f. 217.
*** In rîndurile anterioare, Eminescu a reprodus, după M. Costin, legenda Corvinilor.
**** „Timpul", VIII, 1883, nr. 131, 15 iunie.
***** lectură probabilă; ar putea fi *funcția?*
****** Ms. 2276, f. 231.
******* cuvînt indescifrabil.
******** lectură probabilă.

* * *

Ritmul și rima sînt dușmani răi, dacă-i pronunți cu prea multă grijă; seamănă femeilor care-ți aduc cele mai multe satisfacții, cînd le tratezi cu mai mare indiferență **.

Despre filologi ***

Fiecare băiat ud după urechi, care-a învățat două buchi la nemți, fiecare om de la noi, ce-a venit cu cultură streină, se crede îndreptățit ba chiar dator de-a da lecțiuni poporului și de-a ști toate celea mai bine decît dînsul. Băieți fără de simțire, care imită fără de-nțelegere pe Schiller, pe Paul Heyse ș.a. vor învăța pe poporul nostru să simtă. Am auzit singur, cu urechile mele, pe un exemplar de secătură zicînd: că poporul nostru trebuie să-nveție a simți căci n-o știe. După care teorie simțirea se-nvață? *Filologii* vor să știe mai bine limba decît totalitatea poporului, căci în scrierile lor nu se vede cum limba este obiectiv — ci cum ar trebui să fie după înalta înțelepciune a lor. Din fericire pentru limbă, care rămîne cum vedeți, D-nealor divergează așa de mult în păreri, încît oamenii chiar din această divergență pot învăța — *ce adevărate sînt părerile Dumelor.*

Ideile a priori.

Pe de /o/ parte — nepăsare; pe de alta idei a priori.

* Ms. 2258, f. 222.
** Ms. 2291, f. 20 (în limba germană, reprodus la 266).
*** Ms. 2255, f. 395 v.

Prelegerea D-lui V. Conta asupra fetișismului*

Duminică în 13 luna curentă d. V. Conta va ţinea în sala Universităţii prelegerea sa asupra *fetişismului*. D. Conta ca scriitor e din numărul celor puţini, cari nu reproduc numai idei nerumegate din cărţi străine, ci gîndesc mai cu samă singuri; apoi D-sa mai are talentul de a expune foarte clar materiile cele mai grele, fără ca prin această limpezime obiectul să piardă ceva din însemnătatea sa. Aceste două calităţi rare pretutindene, dar şi mai rare în ţara noastră, ne îndreptăţesc a crede că prelegerea va fi îndestul de interesantă**.

* * *

Duminica trecută d. V. Conta a ţinut prelegerea sa asupra fetişismului. După cum era uşor de prevăzut pentru cei care cunosc individualitatea intelectuală a acestui scriitor, prelegerea sa a fost foarte interesantă şi a ţinut încordată atenţia auzitorilor mai mult de o oră şi jumătate. Precum nici se putea altfel, D. Conta a judecat despre fetişismul, antic după asemănarea celui modern; arătînd apoi urme de fetişism în credinţele de astăzi ale popoarelor, judecata sa prin analogie s-a dovedit a fi cu totul corectă, limpede şi fără săritură. Cu această ocazie D-sa a dezvoltat o sumă de cunoştinţe etnologice, încît fiecare propoziţie conţinea ceva nou; totodată a dovedit o cunoştinţă amănunţită a mitologiei populare române, a cărei analogie cu credinţele populare ale altor popoară a făcut-o cu totul evidentă.

Dar tocmai din cauza bogăţiei de cunoştinţe, desfăşurate cu această ocazie, sarcina unei dări de samă pe scurt, devine

* „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 15, 11 februarie, la rubrica „Noutăţi", cu titlul *Prelegerile Junimei.*

** „Curierul de Iaşi", X, 1877, nr. 17, 16 februarie, la „Noutăţi", subtitlul *Prelegerile Junimei.*

aproape cu neputinţă. D-sa a dovedit că credinţa în duplicitatea existenţii noastre a pornit de la faptul, că fiecare îşi are *umbra* sa. De-acolo vedem la cei antici sufletele în chip de umbre, de-aceea după credinţa poporului Românesc, cel căruia i se ia umbra, trebuie să moară. Dar fiindcă toate lucrurile au o umbră, după credinţele primitive toate lucrurile sînt însufleţite, astfel încît sălbatecul calcă pretutindene pe suflete, din cari cele mai multe sînt rele, şi puţine, anume cele ale rudelor şi prietenilor, sînt bune. Cu aceeaşi claritate a desfăşurat apoi metoadele de a omorî sufletele de a dobîndi prietenia lor, de a le aservi; au arătat cum toate mişcările în natură li păreau produse de spirite, cum vîntul e reprezentat ca o mulţime de spirite, ce biciuiesc frunzele pădurei şi valurile apelor, cum zefirul e un spirit mîngîios ce spune poveşti florilor, care rîd de toate aceste, rămîind serioase numai pietrile bătrîne, care în viaţa lor lungă ştiu că acestea sînt deşărtăciuni uşoare. Mai ciudată este credinţa că fiinţele au mai multe suflete, pentru a cărei ilustrare a adus pe lîngă altele din viaţa sălbaticilor, şi credinţa ţiganilor că au cel puţin trei suflete, apoi o poveste românească populară despre un om cu viaţa vecinică, a cărui vecinicie constă tocmai într-aceea că-şi ascunsese sufletele foarte bine.

Credinţa că pe cînd omul doarme, sufletul lui iese din trup şi umblă pe unde vrea, a dat apoi naştere la vraja prinderei sufletului prin chemări mîngîioase, a închiderii lui în ceară şi într-o viţă de păr şi a nimicirei lui. Strigoii, luarea din urmă, făcutul, deochietul, făcutul de dragoste, toate se reduc în urma urmelor la unul şi acelaşi princip, că adecă sufletul (după credinţă primitivă muritor) în neatîrnare de trup poate fi vrăjit, prins, aservit şi că e supus unor formule magice.

Departe de a fi redat măcar a suta parte din mulţimea faptelor, aduse de prelector, şi tot aşa de departe de a fi reprodus cugetarea unitară, care le pătrundea pe toate, ne mulţămim numai cu aceste cîteva însemnări, sperînd că d. Conta va face din ele obiectul unui studiu în scris.

Un materialist român*

Se știe că d. V. Conta au publicat într-un volum în limba franceză Teoria fatalismului**, a cării interesantă pertratare a ocupat mai mult timp coloanele „Convorbirilor literare".*** Aceste studii ale profesorului din Iași au un mare merit, ele sînt dictate pretutindene de spiritul neîndoielnic al adevărului. Poate să fie cineva pentru sau contra teoriilor materialiste, aceasta nu împiedică însă ca să recunoaștem meritul personal al autorului de-a fi spus sincer și fără încongiur părerile, pe care le crede adevărate, de-a fi scris în mod foarte clar și de-a fi tratat cestiunea, înarmat cu toate cunoștințele necesare. Drept vorbind, puțini scriitori români s-ar putea lăuda cu asemenea calități. Dar aceasta nu este numai părerea noastră. Un profesor de filosofie spiritualistă din Bruxelles a spus la citirea manuscriptului încă, că rar a întîlnit pîn-acum o carte de filosofie materialistă mai clară, mai consecventă și mai sinceră.

Profesorul din Bruxelles e departe de-a împărtăși ideile autorului român, cu toate acestea a cetit cartea cu mare plăcere. Pîn-acuma auzim că d. Conta a primit în privirea cărții sale o scrisoare de la renumitul Charles Darwin și alta de la materialistul german Louis Büchner.

* „Curierul de Iași", X, 1877, nr. 47, 4 mai, la rubrica „Noutăți";
** *Théorie du fatalisme*, Bruxelles, 1877, vol. în 8°, 312 p.
*** „Convorbiri literare", IX, 1875—1876.

Prelegerea D-lui A. D. Xenopol despre Criticism*

Prelegerea D-lui A. D. Xenopol despre criticism, a avut loc duminică 3 April. Domnia-sa a arătat mai întîi cum religiunele neputînd rezolvi pe deplin întrebările metafizice, capetele mai eminente încearcă o rezolvare pe altă cale, acea a filosofiei. Dar toate sistemele filosofice din anticitate pînă în timpurile mai nouă păcătuiau printr-un punt capital, acela de a lua lumea existentă ca ceva real, fără a lua în bagare de samă că cunoștința noastră despre lume e datorită la două elemente, unul exterior, cauza impresiunelor noastre, și unul interior, mintea ce le percepe; cu alte cuvinte, lumea se reflectează în mintea noastră ca într-o oglindă și de la forma oglinzei va atîrna în mare parte aspectul acelei lumi în inteligența noastră. Cel dintîi filosof, care supuse unei critice această minte a noastră pentru a videa pînă întrucît ea reproduce cu exactitate lumea ce ne încunjoară, a fost Locke, care a trăit pe timpul revoluției engleze. El deosebea în corpuri calității primare și calități secundare: acele primare sînt astfel, că fără de ele nu ne putem închipui corpurile precum sînt: întinderea și nepătrunzibilitatea. Calitățile secundare sînt acele ce noi le punem în corpuri prin simțurile noastre, precum mirosul, gustul, care nu sînt decît niște emanații; sunetul și colorile care nu sînt decît niște mișcări. Prin urmare aceste nu există în lumea reală ci numai în mintea noastră. Kant, filosof german mort la 1804, merse mai departe cu această osebire între partea reală a lucrurilor și partea lor ideală, adecă acea ce o punem noi în corpuri. El susține că chiar spațiul și timpul, prin urmare calitățile primare a lui Locke nu sînt decît niște forme ale inteligenței noastre, carile nu există în lumea reală; dar că

* „Curierul de Iași", X, 1877, nr. 39, 13 aprilie.

noi ne putem numai cu greu hotărî a admite această părere fiindcă spaţiul şi timpul sînt formele prin care noi vedem lumea şi nu ne este cu putinţă a ne închipui că ea să fie altfel de cum ne apare. Sîntem asemenea orbului de colori, care nu poate nici într-un caz să vadă coloarea roşă şi-şi închipuie că lumea e astfel precum o vede el, adecă lipsită de acea coloare.

Lumea aceasta mai este apoi pentru noi ca un fel de curcubău care nu există decît pentru oamenii puşi într-o poziţiune anumită, pe cînd acolo unde el ne apare nu sînt decît picături de ploaie. Oratorul dezvoltă apoi dovezile principale aduse de Kant în susţinerea acestei teorii. Kant însă lasă neexplicat ce este lumea în sine, neatîrnată de formele timpului şi a spaţiului. Un alt filosof, Schopenhauer, mort în 1860, se sili a demonstra că lumea în sine nu este alta decît ceva analog cu voinţa omului. D. Xenopol dezvăli şi această teorie şi sfîrşi discursul prin comparaţia lui Platon prin care acesta arată că omul nu vede din lucruri decît umbra lor, iar că esenţa lor adevărată îi rămîne pentru veci necunoscută.

Convorbiri literare*

Lipsa de statornicie e semnul deosebitor al celor din urmă treizeci de ani din viaţa noastră. Părăsind odată temeliile fireşti ale lucrării noastre, era un lucru firesc, ca să intrăm în o epocă de zăpăceală şi să ne apucăm cînd de un lucru şi cînd de altul, să schimbăm mereu temeliile lucrării noastre şi să nu mai ştim înşine ce voim şi ce nu voim.

Nici în o parte a vieţii noastre zăpăceala nu a fost însă atît de mare, ca în lucrarea literară. Nu mai ştiam înşine ce va să zică a vorbi şi a gîndi româneşte; cuvintele român, românitate şi naţiune îşi pierduse înţelesul hotărît. Chiemaţi şi nechemaţi se îmbulzeau asupra unui cîmp, care ar trebui să rămîie rezervat numai pentru capetele mai alese ale poporului, şi nu mai eram în stare să facem deosebire între ceea ce este bun şi ceea ce este rău.

În mijlocul acestei zăpăceli cîţiva oameni cumpătaţi şi purtaţi de bunul simţ firesc, statornicesc principiul că toate încercările de a înainta în lucrarea noastră literară vor rămîne zadarnice, dacă nu ne vom întoarce la temeliile fireşti, la tradiţiunile, la limba, la felul de a vedea şi la tendenţele poporului român. Pe baza acestui principiu se începe noua lucrare literară, al cărei organ sînt „Convorbirile literare" şi a cărei putere este iubirea de adevăr.

Niciodată nu au fost nişte oameni combătuţi pentru lucrarea lor cu atîta asprime ca şi aceşti apărători ai romanităţii noastre literare şi niciodată o foaie nu a fost atît de urîtă ca şi „Convorbirile literare". Francmasoni, cosmopoliţi, germanizatori, vrăjmaşi ai limbei şi ai naţionalităţii române... Ce nu au fost numiţi aceşti oameni? de ce nu au fost bănuiţi? de ce nu au fost învinovăţiţi?

Dar — „apa trece şi petrile rămîn". — Foile literare şi oamenii literaţi, care să însărcinară cu această combatere, s-au ivit, au stat cîtăva vreme şi au dispărut, iară „Convorbirile literare", după o muncă modestă dar statornică, de unsprezece ani, au ajuns a fi cea mai veche, cea mai răspîndită, ba astăzi chiar singura foaie literară în România. Astăzi chiar combătînd pe întemeietorul „Convorbirilor literare", nimeni nu mai cutează să combată principiile, în virtutea cărora această foaie a putut ajunge la stabilitatea lucrării literare; astăzi nimeni nu mai poate pune la îndoială că această foaie în limbă, în stil şi în concepţiuni este adevărata expresie a spiritului românesc; astăzi „Convorbirile literare" au ajuns a fi recunoscute de ceea ce au fost totdauna, de organ al oamenilor hotărîţi a conserva bazele naţionale în lucrarea noastră literară şi de a înainta cu pas bine chibzuit pe aceste baze.

La 1 April se va începe al XII-lea an al publicării „Convorbirilor literare". Abonamentul este de 20 lei noi pentru România şi de numai 6 florini pentru ţările de sub coroana Habsburgilor. Ele se fac numai pe un an întreg la Redactorul Iacob Negruzzi ori la „Tipografia naţională" în Iaşi.

* în „Timpul", III, 1878, nr. 39, 19 februarie, p. 3.

Pablo de Sarasate*

E greu a descrie impresia adîncă care-o face acest artist. Acoperit de aplauzele zgomotoase ale unui public, fermecat de admirabila curăție și putere a sunetelor vioarei sale, Sarasate privea cu ochii lui mari și de-o liniștită energie, netrădînd prin nicio mișcare a feței acea simțire adîncă care inspiră și dictează o atît de măiastră execuțiune...

Din nefericire numele marelui violonist fiind mai puțin cunoscut în părțile noastre semiorientale, sala teatrului nu era îndestul de plină.

Acești artiști executori iau arta lor cu sine și cine nu se folosește de puținele ocazii, au pierdut pentru totdeauna o plăcere artistică fără seamăn, senzațiuni muzicale pe care numai artistul acesta, care-și are feliul lui de-a executa, puterea și geniul lui individual, cum nu se mai află în altul. Sperăm, că știindu-se odată cum că abia mai există un violonist în lume de talentul lui Sarasate, publicul se va grăbi a da semne mai vii de respectul ce-l are pentru arta adevărată și se va grăbi a asista în număr mai mare la concertele sale.

* * *

. . . . . .

În urma stăruitoarelor insistențe a unui public fermecat de sunetele vioarei sale, Don Pablo de Sarasate va mai da încă un concert; al doilea și cel din urmă.

Numai unul? întrebăm cu uimire.

Acești artiști executori duc cu sine tot farmecul, cu care natura i-a înzestrat într-un moment de extraordinară liberalitate. Deodată cu ducerea lor, ei nu iau ce ne-a dat, lăsîndu-ne numai părerea de rău că nu-i mai putem asculta. Ei sînt despoții în republica artelor! De pe chipurile marmurilor antice putem avea copii în ipsos, de pe tablourile lui Rafael fotografii și gravure, operele maiștrilor compozitori le putem avea și ne putem împrieteni cu ei, mai bine decît cu cunoscuții și cu rudele, dar acești artiști al căror geniu consistă în priceperea adîncă și în execuțiunea măiastră a creațiunilor muzicale, aceștia ridică înainte-ne o lume proprie, numai a lor și după ce ne-au îngînat un ceas în acea lume, ei o duc cu sine.

La cel de-ntîi concert publicul n-a fost tocmai numeros, pentru că nu se dăduse, se vede, o publicitate destul de întinsă știrii despre sosirea artistului. De astă dată nimeni nu mai poate avea această ignorare, nici ca explicație a neasistării sale, necum ca scuză.

Concertul al doilea se dă mîni, Vineri, la 19 februarie, în sala teatrului mare. Deși presupunem că succesele ce artistul le-a avut în calea sa, nu vor fi suferind nicio asemănare cu ovațiunile unui oraș de pe marginea Orientului, totuși publicul bucureștean e dator a se întrece a-i face onoarea cea mai cuvenită unui artist: aceea de a-l asculta în număr mai mare decît în rîndul trecut, spre a fi răpit de farmecul puternic al producțiunilor sale.*

* „Timpul", VII, 1882, nr. 37, 18 februarie.

Note diverse

I. C. Maxim. În București a repausat cunoscutul profesor și membru al Academiei, I. C. Maxim. Ceremonia înmormîntării a avut loc sîmbătă la 4 a l.c. la cimitirul Șerban-Vodă. Cu greu ne-am putea hotărî să păzim zicătoarea latină „De mortuis nil, nisi bene". Intențiile sale vor fi fost

* „Timpul", VII, 1882, nr. 38, 19 februarie; impresionat de concert, poetul îi scria, la 21 februarie, Veronicăi Micle: „Se vede că durerea asta e o urmare a concertului al doilea al lui Sarasate, care a fost admirabil ca și cel dintîi" (v. I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 146).

desigur bune și patriotice, deși nu putem susține același lucru despre scrierile sale. E destul a pomeni colaborarea la Dicționarul fantastic al Academiei, al cărui singur principiu a fost: de-a nu lăsa neschimosit niciun cuvînt românesc, pentru a arăta că filologul închinase viața minții sale unor idei rătăcite. În privirea acestui dicționar însuși părintele canonic Cipariu a declinat onoarea de a-l fi inspirat cumva în tendențele sale. Și filologul din Blaj a și avut drept să decline asemenea onoare, căci gramatica sa, n-au îndreptățit pe nimenea la clădirea babiloniei academice.*

* * *

Societatea Academică. D-nii V. Manliu, Grigorie Ștefănescu, Alexandru Papadopol-Callimachi și D. Locotenent Colonel Ștefan Fălcoianu au fost aleși membri ai ilustrei companii. La dreptul vorbind niciunul din acești Domni n-ar fi fost ales în alte țări membru la vr-o Academie, dar în urma urmelor, în cadrul în care încap istorici ca d. Vasile Alexandrescu (alias Urechia) și poeți de însemnătatea d-lui Gheorghe Sion, este loc pentru multă lume.**

* * *

Românii din Moravia. „Foaia pentru minte, inimă și literatură" a publicat, dacă nu ne înșală memoria, înainte de mulți ani un studiu asupra acestor români, cari roind în munții Moraviei și-au pierdut limba, păstrează însă vechile lor obiceiuri precum și portul. De atuncea nu ne aducem aminte ca să se mai fi ocupat cineva de ei, deși studiarea lor ar fi desigur interesantă, prin întrebările la care ar da naștere. Încă în anul 1874 un preot din Rojnovul-morav, d. Fr. I. Kozeluk a publicat o colecție de cîntece poporale ale acestor Români sub titlul de *Kytice z narod, pisni morav. V a l a c h u o* (Ediția librăriei Fr. A. Urbanek în Praga). Aceste, pe care un ziar leșesc le numește „pline de jale" au fost transcrise în note pentru două voci de învățătorul F. V. Ianousek. Atragem atenția celor competenți în materie asupra acestui obiect de vreme ce se poate presupune că atît textul cît și muzica vor înfățișa destule analogii cu cîntecele din țările noastre. ***

* „Curierul de Iași", X, 1877, nr. 60, 8 iunie, p. 3, la „Noutăți".
** „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 106, 26 septembrie, p. 3, la „Noutăți".
*** „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 120, 3 noiembrie, p. 3, la „Noutăți".

Friederich Diez. Deși cam tîrziu, totuși ne îndeplinim datoria de a înștiința pe cetitorii noștri despre moartea renumitului filolog al limbilor romanice, Friederich Christian Diez, născut la Giessen la 15 mai 1794 și-au făcut studiile sale de literatură clasică în orașul său natal. La 1813 a luat parte ca voluntariu în războiul în protiva francezilor, iar la 1816 îl vedem studiînd în Göttingen limbile moderne. În urma îndemnurilor lui Goethe să fi studiat limba provensală. La 1830 deveni profesor la Bonn, la care catedră rămase pînă la moartea sa, întîmplată la 29 mai 1876.

El a scris în limba germană. Opere mai însemnate are: *Romanțe spaniole* (Berlin 1821); *Studii, contribuind la cunoașterea poeziei romanice* (Berlin, 1825) și *Poezia trubadurilor* (Zwieckau 1826) pe cari D. Roisin le-a tradus și publicat în franțuzește; apoi *Viața și influiența trubadurilor, Monumente vechi de limbă romanică* și altele, în fine *Dicționarul etimologic al limbilor romanice* (Bonn 1862) și *Gramatica limbilor romanice* (Edit. III 1872). Francezii și Englezii au tradus această carte. În privirea limbei românești să se fi servit de Dicționarul de Buda.

În privința limbei românești Diez are meritul de a fi nimicit pe cale științifică toate basmele despre originea slavă a limbei românești, precum acele erau susținute cu patimă de filologi de școală veche slavonă și combătute în același mod nedibaci de școala veche a filologiei românești.*

* * *

Bibliografie. Atragem atenția supra anunțului librăriei Socec et comp. Frumoasele ediții ale acestei librării, autorii aleși a căror scrieri au apărut pîn-acuma (C. Negruzzi, V. Alecsandri) ne dau dreptul a crede că întreprinderea, desigur costisitoare, a librăriei va fi aprețuită și încurajată de public, mai ales că procurarea operelor lui Alecsandri sau a lui C. Negruzzi ar trebui s-o facă fiecare în interesul său propriu. Astăzi cînd ziare, profesori, ba pînă și o academie și-au pus în cap să stîlcească graiul românesc, singurul liman și adăpost împotriva limbii păsărești, practicate de gazetari ș.a. sînt fără îndoială scrierile celui mai bun pro-

* „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 69, 20 iunie, p. 3, la „Diverse".

zaist român (C. Negruzzi) şi a celui mai mare poet al nostru, V. Alecsandri. *

* * *

Potcoave ortografice. Cetim în Curierul Bolgradului: micul format al ziarului nostru, abondentul interesant material *quu quare* am *potea* umple zilnic o aşa foiţă, *espiegleriile* que ne joacă Capul-lucrătoriu al Imprimeriei şi suciturile, *quu quare* se sileşte *Honnorabilul Commitetu* al Şcoalei centrale (domnul patronul şi padişahul unor însemnate resurse) de a ne face qua să ne dezgustăm noi de D-lor şi D-lor de noi — toate aqueste ne fac de a restrînge şi *aquum* deodată revista noastră etc...

Aqueste spuse, rugăm pe d-nul Prefect al judeţului de a nu se lăsa a fi influienţat de unele partizi, de *hommeni quu* o potere zilnică, de jurăminte şi de promisiuni de căinţă. *Quoqui* toate *quote* ei vor spune, vom reveni iarăşi la proverbul „Lupul, părul îl schimbă, dar naravu nu; *Niqui* salcia pom *niqui* ciocoiul Hommu" — Bravo Qurierul Belgradului, ziar politiqu, quomerquialu, agriquol! Minte la el cît glas la peşte... **

Iulius Jung: Die Anfänge der Romänen***

Jung, Iulius Dr. Die Anfänge der Romänen. Kritisch — ethnographische Studie. Retipărire separată din Revista pentru gimnaziile austriace, anul XXVII. Viena 1876.

Stăruit-au Românii în aşezările lor din Dacia Traiană sau au trecut Dunărea în vremea lui Aurelian şi au reocupat Dacia în sec. al 12-le/a/? Se ştie că amîndouă părţile

* „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 140, 24 decembrie, p. 3, la „Noutăţi".

** „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 61, 2 iunie, p. 3, la „Diverse".

*** „Convorbiri literare". X, 1876—1877, nr. 8, 1 noiembrie, p. 326, la rubrica „Bibliografie".

acestei întrebări au avut apărătorii lor. Thunmann, cel întîi care s-a ocupat în mod ştiinţific cu popoarele Europei răsăritene susţine că Românii sînt copiii romanizării Daciei; F. I. Sulzer respinge continuitatea poporului român în aşezările de astăzi, iar I. Chr. Engel e tatăl cunoscutei teorii a lui Rösler, că Dacia în vremea lui Aurelian a fost cu totul deşertată de populaţie romană şi reocupată de ea sub regele bulgar Krumus. Teoria lui Şafarik, că resturile romane, rămase în Dacia, s-au retras la munte, de unde apoi s-a coborît spre a umple şesurile ţărilor, ca cea mai apropiată adevărului, a fost împărtăşită de slaviştii mai noi precum Kopitar, Miklosich şi de învăţaţii germani Hoff, Wietersheim şi Th. Mommsen.

Rösler în fine reimproaspătă teoria lui I. Chr. Engel că Românii din a stînga Dunării au imigrat în Dacia pe la capătul veacului al doisprezecelea şi în începutul celui al treisprezecelea. Această părere avu asemenea şi susţinători în d-nii E. Dümmler, G. D. Teutsch, O. Lorenz şi Fr. Krones, dar şi contrari în însemnaţii etnografi istorici W. Tomaschek şi Kanitz.

În cartea d-lui Jung va fi deci interesantă compararea luptei de păreri în cestiunea Românilor, cu o luptă analogă de păreri în cestiunea altor popoare, ca a Raeto-Romanilor, Grecilor moderni ş.a.

Soluţiunea unor asemnea probleme va rezulta din trei izvoară: indiciile exprese a unor autori vrednici de credinţă, tradiţia vrednică de crezare de fapte ce stau în legătură, în fine concluziile din analogia unor lucrări asemănătoare.

D. Jung supune deci cuvintele lui Flavius Vopiscus unei critice într-adevăr ingenioase, puind în paralel indiciile altor scrieri asupra unor evenimente analoge. Astfel citează pasagiul din scriptură despre robirea Vavilonului şi ale lui Engipp (biograful sf. Severin) despre emigrarea populaţiei din Noricum şi dovedeşte că amîndouă aceste pasage trebuiesc luate cum grano salis. Tot astfel reduce şi d. Jung cuvintele lui Vopiscus la măsura de adevăr, care li se cuvine.

Strălucite prin argumentare sînt concluziile din analogia unor evenimente asemănătoare. Autorul citează Noricul, Raetia, ba tot imperiul roman în vremea invaziunei popoa-

relor germanice şi arată cum nicăiri popoarele nouă, venite asupra celor aşezate, nu le-au nimicit pe acestea, ci le-au cucerit numai.

In toate părţile autorul păşeşte în argumentare cu comparaţia critică, de-aceea cartea sa e numai interesantă pentru noi Românii, ci metoda critică-comparativă, pe care o urmează, ar putea servi de normă pentru toţi, cari ar voi să cerceteze cestiuni asemănătoare celei de faţă.

Copii de pe natură*

Furtişagurile literarii ale lui Cocovei Moretto sau vicleniile lui Scapin traduse-n spaniolește de Signorul Don Lopez de Poeticales.

Motto: Es muss auch solche Käuze geben.

Istorie ciudată! Timpii se iau de păr şi se trag îndărăt. Trecutul e viitor şi viitorul trecut — Anul 15... a furat pe anul 1870 într-un mod oribil şi cu precauţiune viclenește zîmbitoare cum că n-are să fie recunoscut.

Odată... în timpi însă — în anul 1870 trăia în România un scriitor care se ocupa din principiu şi meserie cu chir Cocoveiu, întunecoasă bufniţă ce cutreiera tribunalele României, care-n loc de cocoveau! îngîna încet şi printre dinţi vorba: Considerînd!... Acest autor de caraghioslîcuri moldovenește de mascarale, s-apucă-ntr-o bună dimineaţă sau într-o bună seara sau într-una din zile (că două nu i-ar fi trebuit genialei Lopăţi) să scrie-n românește o comedie: *Viclenie şi amor*, în trei acte cu boschet şi cu ascunzători secrete şi tainice totodată, şi cu versuri neversificate.

In anul 15... post natum Christum trăieşte şi un autor spaniol, Moretto şi scrie şi acela o comedie cu titlul Dona Diana, adică... Hoţul de el! schimbă pe Elena lui chir Cocoveiu în Diana — şi din România transpuse scena tomna-n Spania. Ei drăcia dracului! ş-apoi neci nu spune chir Moretto c-a tradus-o de pe moldovenie pe spaniolie. I-am trimis lui Moretto astă depeşe în regiunile cereşti ca altă dată de va îndrăzni să copieze în anul... o comedie scrisă românește în anul 1870, să aibă cel puţin precauţiunea — ca să puie pe doşcă: tălmăcit de pe moldovenie în anul cutare — da nu aşa!...

* Ms. 2257, f. 51; urmează versuri ironice la adresa lui I. Negruzzi.

Note despre folclor

Ich versäume nicht leicht einem Volksfeste beizuwohnen. Als ein leidenschaftlicher Freund der Menschen (vorzüglich des Volkes) besonders wenn sie in Massen vereinigt, für einige Zeit die einzelnen Zwecke vergessen und sich als Theile eines Ganzen fühlen in welchen doch zuletzt das Göttliche liegt — vor einem solchen ist mir ein jedes Volksfest ein eigentlich Seelenfest, eine wallfahrt, eine Andacht. Wie aus dem einem aufgerollten, ungeheuren Plutarch lese ich aus den heitern, aber heimlich bekümmerten Gesichtern, dem lebhaften und gedrückten Gange, dem Wechselseitigen Benehmen der Familienglieder, den einzelnen halbunwillkürlichen Menschen, mir die Biographie der unberühmten Aeusserungen, zusammen und wahrlich man die obscuren nicht durchgefühlt hat.*

* * *

Der Reiz der Volksliedes besteht darin, dass es der Empfindung und dem Gedanken den *kürzesten Ausdruck* gibt, alles Unwesentlich bei seite lässt; es ist so auss chliessich *Sprache der Empfindung*, dass es, um dieselbe so *frisch* wie möglich auszusprechen, auf Regelmäsigkeit des Reimes völling verzicht leistet, ihn nach Belieben durch den Klan-

* originalul în limba germană al textelor din Ms. 2290, aflat în traducere românească la p. 51.

greim ersetzt, reimlose zeilen einmischt, die Verse ganz zwanglos baut, allezeit *das ein fachste wort* wählt.

Es gibt hoffentlich auf fernerhin bescränkte Gemüther, die sich an einen ungeschickten Reim an ein schlechtes, *altes wort* nicht kehren, die sich freuen können an den *Klaren duftigen Goldtrank unseres Volksliedes* und der Pomeranze und des Zuckers nicht bedürfen *

* * *

Silbenfall und Reim sind gar arge Feinde, wenn sie zu sorgfältig gesprochen werden; sie gleichen den Freuen die am dankbarsten sind, wenn man sie mehr gleichgültig behandelt **.

Pentru comedia cea de obște***

Un manuscript din 1790 cuprinzînd gîndirile lui Oxenstierna **** arată cam în ce chip avea obiceiul de a privi strămoșii noștri lumea aceasta. Iată ce zice un pasagiu din această carte:

„Lumea este priveliște, oamenii sînt comedianții, norocul împărtește jocurile și întîmplările le alcătuiesc. Teologii ocîrmuiesc machinurile și filosofii sînt privitori. Bogații prind locurile, cei puternici apucă locul cel mai înalt, și la pămînt sînt săracii. Muierele aduc răcoreală și cei necăjiți de noroc iau mucul lumînărilor. Nebuniile alcătuiesc întocmirea cîntecelor și vremea trage perdeaua... Lumea vrea să se înșele — înșele-se dar. Deschiderea comediei începe din lacrămi

* originalul în limba germană al textelor din Ms. 2290, de la p. 51.

** originalul în limba germană al notei aflată în Ms. 2290, și cuprinsă de noi, în traducere, la p. 251.

*** „Curierul de Iași", IX, 1876, nr. 66, 13 iunie, p. 3, la „Diverse".

**** *G. Th. Oxenstierna* (1641—1707), moralist suedez. Cartea sa, *Cugetări pe teme diferite*, dominată de scepticism, circulă în România în manuscris încă în sec. XVIII. De aici pleacă Eminescu în dezvoltarea temei din *Glossă*: lumea e o scenă de teatru.

și din suspinuri. In lucrarea cea de-ntîi se arată pricinele cele nebunești a oamenilor. Cei fără de simțire bat în palme, ca să arate a lor bucurie, cei înțelepți fluieră jocurile. Cel ce intră plătește la ușă un ban, ce se numește osteneală și ia în locul lui un petec pecetluit, ce însemnează neodihna, cît își va ține locul. Schimbarea pricinilor îi *zăbovește puțin* pe privitori. Impletiturile cele bune sau rău împletite fac să rîdă filosofii. Acolo se văd urieși, care deodată se fac logoși și logoși, cari făr de veste se fac mari și vin la o înălțime fără de măsură. Acolo se arată oameni cari se par că au toate măsurile și paza, ce s-ar putea socoti, ca să nu lese drumul cel adevărat, care duce la sfîrșitul ce-și pun înainte; în vreme cînd despre altă parte cei nebuni și făr de grijă apipăie ușa nenorocirilor lumești. In scurt: acest fel este comedia lumei aceștia, și cela ce vrea să aibă zăbavă cu liniște, să se puie într-un unghi mic, de unde să poată cu odihnă ca să fie privitoriu și unde să nu fie nicidecum cunoscut, ca să poată făr de grijă a o batjocori, după cum i se cade".

Nu mai puțin interesante sînt proverbele românești asupra comediei cei de obște.

Iată cîteva:

Lumea-i ca o oglindă, în care se gătește omul, ca să arate precum nu este, ea-i ca o comedie, în care fiecare joacă rola sa și unde cel mai de rîs prinde locul cel mai bun. Ea e ca un liman, unde unul sosește și altul purcede; unul se bucură, de cel ce vine, ș-altul se-ntristează de cel ce purcede. E-ai ca un spital, plin de orice patimi. Ea-i ca un birt cu două porți deschise, pe una intră, pe alta iese. Lume-i ca un bîlci, unde unii cîntă, alții joacă, unii vînd, alții cumpără, unii beau și chiuiesc, iar alții numai privesc. Toate-n ea ca ziua vin și se duc. Precum în fundul mării stă mărgăritariul și mărgeanul și în fundul pămîntului pietrele cele mai scumpe, iar pe fața mării toate mortăciunile, așa și în lume. Cei vrednici și cinstiți ascunși și nevăzuți, iar cei nerozi în cinste mare. Lume fără nebuni, ca păduri fără uscături — nu se găsește.

O tragedie ţigănească *

Intre mai mulţi prăşitori ţigani, care lucrau cu nevestele împreună pe o moşie din ţinutul Cahulului, se aflau doi în împrejurări foarte deosebite. Unul avea nevastă foarte frumoasă, altul urîtă.

Cel cu nevastă urîtă putea să cînte :

Cît-îi ţara şi lumea
Nu-i nevastă ca şi-a mea,
Cu cînepa cea de vară
Se joacă cînii pe-afară
Cea de iarnă-o bagă-n tău
Şi mă pune s-o scot eu
Untura-i pe podişor
Capul ei cît un cuptor
Untura-i pe căminiţă
Capul ei cît o căpiţă
Acum e un an încheiat
De cînd nu s-a periat
Şi la umbra capului
Şede turma satului.
Ce haz am să merg acasă
Cînd n-am nevastă frumoasă
Strîng în braţe-o mohîndeaţă
Şi sărut un sloi de gheaţă.

De aceea s-a şi gîndit el :

Să rămîn viţel mînzat
Lîngă cei ce s-o-nsurat
Că bărbaţii au femei
Doar nu m-or lăsa să piei.

* „Curierul de Iaşi", IX, 1876, nr. 79, p. 3, la rubrica „Diverse".

Noaptea, după ce se culcară toţi, danciul îndrăgit foc de nevasta cea frumuşică gîndi :

Pentru ochi ca murele
Ocolii pădurile

ocoli încet ceata celor ce dormeau şi se duse lîngă nevasta străină.

Aceasta gîndind că este barbatul său nu zise nimic. Dar îndată ce băgă de samă că nu este barbatul său, s-a simţit atinsă de acest abuz şi l-a denunţat pe nopturnul Cicisbeo. Acesta a fi gîndit el în sine :

Cine dracu-a cunoscut
Grădină fără cărări
Dragoste fără mustrări,
Grădină fără pîrlaz,
Dragoste făr-de necaz...

şi aştepta cu oarecare nelinişte explicaţia cu bărbatul legitim.

Bărbatul începu să-l mustre şi să-i zică că i-a siluit nevasta. Danciu răspunse că a fost cu a ei voinţă. Atuncea bărbatul ridică sapa şi-i crăpă capul cu ea. Şi astfel se plini tragedia asupra căreia Curtea cu juraţi va avea a se pronunţa. De se întîmpla istoria asta între franţujii noştri, atunci am fi avut a înregistra : 1) o despărţenie, 2) un duel cu care bărbatul legitim cădea mort, 3) căsătoria între Cicisbeo şi cucoana văduvită. Dar atuncea unde ar fi deosebirea între o tragedie ţigănească şi una franţuzească.

Geniul naţional *

Între legendele noastre naţionale e una (în colecţia Ispirescu) de străveche origine desigur şi de-o mare adîncime. Un om primeşte de la ursite privilegiul „vieţii fără

* „Timpul", VI, 1881, nr. 62, 19 martie, p. 1.

moarte și tinereții fără îmbătrînire". Acesta trece pe lîngă un oraș și întreabă un tîrgoveț ce culegea mere într-o grădină, de cînd sta orașul acela?

— „De cînd lumea" răspunse omul culegînd mai departe. Peste cinci sute de ani omul pururea tînăr trece iar prin acest loc, dar de oraș nici urmă. Un cioban singur își păștea oile, cîntînd din fluier. „De cînd s-a risipit orașul de aici?" întrebă el. — Ce oraș? i se răspunse. N-a fost niciodată, tot cîmp limpede bun de pășune a fost aici. — Într-alt rînd omul pururea tînăr găsi aci un codru mare și un cărbunar tăind lemne. — De cînd e codrul? întrebă. — Da cine-l mai ține minte de cîndu-i? răspunse cărbunarul. Și în sfîrșit peste alte cinci sute de ani omul pururea tînăr regăsi iar un oraș mare. În piață larmă, trîmbițe, tobe, steaguri, veselie. — „De cînd e orașul", întrebă el, unde-i pădurea, unde-i păstorul cu fluierul? — Dar cine să-i răspunză la toate întrebările acestea? Fiecine în piață era preocupat de treburile lui proprii, de sine însuși, de ceea ce se petrecea împrejurul lui.

Omul pururea tînăr, cînd trecuse pe lîngă acel oraș, făptuise multe lucruri bune. Ciobanului îi răpeau Tătarii din turmă și el a alungat Tătarii, cărbunarului îi urlau lupii pe lîngă casă, el a stîrpit lupăriile, și-n adevăr într-o piață în oraș el a văzut o statuă călare c-o elebardă în mînă și s-a recunoscut pe sine în acea statuă. — Eu sînt acela zise el mulțimii de-mprejurul lui, dar toți rîseră de el și nu-l credeau. La archiva primăriei stetea scris că fapta reprezentată prin statuă se petrecuse cu multe sute de ani înainte. — Dar eu sînt acela, zise el. Nu țineți voi minte că acum cinci sute de ani mă chema Dragomir și mă pusese Mircea Vodă singur în pustietatea aceasta plină de păduri, în mica cetățuie a Dîmboviții de țineam piept Tătarilor pe Ialomița? Și acuma găsesc aici un oraș de două sute de mii de oameni? Dar cine să crează că el e geniul neamului românesc, pururea avînd în minte trecutul întreg și de aceea uimindu-se de ceea ce vede acum? Ba, în mulțimea cea mare iată că se găsi un moșneguț cu fața vicleană, cu ochii bulbucați și cam cepeleag la vorbă, care începu ceartă cu omul pururea tînăr, zicînd: „Ce vorbești tu? De cînd sînt eu există toate cîte le vezi. Înainte de mine nu erau decît *boiari* și *rumâni*. Luminează-te și vei fi, voiește și vei putea. Eu am creat

țara aceasta, înainte de mine nu era nimic". Omul pururea tînăr rîse, îi dete cu tifla moșneagului și se făcu nevăzut.

Cînd ne uităm cu binoclu, ne pare scena foarte aproape, cînd îl întoarcem ea ne pare foarte departe. Dac-am întoarce binoclul istoric spre anul 1654 la încoronarea lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Șerban, am vedea tot piesa de azi, jucată în alte costume (...)

. . . . . .

Dar dacă vremea, acest veșnic regizor, a scos din nou piesa din arhivă și ne-o reprezintă astăzi cu costume schimbate și cu alți actori, oare omul pururea tînăr, geniul neamului românesc a venit asemenea între noi?

Oare n-am uitat cumva că iubirea de patrie nu e iubirea brazdei, a țărînei, ci a trecutului?

Cultură și știință*

Fiecare om cult va avea în fiecare caz singuratec o judecată determinată ba chiar justă asupra împrejurărei: dacă cutare sau cutare îi este asemenea lui sau trebuiește numărat între cei neculți, dacă cutare sau cutare faptă e demnă or nedemnă de un om cult; ba mai fiecine va fi atît de încrezut de-a da o sentință decizivă și promptă pînă și asupra gradului și a valorii culturei altuia. Dacă însă s-ar suleva cestiunea că ce e cultura? atuncea ușor s-ar putea întîmpla să rezulte, nu vrem să zicem o perplexitate oarecare, dar, desigur, că ocaziunea unei întrevorbiri mai lungi; am fi aplecați de-a admite o determinare sau alta, siliți de-a renunța la altele, diferite momente s-ar prezenta și-ar dispărea, pînă ce-am putea coji sîmburele noțiunei din variata lui aplicare în viață; în scurt, ar fi de nevoie

* Ms. 2255, ff. 209—241; datează din epoca vieneză; reprodus de D. Murărașu „Buletinul Mihai Eminescu", III, 1932, 7, 9, pp—76—97; în reproducerea noastră păstrăm ordinea stabilită de D. Murărașu, care restabilește firul logic al înlănțuirii ideilor; vom menționa de fiecare dată, la sfîrșit, pagina din manuscris.

o cercetare anume, pentru a recunoaște în ființa sa internă ceea ce socoteam că am știut, ceea ce-am știut, chiar în aplicare. Va fi așadară multora binevenită încercarea de-a găsi cîteva puncte de vedere conducătoare pentru această cercetare.

Ce este cultura? Pe țăran, pe lucrător, pe meseriaș îi numim neculți! lor le lipsește orce îngrijire a spiritului, orce ridicare deasupra terenului vieței materiale. Însă care specie de cultură a spiritului îl face pe om cult? Vorbim de cercuri culte; într-acestea se gerează, se gustă, se discută — se cultivă arte și științe. Artă și știință — sînt ele cele ce constituiesc cultura? Nu necondiționat; acest om e foarte învățat și cu toate astea îi lipsește — cultura; dimpotrivă iar pe cutare meseriaș care nici profesă, nici cunoaște v-o știință, nici se-deletnicește, nici cultivă vr-o artă, ba chiar pe cutare or cutare țăran îl putem numi cult în felul său.

— De la femei pretindem cu deosebire cultură; însă ocupațiunea lor cu științele li apare bărbaților cel puțin netrebuincioasă, adesea nemăsurată și în genere — neplăcută (f. 209)

Învățători sătești și de școale poporale se luptă adesea cu zel și în van, ajung însă prea rar de-a aparținea sau de-a fi numărați măcar între cei culți; odinioară — cu deosebire în începutul secolului nostru și de la timpul de-nflorire a literaturei naționale încoa a fost ades multă vorbă despre o cultură a inimei; astăzi se vorbește puțin despre ea; numai la acele amice din provincie ale lui Schiller, care prin lux francez și romane engleze își cîștigă pretențiunea de-a trece de culte, ea servă ca o mîngîiere cînd au nenorocirea părută de-a se mărita după un bărbat bogat însă necult; atunci toate defectele lui / sînt învăluite / cu mantaua — culturei de inimă; prevenind la temuta condoleanță companioanelor copilăriei cu fraza: însă el are multă cultură de inimă.

Dacă e să atingem și momentul istoric, pentru a fixa mai precis punctul de-ntrebare, vom nota chiar de de-ndată, cum că noțiunea culturei în sens restrîns, peste tot nu este încă foarte veche; cum că ea în însemnătatea ei *specifică*, în care-i cugetată la noi nu pare a exista la alte națiuni ca o noțiune *unitară*, fiindcă în toate limbele mai nouă lipsește o vorbă congruientă pentru significarea sa; elementele sale ni se prezintă ici altfel amestecate de cumu-s dincolo, și conțin cînd mai mult cînd mai puțin decît ceea ce exprimă vorba noastră; sigur este însă că popoarele cele vechi — și cele clasice — nici au cunoscut-o, nici au întrebuințat-o, că lor le-au lipsit noțiune și cuvîntul, în mare parte și obiectul.

Noțiunea apare pe de o parte atît de îngust mărginită și determinată în sine, pe cît e de nemărginită și de ilimitată e pe de altă partea aplicațiunea ei. Rezolvarea întrebării noastre trebuie să fie așadar posibilă; și ea o și este în faptă, dacă îndreptăm întrebarea la aceea, că ce determinațiuni sînt în noțiunea culturei, din ce elemente constă ea cari la despărțirea sau împărțirea lor mai sînt susceptibile și de o deosebită aplicațiune. La aceasta se-nțelege de sine cum că noțiunea sau bine zis vorba e p-ici pe colea și rău întrebuințată în conversațiune, sau în unele cazuri e întrebuințată metaforic și că dar nici noi n-o vom (f. 210) urmări-o pîn-acolo, ca să fie recunoscută în toate combinările în care ar fi posibil ca să obvie; însă cum că toate acestea nu pot opri de-a cerceta noțiunea cea adevărată în cuprinsul deplin al însemnării sale proprii. Merită a fi relevat expres, cum că se vorbește și despre cultura unui popor; aicia însă vorba are o-nsemnătate cu totului alta decît dacă e vorba de cultura în sens propriu și strict al unui om singuratec. Cum că Romanii și Grecii se țin de națiunile culte, n-a vrea nimenea să ne-o dispute. Intre cultura unui popor pricepem suma întregei sale vieți spirituale; aspirațiunile și faptuirile sale în artă și știință, moravurile și obicinuințele sale, și gradul de cultură al poporului se măsură parte după numărul și valoarea productelor vieții spirituale și a toatei activități interne, parte după numărul aproximativ al tuturor acelora, cari au dat naștere acestor producte și al acelora cari au merite întru producerea și conservarea culturei publice. Individele acestea însă, pe cari-i reprezintă cultura publică generală și cari-au contribuit la ea, nu mai sînt ei înșii oameni culți în sens strict; ei au fost învățați, artiști, legislatori, oameni le stat, însă *nu numai* și *nu întodeauna* oameni culți; așadar în privirea acestor opere și manifestațiuni a culturei noțiunea ei e cu totului diferită, cîndu-i de popor vorba și cîndu-i de oamenii singulari. Și mai esențial e că cultura publică sau națională consistă din niște elemente foarte importante, cari nu sînt opera oamenilor singuratici ci-s comune absolut tuturor; acestea-s elemente ale spiritului poporului, pe care comparîndu-l cu alte spirite ale popoarălor, îl numim cult, precum sînt

de ex. moravuri, religiuni, maniera de-a privi lumea, şi îndeosebi limba, care-i *oglinda tuturor acestora*: un popor poate poseda o limbă foarte dezvoltată, *cultă în sensul cel mai înalt*; ea va fi semnul şi testimoniul cum că naţiunea e cultă; însă cel cult şi cel necult, cel ce ştie *mai* puţin şi cel mai învăţat vorbesc aceeaşi limbă, atît e diferită cultura cu privire la un popor şi la un individ. ([211])

Moravurile unei naţiuni pot, ca expresiune a individualităţii naţionale şi în comparaţiune cu altele, să fie culte, însă omul singular, care exercită aceste moravuri, nu demonstră prin asta încă cultură, ci numai morigeritate, civilitate.

Unui spirit poporal sau unui popor i se pot atribui aşadar toate semnele caracteristice ale culturei, cari vor rezulta în decursul studiului nostru, fără din aceasta să urmeze cumva cum că indivizii singulari ai acestui popor sînt într-adevăr oameni culţi.

Studiul nostru se îndreaptă exclusiv asupra culturei individuale sau a aceleia care-i numită astfel în sens restrîns şi propriu.

Cuprinsul şi esenţa culturei nu e simplă; sînt mai multe şi deosebite elemente, cari la un loc constituiesc şi esaurează întregul noţiunii. Aceste mai multe elemente aparţin chiar la diferite sfere ale vieţii spirituale, şi abstrăgînd dacă aceste sfere deosebite sau cel puţin elementele acelea s-ar lăsa reduse la unul singur şi derivate din ele, totuşi studiul nostru va cîştiga în claritate, dacă le vom orîndui cu privire la acea deosebire, şi dacă vom aduce la dezvoltare fiecare din acele elemente după sfera deosebită căreia-i aparţine. Cultură se numeşte înainte de toate /o/ anumită stare şi grad de dezvoltare al *inteligenţei*, o speţie anumită de ridicare a spiritului asupra manierei lui de-a privi natura şi viaţa primară şi cîştigată fără cultivare educativă, o împlere a sufletului cu aşa fel de obiecte ale cunoştinţei, cari trec peste trebuinţele vieţei cele nemijlocite şi naturale. Astea sînt însă determinaţiuni generale cari au valoare pentru orce gen de viaţă spirituală în sens mai nalt; care grad şi stare a inteligenţei însă e acela, pe care-l numim cultură, care specie de ridicare şi împlere a spiritului e de priceput (f. 212) sub aceasta, astea toate le vom clarifica *mai* bine, dacă le vom studia în deosebirea şi antiteza lor cu alte (specii) soiuri ale

vieţii spirituale şi ale dezvoltării inteligenţei, şi îndeosebi cu a *ştiinţei*. — După aceea noţiunea culturei mai înseamnă şi un mod anumit al acţiunii, conduitei şi-a manierelor; cu deosebire cerem de la un om cult împlinirea celora, ce pretinde moralitatea de la *om*; cultura e privită ca un izvor deosenit al moralităţii şi ca motiv propriu al simţemintelor (convincţiunilor), totodată însă ea cere multe în privirea împlinirei chemării noastre omeneşti, cari sînt străine sau indiferente pentru etica şi religiozitatea pură. Acest al doilea element al culturei se va putea caracteriza mai bine prin despărţirea lui de elementul moralităţii.

În fine cultura mai conţine încă un raport şi o îmbinare deosebit de intimă cu frumuseţea; la fiecare om cult nu presupunem numai o resimţire tare şi agilă a frumuseţei ci şi o reprezentare relativă a acesteia; se cere cel puţin expres, ca în şi pe el să nu se prezinte nimic nefrumos, ba şi împrejurul lui să nu fie nimic, care să vateme simţul estetic. Întrucît şi pentru că estetica vine la aplicare nu numai cu privire la artă, ci tocmai atîta ba mai mult încă cu privire la frumuseţea naturală a vieţii şi a simţemintelor, vom avea să-ndreptăm privirea noastră asupra culturei în legătura ei cu simţul frumosului.

Întreg studiul nostru se împarte şi orînduieşte astfel, încît vom avea de dezvoltat:

Cu privire la inteligenţă
Antiteza între cultură şi ştiinţă
Cu privire la activitatea practică
Antiteza între cultură şi moralitate (213)
În fine cu privire la estetica vieţii
legătura între cultură şi simţul frumosului * (214)

Antiteza dintre cultură şi ştiinţă se prezintă mai hotărît şi mai clar în deosebirea scopurilor lor. Începutul studiului nostru din acest punct de vedere e justificat cu atît mai mult, cu cît va trebui ca din scop să urmeze orce altă determinaţiune. Scopul culturei e în esenţă *individual*, el se împlineşte pe deplin şi exclusiv înăuntrul individului cultura unui om nu are alt scop decît ca tocmai *el* să fie cult. Imbogăţirea şi dezvoltarea, (activitatea în genere) activarea în

* Numai cea întîia din numitele trei părţi este în intenţiunea acestui tratat, cele două din urmă le vom schiţa numai fugitiv, pentru a da o idee despre întregul fiinţei culturei. (Nota în textul lui Eminescu).

genere a spiritului, întrucît ea-i îndreptată numai spre aceea ca să ajungă starea ce se numește cultură, nu are un scop general sau obiectiv, care adică să fie afară de persoană, și *nici* un scop practic. Într-asta ea-i contrapusă științei. Scopul orcărei activități științifice este *general*. Conlucrarea la o știință, fie-nvățînd sau învățător, fie creator sau numai culegător, are un scop general, care trece peste persoana conlucrătorului, adică știința însăși. Cînd cineva se ocupă științific, cestiunea nu e de dezvoltarea individului pentru el însuși, ca *el* să fie un om plin de știință, ci de dezvoltarea sa ca membru în comunitatea celor știutori. Abia în numărul și în măsura activității celora, ce se ocupă cu știința zace propria realizare obiectivă a științei; știința există într-adevăr și ca atare, afară de individul singular, obiectiv; însă ea planează oarecum numai asupra și între indivíde; ea are o formațiune și obiectivitate numai ideală; ci numai abia în indivídele ce o cugetă și-o știu ea există în orce vreme real; aicia are realitate obiectivă. (Chiar în monumentele științei, în cărți, charte, instrumente și altele unde într-adevăr ea pare a fi existentă și grămădită, ea nu există în faptă decît în *posibilitatea de a fi știută*; ea-n aceste monumente nu există într-altfel, decît ca științele naturale în cartea naturei, o carte care trebuiește citită, pentru a fi o carte). Așadar numai în neîntrerupta consecutivitate a celor știutori trăiește-ntr-adevăr știința.* (f. 215).

Într-asta stă demnitatea chemărei științifice și tot într-asta lipsa de valoare a diletantismului curat personal și subiectiv, în genere van, într-asta-n fine rușinea mărunțușerilor literari a cărăr spirit samănă pe deplin bibliotecelor de-mprumut, unde opurile de știință se cîștigă și se-mprumută — pentru grosița de citit.

După aceea lucrarea omului singular *în* și *la* științe mai are de scop, ca el să contribuie cel puțin după putință la progresul ei, și afară de aceea că poate îngriji de ereditarea ei prin generații viitoare, prin simpla ei propagare. Și arta are în activitatea ei creatorie un scop asemenea general, care să ajungă însă mai mult obiectiv adică în obiect însuși și afară

* La istorie și istoria literaturei române. Continuitatea în dezvoltare este condiționată de știința istoriei și a faptelor ei (f. 215 v). (nota lui Eminescu).

de persoane; operei de artă, îi trebuiește mai puțin privitori, de cumu-i trebuiește unei cărți cititorii — unde se-nțelege că nu poate fi vorba decît de operele plasticei, în distingere de muzică și poezie. Litera e moartă, opera de artă are o viață proprie; cartea *presupune* înțelegere; dacă e să devie mediu al științei, opul de artă sau mai bine zis operele de artă își creează-n mare parte priceperea lor proprie; ele se fac înțelese prin sine însele. Toate astea nu sînt însă decît deosebiri de grad. Toate combinările noțiunilor artă și știință, precum politica ca artă și știință despre ale statului, religiunea ca teologie, serviciu și învățătură bisericească și altele încă multe d-astea, au scop general și obiectiv, obiectiv în spiritul național ca instituțiuni, ca stări etice, religioase s.a.m.d.

Pentru a fi completi, mai amintim că afară de acele două speții de știință, care sînt îndreptate asupra unor scopuri generale și obiective, mai sînt încă și altele care nu persevereză ca acestea curat numa-n sfera vieții spirituale, ci se întind și asupra vieții materiale și de aceea se numesc cu deoasebire *practice*. Știință naturală în aplicațiunea ei la industrie și inginerie și tecnică, medicina ca știință și artă a vindecărei, jurisprudență ca știință și exersarea dreptului pozitiv. Acestea* se disting prin aceea că ele sînt incise totodată și în viața exterioară căci au și efectele lor individuale, adică sînt practice în sens restrîns, pe cînd știință de stat (Staats-Kunst), religiune publică (216) și alte asemenea reprezintă și promovează numai stări spirituale obiective; mijlocit însă pot să devină și astea practice, ba chiar filosofia și astronomia (care aparțin științei pure).

Așadar științele precum și artele proprii și științifice au și urmăresc cu toate în exercițiul lor niște scopuri generale și obiective, în parte și practice; cultura însă deși și ea-nsemnează asemenea o activitate și dezvoltare spirituală, este personal terminată cu scopul ei, e mărginită la individ și se îndeplinește numai în el singur.

Pe cînd astfel, pe d-o parte știința și cultura sînt cu totul deosebite, le găsim pe de altă parte într-o legătură foarte strînsă între ele. Mai întîi ni se manifestă la o privire mai de aproape împrejurarea, cum că tot materialul și cuprinsul activității spirituale, ce constituie cultura, e luat numai din

* în text, *aceasta*

știință (și din arți) : cultura nu e de sine creatoare, ci în esență e receptivă, pasivă ; fiecare progres propriu al spiritului public, fiecare lărgire și înălțare a cuprinsului său, care-i făptuit de un individ, nu se atribui nicicînd culturei ca atari a acestuia, ci artei sau științei din el.

Ce raport este dar între cultură și știință la diversitatea deplină a scopului și la identitatea deplină a cuprinsului lor ? Ca spectatorul în fața artei, ca credinciosul cu biserica, astfel e raportul dintre cei culți și știință. Cugetătorii și învățații lucrează, cei culți consumă știința ; învățații sînt preoții științei, cei culți sînt obștia credincioșilor ; — ceea ce nu exclude ca un laic să priceapă adesea mai mult din teologie decît duhovnicul său. Știința este reprezentarea și dezvălirea spiritului național într-o direcțiune, acea a științei ; valoarea și ființa ei, viața și scopul ei e departe de a se mărgini la un număr breslaș de indivizi; știința nu e pentru învățați ci învățații sînt pentru știință ; ea trăiește-n ei și-i domină totodată ; dar și știința nu există pentru sine însești; ea e numai o parte și un membru în organismul spiritului național și mai încolo a celui umanitar ; știința și servii ei, învățații, ei lucrează numai pentru națiunea lor, pentru susținerea și înălțarea spiritului național ; ei lucrează pentru a aduce izvoarăle sucului vieții lor în spiritul public comun și spre a-l aduce pre acesta la înflorire. (f. 217).

Cei culți dintr-o națiune sînt, cred, cari mai dintîi și cu deosebire recepează în ei cele cîștigate pe terenul științei pentru spiritul public, și de-aceea nu-i indiferent dacă numărul de oameni culți ce-și apropriază știința și rezultatele ei gata, este mai mare sau mai mic. Înălțimea și demnitatea spiritului național nu se determinează numai prin cuprinsul celor știute (în știință), ci și după întinderea numerică a celor culți. Beoțienii rămîn Beoțieni și Abderiții Abderiți, deși unii au avut pe Pindar, ceilalți pe Democrit. Nu preoții constituiesc biserica ; ei nu o pot face decît în cea mai strînsă comunitate cu credincioșii ; tot astfel nu constituiesc învățații spiritul științific al națiunii, ci numai întregul număr al celor culți prin știință. Și înălțimea artistică a unui popor nu se măsură numai după artiști, ci după cunoscătorii și protectorii artei. Pe pomul cunoștinței, care crește din pămîntul spiritului național, știința se poate compara cu acele intime

puteri agente, cari sugînd și alăptînd scot sucurile din adîncimile izvorîtoare și le trimit modificat în toate ramurile ; trunchiul și rădăcinile sînt purtătorii consistenți ai științei, învățații ; viața firească, viața văzută, viața frumoasă și mirositoare în frunze, flori și fructe, este cultura generală care răsare din cele precese.

Așadar scopul culturei este individual în fiecare om singuratec, fără v-o referință nemijlocită și folositoare la întregul și generalitatea semenilor săi, și cu toate astea în legătura cea mai intimă cu scopul general. Cele mai particulare se anină aicia nemijlocit de celea mai generale, tocmai așa precum omul se unește nemijlocit cu omenirea, *vede, împlinește* și *pricepe* scopul și chemarea sa în ea, mai mult decît în comunitatea mai îngustă a familiei, comunei și statului, cu cari el stă oarecum în referință faptică. Toată moralitatea omului singular, referească-se ea la raporturi individuale sau publice, își are întemeierea în natura și chemarea sa ca om, așadar în lucrul cel mai general, în omenire — în umanitate.* Astfel și cultura e înainte de toate individuală, însă totalitatea indivizilor și prin urmare și fiecare la locul său are de-a exprima și a pune-n viață înălțimea și stadiul spiritului național ; acesta-i scopul cel comun tuturor. (218).

Nu ne permitem a o lăsa nepomenit, că și cultura are urmări asupra mărginelor ei individuale și cum că în această trecere peste mărgini are un scop mai întins decît personal, și adică : în perpetuarea transmisă a culturei. Cu deosebire se poate susține aceasta despre cultura aceea care se referă la moralitatea și frumusețea unui om, la viața și purtarea cea cultă ; aicia influința unei împrejurimi culte nu e numai esențială, ci neînlocuibilă. Simțul estetic în genere și probarea lui în viața proprie, îndeosebi, cere o îngrijire atît de durabilă și practică, cum ea nu se prezintă decît prin relațiunea și societatea celor culți, pe cînd orce știință teoretică despre el și orce nizuire solitară după el ni se arată în genere a fi zadarnice. De acolo și experiența deasă, cum că și oamenii foarte cultivabili și culți înăuntrul lor, dacă în anii lor primitivi n-au crescut sau n-au ieșit din o societate cultă, vor avea cu toate calitățile lor preferabile lipsă

* O cercetare mai departe a acestei cugetări va urma în tractatul „onoare și glorie" (nota în textul lui Eminescu).

de acel ceva, care ni se prezintă îndată şi-ntotdeauna ca semnul caracteristic cel mai revelat a unui om cult. În laturea aceasta a culturei autodidacţii rămîn întotdeauna îndărăt, numai , cum am zice, geniul culturei va poseda şi în casa de melc a singurătăţii acele fine fire sensitive pentru tot ce-i convenabil, de şic şi frumos în formele vieţii.

Prăsirea culturei intelectuale însă prin cei culţi se-ntîmplă-ntotdeauna într-o măsură numai foarte mică, şi şi aceea într-un mod pervers, dacă nu intervine ştiinţa. Unde numai cei culţi singuri vor să producă şi să perpetuieze cultura inteligenţei fie-n educaţiunea copiilor or în influinţa literară asupra publicului, acolo semidoctismul şi secăciunea (fraza goală) sînt aproape; orce răsad al culturei trebuie să pornească de la ştiinţa însăşi; nu se poate semăna făină, ci numai grîu, pentru a putea căpăta făină.

De-a mai vorbi apoi şi despre protecţiunea pe care cultura publică o dă ştiinţei cu şi fără intenţiune, în vremi cînd reprezentanţii obscurantismul[ui] şi contrarii ştiinţei au devenit a fi din întîmplare partida dominantă, de a vorbi de acestea aicia nu e loc.

Înfluinţa binefăcătoare a culturei şi reacţiunea ei folositoare asupra ştiinţei, atît prin faptul că trezeşte în cercuri din ce în ce mai întinse aplecarea pentru studii ştiinţifice şi că prin asta măreşte întinderea spiritelor ştiinţifice, cît şi cu deosebire prin aceea că produce în adepţii ştiinţei înseşi (f. 220) cari nu sînt învăţaţi savanţi decît numai într-un ram special, o privire generală asupra cunoştinţelor şi prin acesta o privire mai adîncă a ştiinţei, — această influinţă îndoită a culturei asupra ştiinţei vom putea-o scruta numai după ce vom fi reprezentat deosebirea între ele amîndouă cu privire la fiinţa şi conţinutul lor.

Înainte de a trece la aceasta, vom deduce îndată din determinarea scopului culturei cum că din care cauză la popoarele antice noţiunea ei nu era cunoscută şi ştiinţa şi cultura nu erau despărţite.

Scopul activităţii spirituale curat numai pentru ea însăşi înăuntrul individului li era necunoscut popoarălor antice; toate celea aveau or erau să aibă un scop obiectiv, general.

S-au vorbit şi discutat mult asupra lipsei individualismului la naţiunile clasice; sigur este însă că orcît de individual s-ar fi format un obiect sau un raport după nizuinţă şi facultate, nu era apreţuit decît din punct de vedere al generalităţii

Unde de sine starea şi valoarea omului singular ca atare nu-şi găseşte recunoaştere, acolo nu se poate afla nici cultura individului pentru el însuşi, vre-un scop demn de băgat în samă

Mai important în toate acestea e că cei vechi nu venise încă la cunoştinţa cum că scopul individual cum l-am citat mai sus este totodată şi tot atît de mult şi cel mai general, o cunoştiinţă de care nici azi lumea, unde iar individualismul a căpătat o aşa de mare preponderenţă, nu e conştie decît într-un mod foarte imperfect; că fiecare om singular e membru şi reprezentant al naţiunii sale fără vre-o activitate faptică pentru ea; aşa încît viaţa şi faptele sale individuale sînt de valoare naţională şi de preţ general. Socrate nu numai prin viaţa şi învăţăturile sale ci şi prin felul morţii sale este o podoabă a spiritului naţional elin, şi dacă Iunius Brutus, deşi cămătar ca om privat, totuşi prin faptă şi apreţiere generală, a fost cel mai bun cetăţean al Romei, atunci nu vom atribui aceasta lui, ci simţului etic încă nedezvoltat al naţiunii sale pentru virtutea privată.

Ceea ce numim noi în sensul de azi cultură generală, nu prea e lăţit în genere la Greci şi la Romani; activitatea urmăreşte un scop practic sau totuşi general; pe lîngă aceste găsim un simţ estetic foarte dibaci şi ca urmare a lui foarte fine şi culte forme de viaţă; însă chiar arta, aptă mai mult decît orce direcţie a vieţii spirituale de a da teren individului, chiar ea este în legătura cea mai strînsă cu religiunea şi statul. (f. 219).

Unde însă totuşi apare cultura proprie ca scop curat personal, ea nu are nici acolo destinaţiunea de-a împlea *chiemarea morală* individuală a omului, de a mări valoarea sa, de a corespunde demnităţii, sale, ci ea trece cu deosebire de o plăcere ş-un lux. În poporul grec cu deosebire era un grad nalt de cultură publică, însă oamenii singulari o posedau nemijlocit şi nu şi-o cîştigau nici în sensul, nici cu intenţiunea morală a culturei, tot aşa de puţin cum omul prost nu-şi apropriază limba noastră cultă spre scopul şi ca un element al culturei. De acolo şi modul propriu al arătării sale, — la greci lăudată şi cîntată cu deosebit înflorit sub Heteri, la domnia romană mai tîrzie (cea dinainte n-o cunoaşte de fel) lîngă degenerare morală, un ram poate subordinat al luxului celui mai ales şi variat, lîngă brutalitate şi cruzime.

Tocmai deosebirea între femeile vremilor vechi și a celor nouă se explică prin diversitatea concepțiunei despre scopul culturei. Dacă ea nu exista acolo decît numai în serviciul scopurilor generale și obiective, precum statul și religiunea, atunci femeile n-aveau trebuință de ea, pentru că nu au nici datoria, nici dreptul de-a lua parte la acestea. Pentru noi însă cultura este o trebuință general umană, e-mplinirea scopului umanitar valabil pentru orcare individ și de aceea și femeile iau o parte egală la ea.

Ba chiar cultura în sens exclusiv ca element unitar și unică designare pentru gradul vieții spirituale, cade la noi în partea femeilor, pentru că bărbații sînt ocupați cu știința și praxa științifică, mai ales, fiindcă în cercurile ce aparțin culturei în genere ei se aruncă în genere de-ndată într-o știință sau artă.

Din acest scop al culturei determinat în modul acesta rezultă determinațiunile mai de aproape a ființei și cuprinsului ei.

Mai înainte de toate este vădit că cultura ca inteligența nu este mărginită pe un teren anumit al științei; nici un fel de materie nu e cugetabilă, care să nu poată constitui un element al culturei; de vreme ce ea nu urmărește un scop obiectiv, de aceea nu cere vre-un teren anumit pe care să-l împle; ea se poate mișca liberă în universul celor ce se pot ști, într-atîta (f. 221) și în modul care-i e amăsurat scopului ei individual, a activării spiritul/ui/, a vieții interne, a nălțărei și aprofundării lui, ea-i albina care suge din florile a toată știința.

Și nu numai că cultura nu-i mărginită la un singur teren, ci o proprietate/a/ ei, luată în sens mai nalt, este universalitatea ca semn caracteristic distinctiv, cel puțin fiecare grad al ei se măsură după măsura universalității în care ea se mișcă. Deși acestea sînt niște deosebire de grade simple și foarte schimbăcioase, care se caracterizează prin numirea cu predicatul unei culturi mari or mai puțin *multilaterale*— totuși își are soarele punctele sale de solstițiu; omul de ex. care nu pricepe metafora cutare, pentru cari numele de Shakespeare or Humboldt sînt numiri goale, care nu știe cînd și de cine a fost descoperită America, pe acela-l numim om necult. Cînd Börne începe scrierea sa *Dioptrica* prin aceea „că află o răutăcioasă bucurie în împrejurarea ca pînă și lectriţele cele

mai frumoase și mai mîndre nu știu ce va să zică Dioptrică s-ar trebui să onoare-n secret știința bărbătească", — atuncea el totuși presupune că bărbații sau tații acestor cetitoare or fi știind-o fără ca să fi studiat cu toții optica.

De aceea presupunem în genere la orce om cult o certă sau mai bine incertă măsură de cunoștințe. Însă afară de această determinare atîrnătoare tot încă de la întîmplarea tactului public, despre cuprinsul în termen mediu al cunoștiinței ce îndreptățește pretențiunea culturei, determinare care se poate lărgi sau contrage după diferitele epoci istorice în care-i statorită, din scopul culturei se poate totuși găsi o determinare mai consistentă și mai clară (f. 222).

Dacă această determinare, fiind dedusă din scop, va stabili ce și cum va trebui să fie și cum va trebui concepută cultura, și dacă această determinare se va fi abătînd prea des /de la/ ceea ce există și se concepe ca cultură, noi totuși nu vom trebui ca să cercetăm îndeosebi această diferință, critica comparativă să-și (completeze) execute fiecare singur.

Între astea și sperăm de a nu aduce tocmai lucruri ce se abat de la părerea generală, cînd derivăm conținutul ei înainte de toate din scop și din idee, ci vrem numai să aducem la claritate și conștiință ceea ce în genere se și pricepe sub acest cuvînt.

Tot universul cunoștiințelor omenești și al elementelor vieții spirituale poate fi privit ca un cerc imens, și dacă admitem de centru interesul general uman la ele (fără o determinare specială prin chemare sau înclinațiune individuală) atuncea părțile deosebite ale întregului cerc se vor deosebi prin aceea că unele vor fi mai aproape, altele mai depărtate de centru, de interes; diferitele terenuri ale științei vor sta în astă privință în proporțiunea reciprocă de cercuri concentrice mai mari or mai mici, din care cite unul s-ar arăta nu ca un cerc simplu, ci ca un cerc de cercuri.

Așa d. ex. dacă istoria în genere ar forma un cerc de o certă apropiere către interes, acest cerc va consta din diferitele cercuri a istoriei politice, de cultură, literară, religioasă, ș.a.m.d.

După asta se lasă stabilită o măsurătoare ideală și generală pentru înălțimea cît și pentru modul corect a progresu-

lui în cultură, * adică acela de-a merge de la cercul mai îngust tot mai departe și mai departe. Cultura și dezvoltarea omului în privirea inteligenței constă în apropierea acelui coprins spiritual care constituie totalitatea vieții spirituale a omenimei ș-a intereselor ei, (f. 238) și asta nu din altă cauză, decît pentru că e o ființă cugetătoare și mai de aproape un om; cugetare, recunoaștere este lumină și aer, în care e numai posibilă înflorirea sa ca om, inteligența; nervul de viață, în și prin care organismul existenței sale ca om are energie, și conținutul cugetării e determinat prin natura și istoria sa. Toate părțile acestui cerc întins se influințează reciproc, toate se țin una de alta spre a forma un întreg, tocmai așa cum pămîntul cu toate păturile de aer ce-l încunjură constituie o unitate cuprinsă. Intregul glob are însă un centru, către care se grămădește toată puterea gravității după legile naturei. Interesul general-uman l-am însemnat că ar fi acest centru; dacă acum cineva, în interesul culturei sale, ar începe prin a se ocupa și a persista asupra unui teren de știință foarte depărtat, spre a avea în cultura sa ceva deosebit și căutat, dacă o femeie în loc de a citi asupra celor mai bune principii de educațiune pentru copii, s-ar ocupa cu deosebirea ce există între constituțiunea ateniensă și cea lacedemoniană sau asupra istoriei tuturor aeroliților, care i-au căzut pînă acuma pe pămînt, atuncea asta ar fi tot atita, ca și cînd cineva n-ar mai vrea să respire aerul ordinar de pe fața acestui pămînt, ci s-ar pune într-o montgolfieră, spre a trăi deasupra norilor. Se-nțelege că aeronautul, care face această călătorie pentru cercetările sale de știință naturală, el nu se depărtează prin asta decît prea puțin de centrul de interes și scop cari-i aparțin lui, fiindcă pentru cercetarea științifică nu e nici un teren prea depărtat, îndată ce în genere numai poate fi ajuns; pentru cultură însă ca atare există un început și un progres cert, dacă nu e s-o confundăm cu dilletantismul. (f. 239).

* N-am amestecat noi românii aceste cercuri; n-am lăsat neobservate lucruri mai apropiate interesului bineînțeles al nostru, și ne-am alipit de cercuri cu mult mai depărtate? Centrul cercurilor concentrice este încert în viața spirituală a Românilor. (nota lui Eminescu). In Ms. 2258, f. 186, poetul notă: „Eul nostru social a mers pe o cale streină nouă înșine, — streină Românismului".

De această lege fundamentală a culturei se înlățuiesc acuma mai multe consecuențe. Mai-nainte de toate trebuie dezvoltată deosebirea atînsă dintre știință și cultură. Fiecare om al științei sau al praxei (căci nu există praxă care să nu aibă teoria sa, adică care să nu fie obiect al inteligenței) nu are numai interesul general uman al cunoștinței ci totodată, ba proprie înainte de asta, un interes determinat individual. In metafora noastră de mai sus fiecare nu-și are centrul său în centrul cercului general, ci într-un cerc deosebit mai îngust. Datoria acestui om așezat într-o chemare anumită este, așadar, înainte de toate, ca să lucre și să cugete în cercul ce-i aparține lui și pentru ca aceasta să n-o facă unilateral și-n strîmtoarea spiritului, de-aceea va trebui să-ntindă activitatea sa pe toate terenurile cari-s situate în cercuri împrejurul cercului său propriu. Mai adeseori aceasta e o neînlăturabilă condițiune, care e pusă de însăși știința sa, întrucit el are de-a-și aduce de acolo mijloacele pentru complectarea și clarificarea proximei cunoștiinți. Astfel medicul va trebui să studieze nu numai știința boalelor ș-a vindecărei, ci și științe naturale, anatomia și fiziologia, mai departe chimia și botanica, mai departe fizică și matematică și iarăși într-altă parte din filosofie — psicologia și logica ș.a.m.d. Cum că această întindere a inteligenței din cercul ei propriu din ce în ce mai departe în cele învecinate nu are o absolută măsură de determinare, este evident, îndată ce recugetăm cum că toate științele stau într-o legătură, ca o rețea, și cum că fără o singură săritură putem propăși din * fiecare punct al științei omenești pînă la totalitatea ei. Precum însă medicului îi trebuiesc și alte științe, de ex. psicologia, tot așa și psicologul va trebui să studieze (f. 240) o parte a medicinei, cel puțin boalele spiritului și ale nervilor, și spre a le pricepe pe acestea el va fi silit a se familiariza cu tot cercul medicinei, se-nțelege că în ondulațiuni din ce în ce mai ușoare. Cum se deosebește acum medicul de psicolog în privirea cunoașterei, psicologiei or a patologiei? Amîndoi cunosc amîndouă, deosebirea este vădită a măsurei și a gradului, pe care-l însemnăm deocamdată și-l vom întemeia mai tîrziu, ca deosebire între cultură și știință: medicul trebuie să /fie/ învățat în patologie, însă cult și în psicologie, psicologul viceversa.

* In text, *dintre*

Tocmai în sensul acesta deosebește și uzul limbei între un medic cult și necult (ca medic); așadar, pe acela din medici care nu și-a însușit /nu/ numai cercul strîmt de cunoștiințe *neapărate*, ci și cele mai largi de cunoștințe importante, luminatoare și reîmprospătătoare de sipirit, îl vom numi medic cult. Foarte învățat însă vom numi pe medicul acela, care pătrunde nu numai cu deosebită profunditate specialitatea sa proprie, ci pătrunde și cele învecinate într-un așa mod, ca și cînd ar fi specialitatea lui exclusivă. Este apoi altceva dacă spunem: acest medic e cult, sau dacă zicem acest medic e un om cult.

Medicul nu este însă numai medic ci totodată și *om*.

Determinarea celui mai apropiat cerc de cunoștiințe, precum și direcțiunea în progresul peste acela la o cultură mai depărtată a fost înrădăcinat/ă/ în interesul central al chemărei sale. Întrucît însă medicul se privește numai ca om, el are un interes general omenesc; este prin asta nemijlocit transpus într-o cu totului altă sferă a inteligenței, prin posesiunea căreia el poate merita numirea de cult. (f. 241).

Cu acestea noi am intrat în mijlocul acelei considerațiuni, care atinge al treilea punct principal al tractatului nostru, adică raportul culturei cu frumusețea. Cugetarea fundamentală asupra acestui raport e simplu aceasta: deja întrucît obiectele frumuseței, productele artei constituiesc o parte din obiectele inteligenței, este cunoașterea lor o parte a culturei; în noțiunea ei însă zace totodată și pretențiunea ca cel cult să posedeze și simț și gust, plăcere și pricepere a artei și a toată frumusețea, totodată și a celei naturale. De a se bucura de orce formă, specie și formă a artei, a avea participarea și interes pentru ea, trece de un semn deciziv al unui om cult; însă la asta se mai numără și eventualitatea dacă cineva cultivă frumusețea și la sine însuși și la împrejurarea sa, întrucît o iartă aceasta natura și împrejurările.

Avem a întîmpina aicia numai o rătăcire foarte mult lățită, și adică aceea ce domnește asupra exercițiului artelor. Despre artiști nu vorbim; mărimea aplecărei sau a talentului să-i ducă la artea, pe care ei o aleg drept chemare; însă laicii și diletanții, în care nu e nici aplecare, nici talent, aicia exercițiul artei să se cîștige prin exercițiu; alegerea se face;

fiincă lipsesc cele două motive firești citate mai sus, se face după ușurătate, și muzică, clavirul este parola generală, dacă v-o tradițiune familiară nu prescrie desemnul sau pictura. Epidemia picturei în porțelan pare a fi trecut din fericire, însă pianul a devenit endemic. Fiece element al culturei însă trebuie să cultive într-adevăr, trebuie să formeze, să înnobileze ființa internă și arătarea exterioară a personalității. (f. 224)

Dintr-asta rezultă un șir întreg pentru alegerea artelor menite a se exercita, care urmînd unui principiu pedagogic e cu totului diferit de șirul estetic; aicia stau înainte de toate artele acelea, cari nu se numără de artele proprii, acelea adică, a căror exercițiu consistă numai într-o manifestațiune de viață fizică or spirituală (or amestecată din amîndouă), într-o activitate, care nu creează un op de artă obiectiv, care se efectuează afară de personalitate, ci o preface pe ea însăși într-un op de artă momentan, unde așadar artist și op de artă sînt identice. Pentru femei dantul, pentru bărbați e exercițiul gimnastic, acelea ce ne arată numai pentru un moment personalitatea în lumina cea mai bună a frumuseței și înfrumusățază și înnobilează mișcarea ei și mijlocit chiar figura ei. Însă nu numai în mișcarea întregei figuri, ci și acolo unde nu se mișcă și nu-s active decît organe singulare, trebuie să domnească frumusețe. La vorbit și citit modul și forma cum acestea se-ntîmplă probează gradul de cultură: (225) declamarea și mimele ce-o acompaniază (arată) descopăr multe, pînă și din individualitatea internă a unui om; ele sînt semnul grației. Chiar declamațiunea nu creează un op de artă propriu, însă executată în conformitate cu arta, ea poate să influințeze mai îmbucurător și mai binefăcător decît un op de arte însuși. Cîntarea se apropie mai mult de arta proprie, ce ține la crearea unui op ce există pentru sine și deosebit de persoană; însă totuși ea-i esențial conținută în cercul personalității, se arată ca o manifestațiune numai a propriului organism și descopere pe lîngă frumusețea exterioară a tonului încă și aceea a unei mișcări interne.

Cu totului deosebită de aceasta e muzica, ca manevrare a unui instrument; aceasta se află afară de personalitate, și nu se naște sunetul propriu ci unul strein, și scopul nu-i de-a descoperi o frumuseță personală, ci una artistică. Se poate

ca și producțiunea muzicală pe instrument să * rezume mișcarea frumoasă a propriei vieți interne, (f. 226) cum că este mai mult opera chemărei pentru arte decît a culturei, asta se vede deja din împrejurarea cum că afară de dispoziționea sufletească mai e nevoie și de o abilitate și dexteritate a manevrării, însă aceasta nu-i proprie decît consoților de specialitate, pe cînd de ex. cîntecul natural cel mai simplu și cel mai fără artă e-n stare de a exprima viața cea mai intimă a sufletului.

Cum că muzica aparține tot așa de puțin culturei ca și oricare chemare artistică sau științifică, și cum că plecare și talent aievea ar trebui să motiveze cultivarea lor, aceasta-i rezultat ** al unei observări din principiu asupra ființei culturei ***. Cum că însă prin o îmbulzire silită a copiilor la instrucțiune muzicală, nu se ascute ci se tîmpește numai simțul estetic trebuincios oricărui om cult, și cum că nimicește și plăcerea ce cineva ar putea-o găsi în arte, pentru că apatia e mai mare decît impulsul natural și-l învinge în decurs de mulți ani — asta ar fi trebuit (f. 228) ca experiența să-l învețe pe orșicine, ar fi trebuit să-i arate, cum că deasa ascultare simplă a unei muzici bune e un mijloc mai bun pentru cultivarea simțului de artă.

În genere o educațiune adevărat estetică, care să cerce dezvoltarea sufletului în privirea frumosului cu aceeași tărie, cu care această dezvoltare se urmărește în privirea moralității și uneori cea a inteligenței, aceea nu va fi de ajuns pe calea graduală a exercițiului ci numai prin o instrucțiune regulată și prin explicarea opurilor de artă. Cu toate astea muzica este totuși încă aceea dintre arți, care stă mai aproape de cultură; toate celelalte, artele plastice și poesia, nu au mai mult raport cu cultura, ca perfecționarea reciprocă a personalității, decît orcare altă chemare de viață, care, dacă e amăsurată individualității mai mult decît orcare alta, ea o și va aduce la maturitatea cea mai înaltă și la cea mai bogată manifestațiune. (f. 228)

Cea mai intimă și prețioasă întrunire a culturei cu frumusețea zace în acea frumusețe a vieții menționată mai sus.

* în text, *ca să*

** tăiat *rezultat* și scris deasupra alt cuvînt, dar indescifrabil.

*** peste *din* scris *asupra*, așa încît, în text, se întîlnește *asupra (din) ființa culturei.*

Omul e cel mai nalt și mai nobil op de artă al naturei; într-un sens și mai nobil el ar trebui /să fie/ și cel mai frumos op de arte al artei, al propriei sale puteri creatorie, libere, conștii, morale.

Cultură în sensul său primitiv va să zică: figură, formă, frumusețe; un suflet într-adevăr cult va fi așadar acela a cărui ființă și viață, simțire și faptă va urma legilor frumosului și el merită numirea unui suflet frumos. Să nu cugete însă nimeni la acea frumusețe a sufletului ce se prezintă în Wilhelm Meister, în orice privință palidă și bolnavă.

Cu totului altfel este icoana acestei frumuseți, cum ni-o schițează Schiller în acel peste măsură eminent tractat asupra grației și demnității, ce nu o putem recomanda îndestul de mult.

„Numim un suflet frumos, cînd simțul moral s-a asigurat pînă în gradul acela despre toate simțirile unui om, încît e în stare de-a lăsa fără frică în sarcina afectului dirigerea voinței, fără de a cădea în pericolul că va sta în contradicțiune cu deciziunile acestuia. De aceea la un caracter frumos nu sînt morale faptele singuratice, ci caracterul întreg e astfel. Nu poți să-i faci un merit din una din ele, pentru că o îndeplinire a stimulului intern nu poate fi numită merit. Sufletul frumos n-are un alt merit decît acela că există. Cu o ușurință, ca și cînd numai instinctul ar lucra din el, împlinește datoriile cele mai penibile ale umanității, și sacrificiul cel mai eroic, pe care el o cîștigă de la stimulul său natural, bate la ochi ca un efect voluntar al aceluiaș stimul. De aceea el nu știe niciodată despre frumusețea acțiunii sale, și nici nu-i vine în minte, cum că s-ar putea lucra și simți și altfel; — pe cînd un adept de școală a regulei morale va fi în stare în orice moment, (f. 230) de a da contul cel mai riguros despre raportul și proporțiunea între faptele sale si lege îndată numei ce vorba maestrului său o va pretinde. Viața celui din urmă va semăna unui desemn, unde regulele sînt însemnate prin trăsuri aspre și la care un învățăcel ar putea într-adevăr să învețe principiile artei. Însă într-o viață frumoasă, au dispărut ca dintr-un tablou de Tizian toate acele ascuțite linii de demarcare, și cu toate astea figura-ntreagă apare numai cu atît mai adevărată, mai vie, mai armonică. Un suflet frumos este așadar lucrul, unde sensualitate și ra-

țiune, datorii și înclinațiune sînt în armonie, și grația este caracterul ei în arătare".

Oricît de frumos ar fi desemnat Schiller calitatea unui suflet frumos, totuși starea lui psicologică și cauzele acesteia i-au scăpat din vedere. Orce înclinațiune, orice instinct, chiar dacă lucrează nemijlocit și neconștiu, are trebuință de motiv; cînd cineva e aplecat de a face ceva, de-a alege o faptă și de-a o prefera altora, trebuie totdeauna să existe o cauză din care el e aplecat de a o face aceasta. (f. 231)

Schiller n-a avut în vedere decît antiteza, cum că motivul oricărei fapte este: sau *moralul* sau *plăcutul*. El a trebuit așadar, pentru ca să afle totuși un al treilea, să îmbine două lucruri contradictorii și adică: cum că *instinctul*, care ca atare caută numai plăcutul nu e îndreptat asupra moralității și nu cunoaște regula morală, totuși alege moralul, — și că simțul moral s-a asigurat de mai nainte de acest instinct, ceea ce presupune cum că totuși moralul este principiul conducător. În faptă există un al treilea, care în distingere de cele două poate să fie motiv al înclinațiunii și adică, frumosul. Ideile și legile frumosului sînt deosebite de acelea ale moralității, însă în judecata recunoscătoare sau reprobatoare a unei fapte ele pot să coincidă: sufletul frumos urmează legilor frumuseței; și acuma nici este de priceput decît mai înainte, de ce ea poartă acest nume și de ce Schiller însuși poate vorbi despre frumusețea faptelor lui, pe cînd altfel ele n-ar fi nici morale, nici imorale. (f. 232)

Faptul cum că acțiunea e neconștie și fără luptă, n-ar fi un motiv, ca să-i dăm mai iute atributul de frumos, decît dac-ar fi rezultatul unei puternice lupte morale; este însă un fapt recunoscut, cumcă ideile și legile estetice lucrează atît în artist cît și în privitor într-un mod *neconștiu*. Aceasta este și motivul unic dar de ajuns, pentru părerea veche, cum că asupra gustului nu se-ncape dispută.

În părerea vulgară asupra pretențiunilor ce sînt a se face la viața și purtarea unui om cult, domnește aceeași, nu vrem să zicem, (greșală) aberațiune, ci lipsă de cunoștiință. Cu drept cuvînt purtarea unui om cult e privită de individuală, ca o expresiune a interiorului său propriu și caracteristic, distinsă de acțiunea legală și morală, după legi generale și cunoscute și după moravuri. Dar de aceea i se *și* pare oricui, cum că nu există o lege a vieții culte. Judecata

asupra acesteia este treaba simțirei, vor zice cei mai mulți — căci simțirea a apucat a fi marele eleimosinar al psicologiei, care acopere orice sărăcie de cunoștiință. În fapte însă este o judecată și nu o simțire instinctivă, însă această judecată nu apare *conștiinței* decît ca pronunțarea individualității și ca pretențiunea față cu individualitatea: (f. 233) (lucruri d-astea s-au obicinuit a se numi cu deosebire simțire, în loc de /a/ trece înapoi la elementele individualității și la amestecul acestora).

De aceea nu posedă literatura noastră pînă azi alte opuri asupra vieții de om cult decît de acelea cari conțin regule curat empirice mai mult asupra decenței, convenabilității, a șicului și a celor ce șed bine în relațiunile noastre cu oamenii. Nouă însă ni s-a arătat clar, cum că orice șic și măsurare în purtare, de la purtarea cea mai exterioară pînă la formațiunea cea mai intimă a sufletului, se-ntemeiază pe legi estetice, își are originea în judecăți estetice neconștie; și numai fiindcă sînt neconștie, pretențiunile culturei par a fi curat individuale, pe cînd *în adevăr* individele toate, deși în diferitele graduri își samănă în judecățile lor asupra acelor pretențiuni și sînt duse de legi estetice eterne. Reducerea acestor judecăți singulare și a regulelor generale a unei vieți convenabile și peste tot frumoase la legile generale ale frumuseței n-a încercat-o încă nimeni pînă acum. Știința estetică generală este încă prea jună; ea a fost acuma prea îndestul încă ocupată cu descoperirea legilor de frumusețe în arte, pentru ca dintr-astă neglijență să i se poată face o imputare. Unei vremi ce va urma însă, i se clarifică problema de a pricepe și frumusețea vieții și acțiunii omenești în legile-/i/, precum pricepem pe aceea a artelor și va (f. 234) crea lîngă estetica artelor o *estetică a vieții*. Despre ceea ce acea estetică ar trebui să instruiezе, găsim așa de puțin în galanthonul quedlimburghez, ba chiar și în Knigge „purtarea cu oamenii", cîtă chemie sintetică găsim într-o carte de bucătărie; chiar în scrierile pedagogiei noastre atît de înaintate, ca și în cele mai multe asupra eticei vom afla numai niște observațiuni risipite. Pînă și însemnătatea practică a unei asemenea științe și influiența ei asupra pedagogiei n-ar trebui să se prețuiască prea jos; considerațiunea pentru frumusețe a vieții și purtării e mai însemnată pentru starea morală a societății, de cum ar mărturisi-o mo-

raliştii stricţi. Viaţa socială cîştigă printr-asta signitatea sa mai nobilă, şi cu drept cuvînt se numeşte bun-ton împrejurarea, cînd sociabilitatea nu se dezonoră prin niciun fel de licenţiozitate, prin nicio disonanţă morală. „Acest bon-ton n-ar putea să existe fără respectul celor convenabile, şi astfel *deşertăciunea*, care vrea să placă şi să se recomande prin asta, este cum se vede un stîlp fundamental al societăţii".

Nu putem să încheiem această consideraţiune, fără ca să observăm repetînd, că, deşi aprobăm această din urmă sentinţă a onor. C. F. Vockel... (f. 235) totuşi mult lipseşte pînă întru a vedea în discuţiunea publică asupra frumosului o despăgubire pentru o moralitate mai strictă.

Dreptu-i cum că constituie o parte integrantă a culturei şi că propriu[l] mod de trai este privit din punct de vedere al frumuseţei şi e îndreptat după regulele şi legile acesteia; dreptu-i cum că cultura în genere cît şi îndreptarea ei asupra frumosului e o parte a (problemei) datoriei omului şi a destinaţiunii vieţii sale; însă totuşi numai o parte! — Dacă sufletul e cult odată în toată privinţa, atuncea trebuie să-nceapă a urma chemării lui proprii şi înalte, aceleia a moralităţii. Într-o chemare practică şi morală numai zace adevărata împlinire a vieţii omeneşti, cultura însă nu e decît prepararea şi după aceea ornamentul acesteia. Deşi e adevărat ceea ce susţine un scriitor vechi, că „dac-am putea privi bunătatea morală în toată văzuta ei frumuseţe, toţi oamenii ar iubi-o" totuşi pe terenul acestei iubiri nu creşte decît roza d-o lună a frumuseţei, iar nu stejarul de o mie de ani a caracterului, care nu prosperează decît pe stîncosul pămînt a unei puteri aspiratorii morale, adevărate şi severe Precît de puţin şi-ar împlini chemarea ei adevărată o naţiune care ar îmbla numai după artă şi ideal şi ar uita asupra lor toată mărimea practică, cît de puţin ar rămîne ea prin asta în putere şi libertate, tot aşa de puţin îi (f. 236) e permis şi omului singular de a urma numai înclinaţiunii frumosului; însă podoaba cea mai nobilă a unui popor este arta şi cel mai nobil simţ al omului e cel estetic; e un privilegiu al culturei, de a se bucura de această podoabă a vieţii şi de a onora şi gusta frumosul pe toate căile; *însă cel mai frumos din toate cîte sînt frumoase este sufletul cel frumos.*

Fintina Blanduziei *

În sînul naţiunilor civilizate există foarte mulţi care cred că organizaţia socială şi cea politică nu e conformă cu preceptele unei raţiuni normale, nici cu rezultatele date de ştiinţele experimentale, fizice şi naturale şi că o asemenea situaţiune nu poate fi continuată în mod stăruitor şi consecvent în direcţiunea apucată. Cu toate că învăţătura şi civilizaţiunea se răspîndesc aproape în toate ţările europene şi transatlantice, că descoperiri nouă pe terenul industrial sporesc condiţiunile bunului trai, omenirea e mai nemulţumită decît orişicînd.

Dacă ne vom uita în Germania, stat de o importanţă politică ridicată în linia întîia, vom observa că nici legile excepţionale, nici puterea discreţionară a organelor poliţieneşti, nici chiar starea de asediu nu pot suprima cu desăvîrşire acea mişcare care roade din temelie stîlpii edificiului social. Afară de aceea un rău ascuns care nu se poate explica cu toată lămurirea cerută, împinge mii şi iar mii de indivizi să-şi părăsească patria şi să treacă valurile mării, un fel de hemoragie a corpului naţional, ce se împotriveşte oricărei încercări de vindecare.

În Rusia administraţia a pierdut sentimentul solidarităţii publice, funcţionarii nu gîndesc nici la interesele ţării, nici la ale poporului, ci numai la ale lor proprii; toate mijloacele sînt bune pentru ei: chiar venalitatea şi traficarea dreptăţii. Oamenii învăţaţi caută o armă desperată în nihilism. Oamenii de stat recurg la leacuri stranii: unul vede binele în introducerea regimului parlamentar, altul neavînd nădejde decît în asiatism, reclamă întărirea dispotismului ereditar; un altul crede cu stăruinţă în eficacitatea unui

* „Fîntîna Blanduziei", I, 1888, 11 decembrie; este semnat E.

tratament derinativ şi propagă războiul în contra Germaniei, Austriei, Turciei, în contra tuturor dacă trebuie. Şi pe cînd se discută asemenea remedii, militarismul şi mizeria cresc.

În Franţa oratori populari cer împărţirea bunurilor. Clasa a patra se pregăteşte a pune mîna pe puterea statului şi a alunga din funcţii şi sinecure burghezia care de la 1789 singură deţine puterea. Vechile partizi vor să reziste dar fără speranţă şi fără unitate, prin comploturi clericale, monarhice şi militare.

În Italia mizeria agrară e mare, salahorii lanurilor de orez din Lombardia şi din singurătăţile mlăştinoase ale Romagnei, decimaţi de friguri şi de pelagră, emigrează în stoluri, iar dacă rămîn în ţara lor, vînd pentru cincizeci de bani pe zi munca lor.

În Anglia s-ar părea la întîia vedere că soliditatea e mai mare. Dar privită mai de aproape, se va vedea că siguranţa edificiului social e din ce în ce mai compromisă. E adevărat că biserica, aristocraţia de naştere şi plutocraţia sînt organizate în mod puternic şi au o idee exactă de interesele lor.

Burghezia se pleacă sub legile scrise şi nescrise; se prefface cu făţărnicie c-ar fi evlavioasă şi se-nchină la titluri, jură că nu e convenabil decît ceea ce satisface pe cei zece mii de aristocraţi şi afirmă că e vulgar de a contraria privilegiile lor. Dar muncitorul şi fermierul rămîn în afară de această conjuraţie ipocrită; aceştia înfiinţează societăţi de liberi cugetători şi de republicani, arată pumnii regalităţii şi aristocraţiei şi cine ştie a citi în ochii proletarului englez, vede că furtuna va fi ameninţătoare. Cît despre Irlanda mişcările sîngeroase întîmplate acolo sînt cunoscute.

În Austria sau Austro-Ungaria zeci de naţionalităţi se luptă unele cu altele şi caută a-şi face reciproc răul cel mai mare posibil. În fiece provincie, adesea în fiece sat majorităţile chiar relative caută a nimici minorităţile; acestea, neputînd rezista, se prefac a se supune, dar cu turbarea în inimă şi dorind chiar destrucţiunea imperiului ca mijloc unic pentru a ieşi dintr-o situaţiune nesuferită.

În sfîrşit toate ţările, puternice sau slabe, au cîte-o plagă nevindecată şi cred a afla, dacă nu scăparea, cel puţin uşurare, sacrificînd miliarde în fiece an militarismului, cu o spaimă şi-o anxietate care creşte din ce în ce.

Lupta între guverne şi popoare, mînia partidelor politice una în contra alteia, frămîntarea diferitelor clase sociale e fără îndoială forma unei boale generale a epocii. Ea se află în toate ţările deşi în fiecare are un alt nume.

Dar o formă şi mai gravă a acestei boale e cea sufletească, e nemulţumirea adîncă şi melancolia, independente de legături naţionale sau de altele, neprivind graniţele politice şi situaţiunea socială şi care umplu cu toate astea sufletul oricărui om care e la nivelul civilizaţiei contemporane. Fiecine simte un fel de iritare, pe care o atribuie la mii de cauze accidentale, mai totdeauna eronate, dacă nu caută justificarea ei cu ajutorul analizei. El e împins a critica cu asprime dacă nu condamnă toate manifestaţiile vieţii sociale. Unii numesc acest rău nervozitate, alţii pesimism, alţii scepticism. Dar oricît numirile şi designaţiunea ar varia ele acopăr totuşi unul şi acelaşi rău.

Din nefericire neajunsurile politice şi economice ale statelor europene n-au rămas fără o înrîurire determinantă asupra artelor şi literaturei. Astfel ca un fel de adăpost împotriva realităţii s-a născut în Germania romantismul, care descria veacul de mijloc cu colori atît de strălucite precum desigur în realitate nu le-a putut avea, şi tot pentru a scăpa de un prezent insuficient, cu ideea că orice altă stare de lucruri trebuie să fie mai bună decît cea existentă, s-a născut şcoala romantică în Franţa, fiică a şcoalei romantice germane şi a dispreţului byronian pentru lume. In timpul din urmă apoi francezii, în literatură şi în arte, au admis un sistem, numit naturalist, care circumscrie terenul artelor în prezent şi la realitate, respinge întoarcerea trecutului şi orice aspiraţie spre viitor, spre un ideal mai bun.

Dar şi naturalismul reprezintă poate tablouri de fericire şi părţile frumoase ale vieţii? Nu. C-un exclusivism care i se impută, el se leagă numai de părţile cele mai urîte şi mai lipsite de mîngîiere ale civilizaţiei, se sileşte a arăta pretutindenea corupţia, suferinţa, lipsa consistenţei morale, omul murind într-o societate în agonie. Cît despre arta modernă, chiar dacă nu se poate opri de-a recunoaşte frumuseţa şi-a o copia, caută a o mînji, amestecînd ideea că forma nobilă şi pură servă pentru scopuri puţin înalte şi cari

o profanează. Corpul e batjocorit în maiestatea frumuseţei prin trăsături de sensualitate şi de libertinaj, cari nu lipsesc în mai niciunul din tablourile contemporane.

Cît despre filosofie, pesimismul e la modă: Schopenhauer e Dumnezeu, Hartmann profetul său. Pozitivismul lui Auguste Comte nu face niciun progres; filosofii francezi nu mai studiază decît psycho-phiziologie, filosofia engleză nu mai merită numele de metafizică şi se ocupă de chestii practice de ordine secundare, nu de soluţiunea unor probleme universale. Numai Germania are o metafizică vie, dar şi aceea e întunecoasă şi desperată.

Nu noi vom contesta meritele extraordinare ale marelui filosof german. In adevăr el a risipit prin criticele lui energice dominaţiunea acelui filosofism, compus din o goală şi stearpă frazeologie pe care Hegel o introdusese şi care a stăpînit spiritele în curs de un sfert de secol. Dar afară de acest merit au înlăturat prin critica lui şi alte sisteme care exercitau o dominaţiune mai restrînsă la unele universităţi, precum acelea al lui Schelling, Fichtet, Schleiermacher, etc. Era necesar să se purifice atmosfera ştiinţifică de miasmele unei frazeologii, în care cuvinte abstracte lipsite de cuprins şi neînsemnînd aproape nimic, pretindeau a rezolva problemele universului. Însă tocmai această critică meritoasă a frazeologiei deşerte a descoperit necesitatea de a trăi în mijlocul unor instituţiuni ce ni se par mincinoase şi ne-a făcut pesimişti. In acest conflict pierdem adeseori bucuria de a trăi şi dorinţa de a lupta; acesta e izvorul relei dispoziţii care munceşte pe oamenii culţi din mai toate ţările.

Arta antică însă, precum şi cea latină din veacul de mijloc erau lipsite de amărăciune şi de dezgust, erau un refugiu în contra grijelor şi durerilor. Literatura şi artele sînt chemate dar să sanifice inteligenţele de această boală psihologică a scepticismului, şi de aceea în amintirea acelei arte, care putea face asemenea minuni, am pus acestei foi numele „Fîntîna Blanduziei", numele izvorului ce răsărea de sub un stejar în vecinătatea oraşului Tibur, izvor care întinerea şi inspira şi despre care Horaţiu spune (în piesa d-lui Alecsandri):

Fîntînă Blanduzie! Vei deveni tu încă
Celebră-ntre izvoare, cînd voi cînta stejarul
Ce-nfige rădăcina-i adînc în alba stîncă,
Dar care ieşi vioaie şi vie ca nectarul.

Dacă în autorii anticităţii plini de adevăr, de eleganţă, de idei nimerite şi cari vor rămîne pururea tineri, găsim un remediu în contra regresului intelectual, nu vom uita că şi în timpurile noastre există un asemenea izvor pururea reîntineritor, poezia populară, atît cea de la noi, cît /şi/ aceea a popoarelor care ne înconjură. De aceea am dat şi acestei literaturi un loc larg în coloanele noastre.

Pentru ca foaia să intereseze pe toţi cititorii, i-am dat varietatea necesară şi sperăm că concursul unui public binevoitor nu ne va lipsi.

În loc de postfață

Există în concepția despre artă și literatură a lui Eminescu, despre limbă, despre cultură, într-un cuvînt, despre viața spirituală a unui popor, două „poluri" ale unui necompus dar existent sistem de gîndire estetică și lingvistică, două principii fundamentale, spre care converg, care determină, de la care pleacă toate opiniile sale privind activitatea spirituală a omului ca individ, a unei societăți umane ca națiune: sentimentul național și ideea moralității, amîndouă într-un raport intim, de interdependență, și amîndouă înălțîndu-se, dezvoltîndu-se între coordonatele unei viziuni realiste, cu respectarea întotdeauna a adevărului.

Fenomenele sînt interpretate în toată complexitatea lor, în relațiile lor interne și externe. Stilul e cel mai adesea polemic. Eminescu condamnă anumite realități, emite opinii pentru instaurarea altora.

Civilizația nu este un fenomen de suprafață; ea există cu adevărat numai în măsura în care reprezintă dezvoltarea unor principii fundamentale de activitate social-umană bine consolidate, atît în plan vertical, din adîncime, deci, cît și în plan orizontal, extinzîndu-se adică la toate clasele și categoriile sociale: „...clasa inteligentă numai nu constituie civilizațiunea, care e și trebuie să fie comună tuturor păturelor populațiunei".

Din însăși această înțelegere a conceptului de civilizație izvorăște inevitabilitatea caracterului național al formelor de civilizație veritabilă. Civilizația umană (materială și spirituală) prezintă, pe fundalul unor trăsături generale, proprii oricărei societăți omenești, o serie de trăsături specifice unui anumit popor, care-i conturează originalitatea, care-i asigură existența însăși ca națiune, care-i condiționează aportul său la dezvoltarea civilizației umane.

Ideea, larg dezvoltată încă în 1870, în articolul Echilibrul, publicat în „Federațiunea", este fundamentul teoretic al multora din articolele sale polemice și de mai tîrziu. Mai cu seamă în paginile „Timpului" Eminescu dezvăluie și condamnă neadevărul, lipsa de conținut a unor forme de civilizație caracteristice societății contemporane lui. Se întîlnește aici cu Gherea, cu Caragiale, cu Maiorescu mai ales. Reîntîlnim aici spiritul Scrisorilor. Chiar dacă uneori — pe linia școalei maioresciene — pare să exagereze ideea contradicției dintre fond și formă — contradicție într-adevăr reală dar nu absolută — poetul este totdeauna condus de ideea — ce-și trage rădăcinile din ideologia patruzecioptistă — că o civilizație proprie și reală trebuie să-și aibă rădăcinile adînc înfipte în pămîntul, în spațiul căruia se constituie și se dezvoltă: „Din rădăcini proprii, în adîncimi proprii răsare civilizația

adevărată a unui popor barbar; nu din maimuțarea obiceielor străine, limbelor străine, instituțiunilor străine".

Cultura spirituală a unui popor presupune continuitate istorică, dezvoltarea în permanență a unor fenomene vechi de civilizație și nu introducerea unor forme străine viziunii acelui popor: „Civilizația adevărată a unui popor consistă, nu în adoptarea cu deridicata de legi, forme, instituții, etichete, haine străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri". In acest sens trebuie interpretată întoarcerea lui Eminescu spre trecut în afirmarea valorilor românești, sănătoase, de civilizație, întoarcerea parțială, bineînțeles, și selectivă: „...orice civilizație adevărată nu poate consista decît dintr-o parțială întoarcere la trecut, la elementele lui bune, sănătoase, proprii de dezvoltare"; dezvoltarea instituției juridice, de exemplu, înseamnă „...completarea vechilor și propriilor începuturi de legislațiune și viață juridică"; artele și literatura trebuie să continue mișcarea artistică veche și sănătoasă a creației folclorice; limba să ducă mai departe „începuturile sănătoase" ale cronicarilor.

* * *

Două sînt elementele fundamentale în conturarea, statornicirea și păstrarea caracterului național al culturii spirituale a unui popor: limba și artele.

În modul de a concepe limba, locul și raporturile ei în structura civilizației unui popor, Eminescu se întîlnește din nou cu ideologia generației de la '48. Limba este un organism viu, ea este „măsurariul civilizațiunii unui popor"; limba este un criteriu al culturii; ea este proba „maturității culturii publice a spiritului" acelui popor.

Limba este în concepția lui Eminescu (precum în realitatea obiectivă) păstrătoarea și transmițătoarea, din generație în generație, a modului, particular unui anumit popor, de a privi și concepe lumea; limba este purtătoarea și emblema caracterului unui popor, oglinda structurii sale spirituale: „...dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: „așa voiesc să fiu eu și nu altfel", oare s-ar fi născut atîtea pe pămînt?".

Fără îndoială că nu e aceasta singurul motiv pentru care există marea diversitate lingvistică, dar rămîne actuală ideea cum că structura unei limbi, sintaxa și lexicul, mai cu seamă, nu este independentă de structura spirituală a poporului care o vorbește. Structura lexicală, semantica poartă în sine — bineînțeles, prin metamorfoză — momente, fapte din istoria poporului, viziunea acelui popor despre sine și lume, despre relațiile sale cu lumea: „În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi". „...numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin". Acest mod de a concepe limba este temeiul teoretic de pe care poetul condamnă structura învățămîntului secundar și respinge proiectul de modificare a conținutului „cărților de citire", modificare care ar însemna o reducere substanțială a studierii limbii române și în școala rurală: „Dar pe cît timp studiul principal al unei școale rurale sau primare e limba românească, ea este totodată organul prin care neamul moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gîndi și a simți românește".

Ideea este centrală și caracterizează (explicit sau implicit) toate discuțiile purtate de Eminescu asupra faptului lingvistic, și numai din punctul de vedere al acesteia le abordează.

Peste decenii, caracterizat de aceleași convingeri, Lucian Blaga își va clădi sistemul său estetic pe pilonul central al „sarcinii mitice" a cuvintelor, încărcătură mitică și poetică ascunsă de veacuri (și pe care poetul are sarcina de a o descoperi) tocmai în „cantitatea" de viață spirituală (de cele mai multe ori strîns legată de viața materială) cuprinsă în structura semantică a unui cuvînt. În această concepție trebuie aflată motivarea preferinței arătată de cei doi mari poeți elementelor vechi și populare.

Datorită puternicei legături dintre limbă și istoria unui popor, limba ajunge să se confunde cu însăși spiritualitatea națională; ea este în anumite împrejurări însăși ideea de naționalitate: „spirit și limbă sînt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea...".

Limba asigură unitatea națională și o probează — atunci cînd și dacă mai este nevoie. În acest sens meritul cel mare al cărților bisericești este de a fi asigurat unitatea limbii, de a o fi apărat, într-o vreme în care exista pericolul dialectizării ei.

Limba română a început a se confunda cu ideea de naționalitate din momentul introducerii ei în biserică. Este momentul cînd se produce o mutație fundamentală în structura spirituală a poporului român; se trece de la relația religie—naționalitate la relația limbă—naționalitate: „...trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea, pe cînd înainte Românul înclina a confunda naționalitatea cu religia".

Dar Eminescu merge mai în adîncime în investigarea relației limbă—spiritualitate națională; introducerea limbii române ca limbă a cultului religios, a cărților bisericești, este rezultatul unui impuls lăuntric, al spiritului național: „...biserica și Domnii noștri au combătut reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărțile bisericești în limba românească, au introdus limba poporului în biserică și stat, în locul celor străine hieratice".

Raportul strîns dintre limbă și ideea de naționalitate, și specificul național, este argumentul poetului în lupta contra introducerii fără discernămînt a neologismelor, în aprecierile superlative pe care le face elementului popular și mai cu seamă locuțiunilor, proverbelor și zicătorilor; locuțiunile — adevărate nestimate ale gîndirii poporului românesc — sînt manifestarea specificului unei gîndiri lingvistice, ele închid în ele modalitatea specifică unui anumit popor de a gîndi lumea. Locuțiunile, formele flexionare, sufixele reprezintă partea netraductibilă a unei limbi; în ele se manifestă bogăția unei limbi: „Adevărata bogăție consistă totdeauna în locuțiuni (s.a.), în acele tiparuri neschimbate, cari se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi o fizionomie proprie, apoi în bogăția formelor flexionare, în sufixe, în prepoziții (de care limba noastră are foarte multe), în sfîrșit în acele mulțimi de finețe psihologică, care ele dau viață abia sunetelor moarte din cuvinte". Locuțiunile — „această parte netraductibilă" a limbii, „zestre de la moși-strămoși" — sînt pentru limba română adevărata ei bogăție; pentru că „acasă la dînsa limba românească este o bună gospodină."

Prin structura sa internă, îndeosebi prin aspectele ei cu totul proprii, intraductibile, limba determină în mod inevitabil specificitatea națională a tuturor fenomenelor spirituale; știința însăși, universală prin scopul și cuprinsul ei, îmbracă în mod fatal o haină națională, care nu înseamnă numai un material lingvistic specific, dar, în primul rînd o viziune aparte.

Unitatea limbii române îi servește poetului ca argument în susținerea existenței unei unități etnice străvechi; așa se explică prezența unor toponime identice sau numai asemănătoare în puncte geografice foarte îndepărtate: „Există multe indicii atît în numirile localităților și rîurilor, precum și în alte împrejurări, cari denotă o unitate a neamului românesc, preexistentă formațiunii statelor noastre. În adevăr, pe cînd găsim în Țara-românească Argeșul, găsim tocmai în Nordul Daciei un pîriu numit Argestrul care se varsă din stînga în Bistrița, rîu ce izvorăște din Maramureș".

În numele acestei unități lingvistice, manifestare și argument pentru unitatea etnică, Eminescu se împotrivește tuturor creatorilor de sisteme lingvistice. Este din nou alături de scriitorii de la '48; și din nou alături de Titu Maiorescu. Adept al ionetismului în ortografie, principiu în care vede un mijloc de a păstra unitatea lingvistică, Eminescu respinge teoriile și reformele acelor filologi care vorbesc despre limbă nu așa cum e ea în realitatea obiectivă, „în gura poporului", ci cum ar vrea ei să fie. Limba română, așa cum se prezintă, e un organism bine închegat, care nu așteaptă nimic de la activitatea filologilor; nici un argument nu poate fi destul de puternic încît să permită destrămarea țesăturii unei limbi; situat alături de acei ce se împotrivesc purismului promovat de Academia română, Eminescu respinge categoric ideea înlăturării slavonismelor din limbă numai pentru că nu sînt elemente latine: „Celor cari vor o purificare absolută a limbei, li vom răspunde că acele vorbe pe cari vor ei să le alunge sînt așa de concrete, așa (de) încrescute în țesătura limbei române, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți — și cum că limba se deșiră alungînd vorbe de-o iluzorie origine slavă, e dovadă în latiniștii noștri".

Eminescu nu este extremist; el înțelege caracterul complex al fenomenului lingvistic și, ca atare, deși nespecialist în probleme de limbă, expune puncte de vedere ce vorbesc despre o cunoaștere profundă a fenomenului abordat și o intuiție lingvistică remarcabilă. Nu admite o purificare absolută a limbii de elemente nelatinești, dar nici nu respinge o acțiune — moderată — de curățire a limbii; totul în funcție de esența limbii, de mijloc de comunicare între oameni: va fi curățită limba de acele slavonisme tehnice care nu mai sînt înțelese sau n-au fost înțelese niciodată: „... limba cărților bisericești va fi supusă unei revizuiri în ceea ce privește slavismii tehnici, nejustificați și nepricepuți nici pîn-în ziua de azi de popor. Cuvinte populare romanice se vor introduce în locul termenilor slavonești, cuvinte înțelese de toți". Atitudinea lui Eminescu se întemeiază pe înțelegerea științifică a fenomenului lingvistic ca un proces în continuă perfecționare: „Am fi cam temerari de-a susținea cum că limba noastră și-a sfîrșit deja curățirea sa, că e organizată, că a ajuns stadiul ultim al dezvoltării sale... Limba noastră — placă-ne-o a crede — are un trai

lung și de aceea-i și trebuie o dezvoltare lungă. Purizarea ei mergenainte deși e mai bine ca să meargă prea încet decît prea iute".

Scriitorii de la '48 aveau toți în ideologia lor două idei centrale (înscrise, de altfel, și în programul „Daciei literare"), în legătură cu fenomenul cultural românesc: 1. — să se dezvolte o literatură națională, originală, pornindu-se de la trecutul istoric și de la creația populară, surse esențiale de inspirație; 2. — să se dezvolte o limbă literară unitară, luîndu-se ca punct de plecare și ca sursă permanentă de reîmprospătare limba vorbită.

Eminescu se află înscris fără rezerve pe aceeași linie; este prisma prin care apreciază pe Shakespeare, de exemplu, este condiția fundamentală pentru constituirea unei literaturi naționale, în concepția sa.

Dar mai poet și mai profund, el aduce la un loc cele două componente: „...o adevărată literatură trainică care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții nu se poate întemeia decît pe graiul viu al poporului nostru, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui". Și aceasta pentru că geniul național al unui popor se manifestă, se reflectă nu numai în literatura lui folclorică dar și în limba lui.

* * *

Conceptul de națiune Eminescu îl abordează mai cu seamă prin prisma laturii subiective. O națiune este o comunitate de indivizi care se consideră împreună. Iar conștiința de a se afla împreună este consolidată printr-o serie de note specifice, comune tuturor membrilor unei societăți umane: limbă, religie, obiceiuri etc. Între aceste note, artei Eminescu îi acordă, alături de limbă, o funcție centrală în întărirea ideii de naționalitate, în consolidarea conștiinței naționale. Prin specificul lor artele pătrund mai ușor și mai profund în sufletele oamenilor; oglindind anumite realități, precum și o anumită viziune asupra lumii, artele întăresc conștiința aparținerii la aceeași totalitate. În acest sens, și datorită acestor complexe corelații, „numai arta națională are rațiunea de-a fi, numai ea naște în inimele indivizilor întărirea și intensivitatea acelui simțămînt subiectiv, care-i face ca toți să se numere de membrii aceluiași corp".

Între arte un loc deosebit ocupă arta cuvîntului, tocmai prin cuprinderea în structura ei a celor două componente fundamentale, purtătoare ale specificului național; arta și limba: „Comoara și puterea limbistică, ideiul stilului și a expresiunii la un popor reflectă și se manifestează în literatura sa națională; ea este izvorul din care are să ieie fiecare".

La rîndul său literatura națională cultă își are izvorul — și din nou Eminescu se întîlnește în idei cu scriitorii pătruzecioptiști — în literatura populară anonimă. Ceea ce-l deosebește de înaintași, însă, este lărgirea sferei creatorilor de literatură populară precum și modificarea, prin extindere, a conceptului de literatură populară. Cercul creatorilor populari cuprinde alături de țăran și mica intelectualitate de la sat și chiar de la oraș: „Țăranul, breslașul și învățătorul mic (preotul, învățătorul sătesc și cel de oraș) sînt poporul în înțelesul strîns al cuvîntului. Și chiar numai în înțelesul lor poate fi vorba de

literatură populară". Este interesantă, prin noutate pentru vremea aceea (articolul este publicat în „Curierul de Iași" în august 1877), luarea în considerație între creatorii de folclor a muncitorului breslaș.

Extinderea conceptului de literatură populară și la o serie de scrieri culte îl va fi datorînd Eminescu ideologiei de la „Junimea". „Literatura populară — spune Eminescu — nici se poate numi altceva decît sau cugetarea și productele fanteziei poporului însuși, cari devin literatură în momentul, în care se reproduc prin scriere, sau produceri a clasei mai culte, cari se potrivesc însă așa de bine cu gîndirea poporului, încît dacă acesta nu le-au făcut, le-au putut însă face".

Între națiune și literatura națională, întemeiată pe creația sa folclorică și pe geniul limbii populare, între popor și scriitor se stabilesc în profunzime o serie de relații de interdependență, care, pe de o parte, determină valoarea operei literare, numai întrucît aceasta este „oglindă de aur" a vieții acelui popor, pe de alta, întăresc și lărgesc, prin aspectele noi ale vieții și realității naționale, pe care le „dezgroapă", conștiința aparținerii la aceeași națiune. Literatura se constituie în felul acesta în „focarul spiritului național, unde concurg toate razele din toate direcțiunile vieții spirituale...". Trăgîndu-și seva din spiritualitatea națională, scriitorul trebuie, la rîndul său, să impulsioneze dezvoltarea acestei spiritualități, asigurînd în acest fel progresul civilizației, atît în plan restrîns național, cît și în plan general — uman; păstrarea și dezvoltarea caracterului național al oricărei forme de activitate spirituală (și mai cu seamă a artelor) asigură intrarea în universalitate, activitatea spirituală a acelei națiuni constituind „o coardă nouă, originală pe bina cea mare a lumii".

Dar caracterul național al creației literare este inevitabil și prin structura acesteia. O operă literară este o realitate complexă, constituită în același timp din două elemente centrale, condiție sine qua non a însăși viabilității sale: 1. — actul intelectual al conceperii ei; 2. — elemente preexistente din viața poporului. În acest sens scriitorii cu adevărat naționali sînt numai acei care și-au însușit o viziune specifică poporului asupra lumii, care oglindesc realitățile naționale în limba poporului.

Specificul național în literatură stă deopotrivă în cuprinsul operei literare, în ideologia ei, cît și în expresie. Organizarea stilistică a creației folclorice este, nu de puține ori, singurul loc în care se manifestă specificul național. Există un fond folcloric comun, de basme și legende, și există modalități stilistice proprii de dezvoltare a acelor basme și legende: „Aproape toate basmele noastre populare, cîte sînt strînse, cîte nu se reailă sau în germene sau întregi în Scandinavia, în Germania, în alte locuri. O seamă de povești din ale lui Păcală se află în basmele lui Andersen și-n alte colecții. Ceea ce e original e modul de a le spune, e acel grai românesc cu care se-mbracă ele, sînt modificațiunile locale, potrivite cu spiritul și cu datinele noastre".

Organizarea stilistică a unei creații culte diferă de la un popor la altul în legătură cu viața materială și spirituală a acelui popor. Limba și organizarea ei stilistică, în și prin care se dezvăluie o viziune specifică a unui scriitor asupra lumii, care nu este altceva decît un mod particular de manifestare a viziunii poporului de care aparține, face o creație literară intraductibilă; iar partea bună a unei creații literare

este dată — spune Eminescu amintindu-l pe Goethe — tocmai de ceea ce este intraductibil în ea.

În acest sens, peste notele specifice limbajului literaturii în general, indiferent de poporul la care a luat naștere acea literatură, există o organizare a expresiei proprie literaturii unei anumite națiuni: „Materialul în care se sensibiliză ideea etern poetică sînt imaginile — nu însă imaginile tuturor popoarelor, ci a aceluia la care ea se sensibilizează. Tropii unei națiuni agricole diferă de tropii, de imaginele unei națiuni de vînători și păstori".

* * *

Încă din vremea peregrinărilor sale cu diferite trupe teatrale prin țară Eminescu era preocupat de problema creării unui teatru național. Într-unul din manuscrise poetul poartă cu el copiat un articol din „Dacia literară" în legătură cu chestiunea teatrului național. Problema va fi la Eminescu permanentă, constituind axul central în jurul căruia își va desfășura seria de argumente în favoarea creării unui repertoriu național, în toate cronicile sale dramatice, de la „Curierul de Iași" și de la „Timpul".

El se declară de la bun început în contra traducerilor, împrumutînd argumentele scriitorilor de la „Dacia literară": traducerile nu îmbogățesc ci corup literatura; ele sînt o încurajare a lenei intelectuale. Eminescu aduce însă și argumente de alt ordin, etic și estetic. Iar în funcție de acești doi factori, el nu respinge în bloc traducerile. Respinge dramatizările după Sue, pentru că sînt lipsite deopotrivă de valoare estetică și de valoare etică, dar recomandă pe Shakespeare pentru a fi tradus și cuprins în repertoriul teatrelor românești deoarece la acesta valoarea estetică este absolută, „forma și înțelesul sînt îngemănate"; îl recomandă pe V. Hugo, pentru că el aduce pe scenă poporul și libertatea, pe Gogol, pentru că opera sa reflectă viața adevărată a oamenilor din stepele și din tîrgușoarele Rusiei.

Nemulțumit de situația teatrului național românesc, Eminescu propune în mai toate cronicile sale dramatice o serie de măsuri; toate îl arată ca pe un cunoscător profund al tuturor problemelor spectacolului teatral, atît din punctul de vedere al textului, cît și din acel al spectacolului ca atare. Crearea unui teatru național reclamă: constituirea unui repertoriu permanent de piese, între care cele românești trebuie să dețină întîietatea, a unui capital de roluri pentru actori. Fără a pierde din vedere relația complexă dintre spectacolul teatral ca fapt de cultură și publicul spectator, Eminescu cere la fel de consecvent educarea publicului în direcția receptării artei adevărate; e necesar pentru aceasta crearea unui teatru național, subvenționat, care să nu mai fie, prin urmare, în dependență de gustul neformat al publicului și să-și poată desfășura activitatea de consolidare a spiritului public, în direcția dezvoltării conștiinței naționale, o dată cu asimilarea unui înalt grad de cultură artistică.

* * *

Principiul specificului național este predominant în abordarea tuturor fenomenelor de cultură; el este adesea secondat de principiul

valorii etice. Cultura însăşi este concepută ca „grămădirea unui capital intelectual şi moral (s.n.)". Conştiinţa aparţinerii la acelaşi tot, care este naţiunea, se află într-o relaţie de interdeterminare cu simţămîntul eticului: „Artele avînd facultatea de a fi mai perceptibile, pentru că-s mai plăcute, pătrund mai lesne în masa claselor şi produc astfel o conştiinţă unitară publică care pe nesimţite se preface într-o solidaritate etică (s.a.) în împrejurări cu totul de altă natură".

Abordînd cu diferite prilejuri mai ales în chip polemic, chestiunea raportului dintre moralitate şi civilizaţie, Eminescu, pe linia ideilor lui T. Maiorescu, retrage acesteia din urmă — şi cu dreptate — caracterul moral sau imoral. Civilizaţia în sine, ca realitate conceptuală, este în afara moralei. Ea poate fi însă, coruptă. Şi aceasta se întîmplă atunci cînd convingerile morale ale unui popor „barbar" (în concepţia lui Eminescu „barbar" nu are nimic de-a face cu „primitiv". „sălbatic", necivilizat; un popor „barbar" e un popor care nu a intrat într-o anumită fază, în cea „modernă", a civilizaţiei) sînt, nu dezvoltarea, într-o nouă etapă, a unor străvechi şi solide convingeri, ci ele sînt de-a dreptul înlocuite, şi încă nu cu alte convingeri, ci cu „forme" doar. În acest sens multe din noile forme de civilizaţie introduse în societatea română contemporană lui sînt „semibarbarie", dar nu în sensul unui pas înainte făcut de la necivilizaţie spre civilizaţie (precum interpreta „Românul"...), ci unul înapoi, de la o civilizaţie reală, chiar dacă nu „modernă", la o alta inexistentă, în fond: „Semibarbaria nu este o stare organică sau necesară, ci e o boală, un regres, o stare de slăbiciune şi de mizerie".

Nu de puţine ori esteticul şi eticul sînt domenii care se interpătrund, fără a se confunda, însă. Iar dacă, anumite condiţii determină intrarea în contradicţie a celor două domenii, preferinţa lui Eminescu se îndreaptă necondiţionat asupra eticului. Conştient de dificultatea alcătuirii unui repertoriu original de piese, el cere acestora în primul rînd o valoare etică: „numai aceea voim, ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută".

Consecvent acestui principiu Eminescu respinge „comediele cele imorale ale lui Alecsandri", pe cele „frivole" ale lui M. Millo (pentru care ca actor avea o admiraţie deosebită), dramele lui Bolintineanu, „de-o imoralitate crasă şi greţoasă"; respinge traduceri din literatura dramatică de senzaţii, mai ales de origine franceză, în care toate intrigile se ţes în jurul unui adulter, alcătuite, fiind în baza unei scheme, mereu aceeaşi. „Reţetă pentru comitera unei asemenea piese e foarte uşoară, Iei o ingenuitate, un tată nobil, o mamă iubitoare, un amant frumos, un intrigant cu pălărie mare şi cu ochii boldiţi, un pahar cu apă în care se toarnă sare, un pumnar, le amesteci toate bine, şi dai cinci clocote, ca să iasă cinci acte şi în sfîrşit te duci acasă, mulţămind Domnului că toate relele din lume sînt trecătoare".

Recomandă în schimb crearea unui repertoriu de piese „cu idei sănătoase şi morale". Atitudinea sa se cuprinde, definindu-l într-o concepţie mai largă asupra teatrului care trebuie „nu numai să placă dar şi să folosească (s.a.), ba înainte de toate să folosească".

Moralitatea unei creaţii literare nu stă numaidecît în conţinutul reflectat; ea este dată de atitudinea scriitorului faţă de realitatea reflectată. Eminescu se întîlneşte aici cu concepţia lui Gherea. Şi în acest sens apreciază la Gogol tocmai atitudinea lui critică faţă de

anumite caractere imorale: „Partea bună a lui Gogol e că relele aplecări, spre a nu le numi altfel, sînt arătate în deplina lor înjosire fără farmecul frazei care să le facă picante".

* * *

Dezvoltarea celor două principii — specificul naţional şi eticul —, în permanenţă, sau aproape împletite, este dirijată, uneori declarat, alteori numai implicit, de respectul adevărului, care acţionează oarecum ca un al treilea principiu, dar mai cuprinzător; el este mai degrabă fundalul, între coordonatele căruia celelalte două principii se mişcă şi se impun. Respectul adevărului însoţeşte în permanenţă manifestarea sentimentului naţional, îi controlează autenticitatea, îi dă măsura. La T. Maiorescu, Eminescu apreciază tocmai această măsură a adevărului, în toate activităţile şi luările sale de atitudine, în scrierile sale: „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor lui Maiorescu este după cît ştim noi naţionalitatea în marginele adevărului" (s.a.).

Sentimentul naţional trebuie să rămînă un catalizator doar în dezvoltarea valorilor spirituale ale unui popor; sentimentul naţional nu-şi poate asuma dreptul sau riscul de a contraveni adevărului: „Ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat (s.a.) prin aceea că-i naţional", şi nici frumosului: „ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i naţional..."

Conştiinţa necesităţii respectării adevărului îl însoţeşte pe Eminescu în interpretarea fenomenului literar; poetul pătrunde întreaga complexitate a actului poetic. Creaţia literară nu înseamnă copiere fidelă a realităţii (de aceea, nu admite opera lui Zola), dar nu înseamnă nici desprindere totală de ea. În artă, în literatură, adevărul înseamnă verosimil, înseamnă selecţie, înseamnă esenţă. Adevărul operei literare înseamnă realitate preexistentă scriitorului şi oglindirea acestei relaţii de către scriitor printr-un proces de transfigurare. Opera literară este un tot complex, în care fantazia şi reflexiunea trebuie să se întrepătrundă: „...mama imaginelor, fantazia, mie-mi pare a fi condiţiunea esenţială a poeziei — pe cînd reflecţiunea nu e decît scheletul, care-n opere de artă nici nu se vede... La unii predomină una, la alţii alta, unirea amîndurora e perfecţiunea, purtătorul ei geniul".

Adevărul şi esenţa unei creaţii artistice stă în îngemănarea perfectă între „lumea bulgărului" şi „lumea ideii"; adevărul „lumii ideii" e unul complex, el e al timpului prezent şi al tuturor timpurilor; în legătură cu Electoralele lui I. Negruzzi poetul se întreabă dacă nu sînt „...prea locale în timp (s.a.)".

Respectul adevărului este principiul suveran în interpretarea pe care o dă Eminescu spectacolului teatral, fie că se referă la repertoriu, fie că se referă la jocul actorilor, fie că se referă la public: „Nu înghiţim pe nimenea pentru că nu sîntem în stare de a spune neadevărul, iar adevărul este singura raţiune de a fi a unei dări de seamă de orice natură".

Adevărul scrierii dramatice este adevărul vieţii transfigurată artistic. Sînt lipsite de valoare dramele de bulevard, pentru că sînt lipsite de caractere adevărate, de conflicte veritabile, precum dramatizarea Cerşitoarea, unde nu afli „niciun caracter natural de la început pîn-la sfîrşit" precum Fiica lui Tintoretto, unde întîlneşti „patimi umilate cîte vrei, dar la caractere să nu te aştepţi, minuni închipuite destule, dar adevăr

lumesc de loc"; adevărul scrierii dramatice înseamnă caractere complexe, precum Petru cel Mare, „în care patimi foarte deosebite formează o energică unitate", iar nu „imitații de carton", „caractere boite cu albeață morală, unse cu badanaua nobleții de suflet"; adevărul scrierii dramatice înseamnă situații reale izvorîte în mod obligatoriu, inevitabil din conflicte dramatice, și nu „aranjate" de „o mînă providențială". „Nicio situație care nu rezultă din conflicte caracteristice nu este admisibilă... Mașinistul providențial n-are ce căuta în drame".

Iar adevărul scrierii dramatice, ca-n cazul oricărei creații artistice, își află izvorul în natură. E mare Molière, pentru că n-a avut alt maestru decît natura; e mare Shakespeare pentru că „...a vorbit de om — de om cum e..."; de aceea e mare Gogol, și de aceea e scriitor național, pentru că și-a înrădăcinat în minte și a reflectat în scrierile sale viața reală a poporului rusesc; tipurile sale sînt copiate de pe natură, „sînt oameni aevea precum îi găsești în tîrgușoarele pierdute în mijlocul stepelor căzăcești". Iar efectul pieselor lui Gogol — „Rîdem și...ne întristăm" — este „acela al adevărului și naturei..." iar „Natura și adevărul sînt serioase".

Adevărul în jocul actorului înseamnă identificare cu rolul, „crearea" rolului, naturalețe. Dar nu naturalism: D-na Stavrescu „au jucat cu atîta barbară cruditate, mai ales ca oarbă, cu grimarea de om mort, încît nu inima, stomahul ni s-a întors la această priveliște"; „Pentru D-zeu! Nu tot ce e natural e frumos. Aceasta trebuie să fie regula de aur a tuturor artiștilor, fie ei poeți, fie pictori, fie muzicanți, fie actori".

Dar adevărul în jocul actorilor depinde deopotrivă și de cantitatea de viață pe care o cuprinde rolul, piesa în întregul ei, nu numai de capacitatea actorului de a se transpune în rol; jocul actorilor a fost desăvîrșit în Petru cel Mare, în Revizorul, pentru că au avut de interpretat caractere adevărate: „Parcă actorul nu simte cînd are să-nățișeze caractere adevărate și cînd imaginare. Într-un caracter adevărat el e ca acasă".

Într-o vreme de încă mari frămîntări lingvistice, Eminescu n-a putut rămîne străin de ele; opiniile sale se alătură din nou — pentru a cîta oară? — ideilor scriitorilor patruzecioptiști, se alătură opiniilor lui Odobescu, Maiorescu. Elementul diriguitor este același principiu al adevărului; în numele lui se împotrivește „purificării absolute" a limbii, precum și limbii „păsărești" din gazetele vremii; iar adevărul este cel al limbii vorbite de popor: „Norma limbei scrise trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de jos și a societății mai fine, iară nu fantaziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri".

* * *

Eminescu nu a construit un sistem estetic și nici unul lingvistic. Ne-a lăsat, însă, axele centrale ale acestora, la fel de valoroase. Ele conturează imaginea unui gînditor obsedat de toate problemele vremii sale, pe care le-a abordat, le-a dezvoltat uneori cu o forță intelectuală cu totul deosebită, pe planuri largi, în profunzime, cu forța convingerii, cu claritatea înțelegerii.

În tot ce a făcut Eminescu, sufletul și l-a dat în întregime. Ideea pe care o emitea o avea perfect cunoscută în intelectualitatea sa și numai

pentru că el credea în ea o trecea în circulație.

Precum în poezie, Eminescu și-a expus punctele de vedere în legătură cu fenomene de cultură, dintr-o pornire lăuntrică, care nu-i permitea să rămînă deoparte.

Spirit polemic, sprijinindu-se totdeauna pe argumente, pe realitatea obiectivă, Eminescu scria ca să convingă despre adevărul său care era de cele mai multe ori cel obiectiv.

O istorie a ideilor estetice și lingvistice la români va trebui să-i acorde un loc însemnat.

D. Irimia

Cuprinsul

Lămuriri asupra ediţiei . . . . . .

I — Despre cultură 11

Despre civilizaţie 13
Despre cultură 16
Civilizaţie şi naţionalitate 17
Educaţiune şi cultură 19
Artele din punct de vedere economic şi administrativ . . 20
Rolul literaturii naţionale în spiritul public 22
Caracterul naţional 23
Pentru o istorie naţională 25
Despre presă 26
Cu ocazia premiului academic 27
Clubul studenţilor 28

II — Despre literatură 33

1. — Arta literară 35

Poetul şi omul politic 37
Personalitatea creatorului 38
Cugetări imposibile 40
Despre talent 41
Despre sentiment şi fantazie 42
Despre fantazie 43
2. — Literatură populară şi scriitori naţionali . . . 45

Stringerea literaturei noastre populare 47
Note despre creaţia populară 51
Shakespeare şi creaţia populară 52
Despre caracterul naţional 52
Anecdote populare 62
„Colectorul literar" 63
„Globul" 65
3. — Scriitori înaintaşi şi contemporani 69
Scriitorii moderni faţă cu înaintaşii 71
Despre vechea literatură românească 72
Constantin Bălăcescu 73
Sfîrşitul lui Constantin Negri 78
Bălcescu şi urmaşii lui 80
A.Tr. Laurian şi C. Bolliac 83
Monumente 84
Ioan Eliad 86
Eliade Rădulescu 89
Naţionalii şi cosmopoliţii 90
Observaţii critice 94
Incă o dată recenziunea Logicei-Maiorescu 104
Contestarea alegerii d-lui Maiorescu 108
Pseudo-kinegeticos, de A. I. Odobescu 109
B. P. Hasdeu. **Cuvente den betrăni** 111
„Columna lui Traian" 115
Novele din popor, de I. Slavici 118
O scriere critică 122
D. Petrino 133
Literatură din Botoşani 135

— **Despre teatru** 141

Repertoriul nostru teatral 143
Moartea lui C. Brâncovanu 151
Moartea lui Petru cel Mare 154
Teatru de vară 159

Orfelinele 161
Caterina a II-a 162
Revizorul general 165
Cerşitoarea, Paza bună trece primejdia rea, Ucigaşul . . 170
Despre actori 177
Despre arta actorului 179
Visul Dochiei 180
Fadette 187
Două orfeline 191
Reprezentaţiile Rossi 195
Millo în Bucureşti 196
Deschiderea stagiunii 1878/1879 198
Ruy-Blas 201
Despot-Vodă 204
Teatrul Naţional — Mănăstirea de Castro 207
Despre scrierile dramatice 209
IV — Despre limbă 211
Limbă şi naţionalitate 213
Unitatea poporului român 214
Cărţile bisericeşti 216
Biserica în cultura românească 218
Dezvoltarea limbii 219
Purificarea limbii 220
Limba cărturarilor români din Ardeal 221
Despre locuţiuni 225
Vorbe vechi şi neologisme sinonime 226
Studii asupra pronunciei 228
Notiţe lingvistice 233
Notiţe bibliografice 235
V — Diferite 239
Scrisori 241
Notiţe asupra literaturii 249
Despre filologi 251
Prelegerea d-lui V. Conta asupra fetişismului 252
Un materialist român 254

Prelegerea d-lui A. D. Xenopol despre Criticism . . . 255
„Convorbiri literare" 256
Pablo de Sarasate 258
Note diverse 259

J. Jung, **Die Anfänge der Romanen** 262
Copii de pe natură 264
Note despre folclor 265
Pentru comedia cea de obște 266
O tragedie țigănească 268
Geniul național 269
Cultură și știință 271
Fîntîna Blanduziei 293

În loc de postfață 299

În editura JUNIMEA au apărut:

G. IBRĂILEANU: „SPIRITUL CRITIC ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ"

MIHAI DRĂGAN: „APROXIMAȚII CRITICE"

SERGHEI ESENIN: „SCRISOARE MAMEI"

TITU CONSTANTIN: „ORA ÎNCHIDERII"

MIHAI URSACHI: „INEL CU ENIGMĂ"

MIHAIL SABIN: „ÎNGERUL ȘI MĂSCĂRICIUL"

FLORIN MIHAI PETRESCU: „ÎNTRE PĂMÎNT ȘI STELE"

GEORGE TOPÎRCEANU: „TOPÎRCEANU SCRIE ȘI DESENEAZĂ PENTRU COPII"

ION CHIRIAC: „RĂSĂRIT DE FATĂ MARE"